memorii | jurnale

ETHEL GREENING PANTAZZI

România în lumini și umbre

(1909–1919)

e book HUMANITAS

V I N T A G E

Născută la 19 iunie 1880 în orașul Hamilton din provincia canadiană Ontario, Ethel Greening a fost primul dintre cei cinci copii ai soților Thomas Benjamin Greening și Jane Sharp, imigranți englezi stabiliți în colonia britanică de peste Atlantic. În 1908 îl cunoaște pe Vasile Pantazzi, căpitan al portului Galați, care avea să-i fie soț și datorită căruia avea să ajungă în România. Nunta celor doi are loc în 1909, iar familia Pantazzi rămâne în portul de la Dunăre vreme de șapte ani, o perioadă luminoasă, pe care Ethel o zugrăvește în jurnal în cele mai vii culori. Din primăvara anului 1916, Ethel se mută împreună cu familia la București, unde Vasile Pantazzi, acum cu rang de comandor, ocupă postul de director al Direcției II Marină. În anii Primului Război Mondial, familia Pantazzi ajunge în refugiu la Iași, iar apoi la Odessa. În acest timp, Ethel notează cu hărnicie în jurnal impresii zilnice despre soarta României, mersul războiului, noua putere instaurată în Rusia după revoluția din 1917, are întâlniri providențiale, ca de pildă aceea cu colonelul Joseph Boyle, împreună cu care pune la cale salvarea comandorului și a unui echipaj întreg din mâinile bolșevicilor. După război, Vasile Pantazzi este delegat într-una dintre comisiile convocate în cadrul Conferinței de Pace ce debuta în capitala Franței, iar Ethel sosește în Orașul Luminilor la exact un deceniu de la nuntă (martie 1919), astfel încheindu-se, în mod simbolic, poate, jurnalul.

ETHEL GREENING PANTAZZI

România în lumini și umbre

(1909–1919)

Traducere din engleză de
Constantin Ardeleanu și Gabriela Debita

Cuvânt înainte, note și comentarii de
Constantin Ardeleanu

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Materialul iconografic – fotografii și cărți poștale din epocă – a fost adăugat în editură. Fotografiile de la paginile 27, 28, 172 (jos), 240 (sus), 261, 262, 291 (sus), 292 (sus) sunt preluate din ediția originală a cărții.

Redactor: Iustina Croitoru
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Ioana Vîlcu
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu, Dan Dulgheru

Ethel Greening Pantazzi
Roumania in Light & Shadow
The Ryerson Press, Toronto, 1921

Ilustrația copertei: debarcaderul portului Galați (tehnică mixtă, după o carte poștală de epocă)

ISBN 978-973-50-5023-8 (pdf)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Cuvânt înainte

Publicată în 1921, la finele Marelui Război, cartea canadiencei Ethel Greening Pantazzi este un minunat amestec de istorii și istorie. Volumul debutează în cadrul idilic-sărbătoresc al unei Românii aflate la capăt de lume, un teritoriu încă puțin contaminat de smogul revoluției industriale și unde, cum mărturisea autoarea, te puteai ușor transporta în secolul al XV-lea. O căsnicie fericită, doi copii, o viață socială plină, călătorii spre regiuni pitorești ale Vechiului Regat și dese incursiuni în trecutul și obiceiurile românilor punctează șapte ani senini din viața eroinei noastre.

Luminile unui trai confortabil și îndestulat se sting parcă simbolic în seara intrării României în Primul Război Mondial, în vara anului 1916. Semnalul de alarmă ce anunță un raid aerian chiar în acea noapte de 14/27 august 1916 și întunericul ce acoperă Capitala deschid o perioadă intensă în viața familiei Pantazzi. Exploziile proiectilelor aruncate de zepelinele și aeroplanele germane sunt curând urmate de bomba dezastrului militar al României și de o chinuitoare lipsă de informații despre mersul fronturilor. Urmează retragerea și rezistența în supraaglomerata și deznădăjduita capitală moldavă, cu privațiuni materiale și spectrul foametei și frigului.

Evadarea spre aparent mai liniștita Odessă aduce cu sine doar o noapte și mai adâncă – un an teribil petrecut

între anarhiști și comuniști, ticăloși avizi de răzbunare și aventurieri dornici de afirmare.

Întoarcerea într-o Românie înfrântă, mizeră și sărăcită înseamnă și treptata ieșire din agonie; înfrângerea Puterilor Centrale și regăsirea casei din București refac oarecum moralul membrilor familiei Pantazzi, înaintea unei nesperate călătorii spre Parisul ce părea atât de puțin afectat de cea mai teribilă urgie ce se abătuse, până atunci, peste istoria umanității. Umbrele conflictului lasă din nou loc luminilor păcii și speranțelor renăscute.

Înainte de a reveni la volum sunt necesare câteva cuvinte despre autoare și relația sa cu România. Născută la 19 iunie 1880 în orașul Hamilton din provincia canadiană Ontario, Ethel Greening a fost primul dintre cei cinci copii ai soților Thomas Benjamin Greening și Jane Sharp, ambii imigranți englezi stabiliți în colonia britanică de peste Atlantic. Nu știm mai nimic despre copilăria și tinerețea lui Ethel, iar circumstanțele întâlnirii ei cu ofițerul de marină român Vasile Pantazzi sunt învăluite într-un mister cu adevărat oriental, demn de locurile unde s-au cunoscut.[1]

Născut la 4 aprilie 1871 la București, Vasile (Basile – B. în lucrare) era fiul lui Ioan și al Smarandei Pantazzi. După încheierea cursurilor primare și gimnaziale, tânărul a urmat Școala Fiilor de Militari din Iași (1886–1889) și Școala de Ofițeri de Artilerie, Geniu și Marină, pe care o absolvă în anul 1891, când este încadrat în marina română cu gradul de sublocotenent. Ulterior este repartizat la Depozitul și Divizia Echipajelor, unde activează în perioada 1891–1894, pentru ca în 1895, cu gradul de locotenent, să fie mutat la

1. Date biografice despre Ethel Greening Pantazzi în Nicoleta Roman, „Femeie, călător străin: România primilor ani ai secolului XX din perspectiva Celuilalt (1900–1914)“, în Andi Mihalache, Adrian Cioflâncă (editori), *Istoria recentă altfel. Perspective culturale*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2013, pp. 154–161.

Divizia Echipajelor Flotilei. În anul 1896 îl regăsim la Inspectoratul Porturilor în calitate de comandant al Companiei Isaccea, pentru ca mai târziu să i se încredințeze comanda canonierei *Oltul* și să lucreze la cartografierea unui sector al Dunării. Este promovat căpitan în 1899, iar un an mai târziu devine ofițer responsabil cu torpilele pe crucișătorul *Elisabeta*. În 1901–1902 este încadrat la Depozitul Echipajelor Marinei și Administrația Centrală a Războiului, însă în această perioadă tânărul ofițer se specializează în străinătate, pe propria cheltuială, fiind ambarcat pe nava italiană de război *Doria* (iunie 1901–aprilie 1903), cu care pare să fi călătorit până în Extremul Orient. La revenirea în România, în 1903, i se încredințează comanda canonierei *Grivița*, funcție de care „s-a achitat foarte bine, cu multă pricepere și zel". După o altă perioadă în care este comisar maritim la Sulina, în 1907 este trimis în Franța, la șantierele Saint Chamond, în calitate de președinte al comisiei de supraveghere a lucrărilor noi ale marinei. Ofițerul vorbește bine franceza și italiana, iar caracterizările superiorilor îl arată a fi un tânăr „inteligent și cu bune cunoștințe de specialitate", dar și îndărătnic, dezordonat și cu un temperament coleric, „calități" puțin tolerate în mediul militar.[1]

Întâlnirea dintre canadianca Ethel Greening și românul Vasile Pantazzi a avut loc, cel mai probabil, în primăvara anului 1908, în împrejurări cât se poate de romantice. În cartea sa, Ethel oferă câteva detalii: „Cine și-ar fi putut închipui, când am plecat în acea lungă călătorie în jurul lumii, că B. în colțul lui de lume, departe de Canada, pornea și el la drum? Câte sute de detalii, aparent neînsemnate, par să fi lucrat pentru a face să ne încrucișăm drumurile la

1. Date biografice după Arhiva Marinei Militare, *Memoriu al comandorului Pantazzi Vasile*, f. 2 și Comandor dr. Marian Moșneagu, *Dicționarul marinarilor români*, Editura Militară, București, 2008, pp. 360–362.

Cairo! Tot ce s-a întâmplat de-a lungul călătoriei noastre spre Hong Kong – despărțirea de acolo și reîntâlnirea de la Tokio – mi-a rămas veșnic întipărit în minte, chiar și negrul vizionar care m-a identificat drept viitoarea soție a lui B., deși nu mă văzuse niciodată înainte“.

Conform datelor disponibile, Ethel Greening s-a îmbarcat pe 8 iunie 1908 la Hong Kong pe un vapor ce se îndrepta, cu oprire în Japonia, spre Honolulu. După câteva zile petrecute în Țara Soarelui Răsare, o regăsim pe vaporul *Tenyo Maru*, ce plecase din Yokohama și sosea la San Francisco pe 29 iunie 1908.[1] Nu ne este clar prilejul călătoriei ofițerului Pantazzi în Extremul Orient, căci dosarul său personal nu menționează vreun concediu în anul 1908, putând astfel fi vorba despre o însărcinare oficială pe linie de marină militară.

Nunta celor doi s-a celebrat pe 14/27 martie 1909 la Paris[2], un cunoscut al soției deplângând faptul că aceasta plecase departe, spre „un teritoriu și un bărbat necunoscut“[3]. A urmat drumul spre România, unde mirii au ajuns de Paște, sărbătoare a luminii, în aprilie 1909, momentul de debut al deceniului surprins în volumul de față.

Ethel s-a integrat bine în societatea românească și și-a urmat soțul în locurile spre care l-a purtat funcția militară. Cei doi s-au stabilit la Galați, unde Vasile era căpitan al portului și, din aprilie 1910, comandant al monitorului *Lascăr Catargiu*. În 1912 a fost numit subșef de Stat-Major al Marinei, iar pe 3 noiembrie 1912 s-a născut Barbu Gordon Victor, primul copil al soților Pantazzi. În timpul implicării

1. Informații după bazele de date accesibile pe site-ul www.ancestry.com.

2. Arhiva Marinei Militare, *Memoriu al comandorului Pantazzi Vasile*, f. 1.

3. Mary Baker McQuesten către Calvin McQuesten, 30 martie 1909, din colecțiile Arhivei Muzeului Whitehern, online la adresa http://www.whitehern.ca/result.php?doc_id=W6383b.

României în cel de-al doilea război balcanic (1913) a fost detașat la Marele Cartier al Marinei, dar a fost prezent la Corabia și Turnu Măgurele pentru a asigura comunicarea cu trupele românești de dincolo de Dunăre. La 1 aprilie 1914 a preluat comanda crucișătorului *Elisabeta*, iar mai apoi a fost mutat în Delta Dunării, în calitate de comandant al regiunii Delta, de apărarea căreia trebuia să se ocupe. Pe 20 martie 1914 s-a născut Sybille Oltea Yvonne, numele ambilor copii fiind simbolice atât pentru moștenirea lor culturală, cât și pentru aspirațiile poetice și eroice ale mamei.[1] Căci, trebuie să spunem, cartea de față prezintă, la un moment dat, poveștile doamnei Oltea, mama lui Ștefan cel Mare, și a „chinezului Gordon“, marele erou de la Khartoum, locuitor al portului Galați în perioada în care a ocupat postul de delegat britanic în Comisia Europeană a Dunării.[2]

Din primăvara anului 1916 Vasile Pantazzi a fost mutat în cadrul Direcției Marinei din Ministerul de Război, ocupând la București, acum cu rang de comandor, postul de director al Direcției II Marină. După retragerea în Moldova, în noiembrie 1916, a fost trimis la Odessa pentru a reorganiza Serviciul de Aprovizionare și Transport al armatei române pe ultima și importanta verigă în lungul drum, de la Atlantic prin Marea Albă și până la Marea Neagră, al munițiilor și proviziilor trimise de aliații occidentali ai României. După revenirea la Iași și unirea Basarabiei cu România (martie – aprilie 1918), comandorul a făcut parte din comisia care s-a

---

1. Detalii după Arhiva Marinei Militare, *Memoriu al comandorului Pantazzi Vasile*, f. 1.

2. Barbu Victor Gordon Pantazzi (1912–?) a fost, la rândul său, ofițer de marină și inginer. În 1939 s-a căsătorit cu Elena Felicia Racoviță (1910–?), cu care a avut un fiu, Michael; Sybille Oltea Yvonne Pantazzi (1914–1983) a fost bibliotecară la Galeria Națională de Artă din Ontario, colecționar și specialist în lucrări dedicate perioadei victoriene – detalii după Nicoleta Roman, *op. cit.*, p. 157, nota 55.

ocupat de alegerea ofițerilor basarabeni care urmau a fi admiși în marina română, dar s-a implicat și în spinoasa chestiune a stabilirii dreptului de proprietate asupra vaselor ce navigau pe Nistru. Revenit în București la Direcția Marinei din Ministerul de Război, a fost repartizat la Serviciul Maritim Român (pe 14 februarie 1919), dar probabil nu a apucat să ocupe efectiv acest post, fiind trimis la Paris, ca delegat într-una dintre comisiile convocate în cadrul Conferinței de Pace ce debuta în capitala Franței. Sosirea în Orașul Luminilor, la exact un deceniu de la nuntă (martie 1919), încheie, poate la fel de simbolic, perioada de privațiuni și umbre prezentată în a doua parte a acestui volum.

Aflat în capitala Franței, Vasile Pantazzi a fost trimis în misiune diplomatică în Statele Unite ale Americii (1 iulie 1919–1 iulie 1920) din însărcinarea premierului Ion I.C. Brătianu, comisia condusă de comandor având sarcina să se ocupe de rezolvarea problemelor românilor care doreau să se repatrieze, dar și de organizarea serviciului consular în țările Americii de Nord. Familia a revenit în România în 1920[1], iar ofițerul a devenit comandantul Grupului de Distrugătoare *Mărăşeşti* și *Mărăşti*; în 1921 a fost numit șef de Stat-Major în Inspectoratul Marinei, iar pe 1 noiembrie 1925 a devenit șef de Stat-Major la Divizia de Dunăre. A fost ridicat la rangul de contraamiral în 1928, iar un an mai târziu a fost numit comandantul Diviziei de Mare. La sfârșitul anului 1930 a cerut să fie trecut în rezervă din cauza unor probleme de sănătate și nu avem prea multe informații despre viața și activitatea sa după acest moment.[2]

Cât despre Ethel, în afara implicării sale în educația celor doi copii și a celorlalte obligații casnice, canadianca a

---

1. La recensământul din 1921, Ethel și cei doi copii figurau în Canada – informații după www.ancestry.com.

2. Arhiva Marinei Militare, *Memoriu al comandorului Pantazzi Vasile*, f. 1.

desfășurat în România o importantă și apreciată activitate culturală și caritabilă. Astfel, în 1921 a pus bazele Căminului străinelor, instituție al cărei scop principal era „să aducă reale foloase unui număr însemnat de străine care găsesc aici o atmosferă familială, sprijin moral și îndrumări practice [...], oferindu-le, pe lângă confortul material, un mediu prielnic în care să se poată adapta“[1]. Asociația a fost sprijinită financiar de numeroase personalități ale vieții publice românești, cunoscând o dezvoltare susținută în perioada interbelică și plasând-o pe Ethel Greening Pantazzi în avanposturile mișcării feministe din spațiul românesc.[2] Totodată, s-a afirmat ca scriitoare, publicând, în afara lucrării de față, un interesant ghid ce le prezenta străinilor, în limba engleză, obiectivele culturale și turistice ale unei capitale românești insuficient cunoscute în lume.[3] Alături de o bună colaboratoare, Julieta Theodorini, a scris și o altă carte ce pare să se înscrie în stilul literaturii pentru copii.[4] Nu ne sunt cunoscute detalii despre cât timp a rămas în România, unde se afla încă în anul 1941, dar știm cu certitudine că a încetat din viață în anul 1961, fiind înmormântată la Toronto.[5]

Revenind la volumul *România în lumini și umbre*, acesta cuprinde două părți clar conturate încă din titlu. Cea dintâi este apropiată, ca stil și conținut, de relatările de călătorie

---

1. Ella Rădulescu, „Căminul străinelor. O însemnată operă de asistență socială din Capitală“, în *Gazeta Femeii. Organ independent de informare și apărare a intereselor feminine*, an V, nr. 13–14, 29 aprilie 1936, p. 1 – *apud* N. Roman, *op. cit.*, p. 158.

2. *Ibidem*, cu citarea unui alt interesant articol: Ella Rădulescu, „Convorbire cu dna Ethel Amiral Pantazzi“, în *Gazeta Femeii*, an V, nr. 1–2, 15 ianuarie 1936, p. 1.

3. Ethel Pantazzi, Julieta Theodorini, *Strolls in Old Corners of Bucharest*, Cultura Națională, București, 1926.

4. Ethel Pantazzi, Julieta Theodorini, *Verișoara din America*, A. Murnu, București, [1926?].

5. A decedat pe 19 decembrie 1961.

specifice secolului al XIX-lea. De fapt, într-o înlănțuire cronologică oarecum laxă, autoarea povestește cu talent despre români și România Vechiului Regat, interesul ei pentru tradiții reieșind din atenția cu care detaliază despre obiceiurile de botez, nuntă și înmormântare, în toate observând amestecul de elemente creștine și păgâne. Ghicitul în cărți, interpretarea viselor, paparudele, călcatul ursului sau „babele" au o semnificație specială în mentalul colectiv al românilor, observă autoarea, mai ales al celor din categoriile mai puțin educate. Însă aceste obiceiuri ancestrale o frapează și o încântă pe Ethel, care nu ezită să încerce să se integreze în societatea românească și din acest punct de vedere. Astfel, stropirea pragului ușii cu busuioc aghesmuit înainte de a păși în noua locuință sau bănuțul lipit de icoana făcătoare de minuni găsesc mai multă înțelegere la tânăra canadiancă decât la mai puțin romanticul său soț. La fel de interesată se arată Ethel de relațiile interumane dintr-o țară în care vechile reguli de comportament social erau încă bine păstrate. De la salutul în public, la „ierarhia" doamnelor reflectată de locul ocupat pe sofa, ea pare să fi descifrat numaidecât codul bunelor maniere în societatea românească.

Însă bunele obiceiuri de acasă nu se uită ușor („Îi spun mereu lui B. că mă flatez singură că am fost atât de inspirată să mă nasc în Canada și să mă mărit aici. Fetele de aici au atât de puțină libertate") și Ethel pare să revoluționeze involuntar tradițiile încă patriarhalei societăți românești: „Înfățișarea mea, împingându-mi singură landoul pe stradă, a făcut senzație în oraș. Domnii de la club mi-au întrebat soțul dacă era adevărat și dacă aveam de gând să repet escapada (având de gând să vină să mă vadă cu ochii lor data viitoare pentru a confirma autenticitatea celor auzite). O vecină, entuziasmată de curajul meu complet neintenționat, mi-a mărturisit că și-ar dori să facă și ea lucrul ăsta. Am încurajat-o s-o facă, dar a clătinat din cap cu o expresie înțe-

leaptă: «Nu, e acceptabil doar pentru dumneavoastră. Pentru că sunteți din America, toată lumea crede că e ciudat, dar *chic*. Dac-ar fi să fac eu asta, m-ar crede snoabă sau nebună»".

În acest cadru social, în care rolul femeii se reducea practic la obligațiile ei casnice și la socializare, Ethel oferă numeroase mărturii despre viața urbană din anii dinaintea Marelui Război. Detaliile despre spălatul rufelor și făcutul pieței, despre vizitele regulate ale preotului și importanța zestrei, despre pomeni și obiceiuri culinare sunt prețioase pentru istoria vieții cotidiene din acea perioadă, într-o România care pare să petreacă de zor, cu vizite și serate, banchete și ceremonii oficiale. Însă autoarea remarcă la fel de bine copleșitoarea diferență dintre clasele sociale avute și lumea rurală în care ajungeai imediat ce părăseai aglomerația marilor orașe: „Pentru mine, venind din America, a fost oarecum șocant să văd contrastul dintre conacele cu grădini atent întreținute, clădiri frumoase, facilități moderne și servitori bine instruiți și lumea medievală din afara acestora: bordeie, condiții primitive de viață, superstiție și ignoranță; m-a uimit faptul că pe șosele automobilele treceau pe lângă care trase de boi – secolul XX trecând în goană pe lângă relicvele secolului al XV-lea".

Pasiunea pentru călătorii o face pe autoare să insiste asupra „evadărilor" prin care a ajuns să cunoască locurile fermecătoare ale Vechiului Regat: capitala și malul Prutului, stațiunile Vulcana și Pucioasa, mânăstirile din Moldova, minunata Deltă a Dunării, valea Prahovei și cocheta Sinaie, orașele Ploiești, Târgoviște sau Buzău. Mai sunt apoi „excursiile" istorice, cu referiri la trecutul românilor sau al localităților vizitate, cunoscut din mărturii orale sau din lucrările de specialitate. „De câte ori mă plimb pe Mihai Bravul, o stradă largă și umbroasă, inima îmi bate puțin mai repede la gândul că pașii lui Gordon, eroul de la Khartoum, au răsunat de multe ori pe același caldarâm. […] Mulți dintre

gălățenii mai în vârstă și-l amintesc și au păstrat scrisorile primite de la el. Mania lui religioasă, frugalitatea și straiele sărăcăcioase sunt lucrurile care i-au frapat pe cei mai mulți – excentricități în comparație cu preocupările lumești ale colegilor lui“. Vedem, în concluzie, în toată partea „luminoasă“ a volumul de față o treptată integrare în societatea românească, pe care autoarea ajunge să o cunoască și în care își găsește atât locul, cât și rolul.

Partea a doua are o cu totul altă consistență istorică, intrarea României în război aruncând de pe făgașul ei nu doar viața familiei Pantazzi, ci și pe aceea a întregii populații din Vechiul Regat. Spaima de raidurile aeriene, temerile cotidiene și goana continuă după cele necesare traiului ocupă acum tot timpul eroinei noastre. Dezastrul militar al României aduce cu sine retragerea spre Moldova și trei luni petrecute în Iașii privațiunilor și experiențelor personale traumatice: „Este cea mai rece iarnă din ultimii cincizeci de ani. De multe ori [...] am văzut oameni sărmani prăbușindu-se în zăpadă în plină zi, fără să se mai poată ridica vreodată! Vezi adesea bătrâni care-și târăsc pe trotuarele înghețate picioarele înfășurate în pânză de sac căptușită cu paie, căutând (adesea în zadar) coji sau oase aruncate de unii mai norocoși decât ei. Este cumplit să fii înconjurat de atâta suferință și să n-o poți alina. Ce lucru sordid este lupta asta crudă pentru supraviețuire!“

Șansa de a pleca spre Odessa, unde se refugiaseră mulți dintre românii cu dare de mână, venea însă odată cu începutul revoluției din Rusia, a cărei desfășurare este trăită de familia Pantazzi în portul de pe țărmul ucrainean al Mării Negre. Victoria bolșevicilor, în toamna anului 1917, a schimbat total viața liniștitei colonii românești din Odessa, iar arestarea soțului său, alături de alți reprezentanți ai protipendadei românești, a prilejuit și momentul de eroism al canadiencei, după întâlnirea cu un curajos compatriot, ce-

lebrul colonel Boyle. Au urmat apoi, în succesiune rapidă, ocupația germană și întoarcerea în România, drumurile între Galați și Iași, revenirea la București și nesperata plecare spre Parisul căsătoriei sale.

Partea „întunecată“ a cărții prezintă o cu totul altă „relație“ cu timpul, expunerea transformându-se într-una mai aproape de rigorile memorialisticii, cu mai mare atenție pentru precizia detaliilor. Frica, frigul, foamea, lupta pentru supraviețuire par să o plaseze pe autoare într-o altfel de perspectivă temporală, însemnările devenind astfel un valoros izvor istoric pentru cunoașterea unor aspecte precum viața în Bucureștii primelor luni de război, haosul retragerii în Moldova, viața coloniei românești de la Odessa sau excesele bolșevice împotriva românilor refugiați în portul ucrainean.

Însă dincolo de asemenea aprecieri subiective, cartea lui Ethel Greening Pantazzi este o istorie frumoasă despre români în vremea în care luminoasa Belle époque făcea loc întunecatului *Grande Guerre*.

Constantin Ardeleanu

România
în lumini și umbre

Tatălui meu

A footfall there
Suffices to upturn to the warm air
Half germinating spices, mere decay
Produces richer life, and day by day
New pollen on the lily-petal grows
And still more labyrinthine buds the rose

Sordello, Robert Browning

Partea I
LUMINI

CAPITOLUL I
aprilie – august 1909

Primele impresii – Un pic de istorie – Povestea lui Ștefan cel Mare – Instalarea în noua locuință – Vizite – Detalii casnice – Piețe – Obiceiuri de nuntă – Călcatul ursului – Ghicitul – Visele – Paparude

Galați, aprilie 1909

Ieri-dimineață ne-am trezit la Predeal, un orășel carpatin aflat chiar la granița dintre Ungaria și România, întâmpinați de razele soarelui. Privind nerăbdătoare pe fereastra vagonului, am văzut pe peron o mulțime animată de țărani înveșmântați în straie de sărbătoare. Ciobanii, cu cojoace mițoase și căciuli înalte de blană de oaie, erau o imagine izbitoare, chipurile lor solemne contrastând cu vioiciunea fetelor cu ochii negri și flori roșii în părul împletit.

— E așa în fiecare zi? am întrebat, simțindu-mă ca într-o sală de teatru.

— Nu, este Paștele, când toată lumea sărbătorește trei zile, a venit răspunsul.

Mai târziu, în cursul călătoriei cu trenul, am văzut și *hora*[1], un dans lent, în cerc, care se juca pe pajiștile tuturor satelor în acompaniamentul viorilor și al fluierelor. Mici roți de bâlci, făcute din lemn și părând primejdios de fragile, își învârteau povara veselă de flăcăi și fecioare. În fața micilor taverne albe erau înșirate mese în aer liber, unde bătrânii satului beau vin, fumau țigări și-i priveau, solemni și tăcuți, pe tinerii prinși în horă.

---

1. Cuvintele românești în italice au fost scrise de autoare în limba română, cu o grafie aproximativă.

Când am ajuns la destinație, soțul meu[1] i-a trimis vorbă fostei sale proprietărese, văduva generalului K., rugând-o să-i trimită prin ordonanță uniformele lăsate în grija dumneaei. Băiatul s-a întors în mai puțin de jumătate de ceas, aducând și un dar de bun venit de la această doamnă cumsecade: un *cozonac*, o prăjitură de vreo patruzeci, cincizeci de centimetri, aranjat pe o tavă rotundă, înconjurat de ouă vopsite și decorat cu garoafe roșii. Mihai mi-a oferit cu sfiiciune și un buchețel de busuioc uscat, frumos mirositor, adus special pentru *americancă* de la el de-acasă, de la munte, și menit să-mi asigure fericirea – un început propice pentru noua mea viață.

Cât au ținut petrecerile încântătoare date în onoarea noastră de ospitalierii gălățeni, mi-am dat seama că românii sunt foarte sensibili când cineva se referă la țara lor ca la un „stat balcanic". Ei socotesc România o insulă de latinitate într-o mare slavă. Într-adevăr, caracteristicile fizice ale românilor confirmă această afirmație, ei fiind scunzi și bruneți, cu capete rotunde și în general extrem de diferiți de slavii înalți și blonzi, cu ochi albaștri, din Serbia sau Rusia. Îmi povestesc cu entuziasm despre istoria lor, lucru pentru care avem tot timpul din lume, căci n-am mai participat niciodată la asemenea serate prelungite, cu excepția balurilor formale de acasă. Aici reuniunile încep foarte târziu, e adevărat, dar nu-i trece nimănui prin minte să pună capăt unei petreceri, oricât de informale, până la două noaptea. Toată lumea vorbește franceză, așa că mă descurc bine.

Am aflat că România este Dacia antică, „Dacia Felix" a poeților latini. Acum mai bine de 1800 de ani, Dacia a fost cucerită de legiunile romane ale împăratului Traian. După cucerire, coloniștii romani trimiși din Italia s-au amestecat cu dacii și au devenit strămoșii românilor de astăzi. Gradul ridicat de cultură atins în Dacia în timpul celor 150 de ani care au urmat cuceririi romane este atestat de un număr mare de vestigii arheologice interesante.

1. Vasile (Basile) Pantazzi, în continuare menționat cu inițiala B.

Constanța, un port modern la Marea Neagră, este Tomisul din vechime, locul unde a fost exilat Ovidiu. Către finalul Imperiului Roman, Europa de Est a fost invadată de hoarde de barbari venite din Asia. În Evul Mediu, a devenit câmpul de luptă al creștinătății împotriva turcilor, dar relatările despre acele vremuri sunt în general incerte și neclare.

Profesorul K. îmi povestește cum lunga perioadă de asuprire din timpul dominației otomane a lăsat o puternică amprentă asupra oamenilor de aici, dar că aceștia, deși separați multe secole de lumea occidentală, și-au păstrat legendele strămoșești, transmise prin viu grai până în ziua de azi. Ei amestecă tradițiile creștine cu cele păgâne, țesându-le în lungile lor poeme și povești homerice, dintre care cele mai captivante sunt cele despre *haiduci*. Aceștia erau personaje asemănătoare lui Robin Hood din tradiția engleză, care, în timpul domniilor fanariote, se ascundeau în codri și-i jefuiau pe cei bogați, împărțindu-le apoi prada celor săraci. La lungile *șezătoare* (literal, „petreceri de stat“) din serile de iarnă, femeile torc, brodează și deapănă povești despre faptele eroice din timpurile vechi.

Cultul eroilor și martirilor supraviețuiește și prin numele cu care își botează copiii – Constantin (primul împărat creștin) este un nume preferat pentru băieți; Ion, Nicolae (după bunul Sf. Nicolae), Dumitru și Grigore (sfântul ale cărui cântări gregoriene sunt bine cunoscute) sunt și ele des întâlnite. Pentru fete, Ileana (sau Elena), Maria, Ecaterina și Sofia sunt nume tradiționale de sfinte, pe când Cleopatra, Calypso, Urania și Thalia ne reamintesc de vremurile păgâne. Florica (floricică) și Smaranda (smarald) sunt alte nume poetice deseori folosite. Din vremuri mai recente vin Șerban, Radu, Barbu, Dan, Vlad și Ștefan – nume de domnitori și eroi ai românilor.

Despre Ștefan cel Mare, care a domnit pe la mijlocul secolului al XV-lea[1], profesorul K. mi-a spus o poveste care,

1. În textul original se vorbește de secolul al V-lea, informație desigur eronată sau greșeală tipografică.

după părerea mea, este la fel de captivantă ca acelea despre începuturile republicii romane. Ștefan, învins după una dintre numeroasele bătălii purtate împotriva turcilor, s-a întors într-o noapte rănit la castelul pe care-l lăsase în grija nobilei sale mame. Podul era ridicat. Ștefan i-a poruncit străjerului să coboare podul și să-l lase să intre. Auzind ordinul, mama sa, doamna Oltea, a apărut la una dintre ferestrele castelului vrând să știe cine este.

— Sunt eu, Ștefan, fiul tău – rănit, hăituit; lasă-mă să intru!

— Cum îndrăznești să spui că ești fiul meu, străine? Ștefan e mort sau învingător!

De voie, de nevoie, Ștefan s-a întors pe câmpul de luptă și de această dată s-a văzut biruitor, reușind să unească mai târziu toate provinciile României Mari sub înțeleapta sa cârmuire.[1]

Iulie, Strada Carol nr. 8

În sfârșit ne-a sosit mobila din Anglia, așa că ultimele zile ni le-am ocupat cu despachetatul și aranjatul lucrurilor. Noaptea trecută a fost prima pe care am petrecut-o în casa noastră. Bucătăria nu este încă aranjată, așa că nu mică mi-a fost mirarea când, ieșind din dormitor, pregătită să iau micul dejun la o cafenea din apropiere, am dat cu ochii de tava ce mă aștepta pe măsuța din hol, pe care se afla cafea, frișcă și *cozonac*. Ba chiar un trandafir proaspăt tăiat era frumos aranjat pe șervețelul ajurat. Neputându-mi ascunde uimirea, l-am întrebat pe Mihai, ordonanța (în puține cuvinte, căci încă nu vorbesc românește prea bine):

— De unde-i tava?

— V-a trimis-o doamna general K. Am adus-o de la dumneaei de-acasă.

---

1. La fel, informație istorică eronată.

— Dar cum de știe că sunt aici? am întrebat surprinsă.

— Nu știe încă. M-am gândit că doamna n-ar fi vrut să ieșiți atât de devreme, așa că am trecut pe la bucătăria dânsei, am pregătit tava și v-am adus-o chiar eu. Doamna nu se trezise încă, dar va fi cu siguranță încântată când va afla, a venit răspunsul.

M-a înduioșat mult o întâmplare oarecum neobișnuită, petrecută chiar înainte să plecăm de la hotel. Deși nu ne puteam înțelege, camerista, o ardeleancă respectabilă, devenise interesată de persoana mea. Când a aflat că mă pregăteam de plecare, a venit să mă viziteze, cu un aer misterios și aducând o tavă pe care se aflau o bucată de pâine, o solniță, o sticluță și un mănunchi de busuioc. Prin gesturi dramatice, mi-a arătat cum, înainte de a trece pragul noii noastre locuințe, trebuie să presar puțină sare peste pâine, s-o rup în două și să o împart cu soțul meu. Trebuia s-o mâncăm împreună. Apoi trebuia să umezesc busuiocul în agheasmă (când a ajuns la partea aceasta a făcut semnul crucii deasupra sticlei, ca să-mi arate că e sfințită) și să stropesc pragul înainte de a-l trece. După ce-a împachetat cu grijă aceste simboluri magice ale fericirii, mi-a pus pachețelul în brațe și mi-a sărutat mâinile cu lacrimi în ochi. B. – neromantică ființă! – a refuzat să ia parte la acest mic ritual, dar eu am păstrat sticluța de agheasmă ca suvenir. Pasiunea mea pentru suvenire este un subiect de mare amuzament pentru prietenii mei, care spun că trebuie să fie o trăsătură americană!

Mai târziu

Am început să facem vizitele de rigoare. Aici eticheta dictează ca nou-sosiții și tinerii proaspăt căsătoriți să viziteze familiile cu care doresc să închege relații de prietenie în loc să-și arate disponibilitatea de a primi ei vizite. B. a fost

absolut șocat când m-a văzut înclinându-mă în fața cunoștințelor cu care ne întâlneam pe stradă și a început să mă instruiască:

— În cazul domnilor, trebuie să-i lași să se încline ei primii!

Dacă stau să mă gândesc, cred că e mai ușor decât la noi! Trebuie să recunosc că-mi place să îmi fie sărutată mâna: obiceiurile de aici creează o atmosferă plină de romantism – cel puțin deocamdată! De multe ori mă simt de parcă aș fi brusc transportată în secolul al XV-lea!

Este cu neputință să mergi într-o vizită, fie și numai pentru câteva minute, fără să nu fii servit cu ceva – acesta fiind, cred, un obicei turcesc. Musafirilor li se oferă de obicei o linguriță de *dulceață* – un desert delicios din fructe, servit cu un pahar de apă. Prepararea dulcețurilor este o adevărată artă și fiecare gospodină are specialitatea proprie, cu care se mândrește în mod deosebit. Procesul de preparare a dulceții este foarte lung și complicat, fiecare fruct (căpșuni, zmeură sau prune, după caz) fiind ales și cercetat cu grijă înainte de a fi pus la fiert. *Dulceața* mea preferată este cea de petale de trandafir, dar sortimentele sunt fără număr; unul dintre acestea, făcut din pielițe de prune, are un parfum delicat și o nuanță încântătoare de mov fumuriu. După *dulceață*, se servește cafea turcească în ceșcuțe fără tortițe, urmată de un vin dulce de desert. În mod normal, ceaiul se servește seara, *à la russe*. Românii preferă ceaiul foarte dulce. Cred că uneori am pus și șapte cuburi de zahăr într-un pahar!

Un alt exemplu al artei menajului îl reprezintă spălatul și călcatul rufelor, evenimente ce au loc în fiecare lună. Spălătoreasa este un personaj important, extrem de conștient de propria-i valoare. Deși nu câștigă mai mult de cincizeci de cenți pe zi, se așteaptă la cadouri dese (haine, încălțăminte etc.) și cere să i se pună la dispoziție ajutoare care să-i aducă numeroasele *cafeluțe* și gustări de care are nevoie pentru a-și păstra puterile; de asemenea, ajutorul are sarcina să re-

Ethel Pantazzi

Comandorul Vasile Pantazzi

umple fierul cu cărbuni în timp ce maestra calcă pliurile și dantelele – o operațiune delicată, ce necesită atât concentrare, cât și o mare iscusință. Spălătoresele lucrează de obicei la două case – cam zece, douăsprezece zile pe lună la fiecare, iar în rest se odihnesc acasă. Lenjeria se pune întâi la înmuiat peste noapte în apă cu săpun fin din ulei de măsline (cel de Smirna este foarte apreciat); apoi, dimineața următoare, fiecare articol este împăturit cu grijă și pus în *cazan* – un vas mare cu patru picioare scurte, butucănoase. Pentru a putea aranja rufele în cazan, spălătoreasa trebuie să se cațăre pe o lădiță sau pe un taburet. Apoi, o pungută cu cenușă de lemn fin se anină în partea de sus a cazanului și sub el se pune o cratiță. Când totul este gata, sunt chemate cel puțin două ajutoare și se începe clătirea rufelor cu apă rece. Nu mai puțin de o sută de căldări sunt turnate peste rufe, cele trei femei luând parte, pe rând, la umplerea, cărarea și vărsarea găleților. Când sunt spălate în felul acesta, rufele ies albe ca zăpada și țin foarte multă vreme – un aspect important când e vorba de lenjeria fină, cusută și brodată manual, cum se obișnuiește aici. Mai multe mirese pe care le-am cunoscut, domnișoare din familii cu venituri mijlocii, au avut drept zestre mai bine de o sută din fiecare articol imaginabil de lenjerie personală și de casă.

August

Piețele sunt extrem de animate în zori, ceea ce e un prilej de infinită fascinație pentru mine: munții de legume; gâștele și puii ținuți în coșuri rotunde, puțin adânci, acoperite cu plasă; smântâna groasă și acrișoară (iaurt); prăjiturelele presărate cu mac; prunele zemoase și caisele aurii; castraveții murați în saramură, plutind în borcane enorme de sticlă; pasta maronie de tomate, turnată cu linguri mari de lemn; sutele de nimicuri ieftine, întinse pe trotuar pe bucăți de

pânză viu colorată; tocmelile însuflețite; mulțimea cosmopolită și în continuă mișcare – întreaga scenă e pitorească și captivantă pentru ochii unui occidental. Niciodată nu pot rezista atracției dughenelor pline de ustensile fragile de bucătărie, adesea sculptate artistic și decorate într-un stil naiv. Lingurile de lemn, coșulețele delicate, cu forme neobișnuite și buchețelele de ierburi frumos mirositoare sunt slăbiciunea mea!

Nici magazinele n-au prețuri fixe, astfel încât tocmelile îți mănâncă, inevitabil, o groază de timp și de energie. Săptămâna trecută, mergând pe stradă cu Mihai, care îmi căra un pachet, am văzut niște pensule și mături în vitrina unui magazin. Neputând rezista, m-am hotărât să intru și l-am rugat pe Mihai să mă aștepte afară. Vânzătorul și-a dat seama că sunt străină și mi-a cerut de trei ori mai mult decât prețul obișnuit. M-am dus la ușă, l-am chemat pe Mihai și i-am arătat pensulele, enumerându-i prețurile. M-a privit mirat și apoi mi-a spus pe un ton rugător:

— Mai bine vă întoarceți acasă și am eu grija de cumpărături.

L-am lăsat gesticulând în fața vânzătorului. A apărut curând cu trei pensule, achiziționate la același preț care mi se ceruse mie pe o singură bucată.

Mai târziu, în august

Tocmai ne-am întors de la Câmpulung, o localitate aflată în județul Muscel. Cum îi sugerează și numele, Câmpulung se întinde într-o vale lungă și îngustă, pe malul unui râu învolburat. O briză înmiresmată adie dinspre dumbrăvile parfumate de pini de pe coastele dealurilor din preajmă. Pâraiașele ce susură printre crăpăturile drumurilor pieptișe și pietruite ce străbat valea pot fi trecute ușor, cu pasul. Cei care muncesc într-un astfel de loc sunt cu siguranță binecuvântați cu sănătate și prosperitate. Faptul că oamenii de

la țară poartă de obicei costume tradiționale reprezintă un aspect interesant al oricărei călătorii în România, mai ales că fiecare regiune are portul ei specific. În orașe, din păcate, majoritatea oamenilor preferă hainele moderne, cumpărate din magazine, așa că vezi mult mai rar acele costume fermecătoare, lucrate de mână, care se purtau în trecut.

Luna aceasta este sărbătoarea Sfinților Petru și Pavel, un important festival al pețitului, iar prietenii noștri ne-au invitat să vedem *hora* la care iau parte fetele care au ajuns la vârsta măritișului (cel puțin cincisprezece ani). Cei căsătoriți nu pot participa. Dansurile sunt organizate de flăcăii din zonă, care fac tot ce se poate ca petrecerea să fie plină de veselie și voie bună. De această dată, dansul a avut loc pe un câmp întins, chiar în afara orașului. Mai bine de o sută de dansatori își dau mâinile și formează un cerc, legănându-se ritmic dintr-o parte într-alta și variind pasul și ritmul în funcție de comenzile celui care conduce dansul.

Se dansează în trei sau patru cercuri simultan. Muzicanții stau pe platforme în afara cercului. Băieții și fetele nu dansează neapărat în perechi; câteodată, se prind în joc împreună câte trei sau patru fete sau băieți. Alte dansuri, de obicei rapide și impetuoase, sunt jucate în cuplu, în intervalul dintre hore, care se repetă ori de câte ori un număr suficient de dansatori este gata să înceapă. Cu o politețe încântător de naturală și simplă, localnicii ne-au condus în mijlocul cercului, de unde puteam vedea cu ușurință tot ce se întâmpla în jur. Parcă priveam într-un caleidoscop, culorile strălucitoare și prismatice metamorfozându-se în noi și noi modele fermecătoare cu fiecare mișcare a dansatorilor.

Flăcăii poartă pantaloni albi, strâmți, de lână, încrețiți până la glezne, și cămăși de un alb imaculat, prinse strâns în talie cu *brâuri* roșii. Poalele largi ale cămășilor le atârnă din brâuri ca un fel de fustanelă, amintind de siluetele reprezentate pe plăcuțele persane. Mijloacele lor subțiri sunt

puse în evidență de *brâuri*, pe când costumele fetelor nu le accentuează deloc linia taliei. Peste cămăși, ei poartă veste de piele moale de oaie, brodate vesel cu modele complicate, executate cu fire de mătase roșie și neagră. Sunt încălțați cu *opinci*, un fel de sandale de piele prinse cu curelușe peste șosetele groase de lână albă. Ca formă, opincile seamănă foarte bine cu mocasinii purtați de amerindieni, dar sunt rigide, nu moi și flexibile ca încălțările indienilor. Un trandafir prins după ureche și o pălărie moale și rotundă de fetru, așezată cochet pe-o sprânceană, le completează costumul tradițional la asemenea ocazii festive.

Fetele poartă costume țesute și brodate în cursul anului anterior și flori roșii împletite în părul descoperit. La gât și la încheieturi poartă *salbe*, monede de aur înșirate pe panglici de catifea neagră. Odată măritate, încep să poarte marame, văluri ce le acoperă părul și sunt drapate sub bărbie, ale căror vârfuri le cad până la glezne. Am observat că educația începuse să se răspândească prin țară, căci unele dintre fete își brodaseră „1–2–3“ sau „A–B–C“ pe benzile ornamentale ale fustelor!

Am avut norocul să asist la o nuntă la Câmpulung și am aflat multe detalii legate de această ceremonie. În duminica dinaintea nunții, mirele, însoțit de câțiva prieteni apropiați și de un taraf de țigani care cântă la vioară, *cobză* și alte instrumente bizare cu corzi, merge pe la casele vecinilor ca să-i poftească la nuntă. Alaiul e înarmat cu o ploscă rotundă de lemn plină cu *țuică* (băutura națională, fermentată, din suc de prune), iar invitațiile verbale sunt însoțite de câte o dușcă în sănătatea tuturor. În acest timp, mireasa își aranjează lada de zestre, plină de țesături lucrate și brodate de ea însăși și de plăpumi umplute cu lână dărăcită cu propriile-i mâini. Numeroasele perne pătrate, de diverse mărimi, umplute cu puf fin și alb, reprezintă o parte importantă a trusoului. Am înțeles în sfârșit privirea plină de uimire și dispreț pe care

mi-a aruncat-o recent camerista, când a descoperit o pană *gri* încercând să evadeze prin țesătura uneia dintre fețele mele de pernă. Am scăzut mult și pe vecie în ochii ei. N-am nici un dubiu că întregul cartier a auzit acest detaliu scandalos!

Cadoul pe care viitorul mire i-l face logodnicei sale constă aproape invariabil dintr-o pereche de cercei – cu diamante, dacă își poate permite. Un inel de logodnă n-ar avea sens, pentru că se poartă verighete din momentul în care este oficiată logodna. Mirii fac schimb de verighete în timpul ceremoniei nupțiale.

Logodnele lungi sunt practic inexistente. Nunta are loc la biserică, aproape fără excepție, la o săptămână, două după oficierea logodnei. Ceremonia se ține pe o platformă rotundă, așezată în fața altarului. În loc de domnișoare de onoare au nași – câteodată chiar nașii de botez ai mirelui sau miresei. Aceștia țin în mâini lumânări înalte de aproape un metru jumătate și groase, împodobite cu flori. La un moment dat, niște cununi de aur, argint sau flori sunt așezate, ca niște coroane regale, pe capetele mirilor, iar aceștia, dându-și mâinile cu preotul și cu nașii, înconjoară de trei ori altarul. Cum cununile sunt legate la spate cu o panglică albă, iar lumânările nu sunt lăsate deloc din mâini în timpul ceremoniei, momentul este oarecum dificil. Lumânările de nuntă sunt ținute aprinse cu mare grijă și de la ele se aprinde, pentru prima oară, candela de la icoana din casa tinerilor căsătoriți. Bărbații din grup sărută pentru prima dată mâna miresei. La petrecerea care urmează după nuntă, în loc de tort, musafirii primesc punguțe cu migdale glazurate; acestea se trimit și prietenilor care nu au putut fi de față.

În unele locuri, la nunți sau la Paște, se interpretează un neobișnuit dans dramatic care repovestește vechea legendă romană a răpirii sabinelor. Toți interpreții sunt bărbați, deși unii dintre ei joacă rolul femeilor sabine. Chiar și cei care nu cunosc povestea pot urmări cu ușurință spectacolul. Gleznele dansatorilor sunt împodobite cu clopoței minusculi.

În timpul petrecut la Muscel, am aflat că țăranii de aici socotesc călcatul ursului leac pentru reumatism și alte boli de acest fel. Pacientul se întinde pe pământ, iar stăpânul ursului (un țigan) ține animalul de un lanț prins de un belciug trecut prin nasul acestuia, în timp ce ursul dansează cu stângăcie pe spatele omului pe ritmul unei tamburine mari, improvizate.

Ghicitul în cărți este o adevărată manie și de multe ori a ajutat poliția să obțină mărturii de la criminali. Țiganii sunt de obicei ghicitori sau muzicanți foarte căutați pentru diferite sărbători și petreceri. Visele și interpretarea lor joacă un rol important în viețile țăranilor și sunt avute în vedere atunci când e vorba de chestiuni importante, precum cumpărarea sau vinderea vitelor. Soțul cusătoresei mele a plecat să-și încerce norocul în America, iar săraca femeie, care n-a mai primit de mult nici o veste de la el, a fost extrem de tristă în ultima vreme. Zilele trecute am găsit-o cântând, veselă ca o ciocârlie. Evident, am întrebat-o ce s-a întâmplat.

— Am visat azi-noapte că eram acasă, la țară. Mama ne chemase pe mine și pe fratele meu să întindem pe iarbă un sul de in pe care tocmai îl țesuse, ca să se albească la soare. Am apucat fiecare câte un capăt. Era atât de lung, că fratele meu a dispărut cu totul în depărtare; întreaga bucată era perfectă, fără nici un cusur. Asta înseamnă un drum fără primejdii și întoarcerea cu bine a cuiva apropiat. Acum știu că bărbatul meu va reuși și că se va întoarce după mine, mi-a spus.

Într-o țară în care recolta înseamnă viață sau moarte, e normal să se facă tot posibilul pentru a aduce ploaia atunci când seceta amenință să pârjolească grânele, iar practica magiei este o veche tradiție. Și aici țiganii joacă un rol important. Împodobite cu ramuri care le acoperă până și fețele, *paparudele* (tinere țigănci) merg din casă în casă. Când intră în curte, gospodarul ia o găleată de apă și o golește energic

peste capetele acestora, încercând să le ude pe cât mai multe dintre ele. Evident, copilele trebuie răsplătite pentru că au îndurat această baie, probabil singura din anul respectiv!

Într-o zi caniculară eram în vizită la o doamnă de aici, care se plângea că recolta nu părea prea bună din acel an. Doamna dorea să călătorească în străinătate, dar se temea că o recoltă săracă nu i-ar permite așa ceva, întrucât tot venitul ei provenea din cultivarea cerealelor.

Chiar atunci am auzit o voce strigând în fața ferestrelor. Erau câteva paparude. Gazda mea a sărit numaidecât; m-a lăsat fără o vorbă, iar câteva secunde mai târziu am văzut-o ieșind cu o găleată de apă, pe care a vărsat-o cu avânt peste capetele fetelor, stropindu-și de sus până jos eleganta rochie pariziană. S-a întors apoi radioasă, râzând și vorbind plină de veselie despre speranțele și planurile pe care și le făcea *à propos* de călătoria pe Rivieră.

Procesiuni religioase solemne sunt și ele organizate pentru invocarea ploii. Orășenii, cu primarul în frunte, merg până la marginea orașului însoțiți de un sobor de preoți purtând icoane și sfinte moaște. Cu toții înconjoară câmpul în timp ce intonează un *Te Deum*, iar apoi îngenunchează să se roage. Pe moșia prințului Ruspoli[1], la Vameș (lângă Galați), este o frumoasă coloană de cărămidă ridicată de familie în mijlocul unui câmp, în semn de mulțumire pentru ploaia care se pare că a să fi venit în urma rugăciunilor.

1. Mario Ruspoli (1867–1963), al doilea principe de Poggio Suasa, fiul Ecaterinei Vogoride Conachi, avea o moșie în satul gălățean Vameș.

CAPITOLUL II
septembrie – decembrie 1909

Sărbători – Rusalii – Binecuvântarea casei – Biserica – Obiceiuri de botez – Aniversări – Balul de la Curtea regală – Carmen Sylva – Obiceiuri de înmormântare – Sărbătoarea Tuturor Sfinților – Pomeni – Bucătăreasa și rochia de bal

Septembrie

Pe zi ce trece, prind tot mai mult curaj să vorbesc românește. B. spune că fac cinci greșeli la patru cuvinte, dar nu mă las descurajată, căci oamenii par să înțeleagă ce vreau să spun. Presupun că e o dovadă a istețimii lor.

Diferența dintre graiul moldovenesc și cel muntenesc e cam ca aceea dintre accentul scoțian și cel englezesc, deși unele cuvinte ce denumesc lucruri cotidiene vin din rusește în Moldova și din turcește în Țara Românească, într-o formă stâlcită. Am observat acest lucru consultând un vechi dicționar englez–român, scris de un profesor din Iași. Mândră de noile cuvinte învățate, le-am folosit într-o conversație cu B., care a cerut imediat să vadă cartea, declarând cu indignare că nu trebuie să învăț decât după cărți scrise de munteni! Este remarcabil faptul că limba română nu are dialecte; un țăran din cel mai izolat sat din Carpați poate fi înțeles fără nici o problemă de bucureșteni.

Gospodăria merge foarte bine, cu excepția faptului că sunt două zile de sărbătoare pe săptămână când servitorii țin post – fără carne – și se așteaptă să nu facă nimic. Fiecare sărbătoare are un obicei sau o tradiție a sa, cum e Sf. Valentin la noi, deși aici, spre surpriza mea, acest sfânt nu este cunoscut. Sfântul Gheorghe, care se sărbătorește în luna

mai[1], este între cele mai populare sărbători. Conform obiceiului, oamenii se cântăresc în această zi. În piețe, la dispoziția publicului sunt puse cântare, iar proprietarii lor pariază câte un bănuț că pot să ghicească greutatea exactă a mușteriului. Contractele pentru închirierea caselor se datează începând din ziua Sfântului Gheorghe, iar datoriile ajunse la scadență se plătesc în această zi.

Credința țăranilor în Rusalii, despre care aud destul de frecvent, pare să fie bazată pe o confuzie legată de cele trei ursitoare și de nimfele pădurii. Acestea sunt trei spirite sau duhuri feminine, capabile să distrugă recoltele dacă nu sunt îmbunate în timpul celor trei zile de sărbătoare din luna august[2].

Octombrie

Astăzi a venit preotul, în straiele sale impozante de satin, să ne sfințească locuința. Conform obiceiului, vizitează toate casele din parohie o dată pe lună. A sosit însoțit de un ajutor, care ținea vasul cu agheasmă (numit *căldărușă*) în timp ce el stropea pragul ușii cu un sfeștoc mic, rotund, împodobit cu o panglică roșie.

Câteodată merg duminica la biserică, dar nu reușesc să înțeleg nimic, căci rugăciunile sunt cântate cu o intonație specifică. Nu există scaune – toată lumea stă în picioare; mulți vin și pleacă sau vorbesc între ei, deși în general slujba religioasă este ascultată cu multă evlavie. Unele dintre femeile în vârstă, care sunt foarte cucernice, îngenunchează și sărută podeaua din fața icoanelor sfinte; alți membri ai parohiei aprind lumânări cumpărate în porticul bisericii. Nu

---

1. Pe stil nou, Sf. Gheorghe (23 aprilie) se sărbătorește 13 zile mai târziu, adică pe 6 mai.

2. Confuzie legată de datarea sau semnificația Rusaliilor, care, sărbătorite la 50 de zile după Paște, nu pot cădea niciodată în luna august.

există orgă, dar cântările sunt extraordinar de frumoase și deosebite.

Credința greco-ortodoxă este dominantă în România. Alte culte sunt aproape inexistente. Preoții, numiți și *popi*, sunt adesea de origine țărănească. Au voie să se căsătorească și toată lumea se așteaptă să aibă o familie de dimensiuni proverbiale. Popescu (adică „fiu de popă“) este un nume la fel de comun aici ca Smith în America.

Am fost la un botez săptămâna acesta, al băiețelului unui ofițer de marină. M-am bucurat că au băiat, pentru că fetițele sunt întâmpinate fără entuziasm în partea aceasta a lumii! Am auzit de un țăran care, întrebat câți copii are, a răspuns „patru“, deși s-a dovedit apoi că avea de fapt șapte – cei trei fără importanță fiind fete!

Conform obiceiului, tatăl pune o monedă de aur în prima baie a copilului pentru a-i aduce noroc. Norocul imediat e de fapt al moașei, care beneficiază de acest dar. Imediat după baie, copilul este înfășat strâns și împodobit cu o panglică roșie, ca să nu-i fie de deochi.

Primului născut, dacă e băiat, i se face o gaură în urechea stângă și i se pune un cercel plat, de aur, cu speranța că-l va ajuta să crească mare și puternic. Se presupune că face foarte bine, mai ales pentru vedere. Fetelor li se fac găuri în ambele urechi.

La câteva ore după nașterea copilului, mama începe să primească felicitări. Fiecare musafir aduce un cadou pentru nou-născut, căci să neglijezi această obligație socială este considerată culmea lipsei de maniere. Botezul are loc în următoarele opt zile după naștere, iar mama nu participă la această ceremonie.

Băiețelului în cauză i s-a pus numele Mircea, un nume popular aici. A plâns din răsputeri toată ceremonia, mititelul, și nu-i de mirare, pentru că botezul se face prin scufundarea copilului într-un vas foarte adânc de alamă, așezat direct pe podea. Preoții se pricep să acopere ochii, nasul și gura mi-

cuțului în timp ce-l cufundă de trei ori. Imediat după aceea, copilul este miruit și i se dă o linguriță de vin – prima cuminecătură. Pânza în care este înfășat copilul după scufundarea în apă și până după cuminecătură este de obicei dintr-un material frumos brodat sau dantelat și este un dar al nașei, care se ocupă și de trusoul copilului. Pentru femeile cu venituri mai modeste, onoarea de a fi nașă este însoțită de ani de datorii, întrucât îi revine în totalitate responsabilitatea de a acoperi cheltuielile. Fiecărui oaspete i se oferă un medalion sau cruciuliță gravată cu numele copilului, în amintirea ocaziei.

Acasă, nou-născuții sunt cărați într-un fel de învelitoare de pânză, iar pe stradă în păturici viu colorate de satin, căptușite cu lână. Leagănele țărănești sunt făcute din jumătate de trunchi de copac, cioplit cu cuțitul și sunt folosite și ca albie de copt sau de spălat.

Chiar și orășenii înstăriți folosesc rar un landou. De multe ori am văzut o slujnicuță de paisprezece, cincisprezece ani mergând îndoită sub greutatea unui bebeluș împodobit cu o mie de panglici, în spatele unei doamne elegante (fără îndoială, mama). Ca și în Franța, familiile bogate angajează doici, pe care le vezi scoțând la aer copilașii care le-au fost încredințați.

Copiii sunt sărbătoriți și li se fac cadouri de onomastică, și nu de ziua de naștere. Unii oameni își socotesc vârsta începând cu ziua numelui. Cum aceste zile sunt ușor de reținut datorită calendarului religios, toți cunoscuții vin să transmită urări sărbătoritului. Luna aceasta, într-o singură după-amiază, am mers la vreo zece case unde se serba ziua unei Ecaterine[1].

Tortul cu lumânări este o noutate, deși poate fi întâlnit ocazional. Vechiul obicei românesc este să așezi copilul pe o *doniță* împodobită cu flori (adică un vas mare de lemn, cu toarte,

1. Sf. Ecaterina este sărbătorită în calendarul ortodox pe 25 noiembrie (stil vechi).

folosit la scoaterea apei din fântână), în timp ce cea mai vârstnică dintre rude îi rupe o prăjitură delicioasă deasupra capului – un gest care simbolizează toate urările de bine.

Mai târziu

Suntem în București de o săptămână, motivul fiind o invitație la un bal organizat la Curtea regală. M-am bucurat ca un copil când am auzit că îi voi fi prezentată reginei, căci am admirat-o dintotdeauna. De fapt, înainte să-l cunosc pe B., Carmen Sylva era singura persoană din România de care auzisem.

Exteriorul palatului este dezamăgitor – deloc genul de clădire în care te aștepți să trăiască o familie regală, dar interiorul este frumos și elegant, cu statui și picturi rafinate. Mi-au atras atenția în mod special modelele de nave iscusit lucrate în argint, ce decorează o sală cu lambriuri de stejar. Sala de bal avea draperii și tapițerie de satin de un albastru pal, în timp ce pereții erau zugrăviți crem – un fundal neutru perfect pentru rochiile fermecătoare și uniformele colorate ale invitaților.

Spre deosebire de Anglia, aici nu există saloane formale. La baluri sau la recepțiile ținute după-amiaza, nou-veniții le sunt prezentați suveranilor, care intră după ce se adună invitații. Se formează un culoar între rânduri, cu bărbații de o parte și femeile de cealaltă, de-a lungul căruia trece cuplul regal pentru a lua loc pe o mică platformă, în timp ce toată lumea îi salută, înclinându-se reverențios.

Când mi-a venit rândul să fiu prezentată, am fost condusă în fața reginei de către principala doamnă de onoare. Maiestatea Sa mi-a urat bun venit într-o engleză încântătoare și m-a făcut imediat să mă simt în largul meu interesându-se de America. M-a întrebat, în mod special, dacă apele lacului Ontario sunt cenușii, căci citise undeva o descriere care-i lăsase această impresie. Regina era îmbrăcată într-o rochie de

dantelă albă, cu o trenă nesfârșită. Pe cap, peste o mantilă de dantelă aranjată în falduri moi sub bărbie, purta o diademă măiastru lucrată din perle și diamante. La gât avea câteva șiruri de perle splendide, dintre care unul îi cădea până la mijloc. Ca și reginei Margherita a Italiei[1], reginei Elisabeta îi plac perlele și are o colecție impresionantă. Are cam 60 de ani, e înaltă, cu părul alb și ochii albaștri și are un chip foarte dulce și blând; privirile îi strălucesc de bunătate.

Regele Carol e un bărbat scund, subțire. Are un profil clar conturat, o culoare sănătoasă în obraji și ochii săi albaștri sunt blânzi și pătrunzători în același timp. Principesa Maria e cu adevărat „o fiică a zeilor – divin de înaltă și uluitor de frumoasă“[2]. Este întru totul fermecătoare. Am dansat cotilionul, cum se obișnuiește la balurile de aici. A fost cu siguranță o seară absolut memorabilă!

Noiembrie

Vremea e în continuare caldă și frumoasă, de parcă ar fi septembrie, nu „luna frunzelor ce cad, a arborilor veștejiți și-a văilor de toamnă-ngălbenite“. Pe măsură ce trece timpul, mi se pare că încep să înțeleg tot mai bine mentalitatea oamenilor și felul lor de viață. Pare un snobism să vorbești de clase sociale în America, dar aici diferențele sunt foarte pronunțate, mai ales că ceea ce ar reprezenta „clasa de mijloc“ în Anglia sau „mica burghezie“ în Franța constă mai ales din străini: evrei, armeni, greci sau germani. Românii nu par să aibă foarte mare înclinație spre comerț: țăranii lucrează pământul, iar moșierii duc o viață de gentilomi, petrecută mai mult în străinătate. Liber-profesioniștii sunt de obicei

1. Margherita de Savoia (1851–1926) a fost regina Italiei în perioada domniei soțului său, Umberto I (1878–1900).

2. Referire la un vers din poezia *A Dream of Fair Women* a lui Alfred Tennyson.

fiii micilor proprietari, care duc mai departe o lungă tradiție de familie în domeniul juridic, medical sau militar.

Chiar și înmormântările se oficiază în funcție de apartenența la una dintre cele trei clase sociale. Până acum douăzeci de ani, sicriele erau purtate cu capacul deschis. Acest lucru mai este permis doar în cazul mitropolitului. Acesta este dus spre locul de veșnică odihnă așezat într-un scaun purtat pe umeri de un sobor de preoți și este îmbrăcat în veșmintele sale rituale, țesute cu fir de aur și bătute cu pietre scumpe, ce strălucesc puternic.

Înmormântarea unei persoane din clasa de sus se face cu mare pompă: cortegiul, acompaniat de muzică militară, trece pe strada principală. Prin contrast, înmormântarea unui om din clasa de mijloc e mult mai simplă și se desfășoară în tăcere. N-am fost niciodată la înmormântarea cuiva din clasa de jos, dar îmi pot imagina tristețea oricărei familii ale cărei mijloace financiare nu-i permit decât cea mai modestă ceremonie.

Întâi se aude o muzică solemnă apropiindu-se, apoi se vede cortegiul înaintând încet pe stradă. În cap merg muzicanții, urmați de doi bărbați în jachete lungi, la două rânduri, împodobite cu fireturi de argint, cu pălării înclinate *à la Napoléon*, fiecare purtând câte un felinar agățat la capătul unui par lung de doi metri; pe umerii lor au prinse ștergare albe, imense, ce fac parte din răsplata pe care o primesc pentru oficierea acestui serviciu. Urmează alți doi, care cară între ei o tavă mare, cu mânere drepte, proeminente. Pe tavă sunt stivuiți *covrigi* – un fel de biscuiți mari, rotunzi, cu o gaură la mijloc. Aceasta este *pomana* ce se va împărți săracilor, care deja se înghesuie la poarta familiei, așteptându-i întoarcerea de la cimitir.

Dacă răposatul a fost decorat în timpul vieții, medaliile îi sunt purtate pe perne de catifea de către prieteni și rude, care merg în fața dricului. Cei patru cai sunt drapați de sus până jos în tul negru, iar capetele le sunt împodobite cu panaș.

Dricul, fastuos decorat, este mai întotdeauna acoperit de coroane de flori artificiale și frunze, de doi, trei metri diametru, prinse cu panglici late, violete sau albe, pe care sunt tipărite mesaje cu litere aurite: „Din partea văduvei neconsolate"; „Din partea copiilor îndurerați"; „Unchiului nostru – veșnică pomenire".

Urmează apoi preoții, mergând pe jos, îmbrăcați în veșminte de brocart viu colorate, cu mitre somptuoase de catifea violetă, ce contrastează puternic cu lungile voaluri negre în care sunt drapate femeile din familia răposatului. Bocitoarele, femei aduse să jelească mortul, încă mai sunt chemate la înmormântările de la țară, dar nu le-am văzut niciodată la oraș.

Urmează apoi parastasul, la care se servesc anumite feluri de mâncare. Am văzut numeroase obiceiuri aparte, practicate pentru odihna decedatului: banul care i se pune în palmă (pentru a-și plăti drumul peste Styx) sau pomenile și parastasele făcute la anumite intervale în cursul anului. De Duminica Tuturor Sfinților, familiile își petrec ziua la cimitir, servind prânzul (care constă din bucate simbolice) lângă mormintele celor dragi. Dintre aceste feluri de mâncare, cel mai interesant este coliva, care se prepara chiar și pe vremea dacilor. Coliva se face din grâu fiert și nuci și se îndulcește cu miere. O parte din festin se așază pe fiecare mormânt pentru a fi mai târziu împărțită săracilor din parohie de către preoți; aceștia merg de la un mormânt la altul, iar familiile li se alătură în rugăciunile de pomenire prin care fiecare strămoș este amintit pe nume; câteodată, recitarea numelor poate dura și jumătate de oră. Fiecare familie oferă preotului vin, iar acesta varsă întotdeauna câteva picături pe morminte înainte de a-și muia buzele. Când oamenilor din popor li se oferă vin sau țuică și ei picură câțiva stropi pe jos cu o politețe ostentativă și urări de viață lungă, iar apoi dau paharul peste cap.

Deși societățile caritabile sunt de-abia la început, rar am întâlnit mai multă generozitate și dorință de a-i ajuta pe

cei nevoiași ca în România. Oriunde mergi, întâlnești o Lady Bountiful[1]. Generozitatea bogaților față de săraci trădează o anumită atitudine feudală, dar acest lucru este inevitabil în stadiul actual al societății. Prăpastia dintre clasele sociale nu poate fi micșorată decât prin promovarea și dezvoltarea educației. În fiecare sâmbătă, cerșetorii se adună la ușa unui binefăcător, contând pe faptul că vor primi bani, mâncare sau combustibil, în funcție de nevoile fiecăruia și de averea donatorului. Unii au grijă întreaga viață de câte o familie sărmană din vecinătate, dăruindu-le trusouri pentru nou-născuți, mâncare pentru bolnavi, educându-l și chiar adoptându-l pe unul dintre copii și ajutându-i să-și îngroape morții cu grandoarea atât de iubită de români. O înmormântare împărătească este visul, speranța și ambiția fiecăruia, pe când una amărâtă este mereu amintită cu tristețe și regret.

Ieri mă hotărâsem să-i fac felul unei rochii vechi de bal, de mătase verde pal. Chiar când mă pregăteam s-o tai, bucătăreasa, o femeie între două vârste, intră în cameră. Văzând foarfecile necruțătoare și dându-și seama că *„sic transit gloria*“, m-a rugat cu o voce tremurând de emoție:

— *Coniță* (adică „tânără stăpână“), pentru numele lui Dumnezeu, n-o tăiați! Dați-mi mie rochia – o să vă pomenesc câte zile oi avea!

— Dar ce-ai să faci cu ea?

— Mai întrebați? O păstrez ca să mă înmormântez în ea!

Și, sărutându-mi mâinile cu înflăcărare, a plecat, strângându-și comoara la piept și promițând să mă pomenească în rugile ei!

---

1. Personaj din piesa *The Beaux' Stratagem*, scrisă în secolul al XVIII-lea de George Farquhar. Lady Bountiful (Doamna Abundență) reprezintă o femeie bogată și generoasă, dar se poate referi și la o persoană care își pune în evidență starea materială prin acte de generozitate ostentativă.

CAPITOLUL III
ianuarie – aprilie 1910

Diferențe calendaristice – Tradiții de Crăciun și Anul Nou – Cărți de vizită – Boboteaza – „Babele“ – Vrăjitoare – Sacrificii – Paștele – O cină la bord

Ianuarie 1910

În această perioadă, diferențele dintre „stilul vechi“ (iulian) și „stilul nou“ (gregorian) sunt mai derutante ca oricând. În ciuda faptului că am un calendar dublu, nu știu niciodată dacă suntem pe 1 sau 13 ale lunii.[1] Există totuși și o parte bună, pentru că avem o lună întreagă de sărbători. Am celebrat Crăciunul pe stil nou împreună cu o familie de englezi – toastul pentru „prietenii de departe“ ne-a făcut pe toți să cădem pe gânduri o vreme, dar altfel seara a fost foarte veselă. Cei câțiva români prezenți au fost încântați de ideea săruturilor sub vâsc, de care nu mai auziseră până atunci, și au adoptat cu entuziasm acest obicei! Apoi a urmat Anul Nou pe stil nou, dar ne-a venit cam greu să sărbătorim în lipsa clopotelor și a unei atmosfere festive în general.

Crăciunul pe stil vechi a sosit însoțit de pregătiri elaborate. Se păstrează obiceiul colindelor și a fost într-adevăr extraordinar de frumos când, în seara de Ajun, au început să vină corurile de băieți, care ne-au cântat vechile imnuri. *Moș Crăciun* vine tot pe horn, ca și în America, pentru a umple cu jucării ghetuțele copiilor cuminți. Cei obraznici își găsesc încălțările pline de mălai și cu câteva nuiele așezate sugestiv deasupra lor.

---

1. În fapt, în secolul XX, diferența dintre calendarul iulian și cel gregorian este de 13 zile, datei de 1 pe stil vechi corespunzându-i cea pe 14 pe stil nou.

În dimineața de Crăciun ne-au vizitat numeroase grupuri de puști zdrențăroși, veniți cu „steaua din Betleem". „Steaua" e de fapt un cadru de lemn ce seamănă mai degrabă cu o roată; e montată pe un băț lung, înfășurată în beteală strălucitoare și împodobită cu clopoței. Puradeii cântă o poezie lungă, cu ritm neregulat, prin care urează viață lungă și un an frumos ca un trandafir și dulce ca un măr; apoi sună din clopoței până primesc o răsplată suficientă pentru a-i convinge să plece.

Anul Nou este și el o ocazie festivă. Dacă primul musafir este bălai, totul va merge bine în anul ce vine. N-am putut să nu observ reticența tuturor când să iasă din casă în dimineața aceea și felul în care s-au uitat cu grijă într-o parte și-n alta a străzii. Când am întrebat, mi s-a explicat că e un adevărat dezastru să întâlnești un preot când ieși din casă – o tragedie de-a dreptul! În alte zile ale anului, când ceva neplăcut se întâmplă prin casă (de exemplu, dacă se sparge o vază sau o fereastră), sunt sigură că cineva o să exclame: „Știam eu! Doar m-am întâlnit cu un popă de dimineață!"

În dimineața Anului Nou se ține o slujbă specială la Catedrală, la care toți demnitarii iau parte în uniformă de gală. Efectul este impresionant, mai ales când sunt prezenți oficialii ruși și unguri.

Aici nu se face budincă de prune, dar prăjitura de Anul Nou este un substitut acceptabil. Este o tartă de mere, ale cărei foi sunt subțiri ca hârtia și aranjate în numeroase straturi. În această crustă se coc răvașe minuscule, pe care sunt scrise diverse urări pentru anul ce vine. La petreceri, aceste poezioare sunt deseori compuse de musafiri și reprezintă o sursă de distracție și amuzament. Grecii obișnuiesc să lanseze artificii de Anul Nou, și cum la Galați există o importantă „colonie" grecească, această tradiție este practicată și aici. Este frapant să auzi pocnitorile toată ziua, mai ales când nu te aștepți.

O veritabilă avalanșă de felicitări este trimisă prin poștă, iar timbrele sunt lipite ca niște peceți pe spatele plicului, nu în colțul de sus de pe față, ca în restul Europei. Mesagerii de la serviciul telegrafic aleargă să distribuie telegrame roz, tipărite în avans cu „La mulți ani!“, pentru care sunt trimise prin telegraf numai numele expeditorului și adresa destinatarului. Chiar și vecinii își trimit telegrame. Fiecare mesager livrează telegramele împreună cu cartea sa de vizită, cartonașele fiind inscripționate cu numele și funcția expeditorului. De exemplu: „Hannibal Cârlig, mesager la Serviciul Regal Român de Telegrafie“. Inițial, am fost foarte impresionată de politețea mesagerilor, dar a început să mă cam obosească faptul că Hannibal și-a trimis cartea de vizită de șase ori în ziua de Anul Nou sau că armata de mesageri se aliniază la ușă în așteptarea inevitabilelor *bacșișuri*. Cu câteva zile înainte de Anul Nou devine imposibil să schimbi bani, căci toată lumea se pregătește să „mulțumească“ aducătorilor de mesaje și felicitări.

Pe 6 ianuarie este ziua Sfântului Ioan Botezătorul, ocazie cu care are loc ceremonia pitorească a Bobotezei (sfințirea apelor). Arhiepiscopul, însoțit de preoți și copii de cor, se duce pe malul Dunării. Conform obiceiului, aruncă în apă o cruce mare de lemn, întinzându-și brațele în semn de binecuvântare. Imediat, câțiva bărbați (desemnați în avans) se aruncă în apele înghețate și se luptă să intre în posesia crucii, care e foarte rar pierdută. De fapt, mi s-a spus că de douăzeci și cinci de ani se folosește aceeași cruce. Drept răsplată, norocosul care o scoate din apă o poate păstra timp de o zi. El plimbă crucea din casă în casă și nu e ușă care să nu i se deschidă; chiar și cei mai săraci îi dau câțiva bănuți, astfel că până la sfârșitul zilei reușește să adune o sumă considerabilă, care reprezintă, sperăm, o răsplată potrivită pentru baia rece făcută mai devreme.

Martie

Nu-mi vine să cred că sunt aici de aproape un an. Luna viitoare, B. va prelua comanda unui monitor[1] și va fi plecat aproape toată vara, așa că am de gând să-i vizitez pe cei de acasă. Câtă bucurie ne va aduce această revedere! Cea mai puternică impresie din acest an caleidoscopic mi-au lăsat-o generozitatea spontană și încântătoare care e dominantă aici, precum și curtoazia și politețea naturală ale tuturor celor pe care i-am cunoscut. N-a trecut o zi fără să nu mi se facă o mică atenție plină de tact și de amabilitate. Totuși, nicăieri nu-i ca acasă!

Primele zece zile ale acestei luni se numesc *babe*. Înainte de 1 martie toată lumea își alege o babă – femeile o zi fără soț, bărbații una cu soț. Norocul fiecăruia în anul ce urmează este dat de starea vremii din ziua aleasă. Soții și tații le oferă doamnelor din familie mici cadouri, numite *mărțișoare*. Acestea sunt un fel de medalioane sau monede de diferite forme, care se leagă la încheietura mâinii cu fir alb și roșu și se poartă până la sfârșitul babelor. Se spune că mărțișoarele au rol de talisman, prevenind înnegrirea pielii când soarele de primăvară începe să ardă. Primul meu mărțișor este o delicată margaretă din email. Trifoiul cu patru foi, purcelușii, ciupercuțele, potcoavele sau numărul 13 sunt alte simboluri preferate.

Vorbind de babe, majoritatea oamenilor din popor cred cu strășnicie în magie. O babă (femeie bătrână sau vrăjitoare) îi poate vindeca de orice boală. De exemplu, Mihai al nostru a făcut febră mare de curând, dar a refuzat cu încăpățânare să ia medicamente sau să meargă la doctor. Când l-am amenințat că-l duc pe sus la spital, mi-a cerut voie să plece o oră. Mai târziu, am aflat că s-a dus la o babă, iar a

1. Navă de război cuirasată, destinată luptei împotriva obiectivelor de pe mal. Este vorba despre *Lascăr Catargiu*.

doua zi se simțea mult mai bine. Cu puțină șiretenie, am aflat că tămăduitoarea a pus țeasta unei vaci cu coarne pe podea, a stropit-o cu sânge, a recitat câteva incantații, iar apoi l-a uns cu o alifie. De asemenea, i-a dat să soarbă dintr-o poțiune – fără îndoială o fiertură din ierburi care i-a luat febra și l-a ajutat să se vindece.

Peste tot orașul se reînnoiește în așteptarea verii – toată lumea văruiește și zugrăvește. Se construiesc multe clădiri și cum B. este foarte interesat de clădiri și construcții, ne uităm deseori la casele pe jumătate terminate pe care le vedem când ieșim la plimbare. Am băgat de seamă că de primul căprior se leagă o ramură de copac (de salcie, mai ales) ca să alunge ghinionul.

Impresionanta biserică de la Curtea de Argeș este un exemplu al credinței medievale conform căreia este nevoie de un sacrificiu pentru terminarea unei construcții. Arhitectul, Meșterul Manole, avea ambiția să ridice un monument de o frumusețe nemaivăzută, a cărui faimă să dăinuie de-a lungul secolelor. De trei ori a înălțat domul central și de trei ori acesta s-a prăbușit. În timpul absenței temporare a maestrului, meșterii superstițioși au luat-o pe tânăra lui soție și au zidit-o de vie la temelia edificiului. Capodopera a fost în sfârșit ridicată, dar țipetele femeii zidite au continuat să-l bântuie pe arhitect. În cele din urmă, Manole și-a pierdut mințile și s-a aruncat de pe acoperișul măiestrei sale opere, căutând uitarea și neantul.

Aprilie

A venit din nou Paștele*, iar vremea este la fel de frumoasă ca și acum un an, când am pășit pentru prima dată în această lume „a iubirii și a dorului". M-au impresionat foarte

* Obiceiurile de Paște diferă cumva în funcție de zonă. Dialogul de la ușa bisericii descris în aceste pagini a avut loc la Băleni (Covurlui), pe moșia prințului Leon Cantacuzino (n.a.).

mult slujbele care se țin cu ocazia acestei sărbători, cea mai importantă a anului. În Sâmbăta Paștelui, oamenii încep să se adune în jurul catedralei de pe la ora unsprezece noaptea. Înăuntru este întuneric, cu excepția limbilor de foc tremurătoare ce pâlpâie în candelele de argint agățate în fața icoanelor. După o scurtă ceremonie religioasă, arhiepiscopul, impresionant ca de obicei în veșmintele sale bogat împodobite, iese din biserică urmat de un alai de preoți și copii de altar. Împreună, ei înconjoară clădirea psalmodiind și cântând imnuri religioase. La miezul nopții, turul se încheie în fața ușii bisericii, care între timp s-a închis. Apropiindu-se solemn, arhiepiscopul bate de trei ori cu cârja sa arhierească. O voce dinăuntru întreabă:

— Cine-i?

— Sunt Eu, Împăratul slavei pe care toți Îl așteaptă.

— Și cum să știm că ești cu adevărat Împăratul slavei pe care toți Îl așteaptă?

— După semnul crucii mă veți cunoaște!

După acest dialog ritual, i se permite să intre. Arhiepiscopul se îndreaptă apoi spre partea din spate a bisericii și trece prin ușa centrală a altarului, deschisă numai cu această ocazie. Aprinzând o lumânare înaltă de la candela ce arde pe masa sfântă, se întoarce spre credincioși și vestește:

— Frații mei întru Hristos, veniți de luați lumină!

Toată lumea vine pregătită cu lumânări. Treptat, catedrala se umple de luminițe, ce se împrăștie apoi prin piața din fața catedralei, pe măsură ce oamenii se îndreaptă spre casele lor. Având grijă ca lumânările să nu se stingă, toți merg să-și aprindă cu sfințenie candela de la icoană. În Basarabia, aceste lumini sacre se păzesc de vânt cu hârtie viu colorată, ca lampioanele, ce creează imaginea stranie și delicată a unui roi de fluturi imenși. Postul ținut în ultimele trei zile ia sfârșit și este urmat de un adevărat festin, în timpul căruia prietenii se îmbrățișează, spunându-și unul

altuia ca primii creștini: „Hristos a înviat!“ și răspunzând „Adevărat a înviat!“ Această urare se folosește în următoarele patruzeci de zile în loc de „Bună ziua“.

După slujba de la biserică, ne-am dus la bordul monitorului *Lascăr Catargiu*, aflat sub comanda lui B., pentru a sărbători Paștele cu prietenii și echipajul. Urcând pe punte, am fost întâmpinați de un strigăt plin de bucurie ce a răsunat într-o mie de ecouri peste valurile întunecate: „Hristos a înviat!“ Apoi ne-am dus la cabine, unde ni se pregătise o cină bogată. Mergând printre mesele înguste, am ales câte un ou roșu, pe care l-am ciocnit cu fiecare dintre marinari. Toată lumea era foarte interesată de acest ritual, întrucât celui care alege oul care le poate sparge pe celelalte îi va merge bine tot anul. N-am putut să nu observ, cu această ocazie, politețea înnăscută, trăsăturile frumoase și fețele pline de bunătate ale marinarilor, recrutați numai din rândul oamenilor din popor. După cină, ne-au delectat cu vocile lor puternice. Deși cântecele ostășești au fost emoționante, prefer tonurile nostalgice și tânguitoare ale *doinelor*, ce surprind cu atâta acuratețe trăirile acestui popor.

CAPITOLUL IV
iunie 1910

O excursie pe Prut – O călătorie prin sate – Gâștele dunărene – O descriere a râului – Inspecția posturilor de frontieră – Cahul – O casă țărănească – Plecarea spre America

Iunie 1910

Căpitanul V., care este inspector al trupelor de grăniceri, ne-a propus într-o doară să-l însoțim în următoarea inspecție, de-a lungul frontierei cu Basarabia. Pe atunci nu știa cât de mult îmi plac excursiile, dar sunt sigură că și-a dat seama între timp! Cum vaporul lui avea spațiu foarte limitat și era dotat cu un singur set de farfurii și tacâmuri „pentru lumea bună“, a trebuit să pregătim o cutie cu veselă, fețe de masă și tacâmuri. Am reușit s-o convingem și pe Olga D. să ne însoțească în această excursie, în ciuda protestelor vehemente ale rudelor, îngrozite de ideea unei astfel de aventuri neconvenționale. Recunosc că am întâmpinat câteva dificultăți privind data plecării. În România, a porni la drum într-o marți e de neconceput, așa că zilele de marți au trebuit excluse din start.

După o jumătate de oră cu trenul, ne-am oprit într-o stație izolată, unde ne așteptau două trăsuri. Odată ce cutia noastră și o casetă cu salariile grănicerilor au fost bine depozitate, am plecat în sfârșit cu mare vervă spre Oancea[1], unde era ancorat vasul.

A urmat o călătorie de două ore de-a lungul unui drum șerpuit, ce ne-a purtat printr-o zonă de șes și pe lângă câteva sate. Era spre apus și țăranii se întorceau de la câmp. Cătunele

1. Localitate pe Prut, în nord-estul actualului județ Galați.

se pierdeau treptat pe fundalul vast, maroniu al pământului. Căsuțe pătrățoase de chirpici, simple bordeie acoperite cu stuf, păreau să se înalțe organic din țarina pe care erau clădite. Pe unele acoperișuri berzele își păzeau cu solemnitate cuiburile. În curți, copiii se jucau printre pui și porci, fără nici o grijă. Cârduri de gâște, unele dintre ele enorme, cu pene maronii și zburlite, se plimbau pe marginea șoselei. Căpitanul V. mi le-a arătat anume: erau primele gâște dunărene pe care le văzusem vreodată – o specie caracteristică acestei regiuni.

Clăi de tulpini de pormb uscat, mai înalte decât colibele lângă care fuseseră ridicate, erau punctul central al fiecărui sat – unica sursă de combustibil. Nicăieri nu era un singur copac, deal sau gard; câmpurile arate se întindeau cât vedeai cu ochii.

Țăranii ne salutau politicos, trăgându-și la marginea drumului căruțele scârțâitoare la care erau înjugați boi greoi și osteniți. I-am spus căpitanului V. că nu văzusem niciodată vreun țăran gras.

— Am trăit printre ei toată viața și nu-mi amintesc să fi văzut vreunul, mi-a răspuns căpitanul, adăugând că nu era de mirare, dacă stăteai să te gândești la viața grea și hrana modestă cu care erau obișnuiți: mămăligă cu ceapă sau ardei roșu și o bucățică de brânză de capră. Carne nu mănâncă decât la sărbători – de Crăciun sau Paște. Multe dintre fete erau tare frumoase, cu siluete subțiri și atrăgătoare. Toate femeile erau în picioarele goale, iar bărbații purtau ciorapi de lână și opinci.

Se înserase deja când am ajuns la Oancea, așa că ne-am bucurat să vedem lumina felinarului de pe vasul cu care urma să călătorim. Marinarii ne-au ajutat să despachetăm, iar după o cină delicioasă ne-am pregătit de culcare. Olga și cu mine am aranjat cele două cușete înguste, dar confortabile din cabină, în timp ce bărbații și-au găsit culcușuri într-o cazarmă, la o aruncătură de băț. A doua zi dimineață am

asistat cu interes la inspecția postului. Totul a fost fără cusur, așa că ne-am instalat pe punte, sub o copertină, și ne-am pregătit să savurăm restul voiajului.

Prutul este îngust, cu maluri joase și înclinate. Apele sale maronii, deși puțin adânci în timpul verii, sunt principala arteră de transport pentru fructele și legumele cultivate în zonă. Primăvara și toamna, când râul se umflă, țăranii își transportă grâul și porumbul cu șlepurile pe Prut până la Dunăre.

A fost amuzant să vedem berzele, proțăpite pe mal de parcă toată lumea era a lor. Auzind huruitul motorului, s-au hotărât să-și schimbe postul de observație, însă de câte ori își găseau un loc nou huruitul cel nesuferit le gonea. Până la urmă s-au dat bătute și și-au luat zborul. Am văzut mii de sitari, a căror existență tihnită a fost și ea tulburată de motor, precum și pescăruși și rândunele. Speciile de păsări sunt numeroase în această zonă.

Pe malul rusesc, santinelele făceau de gardă în perechi, cu puștile pe umăr. Zărindu-ne, cei de pe partea noastră luau întotdeauna poziția de drepți și ne salutau. Când ne apropiam de câte un post, soldatul de gardă alerga imediat să-și alerteze camarazii, astfel încât căpitanul îi găsea așteptând în formație, spălați, pieptănați și puși la patru ace. În timpul inspecției, căpitanul îi punea întrebări detaliate sergentului sau comandatului de post, inspectând chiar și supa care fierbea pe sobă. La fiecare oprire, salariile păstrate în caseta întărită cu alamă erau împărțite oamenilor. Fiecare inspecție dura cam jumătate de oră, după care proneau spre următorul post.

Spre după-amiază am ancorat pe malul rusesc și ne-am îndreptat spre un mic punct vamal, unde ne-au fost controlate pașapoartele în augusta prezență a unor litografii viu colorate reprezentându-i pe țar și pe consoarta lui. La încheierea ceremoniei ne-am urcat într-o căruță înaltă și am por-

nit spre Cahul, un sat aflat la vreo șase kilometri depărtare. Terenul este mlăștinos în această zonă, dar drumul e bun și înălțat anume ca să fie ferit de inundații. Cahulul e practic o adunătură de case împrăștiate de-a lungul unor drumuri prăfuite. Locuitorii sunt în mare parte români, puținii ruși ieșind în evidență prin ochii albaștri și părul deschis la culoare și prin faptul că sunt mult mai voinici și mai înalți decât românii.

În cea de-a doua zi a excursiei noastre a plouat, dar, cum spre seară a ieșit soarele, ne-am încălțat cu cizme soldățești și am plecat la plimbare printr-un sat ce părea mai înstărit decât celelalte, căci mai toate casele erau văruite, iar unele aveau temelia vopsită cu un albastru intens. Tocurile ferestrelor mici, cu patru ochiuri prinse în cercevele, erau vopsite cu roșu sau albastru, ceea ce le dădea un aer vesel. Cele mai multe case aveau acoperișuri de tablă și o prispă îngustă în față, unde atârnau ghirlande de ardei roșii sau funii de coceni uscați. Unele dintre ele aveau porți frumoase, cu figuri naive cioplite în lemn și mici acoperișuri triunghiulare, asemănătoare cu portițele cimitirelor din Anglia. În curțile pietruite erau fântâni îngrijite, cu roată și lanț, de care era prinsă o găleată zdravănă. N-am văzut niciodată o pompă modernă în România. La țară, apa se scoate din fântână printr-un sistem primitiv, alcătuit dintr-o prăjină îngustă, lungă de 4-6 metri, ca un deget ascuțit, sprijinită oblic într-un băț bifurcat și contrabalansată la capătul scurt de un bolovan. Aici, la fântână, se întâlnesc îndrăgostiții – loc simbolic al poveștilor și cântecelor lor de dragoste. Ei roagă „frunza verde“ a copacului de lângă fântână să fie martorul jurămintelor lor de iubire și credință veșnică.

În fața uneia dintre casele pe lângă care am trecut stătea, zâmbind, o tânără țărancă. Într-o mână ținea furca de tors, iar cu cealaltă desfășura lâna și întorcea fusul cu o îndemânare uimitoare. Părea atât de deschisă și binevoitoare, încât

B. s-a oprit și i-a explicat că sunt străină și că mi-ar plăcea să-i văd casa. Spre bucuria mea, a fost de acord și ne-a condus înăuntru. În dreapta intrării era o altă ușă, ce ducea spre un hol îngust, folosit drept cămară. Intrând în camera principală, am văzut o sobă de teracotă într-un colț, iar în colțul opus o icoană cu o candelă roșie atârnată cam la înălțimea pieptului, sub care era agățat un șervet brodat, strâns la mijloc. O poliță lungă și lată, prinsă cam la un metru deasupra podelei, servea drept pat; pe ea erau aranjate șapte sau opt perne pătrate de diferite dimensiuni, îmbrăcate în fețe de pernă de un alb imaculat. Patul era acoperit cu o plapumă de satin roșu de care era prins în nasturi un cearșaf cu marginile puțin mai lungi. Cum patul nu are arcuri, nu poți fixa cearșaful, așa încât cuverturile funcționează ca un fel de sac de dormit. De-a lungul peretelui de lângă pat era întinsă o carpetă brodată în culori vii, iar la capătul patului, în unghi drept, era așezat un scrin de lemn, vopsit în verde și pictat cu un model floral naiv în nuanțe de roșu și galben.

Casa mai avea o singură altă încăpere – bucătăria. Aici se afla vatra, inima gospodăriei. Era construită din pietre plate, lipite între ele cu lut ars, și ridicată la câțiva centimetri deasupra podelei. În cămin era făcut focul, iar fumul ieșea printr-un horn mare și lat, a cărui margine se întindea deasupra sobei și ocupa un perete întreg – un aranjament pitoresc și plăcut, după părerea mea. Mobila consta dintr-o măsuță și vreo două scăunele, plus câteva *străchini* de lemn (castroane de supă în care se mănâncă mămăliga), niște cești de porțelan și o găleată de lemn fără mânere, al cărei capac era găurit în partea de sus. Pe perete era prinsă o poliță de care erau atârnate câteva linguri de lemn, suspendate de o crestătură cioplită la marginea cozilor – o noutate fascinantă pentru mine. Am hotărât pe loc că trebuie să ne instalăm și noi o astfel de poliță. Pe masă am observat o albie de copt acoperită cu un șervet. Gazda noastră a dat învelitoarea la

o parte, dezvăluind un copilaș de câteva săptămâni, cu ochi căprui și mari cât farfurioarele! L-am luat în brațe – era înfășat atât de strâns, încât era rigid ca o scândură! Am implorat-o pe mamă să-i desfacă puțin scutecele; femeia a șovăit, dar apoi a desfăcut partea de sus, lăsându-i mâinile libere. Copilul a gângurit de plăcere, dar maică-sa l-a înfășat numaidecât la loc înainte să ne conducă la ușă.

Pe drumul de întoarcere am văzut bisericile din sat, înconjurate de livezi liniștite, precum și brutăria, unde localnicii își așteptau pâinea de seară. O aromă îmbietoare de pâine proaspătă umplea aerul, iar văpaia tremurătoare a flăcărilor pe care brutarul le ațâța în cuptoare picta umbre fantastice, rembrandiene pe fețele sătenilor din fața prăvăliei.

Astfel, am atins Rusia cu degetul mic și mă întreb dacă voi ajunge să călătoresc mai departe în inima ei. Mă atrage și-mi stârnește repulsie în același timp.

Mai târziu

Vasul *Lascăr Catargiu* va porni la drum săptămâna viitoare și nu se va întoarce până la sfârșitul verii. Aranjamentele noastre sunt făcute, iar eu voi pleca la Londra via Berlin săptămâna viitoare, *en route* spre Canada.

CAPITOLUL V
decembrie 1910

Întoarcerea la Galați – Jurnalul unei săptămâni – Birjarii ruși – Zestre – Vizită la Sfânta Vineri – Baia – Bucătăria românească

Galați, joi (ziua lui Jupiter)

Alexandru, fratele Olgăi, m-a întrebat ieri dacă aș vrea să-i însoțesc într-o călătorie la țară pentru a lua parte la o ceremonie care, după părerea lui, mă putea interesa. Propunerea m-a atras îndeajuns de tare încât să mă trezesc înainte de șase, spre consternarea întregii case și spre mirarea lui B., sigur că entuziasmul mi se va risipi peste noapte.

Tovarășii de călătorie au fost cât se poate de punctuali, sosind bine instalați într-o trăsură atât de elegantă, încât părea greu de crezut că e închiriată. Caii erau de rasă pură, țesălați cu grijă, cu coame și cozi strălucitoare și hamuri frumos lucrate și împodobite. Aceste trăsuri deschise, în stil victorian, sunt splendid tapițate și capitonate, cu siguranță demne de asemenea armăsari, iar muscalii ruși sunt printre cele mai pitorești figuri din oraș. Sunt înveșmântați din cap până-n picioare în catifea albastră, cu mantii largi până la glezne și cingători lungi de satin roz sau albastru-peruzea înfășurate împrejurul taliilor solide. Vestoanele lor, mai ales la ocaziile de mare gală, sunt încheiate cu nasturi de argint la două rânduri, cusuți în diagonală de la umăr spre talie. Părul lor blond ca paiul este tuns în stil olandez, dând fețelor lor rumene și late un aer absurd de tineresc, în ciuda semnelor trecerii anilor. Pe cap poartă chipie. Toți acești muscali fac parte dintr-o mică sectă religioasă – scopiții. Exilați din Rusia din cauza credințelor și practicilor lor neobișnuite, s-au

refugiat aici și la București și se ocupă exclusiv de creșterea cailor, de comerțul cu cai și de birjărie. Par oameni amabili și binevoitori, cărora le pasă cu adevărat de mușteriii fideli, față de care uneori arată o familiaritate amuzantă, dar niciodată impertinentă. Multe persoane înstărite preferă să închirieze o astfel de trăsură cu luna ca să scape de complicațiile deținerii unui asemenea atelaj. Alexandru este preferatul birjarilor, căci nu merge niciodată pe jos când poate lua trăsura și e mai mult decât generos cu bacșișurile.

Mândră că sunt gata la timp, m-am instalat lângă Alexandru și Olga și-am pornit la drum cu mare vervă, în clinchetul vesel al clopoțeilor prinși de hamurile cailor.

Destinația noastră era un sat cam la jumătate de oră de oraș, aflat pe moșia doamnei G., o văduvă grecoaică bogată, ajunsă la o vârstă respectabilă. În fiecare an, preotul alege zece tinere virtuoase de pe moșie, iar la măritiș doamna G. o înzestrează pe fiecare cu câte o vacă, o pereche de boi, o căruță și o mică sumă de bani. Evident, fetele sunt foarte curtate de flăcăii din jur și nu e an în care cele zece dote să nu fie dăruite. Alexandru este ajutorul doamnei G. la aceste ceremonii și se bucură de privilegiul de a săruta mireasa, dacă are chef s-o facă.

Ajungând la micuța primărie din sat, am fost întâmpinați la ușă de primarul înveșmântat în haine tradiționale, în timp ce mirii așteptau sfioși în spatele lui. Boii de culoare bej, înjugați la căruță, erau în curte, iar vaca era priponită de un copac. Ne-am îndreptat spre încăperea principală a clădirii, ai cărei pereți erau pavoazați cu afișe grotești ce ilustrau efectele dăunătoare ale beției. Nunta avusese deja loc, iar ceremonia la care asistam privea semnarea actelor de donație a zestrei. Nici mireasa cu bujori în obraji și nici soțul ei nu știau carte, așa că în loc de semnătură au făcut câte o cruce mare pe document. Alexandru i-a ținut un mic discurs mirelui, care a ascultat cu capul plecat exortația de

a-și trata soția cu blândețe și respect și de a avea grijă de animale. După felicitările noastre, am ieșit cu toții să-i petrecem cu privirea în drum spre noul lor cămin. Bărbatul a luat un bici gros pe care-l lăsase la ușă, s-a urcat pe capră și a mânat boii, în timp ce fata s-a așezat cu modestie direct pe jos, în căruță, trăgând vaca de căpăstru.

Apoi, ne-am plimbat printr-un parc înverzit de pe lângă malul acoperit de sălcii al unui pârâiaș și am ajuns la mausoleul familiei – un mic edificiu de piatră cu o capelă la intrare, înconjurat de un gard de fier forjat. Pe-aici se obișnuiește ca familiile să-și înmormânteze morții pe moșiile de la țară. Nu de mult, proprietarul unei moșii încântătoare mi-a arătat principala atracție a parcului său – cavoul săpat în coasta unui deal, unde sicriul lui de piatră era deja pregătit lângă cele ale înaintașilor răposați. Lunga listă de titluri, ranguri și realizări importante era deja gravată cu litere aurite pe o placă de marmură, singura linie neinscripționată fiind cea a datei morții lui.

Vineri (ziua Venerei)

În Galați este o biserică bine-cunoscută, Sf. Vineri (Sfânta Veneră)[1], a cărei principală atracție este o icoană diferită de alte icoane prin faptul că nu este îmbrăcată în metal, ci e pur și simplu o pictură de mari dimensiuni și atât de întunecată și afumată, încât e greu să-ți dai seama ce înfățișează. Conturul sugerează capul și bustul unui bărbat într-un veșmânt cu glugă.

---

1. Nu se cunoaște data la care a fost ctitorită biserica Sf. Vineri (Sf. Parascheva), un al doilea locaș de cult durând până în anul 1809. Noua construcție a ars în timpul zaverei de la 1821, fiind rezidită în 1824 în paiante și ridicată din cărămidă în anul 1856. Se afla pe strada Sf. Vineri în actuală zonă a orașului numită Mazeppa. A fost puternic afectată în al Doilea Război Mondial și nu a fost refăcută.

Pescăriile Statului (*sus*) și Palatul Navigației (*jos*)
de pe Strada Portului din Galați.

Vechiul port comercial al Galațiului (*sus*) și debarcaderul (*jos*)
la începutul secolului XX.

Despre această icoană se spune că ar fi făcătoare de minuni. Cei care au o dorință fierbinte sau nu știu dacă vor izbândi ce și-au propus se duc la această biserică și pun o monedă de cinci bani pe icoană (bănuțul este de nichel și are o gaură în mijloc, iar valoarea lui este egală cu un cent). Dacă moneda stă lipită o clipă înainte să cadă în caseta plină de monede de dedesubt, dorința li se va îndeplini. E bine să aprinzi o lumânare sau două înainte de acest ritual sau să promiți o ofrandă în caz de reușită. Scepticii spun că preoții dau din când în când un strat de ceară peste icoană pentru a o proteja.

Nefiind sigură dacă puteam să mă întorc în America în iunie anul trecut, Ninița B. mi-a sugerat să merg la Sf. Vineri și să consult icoana oraculară, ceea ce am și făcut. Atât moneda ei, cât și a mea au rămas lipite înainte să se rostogolească zgomotos în cutie. Am fost amândouă extrem de mulțumite, dar am fost curioasă să aflu ce dorință își pusese. Ninița mi-a destăinuit că e de mult îndrăgostită de un ofițer de armată, dar că nu se puteau căsători pentru că el e prea sărac, iar familia ei nu e îndeajuns de înstărită ca să-i dea zestre. Dorința ei era să se întâmple o minune și să se poată căsători cu alesul inimii.

În săptămâna ce a urmat am reușit să fac aranjamentele pentru călătoria în America, iar acum am aflat că Ninița s-a măritat. Foarte curioasă să aflu urmările vizitei noastre la Sf. Vineri, i-am cerut detalii despre împrejurările căsătoriei. Se pare că, la scurtă vreme după plecarea mea, o rudă îndepărtată, dar cu dare de mână, i-a oferit o dotă după ce-l cunoscuse pe logodnicul ei și-l considerase demn de Ninița. Aceasta mi-a așteptat cu nerăbdare întoarcerea ca să punem împreună o ofrandă de mulțumire la icoană. Tocmai ne-am întors de la biserică, unde Ninița a donat o broșă de familie – foarte veche și foarte frumoasă. De data asta am băgat de seamă că lângă icoană, pe un lănțișor, erau înșirate numeroase

ofrande, majoritatea inimioare de aur sau argint. Am auzit și de cazuri în care, pentru a răzbuna o nedreptate, s-au aprins lumânări și s-au promis ofrande dacă Sf. Vineri sau alt sfânt îl va pedepsi pe cel vinovat.

Sâmbătă

Astăzi e zi de baie, cum poate să-și dea seama oricine! Baia comunală (sau una dintre ele, căci sunt mai multe în oraș) e aproape de strada Carol. Grupuri de elevi (cel de la seminarul teologic fiind cel mai numeros) trec pe aici toată ziua, fiecare băiețaș ducându-și schimburile curate într-o boccea. Soldații noștri merg și ei împreună cu alte ordonanțe și se întorc cu fețele îmbujorate și sclipind de curățenie. Băile sunt cu aburi, iar calitatea lor depinde de preț, cea mai „stilată“ costând 40 de cenți. În general, românii nu socotesc că spălatul cu apă curăță îndeajuns și chiar și cei care au acasă o cadă modernă de zinc merg o dată pe săptămână la o baie de aburi. B., deși este foarte plimbat și cosmopolit, îmi spune că nimic nu-i dă senzația de curățenie pe care o are după o baie turcească, cu care s-a obișnuit încă din copilărie.

În multe case, baia este o anexă separată, prevăzută cu o sobă specială și un cazan pentru încălzirea apei, care, când începe să fiarbă, umple încăperea cu aburi purificatori. Baia se folosește doar o dată pe săptămână. A noastră este în stil vienez, emailată, cu boiler și duș. Fiind prima de acest gen pe care prietenii noștri au văzut-o, mulți dintre ei ne cer permisiunea s-o arate altor cunoștințe atunci când ne vizitează. De Sf. Gheorghe m-a distrat faptul că printre bunurile celor care se mutau era invariabil și o cadă. Se pare că aici căzile sunt considerate parte din mobilier, nu instalații fixe; astfel, fiecare familie trebuie să-și procure propria cadă.

*

Pe vremuri, când am debutat în societate și eram invitată la câte un dejun, îmi părea ciudat că toată lumea socotește caviarul un aperitiv rafinat; personal, mi se părea că parcă înghit o linguriță de sare. N-aș fi aflat niciodată ce delicios este dacă n-aș fi trăit aici!

Sunt mai multe feluri de caviar și fiecare este delicios în felul lui. De exemplu, caviarul proaspăt (*icre moi*) constă din mici perle gri și savuroase, servite reci, cu lămâie. Mai există și varianta *presată*, puțin sărată, care se întinde pe pâine ca untul, sau cea „*tescuită*“, și ea diferită. Apoi sunt icrele de știucă, roșii la culoare, care se bat cu ulei de măsline și suc de lămâie. Toate aceste delicatese pot fi cumpărate la prețuri foarte rezonabile tot anul.

Alt fel de mâncare care-mi place foarte mult este o umplutură bine condimentată, ce se înfășoară în frunze de viță, se fierbe și se servește cu *smântână*. Mâncărurile din carne preparate cu ulei de măsline nu prea mă atrag, căci par prea grase, chiar dacă încerc să mă conving că sunt mai ușor de digerat decât cele prăjite în untură. Untul este socotit un lux și se folosește foarte rar, în schimb, există multe varietăți de brânză, folosite de obicei în locul untului.

Bucătăria italiană este foarte apreciată, iar rizotoul, macaroanele și alte *plats* asemănătoare sunt principala specialitate a bucătarilor mai puțin iscusiți. Peștele se găsește din abundență, atât cel de apă dulce, cât și cel oceanic, dar singurele crustacee locale disponibile sunt racii. Homarii și stridiile sunt aduse din Dieppe[1] și nu se găsesc decât în restaurantele bucureștene.

Oamenii de aici sunt foarte mari amatori de carne, dintre care două feluri se servesc la fiecare masă, în timp ce budincile și tartele sunt puțin cunoscute; desertul constă de obicei din fructe și nuci. Prăjiturile servite la gustarea de la ora

1. Oraș în nordul Franței, port la Canalul Mânecii.

patru, echivalentul ceaiului nostru, sunt foarte moi, umplute cu diverse creme, și trebuie mâncate cu lopățele de argint asemănătoare lingurițelor. Principala aromă folosită în prepararea prăjiturilor și a altor deserturi este romul. Romul se pune și în ceai, împreună cu o felie de lămâie (nimeni nu-și pune în ceai frișcă sau lapte) și, deși rezultatul e agreabil în felul său, nu are nimic în comun cu ceaiul nostru. Că veni vorba, aici se bea ceai chinezesc, iar varietatea de Ceylon pe care o servesc de obicei atrage întotdeauna comentarii.

CAPITOLUL VI
iulie – august 1911

Vulcana – La hotel – La băi – Trista soartă a untului – Picnicuri – Pucioasa – Lupte pe viață și pe moarte – Un târg de țară – Sporturi

Vulcana[1]*, iulie 1911*

Am venit aici ca B. să poată merge la băi, care sunt excelente pentru reumatism. Un coleg ofițer de-al lui, care a fost la Vulcana anul trecut, i-a spus că, nefiind o stațiune prea aglomerată, puteam găsi ușor cazare. A amintit în treacăt și un hotel. Încrezători, am împachetat câteva lucruri și am pornit la drum. Gara m-a impresionat plăcut – trenul a oprit sub o arcadă de copaci falnici, aflați de-o parte și de alta a căii ferate. Vreo două trăsuri așteptau, așa că le-am luat pe amândouă – într-una am încărcat bagajele, iar noi ne-am suit în cealaltă.

Satul e cam la un kilometru și jumătate de gară, iar în drum am trecut printr-un pârâu lat, puțin adânc, peste care nu era nici un pod. Caii n-au șovăit nici o clipă, căci erau evident obișnuiți cu acest traseu. Birjarul ne-a spus că satul era plin de turiști. Când am rostit numele hotelului, a părut surprins – nu auzise niciodată de un hotel în Vulcana. „Poate știți de vreo casă recent construită?“ l-am întrebat, căci comandorul C. spusese că hotelul fusese ridicat de curând. Nu auzise, dar s-a oferit cu amabilitate să ne ducă prin împrejurimi până găseam un loc de cazare. Cum stătea să plouă, am ridicat coșul trăsurii și nu vedeam mare lucru în jur – doar spatele lat al binevoitorului nostru vizitiu. Ne-am

---

1. Vulcana Băi, localitate anterior numită Băile Vulcana, se află în nordul județului Dâmbovița.

oprit la mai multe case, dar toate erau arhipline. Birjarul întreba peste tot dacă știa cineva ceva despre un hotel. Într-un sfârșit, o femeie a exclamat: „A, trebuie să fie casa cea nouă a lui Ionescu, pe dealul de lângă sat!“ Ne-am hotărât să căutăm acest hotel ascuns, chiar dacă se punea problema să ajungem în orașul vecin! În cele din urmă, tot căutând cu privirea în toate părțile, am dat cu ochii de o vilă alungită, ridicată pe coasta unui deal. Scândurile îi erau noi-nouțe și neatinse de vopsea. „Asta-i vila lui Ionescu“, ne-a spus birjarul.

Am văzut un bărbat lângă pensiune și B. s-a dus să-l întrebe dacă puteam sta acolo. M-am mirat tare văzându-i că se salută cordial, ca niște vechi prieteni, cum și erau; căci bărbatul nu era altul decât colonelul Poetaș*, fost coleg cu B. la Academia Militară, venit o lună la Vulcana pentru băi.

Vila chiar aparținea unui anume domn Ionescu, din altă localitate, care o ridicase pentru a o închiria vilegiaturiștilor pe timpul verii. Din fericire, una dintre cele șase camere era disponibilă, așa că am revendicat-o pe loc, cheia fiind agățată într-un cui lângă ușă. Fiecare cameră dădea înspre verandă și avea o baie mare, în care se afla doar o cadă enormă de lemn. Cum nu mai fusese ocupată până atunci, camera noastră era impecabil de curată, cu două paturi de lemn țintuite trainic în podea, așezate de-o parte și de alta a camerei, un lavoar, o masă și două scaune – nimic mai mult!

---

* Colonelul, mai târziu generalul, Poetaș a fost unul dintre eroii bătăliei de la Mărășești. După armistițiul din ianuarie 1918, a fost trimis în Basarabia pentru a înăbuși mișcările bolșevice. În timp ce lua cina într-un mic local rural, Poetaș a fost împușcat în spate de un asasin trimis de inamici. Soldații generalului l-au găsit pe ucigaș și l-au sfâșiat în bucăți (la propriu). Statuia generalului Poetaș a fost ridicată la Hotin (Basarabia) cu ajutorul donațiilor venite din partea întregii armate (n.a.). (Generalul Stan Poetaș a fost asasinat pe 8 ianuarie 1919 – n. tr.).

Ce mai hotel! Colonelul Poetaș era sigur că nu vom găsi cazare mai bună și, cum eram încântați de ideea de a ne petrece sejurul împreună, am hotărât să ne aducem și bagajele la vilă. Colonelul și soția lui își aduseseră ustensilele de gătit și câțiva servitori, așa că luau masa în aer liber, într-un colț amenajat anume al verandei. Din fericire am găsit un han în apropiere, unde am servit masa la umbră, sub o imensă pergolă de lemn. Amuzați de caracterul oarecum primitiv al sejurului nostru, am pornit în căutarea magazinelor, apărându-ne de soare cu cea mai mare umbrelă pe care o aveam. Ne-am cumpărat un lighean, un ulcior, o savonieră și lumânări. Lenjerie de pat și prosoape aveam în bagaje. Cum setul meu de ceai includea o spirtieră și un ceainic, la ora cinci ne-am invitat prietenii să servească ceaiul în colțul nostru de verandă.

Colonelul este un bărbat cu un fizic impunător; de fapt, nu cred c-am văzut vreodată un bărbat atât de solid – îmi amintește de un stejar falnic –, iar râsul lui molipsitor face să tremure pereții. Prin contrast, drăguța lui soție este minionă ca zânele din povești.

Nu după mult timp a ajuns și proprietarul, cu care ne-am înțeles să închiriem camera cu săptămâna, la un preț foarte rezonabil. Una dintre chestiunile pe care le-am discutat a fost *à propos* de felinarul din fața casei, pentru care am fost de acord să contribuim cu cinci cenți pe săptămână pentru a fi aprins în fiecare seară.

*

Azi-dimineață, pe la ora șase (mult prea devreme pentru noi), am fost treziți de scârțâitul și huruitul unor osii grele, acompaniate de tropotul boilor și de strigăte ascuțite de *Hăis! Hăis!*. Sosise apa minerală pentru baie. Într-un car primitiv erau două butoaie mari, din care un băiețandru umplea gălețile, în timp ce altul urca cele trei trepte care

duceau spre camera de baie și le deșerta în cadă cu mare avânt, făcând o apăraie de nedescris. Apoi, îndemnându-și răbdătoarele dobitoace cu *Häis!* (la stânga), treceau greoi spre următoarea ușă, repetând manevra până ce toate cele șase căzi din camerele de baie au fost pline.

Între timp, un foc mare, aprins pe o lespede pietruită din spatele casei, încingeau un amestec de pietre de diferite dimensiuni. După ce se încingeau bine, unul dintre băieți lua câte o piatră cu un clește lung și, alergând spre cea mai apropiată baie, o arunca, sfârâind și împroșcând, în cada de lemn. Urmau alte pietre în succesiune rapidă, înfierbântând apa până la punctul de fierbere, moment în care erau extrase, iar băiatul anunța: „Baia e gata, domnule!“ Cura constă dintr-o baie zilnică de jumătate de oră în această apă cu aspect și miros ciudate. Spre după-amiază, băieții se întorceau să deșerte cada și să pregătească baia pentru a doua zi.

*

Suntem la poalele Carpaților. Aerul este curat și proaspăt, parfumat de aroma ierbii de-abia cosite. În apropiere sunt multe livezi de pruni și păduri încântătoare, prin care șerpuiesc pârâiașe. În plimbarea pe care am făcut-o în această după-amiază, am adunat un braț de flori de câmp de toate felurile. Dintre acestea, căldărușele cu petale pestrițe mi s-au părut cele mai frumoase și gingașe. Liniștea bucolică a acestui ținut este foarte relaxantă. Foșnetul ierburilor cosite, dulcele ciripit al păsărilor și zumzetul albinelor sunt sunete odihnitoare. Nici nu-ți vine să crezi că într-o astfel de lume există automobile și trenuri!

Apa minerală se găsește în fântâni, de obicei puțin adânci, deși unele dintre ele pot fi fără fund. Scripeții scârțâie toată ziua, scoțând apă pentru băile de dimineață. Apele din această zonă sunt folosite numai pentru băi, dar într-o poiană fermecătoare, aflată la nici trei kilometri de aici, este un izvoraș

a cărui apă este foarte bună de băut. Totul este taman așa cum a fost lăsat de Mama Natură. Îți aduci o cană și o umpli de la izvor, fără fasoane și fără nici o cheltuială.

*

Și mesele noastre sunt culmea simplității – același meniu la fiecare dejun! Doamna Poetaș s-a oferit să ne facă și nouă cafeaua de dimineață și ne-o trimite printr-un servitor. La prânz și la cină mâncăm măsline, borș, ouă fierte, pui fript, salată, brânză și fructe (dacă ni le aducem singuri) și bem cafea turcească; vinul le este interzis reumaticilor care vin la băi, așa că proprietarul *birtului* e probabil prea deprimat să ne ofere un meniu variat. Este și un restaurant mai cu pretenții prin centrul orașului, dar după ce am așteptat o oră ca să ne servească o friptură de vită tare și ațoasă am hotărât să ne întoarcem la hanul vecinului nostru.

În plimbările noastre, deseori ne ies în drum țărani cărându-și marfa la oraș (fragi, smântână, porumb verde sau pepeni) și le spunem, spre bucuria lor, să treacă și pe la vila noastră. Într-o zi am întâlnit o femeie care ducea un ispititor calup de unt într-un vas de pământ ars. Nu mai văzusem un dram de unt de la sosirea la Vulcana, așa că eram pornită să-l obțin cu orice preț. Femeia însă nu prea voia să se despartă de el, argumentând că nu avea rost să mai meargă la oraș dacă-l vindea pe drum; pe deasupra, nu putea să-mi vândă untul fără vas, și avea nevoie de vas acasă. În cele din urmă, înmuiată de prețul oferit și de propunerea de a-i cumpăra și vasul, s-a lăsat înduplecată și ne-a vândut deliciosul calup. Eram la vreo trei kilometri de *birt*, dar B. a cărat comoara cu cea mai mare grijă și atenție, în timp ce dezbăteam meritele diverselor specialități care puteau fi pregătite cu prețiosul ingredient. Ajunși la birt, i-am predat untul hangiului, care ne-a promis să-l pună la răcitor și am comandat o *plăcintă* pentru cină. *Plăcinta* este un produs de patiserie

care ne place amândurora; anticipând o cină regală, i-am invitat și pe Poetași să împărțim această delicatesă. Dar vai de noi! Când ne-am așezat la masă, hangiul a venit să își ceară iertare, frângându-și mâinile în semn de penitență:

— Îmi pare tare rău, domnule, dar n-am lăsat untul pe masă mai mult de-o clipă, că l-a mâncat câinele tot!

Era într-adevăr mare păcat, dar era și prima dată când am auzit de un câine care să se delecteze cu unt!

*

Ieri după-amiază am fost la picnic cu câteva cunoștințe. Ne-am cățărat pe coastele pieptișe ale dealurilor până am ajuns pe un platou ce se deschidea spre splendida vale de sub noi. Am privit apusul și nu ne mai venea să plecăm, iar cineva a propus să mai stăm vreo două ore și apoi să ne întoarcem în carul unui țăran. Așa că am rămas, petrecându-ne seara cu cântece și râsete.

Când țăranul și boii au fost gata de drum, doamnele s-au suit în carul așternut cu fân frumos mirositor, iar bărbații au mers alături de noi; așa am coborât încet spre poalele munților. Cel mai interesant detaliu al acestei excursii atât de plăcute au fost lumânările prinse de coarnele boilor pentru a lumina drumul. Era o noapte tihnită, fără vânt, iar flăcările lumânărilor ardeau liniștit; pasul boilor, cu siguranță, nu avea cum să le stingă!

*

Femeile din sat se pregătesc de țesut și multe fete pot fi văzute lucrând la război, fiecare în curticica ei. Creșterea viermilor de mătase este o altă industrie casnică; localnicii sunt și apicultori, așa că au multe de făcut. Satele de munte arată mai curat și mai îngrijit decât cele de câmpie. Seara, bărbații din sat se întorc acasă cu coasa pe umăr sau cu secera în mână – tăcuți și osteniți. La această oră, fuioare

diafane de fum albăstrui se despletesc de prin toate hornurile, chemându-i la odihnă și răgaz. La ceasurile nouă domnește o liniște profundă!

Pucioasa (Izvorul de sulf)

Plecând de la Vulcana, i-am făcut o vizită amiralului[1] (unchiul lui B.) și soției sale, care petreceau o lună la Pucioasa; nu ne-am lăsat greu înduplecați să ne mutăm aici pentru restul sejurului. Băile sunt oarecum diferite de cele din Vulcana (deși nu sunt decât la vreo zece kilometri depărtare) și recomandate pentru alte afecțiuni decât reumatismul. Cum am găsit camere destul de bune, ne-am făcut bagajele și am venit aici acum două zile.

Pregătindu-mă de culcare în prima seară, am simțit un disconfort subit, a cărui sursă, din păcate, a devenit imediat evidentă. Numeroșii și sprințarii mei tovarăși de pat m-au forțat să-mi abandonez culcușul, așa că am petrecut toată noaptea ghemuită pe un fotoliu în mijlocul camerei, cu tălpile bine ferite de fălcile lighioanelor. N-am fost în viața mea atât de aproape de o criză de isterie! B., înarmat cu o cutie de insecticid, a rezistat eroic, dar a suferit o înfrângere umilitoare. În zori, ne-am examinat cu minuțiozitate hainele și, punându-le pe trupurile pișcate și pline de umflături, am părăsit teatrul bătăliei în cea mai mare viteză! Când am închiriat alt apartament, principalul criteriu a fost simplitatea – cu cât mai puține cotloane, cu atât mai bine. Am găsit o cameră confortabilă, dar suntem în continuare cât se poate de suspicioși.

Pucioasa este o stațiune populară. Numeroase covoare, țesute în casă, sunt expuse la vânzare pe garduri. Unele

1. Vasile Urseanu (1848–1926), celebru pentru pasiunea sa pentru astronomie, care a dus la întemeierea Observatorului Astronomic Popular din București.

dintre ele sunt foarte frumoase, în timp ce altele sunt culmea prostului gust, cu modele oribile și un amalgam nepotrivit de culori țipătoare. Șuieratul fluierașelor, strigătele vânzătorilor ambulanți, cortul cu un bărbat enorm și o femeie cu barbă – sunt prezente toate distracțiile pentru un public rural. Dacă ți se face foame sau sete, poți trece pe la una din tarabele unde *mititeii*, condimentați din belșug cu usturoi, sfârâie pe grătare sau unde se vând halva (un desert turcesc preparat cu susan și miere), *rahat* sau *bragă* (o băutură dulce, ușor fermentată, foarte populară). Vânzătorii sunt turci cu fesuri decolorate și cămăși albastre, care îți vând braga direct din butoaiele de stejar cu cercuri de alamă, pe care le cară în spate. Ei încearcă să atragă atenția mușteriilor ciocnind două cupe metalice, în competiție cu vânzătorii zgomotoși de baloane. *Țuica* rece ca gheața se vinde în niște sticluțe bulboase, din care cumpărătorii însetați beau direct.

Din nou acasă

Zilele petrecute la Pucioasa au trecut repede, cu atâtea plimbări, excursii și *desjeuners sur l'herbe*. Românii sunt foarte comozi când vine vorba de activitățile fizice, așa că orice moment de odihnă poate să se prelungească ore întregi. De sporturi n-a auzit aproape nimeni, nici măcar după nume, deși tenisul a început să-i atragă pe tinerii din lumea bună. Sala de gimnastică este singurul loc unde cei tineri fac puțină mișcare, deși pe cei mai mulți ideea nu-i prea entuziasmează. Dansul este principala distracție de-a lungul anului. Vara, toată lumea petrece cât de mult timp cu putință în aer liber și toate mesele se servesc asemenea, atât la țară, cât și la oraș. Probabil că lucrul acesta contracarează efectele negative ale dormitului cu ferestrele bine închise toată iarna. Românii înstăriți petrec o lună pe an într-o stațiune balneară din Franța sau Germania pentru a-și reface sănătatea după sedentarismul din restul anului.

Părerea mea este că românii au un temperament asemănător cu cel al italienilor pe care i-am cunoscut și, deși mințile lor posedă logica și claritatea caracteristice raselor latine, au aceeași înclinație spre misticism și fatalism ce poate fi întâlnită la ruși sau turci. De multe ori lasă lucrurile să se întâmple de la sine pentru că „așa e scris!“. Nu sunt deloc sentimentali sau romantici și nu le place să-și arate mirarea sau să fie luați pe nepregătite. Chiar dacă aud cea mai surprinzătoare poveste sau văd un lucru pentru prima oară (cum ar fi un aeroplan), dau din umeri și exclamă „*Să fie!*“.

CAPITOLUL VII
noiembrie 1911

Bucureștii – Contraste – Edgar Saltus – Restaurante – Țiganii – Șoseaua – Cotroceni – Galeria de artă a domnului Kalinderu – La muzeu – Fanarioții – Operetele reginei

Noiembrie 1911

Dacă aș descrie Bucureștii în câteva cuvinte, aș spune că sunt ca o femeie încântătoare, cu o mulțime de defecte, însă nespus de ispititoare – poate în pofida defectelor sau poate datorită acestora. Contrastul dintre modernismul febril și medievalismul evident este izbitor. Pe de o parte, este occidental, parizian, elegant, pe de alta, este oriental, provincial și de o mizerie pitorească. Este întocmai oglinda ce reflectă cu fidelitate imaginea acestei țări vechi și noi în același timp, aflată la hotarul dintre Occident și Orient.

De la frumoasa gară, trecând prin porțile ei impresionante, mergi cu trăsura somptuoasă, trasă de cai aprigi, de-a lungul unor străduțe lungi, pline de case cu un singur cat și de magazine. Vânzătorii ambulanți își strigă mărfurile, iar țăranii își cară carnea, peștele și fructele cu o prăjină aruncată peste umăr, în vălătucii de praf din jur. Când trăsura cotește strâns pe Calea Victoriei, iată!, ca prin minune ți se deschide o cu totul altă panoramă: o lume a clădirilor impozante și a magazinelor cu vitrine elegant aranjate, a trotuarelor proaspăt asfaltate și a mulțimii de oameni bine îmbrăcați, care defilează într-o procesiune de uniforme și veșminte rafinate, croite după ultima modă.

Este cel mai scump oraș în care am avut nefericirea să-mi risipesc banii. Edgar Saltus[1], când își depăna impresiile despre București, a spus că nu și-ar fi putut imagina că există un oraș în care mâncarea să fie mai scumpă decât în Madrid, cel puțin până nu a ajuns la București. Proprietarii de restaurante de aici își permit să-i privească de sus pe madrileni, căci prețurile lor sunt exorbitante! Dar cât de divine sunt restaurantele din București! Nici în Paris n-am gustat asemenea delicatese ca la Capșa. Restaurantul și cofetăria sunt locurile preferate ale celor din lumea bună. Fanții de toate vârstele, instalați la măsuțele de pe trotuar (când e vreme frumoasă) sorb *apéritifs* și cântăresc din priviri fiecare doamnă care trece pe lângă ei, de la zece dimineața până la miezul nopții.

Cafenelele și restaurantele joacă un rol important în viața capitalei. Ionescu este renumită pentru nenumăratele și originalele *hors d'œuvres* servite și aici, în grădina plină de copaci și viță-de-vie, am ascultat pentru prima dată un concert al lăutarilor. Nu aveau un pian, ci doar un fel de harpă mare, așezată culcat, la care cântau cu niște ciocănele. Solistul, un violonist faimos în întreaga Europă, avea pieptul acoperit de decorații. Un prieten de-al lui B. mi-a spus că într-o seară a fost atât de impresionat de virtuozitatea acestui cântăreț, încât i-a lăsat un bacșiș de vreo 200 de dolari. În vremurile vechi, când boierii erau încântați de cântecele lăutarilor țigani, le invitau starostele să bea un pahar de vin. După ce bea în sănătatea lor, paharul era trecut de la unul la altul și deseori era umplut până la buză cu monede de aur. Chiar și astăzi, acești violoniști oacheși țintuiesc cu privirea câte o doamnă atrăgătoare și par să cânte numai pentru ea – ba chiar se apropie de masa ei și-i cântă duios la ureche. *Noblesse oblige* – evident, cavalerul care o însoțește trebuie să se arate galant, răsplătindu-l generos pe lăutar.

---

1. Referire la scriitorul american Edgar Evertson Saltus (1855–1921), cunoscut pentru lucrările sale filozofice.

Cele mai bune magazine sunt pe Bulevardul Elisabeta, Calea Victoriei și strada Lipscani (strada Leipzig). Privindu-le vitrinele, te simți ca la Paris; chiar și numele lor sunt inspirate de moda franceză: La trei stele albastre, La papagal sau Bon goût. Unele firme sunt cu adevărat ciudate, cum ar fi patiseria Leul și cornetul sau restaurantul Cotletul de aur. Mă tem că ar fi cam greu de mestecat!

Chiar și în cartierele înstărite poți să vezi un palat și un bordei unul lângă altul. Puii de găină sunt omniprezenți, iar cântatul cocoșilor este iritant în zori, dar preferabil față de urletele câinilor din orașele de provincie.

În orice după-amiaza frumoasă, de la patru la șapte, e o adevărată plăcere să te plimbi pe *Chausée* Kisselef, mezina parcului Bois de Boulogne. Toată lumea iese să ia aer, să vadă și să fie văzută. Frumusețea și eleganța femeilor sunt legendare; toți cei care trec prin București observă acest lucru. De o parte și de alta a șoselei sunt o mulțime *café chantants* și restaurante în aer liber, grupate în zona cea mai mondenă, unde seara este mare agitație. În mai, la *Chausée* are loc o bătaie cu flori. Anul acesta, principele Carol[1] a fost centrul atenției, bombardând domnișoarele cu flori și fiind el însuși ținta a sute de buchete, brișca lui dispărând de-a dreptul sub povara florilor.

Cotrocenii, palatul principelui moștenitor, sunt în afara orașului, un conac frumos de piatră, înconjurat de un parc minunat; într-unul dintre colțurile palatului principesa Maria[2] a aranjat o colecție neobișnuită de cruci de lemn adunate din toate regiunile României, pentru a le salva de la dispariție. E o mare diversitate de forme și tipuri și multe sunt vopsite – una peste alta, este un fascinant muzeu în aer liber.

---

1. Principele Carol (1893–1953), viitorul rege Carol II al României.

2. Principesa Maria Alexandra Victoria de Saxa-Coburg și Gotha (1875–1938), soția principelui moștenitor Ferdinand al României, după căsătoria lor în anul 1892. A devenit regină a României în anul 1914, cel doi monarhi fiind încoronați în anul 1922, la Alba Iulia.

Pentru iubitorii de artă sau de muzică, Bucureştii oferă o mulţime de alte atracţii: simfoniile, operele, concertele sau expoziţiile de artă sunt atât de numeroase, încât ar fi cu siguranţă posibil să-ţi petreci tot timpul savurându-le. Toată lumea pare să fie talentată şi instruită la artă. Serile muzicale improvizate sunt dese, iar invitaţii iau parte la aceste evenimente cu cea mai mare naturaleţe. Două expoziţii private de artă sunt uneori deschise publicului. Mi-a făcut deosebită plăcere s-o vizitez pe cea a domnului Kalinderu[1], mai ales că galantul domn ne-a însoţit, oferindu-ne explicaţii şi comentarii. Locuinţa dumnealui este o căsuţă de modă veche lângă care s-a construit o galerie modernă; cele două clădiri comunică printr-un pasaj acoperit, aflat în spatele unei curţi pătrate, pavate. Pereţii exteriori sunt acoperiţi cu plăcuţe, basoreliefuri şi nişe pentru statui, iar aplicele din fier forjat se extind în unghiuri neaşteptate. Una dintre încăperi a rămas ca pe vremea bunicilor domnului Kalinderu, jumătate din podea fiind puţin mai înaltă decât cealaltă. Pe această platformă sunt aşezate două divane acoperite cu perne multicolore, cu o sobiţă turcească de alamă între ele. Podeaua este acoperită cu un covor roşu de Bruxelles, cu un model cu frunze galbene, iar pereţii tencuiţi cum s-a nimerit sunt pictaţi cu un model convenţional, roşu. Singura piesă de mobilier este o tavă rotundă de alamă, aşezată pe un suport nu foarte înalt, pe care se află un set antic de cafea de porţelan roşu şi gros, precum şi o cutiuţă incrustată cu sidef. În altă cameră, domnul Kalinderu mi-a arătat un şirag scurt de mărgele de chihlimbar, de-al bunicii sale; chiar şi în zilele

1. Ioan Kalinderu (1840–1913), personalitate a vieţii politice şi culturale româneşti. De profesie jurist, s-a remarcat prin preocupări ştiinţifice vaste, devenind membru al Academiei Române. A fost administratorul Domeniilor Coroanei. Referirile din text sunt la Muzeul de Artă Kalinderu din Strada Renaşterii, una dintre cele mai vechi instituţii muzeale din Capitală.

noastre femeile în vârstă își petrec ore întregi depănând mărgelele netede ale mătăniilor. Am admirat o colecție eclectică de antichități – căpestre, bice, cochilii, cărți poștale, tanagre, gravuri, ediții princeps – toate claie peste grămadă, o delicată statuetă stând lângă „un cadou de la Margate". Într-un dormitor, un pat cu baldachin, apărat de o armată de heruvimi atârnați de tavan cu fire subțiri mi-a amintit de o rugăciune din copilărie: „Patru îngeri în jurul capului meu".

În galeria propriu-zisă, am admirat o colecție de picturi valoroase, aranjate cu gust. Sala care m-a încântat cel mai mult a fost cea în care erau expuse câteva picturi de Grigorescu. Acest pictor român a reușit, mai mult decât oricare altul, să imortalizeze poezia și misterul țării sale natale: atmosfera luminoasă, strălucirea soarelui și umbrele adânci și profunde. Singurul artist britanic inclus în această colecție eclectică este Lavery[1], a cărui operă este reprezentată de un tablou mare, expus la loc de cinste în sala principală. Subiectul tabloului este „Speranța", o figură eterică, drapată în văluri albastre, ținând un cristal strălucitor departe de mâinile întinse ale tinerilor și bătrânilor, săracilor și bogaților.

O altă colecție notabilă este cea a domnului Simu, expusă într-o galerie clasică în care predomină lucrările pictorilor francezi.[2]

Printre comorile Bucureștilor se află și o colecție de douăsprezece piese din aur masiv expuse la Muzeul Național. Acest tezaur a stârnit interesul savanților din întreaga Europă când a fost descoperit de un țăran din satul Pietroasa, în anul 1837. Se pare că tezaurul a fost îngropat de o căpetenie

1. John Lavery (1856–1941), cunoscut portretist de origine irlandeză.

2. Anastase Simu (1854–1935), fondatorul Muzeului Simu, inaugurat în 1910, pornind de la colecțiile sale de pictură, grafică, sculptură și artă decorativă.

a vizigoților în timpul invaziei Daciei, înainte de cucerirea romană.[1] Este greu de crezut că aceste piese, lucrate cu atâta măiestrie, pot fi opera unor barbari. În fața muzeului este o statuie modestă, de bronz a lui Mihai Viteazul, un voievod român din secolul al XVI-lea. Reprezentând una dintre cele mai impresionante figuri din istoria românilor, statuia este un simbol sacru al gloriei trecute și al speranței în vremurile ce vor veni.

Dintre toate locurile ce merită vizitate, cel mai mult mă atrage Muzeul de Etnografie, unde este expusă colecția de costume naționale vechi și moderne împrumutată muzeului de către doamna Eliza Brătianu[2]. Am petrecut ore în șir aici, cercetând broderiile complicate ale acestor veșminte splendide. Tot în acest muzeu este expusă și livreaua vizitiului prințului Cuza, care-mi amintește de costumele arlechinilor din piesele de Crăciun. Muzeul mai are și o expoziție de ouă încondeiate cu motive tradiționale, precum și o colecție de xilogravuri și desene reprezentând țara în vremurile trecute.

Portretele prinților fanarioți îi înfățișează în somptuoasele lor veșminte orientale, cu mantii lungi de catifea tivite cu blănuri scumpe și prinse în broșe bătute cu pietre prețioase. Pe cap purtau fie turbane, fie căciuli înalte de blană, împodobite cu egrete prinse cu un diamant. Fanar (un cuvânt turcesc ce înseamnă „felinar“) era numele unui cartier din Constantinopol și pentru că marii negustori greci locuiau în

---

1. Tezaurul a fost de fapt descoperit de doi țărani în timp ce luau piatră de pe dealul Istrița. Conform cercetărilor mai noi, el este atribuit vizigoților sau ostrogoților, care însă au trecut prin actualul teritoriu al României după cucerirea Daciei de către romani, nu înainte, cum sugerează autoarea lucrării.

2. Eliza Brătianu, născută Știrbei (1870–1957), soția liderului liberal Ion I.C. Brătianu, după o primă căsătorie cu Alexandru Marghiloman. A fost o mare iubitoare de artă populară, colecțiile sale fiind donate mai târziu Muzeului Etnografic al Transilvaniei.

acest cartier, pe malul asiatic al Bosforului[1], erau numiți „fanarioți“.

Istoria domniilor fanariote este o lungă și tragică poveste. În urma intrigilor de la Constantinopol mulți dintre ei au dispărut în circumstanțe misterioase sau au fost rechemați pe neașteptate la Poartă, unde deseori au plătit cu capul pentru abuzuri de putere mai mult sau mai puțin adevărate. Domniile lor n-au fost niciodată lungi – doar câteva luni în unele cazuri. Fiecare dintre ei plătea o avere Înaltei Porți ca să ajungă domnitor al unuia dintre principatele românești, în speranța că-și va recupera investiția și se va îmbogăți pe timpul domniei. Știind bine că prietenii „loiali“ de acasă complotau pentru a-i înlocui, fanarioții făceau tot ce le stătea în putere să se îmbogățească grabnic. Pentru asta dădeau pământul în arendă armenilor, grecilor și evreilor. Aceștia puneau taxe înrobitoare, storcând cu cruzime și ultimul bănuț de la bieții români, care, nevoiți să trăiască în ignoranță și sărăcie, deveniseră șerbi. Țiganii, ținuți în robie vreme de secole, n-au fost eliberați decât acum vreo șaizeci de ani. Pentru a-și proteja familiile, nobilii autohtoni (boierii) n-au avut încotro și s-au aliat cu fanarioții, acceptând funcții la curțile lor de paie. M-am mirat să aflu că românii nu-i urăsc pe turci și că ostilitatea lor este în bună măsură îndreptată împotriva evreilor și grecilor care i-au exploatat în trecut. Explicația e că turcii n-au intrat niciodată în contact direct cu ei, tributul fiind adunat de reprezentanții Porții. Deseori, nemulțumirile oamenilor serveau ca pretext pentru înlăturarea unui domnitor și înlocuirea lui cu unul preferat de țară, care le promisese în secret că va micșora dările și va domni cu mai multă îngăduință.

Citind impresionanta istorie a României scrisă de profesorul Iorga[2], mi s-a făcut milă de școlarii care trebuie să

---

1. Cartierul Fanar se află de fapt pe țărmul european al Istanbulului.

2. Referire probabil la una dintre sintezele lui Nicolae Iorga publicate în acea perioadă: *Istoria românilor pentru clasa a IV-a și*

memoreze lista interminabilă a domnitorilor fanarioți și a anilor de domnie. Prin comparație, datele semnificative din istoria Angliei par o nimica toată!

Trebuie menționat că nu toți domnitorii greci au fost lacomi și cruzi. Unii dintre ei au fost drepți și luminați, iar acestora România le datorează cea mai adâncă recunoștință, căci ei au adus cultura franceză pe aceste meleaguri; prin contactul cu idealurile latine, România s-a găsit pe ea însăși. Imnul național începe astfel: „Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte / În care te-adânciră barbarii de tirani“.

*

Hipodromul este unul dintre cele mai frumoase locuri din București. Aici se adună floarea aristocrației românești și frumusețile Capitalei în după-amiezile de duminică, mai cu seamă primăvara și toamna. Tribuna este impozantă și bine proporționată. Locurile de la balcon oferă o priveliște încântătoare asupra peisajului din jur. Caii domnului Marghiloman[1] par să câștige toate cursele și poate de aceea publicul nu le privește cu foarte mare interes – câștigătorul e de la sine înțeles! M-a amuzat faptul că majoritatea (presupușilor!) spectatori păreau să nu dea nici o atenție curselor, continuând să se plimbe și să converseze cu spatele la arenă!

Invitația de a asista la un concert la curte a reprezentat un moment foarte plăcut al vizitei mele la București. Din fericire, îmi adusesem o ținută potrivită pentru ocazie – o rochie de tafta în ape verzi-argintii și roz cu o jupă asortată de șifon. Invitația a venit de-abia în dimineața spectacolului,

---

a VIII-a secundară, Vălenii de Munte, 1910 sau *Istoria românilor pentru poporul românesc*, București, 1910.

1. Alexandru Marghiloman (1854–1925), cunoscut politician conservator, unul dintre cei mai importanți susținători ai dezvoltării echitației în capitala României, contribuind la amenajarea câmpului hipic de la Băneasa (1881) și la înființarea Jockey Clubului Român.

întrucât Maiestatea Sa tocmai aflase că sunt în București. Am chemat coafeza să-mi onduleze părul cât mai artistic și, în cele din urmă, am plecat spre palat, teribil de bucuroasă de invitația ce mi se făcuse la asemenea petrecere de după-amiază. Când am ajuns, am fost condusă de servitori care de care mai impunători, până când draperia din fața unui salon mare s-a dat la o parte și am fost anunțată. Doamna Bengescu[1], una dintre doamnele de onoare ale reginei și o veche cunoștință de-a mea, ședea chiar vizavi de ușă și a venit numaidecât să mă întâmpine și să mă conducă spre alcovul reginei. Maiestatea Sa m-a primit cu amabilitate și, după ce am fost servită cu o ceașcă de ceai, m-a invitat să mă așez lângă ea. Am conversat destul de multă vreme înainte de începerea spectacolului. O tânără protejată de-a reginei tocmai se întorsese din Germania, unde studiase muzică, iar cele zece, douăsprezece persoane prezente fuseseră invitate să o asculte cântând la pian. Era o muziciană talentată și a interpretat mai multe piese cu măiestrie și emoție. Ne-a făcut foarte mare plăcere s-o ascultăm, mai ales reginei, care e la rândul ei o pianistă desăvârșită. Tot concertul (de fapt, toată după-amiaza), regina a lucrat la o piesă croșetată – *frivolité* i se spune în franceză – și a glumit că este singura frivolitate pe care o are. Lucra cu iuțeală, uitându-se din când în când la modelul pe care-l avea alături – un model complicat, pentru o pânză de altar ce urma să o dăruiască unei biserici din Ierusalim.

Dorind să-mi arate priveliștea de la fereastra apartamentului său privat, regina m-a invitat s-o însoțesc. Împreună, i-am cercetat colecția de bibelouri în vreme ce purtam o conversație relaxată. I s-a părut interesant că-mi albise părul de timpuriu, întrucât același lucru i se întâmplase și ei

---

1. Zoe Bengescu (1852–1913), doamna de onoare a reginei Elisabeta din 1887 până în 1913 și mama lui Zoe Cămărășescu.

cu ani înainte. Regina avea părul aranjat în bucle stil Ludovic XV, o coafură neobișnuită care-i venea foarte bine și care se potrivea perfect cu rochiile ei lungi și vaporoase. Mi-a sugerat să renunț la onduleurile în stil Marcel în favoarea buclelor. „Buclele sunt făcute pentru părul alb“, mi-a spus. A doua zi dimineață am primit o scrisoare scrisă de mână de la Maiestatea Sa, prin care-mi dădea instrucțiuni detaliate cu privire la îngrijirea și coafarea părului.

CAPITOLUL VIII
martie – mai 1912

Galați – Ierarhia – Baluri – Comisia Europeană a Dunării – Logodne – Cutremure – Parade militare – Generalul Gordon – Mazeppa – Cuza

Martie 1912

De când m-am mutat aici, sofaua a devenit un element central al vieții mele sociale. Fiind nou-venită, sunt întotdeauna ceremonios poftită să iau loc pe ea, ori de câte ori mă duc în vizită. Cred că aș putea-o găsi cu ochii închiși fiindcă este fără greș așezată în colțul opus ușii. A ocupa acest loc de onoare în propriul salon ar fi o încălcare de neiertat a etichetei. Când sunt într-o vizită, dacă o doamnă mai în vârstă sosește după mine, îi cedez imediat locul, iar ea, la rândul ei, face același lucru când sosește o a treia. Este ca o ierarhie a doamnelor de onoare!

Chestiunile legate de ierarhie sunt de cea mai mare însemnătate și-mi imaginez că sunt pricina multor dureri de cap. B. îmi explică întotdeauna cine sunt invitații înainte de a merge la diverse evenimente sociale, dar încă mă lupt cu efectele educației mele democratice! Numele sunt lungi și complicate și niciodată nu pot să-mi amintesc care e evreu, creștin, grec sau austriac.

La primul meu bal de aici, am fost mirată și chiar puțin ofensată când partenerul de dans m-a abandonat după un singur tur al sălii. Nu mi-a luat mult să-mi dau seama că de fapt așa cerea eticheta. Domnii se adună în mijlocul sălii de bal și-și aleg viitoarele partenere. Ținutele lor merită cel puțin la fel de multă atenție ca și rochiile doamnelor. La

fiecare civil în frac sunt zece ofițeri, majoritatea încărcați de medalii și decorații. Unele uniforme sunt roșii, altele maro sau negre, cu gulere și mâneci împodobite cu galben, bleu sau roz și toate sunt croite pentru a pune în evidență o talie elegantă. Cizmele de lac, care nu fac nici o cută pe picior sau la gleznă, mănușile albe, perfect croite, părul bine pomădat și ocazional câte-un monoclu la ochi întregesc ținuta. Când începe muzica, fiecare se îndreaptă rapid către doamna pe care vrea s-o invite la dans, își pocnește călcâiele milităreste, se înclină, iar după un tur al sălii o aduce exact în locul de unde a luat-o – de obicei lângă însoțitoare, una dintre mamele așezate pe scaunele confortabile înșirate de-a lungul pereților. Dacă o fată are mulți admiratori, viitorii parteneri așteaptă politicoși unul în spatele celuilalt; cum termină de dansat cu unul, un nou braț îi înconjoară talia și o conduce în alt tur al sălii. Eticheta impune un singur circuit, dar deseori bărbații dansează de mai multe ori cu aceeași parteneră.

Bufetul este cel mai adesea ignorat, întrucât majoritatea sunt mult prea absorbiți de plăcerea dansului pentru a da vreo atenție delicateselor. Valsul este dansul preferat, deși tinerii dansează bine *two-step*-ul. Întotdeauna se dansează o variantă a dansului Sir Roger de Coverley[1], la care iau parte atât tinerii, cât și cei mai în vârstă. Este foarte distractiv, iar conducătorul de dans indică pașii, uneori improvizați pe moment. În partea a doua a serii se dansează cotilionul, însemnele fiind cocarde de panglică și rozete de diferite culori sau buchețele delicate de flori.

Galații au un farmec aparte; orașul este diferit de alte orașe românești prin faptul că este reședința Comisiei Europene a Dunării[2]. Cei opt delegați reprezintă Marea Britanie,

---

1. Dans popular englezesc sau scoțian.

2. Instituție creată în anul 1856, prin prevederile Tratatului de pace de la Paris, pentru a executa lucrările tehnice și a reglementa navigația pe sectorul Dunării maritime.

Franța, Italia, Austria, Germania, Turcia, Rusia și România. Cu excepția delegatului francez, toți au rezidența în Galați, unde rămân tot anul. Ei sunt considerați conducătorii coloniilor pe care le reprezintă și organizează frecvent petreceri; aceste evenimente au deseori farmecul necunoscutului, întrucât oferă șansa de a cunoaște oameni veniți din toate colțurile lumii. În afară de vizitele pe care le primesc la reședințele personale, în fiecare primăvară și toamnă, reprezentanții organizează baluri și serbări la Palatul Comisiei[1], o clădire impozantă unde se țin ședințele lor. De asemenea, ei sunt proprietarii în comun ai unui frumos iaht cu aburi, *Carolus Primus*, pe care își invită prietenii apropiați pentru excursii pe Dunăre. Fiecare dintre ei preia președinția comisiei timp de șase luni, iar când își încep mandatul, un *stationaire* aflat sub pavilionul țării respective vine de la Constantinopol pentru inaugurare. Desigur, ne face plăcere să-i cunoaștem pe toți ofițerii de pe aceste nave, dar ne bucurăm în mod deosebit când își face apariția vasul *Barham*[2].

Primăvara aceasta a venit rândul germanilor. Comandantul navei era prințul von Ysenbourg, despre care auzisem că era rudă cu familia regală a României. Evident, domnișoarele gălățene tremurau de emoție așteptând să-l cunoască pe omul momentului. Am fost invitați la cină la comisarul german[3] chiar în seara în care a sosit prințul. Soția comisarului este cealaltă „americancă“ din Galați și o gazdă absolut încântătoare. Dar, vai, ce dezamăgire! Von Ysenbourg era scund, rotofei, cu fața roșie și avea cel puțin 45 de ani! Domnișoarele prezente au fost nevoite să se consoleze cu chipeșii ofițeri care-l însoțeau. Eram mulți invitați, iar așezată fiind

1. Imobil construit în anul 1893, actualul sediu al Bibliotecii Județene „V.A. Urechia“ din Galați.

2. Staționarul britanic ce sosea la Sulina și Galați în perioadele în care delegatul englez deținea conducerea Comisiei Europene a Dunării.

3. În acea perioadă comisar al Germaniei era Marheinecke.

lângă gazdă, nu puteam vedea ce se întâmplă la celălalt capăt al mesei, deși auzeam vocile vesele și hohotele de râs. Vinurile servite au fost excelente și variate. După cină ne-am retras în salon, lăsându-i pe domni în sufragerie. După o vreme, „nobilul“ prinț și-a făcut apariția în salon, extrem de binedispus și foarte comic. A stăruit să venim la bordul lui *Taurus* a doua zi, declarându-și galant aprecierea pentru femeile frumoase. A făcut și niște glume în germană, dar din păcate puțini dintre cei prezenți vorbeau această limbă. Pe la 11 seara majordomul a apărut cu o tavă mare cu halbe de bere la gheață și farfuriuțe cu biscuiți sărați. Gustarea i-a fost oferită întâi oaspetelui de onoare, însă Înălțimea Sa s-a încruntat și a comandat cu un gest trufaș: „Șampanie!“ Am încercat din răsputeri să nu mă uit la fața prietenei mele, dar recunosc că nu mi-a venit ușor.

Evident, comisarii au și alte responsabilități în afară de petreceri; toate problemele legate de Dunăre, de la Porțile de Fier până la mare, sunt în mâinile lor și ale armatei de funcționari pe care o comandă. Au propriul pavilion și se presupune că trebuie să fie neutri în caz de război, dar mă cam întreb dacă așa stau lucrurile. În afara acestui cerc, am cunoscut și consuli, armatori, bancheri de toate naționalitățile, boieri și ofițeri de armată, așa că ai întotdeauna de unde alege.

La români și la greci există o discrepanță surprinzătoare între hainele, bijuteriile și aspectul *chic* al unei persoane și nivelul de confort și bun-gust al casei. Când cunoști o englezoaică, e relativ simplu să-ți dai seama care sunt posibilitățile ei domestice după felul în care e îmbrăcată, căci are mai multă grijă de casă, pentru întreținerea căreia își cheltuiește cea mai mare parte a banilor, decât de propria persoană. Nu și aici! O femeie elegantă, bine îmbrăcată, poate avea o casă anostă, mobilată într-un stil lipsit de originalitate și, deși e întotdeauna pusă la punct pe stradă, acasă poate sta

în capot și bonetă! Meniuri excelente, mult mai delicioase și mai bine preparate ca la noi, sunt servite netam-nesam, cu excepția ocaziilor formale. Unele familii au două sufragerii, una pentru toată ziua și una pentru oaspeți, astfel că plăcerea latină de a face paradă se vede cu ochiul liber.

Duminicile și de sărbători, Strada Domnească e plină de oameni îmbrăcați după ultima modă, iar trăsurile sunt rezervate cu o zi înainte pentru plimbarea obișnuită la Grădina Publică, urmată de o vizită la cofetăriile lui Sure sau Carol, unde mesele sunt așezate pe trotuar, aproape blocând trecerea. Cea mai mare aglomerație este în mai și în iunie, când aerul se umple plin de parfumul teilor înfloriți și al miilor de trandafiri și flori de acacia.

Grădinile sunt fermecătoare indiferent de stradă, trandafirii fiind florile preferate ale gălățenilor. Clima le priește cum nu se poate mai bine, iar grădinarii se pricep la înmulțirea prin butași. Mulțimea de petale se întinde ca o umbrelă deasupra bețișoarelor îngrijit tăiate, vopsite cu verde, cu biluțe roșii sau verzi în vârf, de care sunt legate tufele de trandafiri.

Grădinile sunt complet împrejmuite și nu sunt decât rareori adiacente casei; de obicei sunt separate printr-o alee. Straturile de flori sunt aranjate foarte formal, la distanțe egale, și separate prin alei cu pietriș. Pajiștile sunt rar întâlnite, iar iarba este semănată proaspăt în fiecare an.

Îi spun mereu lui B. că mă flatez singură că am fost atât de inspirată să mă nasc în Canada și să mă mărit aici. Fetele de aici au atât de puțină libertate. Sunt de obicei crescute de guvernante străine și apoi trimise la pensioane în Franța, Germania sau Elveția. La 18 ani se întorc și sunt imediat scoase în *le monde*, fiind permanent urmărite cu ochi de vultur; nu pot nici să meargă la cumpărături sau să joace tenis fără a fi însoțite de o rudă mai în vârstă. Dacă sunt șarmante, atrăgătoare sau, lucrul cel mai important, dacă au o

zestre considerabilă, pretendenții se interesează printr-un prieten comun dacă părinții ar fi dispuși să-i accepte în familie. Dacă totul este în regulă, papa își informează fiica, iar dacă aceasta nu are vreo obiecție tânărul își face apariția cu un buchet de flori și un cadou pentru noua sa logodnică – de obicei, o bijuterie cu diamante. Logodnicii nu sunt niciodată lăsați singuri. Din acest motiv, logodnele sunt scurte, întrucât sunt obositoare pentru familie.

Abia după căsătorie ajung să fie libere pentru prima dată în viață și să se distreze și ele puțin. Dacă nu sunt măritate până la 25 de ani, toată lumea le consideră fete bătrâne. În esență, cred că genul acesta de căsătorii ar avea cam aceleași șanse ca și ale noastre de a fi fericite dacă nu ar fi atât de ușor să divorțezi. Recăsătorirea, chiar de trei sau patru ori, este privită cu indulgență. Dacă nu te aștepți, e chiar șocant să-i întâlnești, în același salon, pe fostul, prezentul și viitorul soț ai unei doamne atrăgătoare.

Aprilie

Anul acesta ne-am petrecut Paștele la Constantinopol. E atât de aproape de România, încât nu prea înțeleg de ce îl vizitează atât de puțină lume. Românilor le place să călătorească, dar preferă să se îndrepte către Vest. Înainte de a pleca din Constanța cu *Împăratul Traian*, un excelent vapor de linie, am petrecut câteva ore în oraș și am avut ocazia să vedem elevatoarele pentru cereale, precum și excelentele facilități construite de către români de la retrocedarea Constanței de către Rusia în 1877[1]. Orașul este plăcut în timpul verii, întrucât sunt numeroase hoteluri pentru vizitatori, iar noul Cazinou este foarte frumos. Statuia lui Ovidiu,

1. În fapt provincia Dobrogea a revenit României în anul 1878, după semnarea Tratatului de pace de la Berlin.

aflată în piața cu același nume, evocă lunga istorie a orașului.

Marea Neagră a fost foarte liniștită. Călătoria nu durează decât treisprezece ore și, întrucât am plecat înspre seară, n-ar fi contat foarte mult dacă vremea era urâtă – lucru care, după spusele marinarilor, pare să fie regula, și nu excepția.

Dimineața ne-am sculat la șase ca să vedem cum intră vasul pe Bosfor. Frumusețea voiajului până la Stambul m-a umplut de emoție. Este una dintre cele mai fermecătoare priveliști pe care le-am admirat vreodată, mai cu seamă în acest anotimp, când pomii de pe coastele dealurilor sunt toți în floare. Am avut noroc de vreme bună toată săptămâna și cred că rareori am avut parte de zile atât de interesante. Marea plăcere a lui B. a fost să cutreiere bazarele, unde a petrecut ore întregi tocmindu-se pentru covoare și broderii și sorbind cafea după cafea cu negustorii.

Ne-am întors acasă cu câteva comori orientale, iar faptul că le-am cumpărat la cel mai mic preț cu putință ne umple de satisfacție. Nu a fost nevoie să tocmim un ghid, întrucât B. cunoaște orașul foarte bine, și a fost foarte plăcut să ne plimbăm „de capul nostru“. În ciuda faptului că am vizitat „obiectivele turistice“ *à l'américaine*, sunt multe locuri de importanță istorică pe care n-am apucat să le vedem, așa că am început deja să planific o a doua excursie cât mai curând posibil. În atmosfera plină de romantism și spirit de aventură a Constantinopolului, orice se poate întâmpla. Din cauza aceasta, nici nu m-a mirat să mă întâlnesc cu prieteni din Canada, pe care-i credeam de cealaltă parte a lumii. Ne-am salutat de parcă ar fi fost cel mai firesc lucru din lume să ne întâlnim aici, pe străduțele înguste ale cartierului Scutari.

Duminicile și de sărbători, Strada Domnească e plină de oameni îmbrăcați după ultima modă…

Galații au un farmec aparte…

Nici magazinele n-au prețuri fixe, astfel încât tocmelile îți mănâncă, inevitabil, o groază de timp și de energie.

Mai

Încă de când m-am mutat la Galați, mai multă lume mi-a povestit despre cutremure, dar până deunăzi n-am prea dat crezare acestor istorii. În ziua cu pricina, mă dusesem într-o vizită, iar când m-am întors pe la ora 7 am băgat de seamă că norii erau de culoare întunecată și că atmosfera era apăsătoare. Înainte să-mi scot pălăria, am coborât în sufragerie să văd cum stau pregătirile pentru cină. Începuse să se așeze masa. Vorbeam cu servitoarea când pământul a început să se miște violent sub noi. Vesela dansa pe masă, tacâmurile au alunecat de pe bufet și câteva tablouri au căzut de pe perete. Am alergat imediat spre cadrul ușii, în vreme ce servitoarea s-a făcut nevăzută cu un țipăt înspăimântat. A fost un cutremur de-adevăratelea – atât de puternic, încât mai multe căsuțe din oraș și o biserică veche s-au prăbușit, în timp ce multe alte clădiri au suferit stricăciuni. B. era la grădina Intime Club în vremea asta, dar văzând cât de puternic a fost seismul a venit repede acasă pentru a vedea ce impresie mi-a lăsat primul meu cutremur. Timp de două zile, cutremurul a reprezentat principalul subiect de conversație, dar a fost treptat uitat în favoarea altora.

O săptămână mai târziu ne culcaserăm mai devreme într-o seară când un zgomot m-a trezit din somn. Am stat să ascult și mi-am dat seama că ulcioarele și cănile de pe lavoar se zgâlțâiau, iar mobila începuse să scârțâie. Alarmată, l-am sculat pe B., care s-a uitat și el în jur – vibrațiile au continuat, după care s-au oprit și au început din nou. Am aprins lumina. Pereții păreau să se cutremure. B. s-a dus să vadă care era situația în restul casei, dar totul era complet liniștit. Neînțelegând ce se întâmplă, ne-am hotărât să petrecem restul nopții într-o altă cameră de la etajul inferior. A doua zi, i-am întrebat pe vecini dacă simțiseră ceva, dar nimeni nu observase nimic neobișnuit. Abia spre seară ne-am dat seama care fusese cauza cutremurului nostru personal:

un cinematograf în aer liber fusese instalat în colțul pieței și fusese inaugurat chiar în seara precedentă; astfel, vibrațiile care veneau de vizavi de dormitorul nostru, aflat într-o aripă neizolată a casei, fuseseră motivul pentru care totul începuse să se miște.

10 Mai (stil vechi)

Astăzi am asistat la parada militară de la tribuna din fața Prefecturii. Deși am văzut-o în fiecare an (anul trecut la București), întotdeauna mă trece un fior de mândrie când văd soldații defilând în uniformele lor impecabile. Le-a luat peste o oră să defileze, iar spectatorii l-au aplaudat pe colonelul fiecărui regiment în timp ce acesta îl saluta formal pe general. După paradă, am fost la reședința prefectului[1], unde am ascultat câteva discursuri patriotice și am închinat câte un pahar în sănătatea regelui, ciocnind cu ceilalți înainte să sorbim din șampanie. Camera s-a umplut de un clinchet ca de clopoței.

*

De câte ori mă plimb pe Mihai Bravul, o stradă largă și umbroasă, inima îmi bate puțin mai repede la gândul că pașii lui Gordon, eroul de la Khartoum[2], au răsunat de multe ori pe același caldarâm. Era un tânăr ofițer când a venit pentru prima oară la Galați, în 1857, după Războiul Crimeii, și a rămas aici timp de doi ani negociind frontierele Basarabiei conform Tratatului de la Paris. Cincisprezece ani mai târziu, după aventuroasa carieră în China, a fost numit delegat al Marii Britanii la Comisia Dunării și s-a întors

1. Prefect de Covurlui era atunci Ion Bastachi.

2. Charles George Gordon (1833–1885), „chinezul Gordon“, membru al Comisiei Europene a Dunării între anii 1871 și 1873, înainte de a accepta un post colonial în Africa, unde a murit eroic în fruntea unor trupe britanice asediate la Khartoum.

pentru scurt timp. La puțină vreme a fost numit guvernator al Sudanului. Cât a ocupat funcția de comisar, a locuit într-o căsuță modestă pe o străduță ce dă spre lacul Brateș. Mulți dintre gălățenii mai în vârstă și-l amintesc și au păstrat scrisorile primite de la el. Habotnicia, frugalitatea și straiele sărăcăcioase sunt lucrurile care i-au frapat pe cei mai mulți – excentricități în comparație cu preocupările lumești ale colegilor lui. Cu toate acestea, toți recunosc că n-au fost surprinși de faptele lui ulterioare. Spiritul lui eroic era atât de evident în întreaga lui ființă, încât până și cei care nu-l știau foarte bine îi recunoșteau calitățile.

Un alt războinic de renume care a trecut prin Galați a fost Mazepa[1], hatmanul cazacilor zaporojeni și eroul poemului lui Byron. Cum a murit în exil, trupul i-a fost înmormântat la o mică biserică de pe faleza Dunării, Sf. Maria, unde a rămas mulți ani. Mai târziu, cazacii i-au repatriat osemintele.

Originile Galațiului se pierd în cețurile Antichității. La un moment dat, în cursul Evului Mediu, a avut statutul de oraș liber, impunând taxe pentru regiunile învecinate. Unele dintre casele de aici sunt adevărate fortărețe, având pereții extrem de groși, iar în grădini se mai pot vedea și astăzi urmele vechilor acareturi, inclusiv cele ale colibelor în care trăiau meșterii țigani ținuți în robie. Există și beciuri săpate din vechime, care alcătuiesc un vast labirint subteran în părțile vechi ale orașului și care au servit drept magazii și adăposturi în vremuri zbuciumate. Unele dintre ele au fost uitate și redescoperite după ce s-a tasat pământul. Unul dintre cele mai impresionante ca mărime se află sub fosta locuință a prințului Cuza. Acesta locuia în Galați în 1857, atunci când

1. Ivan Stepanovici Mazepa (1639–1709), hatmanul cazacilor zaporojeni din Ucraina (cca 1644–1708). După moartea sa, osemintele i-au fost aduse la Galați și îngropate la Biserica Sf. Gheorghe. Autoarea se referă la poemul *Mazeppa*, scris de lordul Byron în anul 1818.

a devenit domn al Țării Românești și al Moldovei în urma alegerilor ce au dus la unirea Principatele Române sub un singur domnitor.[1]

Iunie

Următoarele trei luni le vom petrece în Elveția, unde ne vom întâlni cu restul familiei. Cum a zburat timpul! Nu-mi doresc decât ca următorii trei ani să fie tot atât de fericiți ca ultimii trei. Cât de neașteptată este viața! Cine și-ar fi putut închipui, când am plecat în acea lungă călătorie în jurul lumii, că B. în colțul lui de lume, departe de Canada, pornea și el la drum? Câte sute de detalii, aparent triviale, par să fi lucrat pentru a face să ne încrucișăm drumurile la Cairo!

Tot ce s-a întâmplat de-a lungul călătoriei noastre spre Hong-Kong – despărțirea de acolo și reîntâlnirea de la Tokio – mi-a rămas veșnic întipărit în minte, chiar și negrul vizionar care m-a identificat drept viitoarea soție a lui B., deși nu mă văzuse niciodată înainte.

---

1. Cuza a devenit domn al celor două principate în anul 1859. Locuia la Galați în anul 1857, când era pârcălab de Covurlui.

CAPITOLUL IX
septembrie 1912 – mai 1914

Pe Dunăre de la Budapesta – La țară – La săniuș – Viața la conac și la sat – Mutarea într-o nouă casă – Campania din Bulgaria (1913) – Vizita regelui și a reginei la Galați – Ceremonii la bordul crucișătorului Elisabeta

Septembrie 1912

La întoarcere am călătorit pe Dunăre de la Budapesta. Fiind prima asemenea călătorie, a fost o experiență interesantă, dar nu ne-am dori s-o repetăm. Vapoarele sunt mici și ticsite de pasageri zgomotoși și opresc în toate porturile, oricât de neînsemnate; noaptea, sirenele te trezesc din oră-n oră. Am stat trei zile la bord, plecând din Budapesta într-o seară și ajungând la Galați a treia zi spre ora cinci după-amiaza. Peisajul a fost destul de monoton, mai puțin în apropierea graniței cu România (la Porțile de Fier), unde munții se înalță chiar din malul apei cu o nobilă grandoare. Pe partea românească, Turnu Severin părea curat și îngrijit – cel mai frumos oraș de pe această rută.

De cum ne-am întors, ne-am vizitat câțiva prieteni care au case la țară. E cam ca la vizitele la conacele din Anglia, căci dai peste același gen de ospitalitate. Unele dintre cunoștințele noastre primesc musafiri tot anul și chiar au apartamente separate pentru oaspeți; altele organizează petreceri grandioase de Crăciun și de Paște, la care invită 30-40 de persoane.

Una dintre aceste petreceri a fost mai aparte. Am fost invitați să petrecem săptămâna Crăciunului la un conac de lângă Tecuci. Vorbind despre planurile pentru acea săptămână, gazda ne-a spus că vom merge la săniuș. Fusese recent

la St. Moritz cu soțul ei și le plăcuse acest sport atât de mult, încât aduseseră cu ei câteva boburi cu care să se dea grupul de 20 de invitați pe unul dintre dealurile abrupte de pe moșie. Când am ajuns, vremea era caldă și frumoasă, și nu dădea semne de ninsoare. Și a rămas așa trei sau patru zile; toată lumea se uita ba la termometru, ba la barometru, aruncând la răstimpuri priviri nerăbdătoare spre cer, căci toți voiam să încercăm această nouă activitate. În sfârșit, într-o dimineață am constatat că ninsese peste noapte, însă atât de puțin, că iarba din parc abia de părea un pic pudrată. La micul dejun, gazda noastră era în mare formă:

— Haideți, pregătiți-vă! a exclamat. Astăzi mergem pe deal să ne dăm cu sania!

Recunosc că am fost puțin surprinsă pentru că experiența din Canada îmi spunea că săniile, indiferent cât de ușoare, nu puteau aluneca pe pojghița subțire ca pânza de păianjen. Când i-am împărtășit lui B. aceste dubii, soțul meu mi-a răspuns: „E un adevărat magician, așa că nu-ți face probleme – sigur o să ne distrăm“. Așa că ne-am suit în trăsuri și am pornit-o spre deal. Eu am ales să merg într-o *bihuncă* – o trăsurică asemănătoare cu un bob cu roți, cu interiorul bine capitonat, în care pot sta patru sau cinci oameni unul în spatele celuilalt, fiecare ținându-se de mijlocul persoanei din față. Trasă de un cal focos, bihunca zbura peste câmpuri, zdruncinându-ne la fiecare pas, în timp ce noi ne agățam disperați unul de altul, încercând din răsputeri să nu ne răsturnăm. Într-un sfârșit am ajuns la destinație, epuizați de râs și de hurducături.

Acolo am dat cu ochii de o pârtie bine amenajată, întinsă pe partea cea mai abruptă a dealului. Văzând un grup de țărani cu lopeți, mi-am dat seama cum se întâmplase minunea: oamenii adunaseră zăpada de pe o suprafață întinsă și o bătuseră frumos pe panta dealului. Ce distracție a fost! Toată ziua ne-am dat pe derdeluș. Câțiva țărani, amuzați de

zbenguiala „boierilor“, rămăseseră să bată zăpada în locurile unde se subțiase. Soarele strălucea, nu era nici o adiere de vânt, dar aerul era într-atât de rece, încât mișcarea era o adevărată plăcere. La prânz, o pânză impermeabilă a fost întinsă într-un colț mai ferit, iar monumentalul *paté de lièvre* și delicatesele ce l-au însoțit au dispărut cu o viteză uimitoare.

Casele boierești de la țară sunt foarte diferite între ele. Unele sunt ca niște palate, altele sunt conace de modă veche, lungi și relativ simple. Toate sunt luxos mobilate și dotate cu cele mai moderne facilități. Servitoarele sunt de obicei străine, căci țărăncile au un spirit mult prea independent pentru a fi slujnice bune. De când am venit în România, aceste vizite la țară sunt un prilej de mare bucurie pentru mine, iar unele dintre cunoștințele pe care mi le-am făcut acolo îmi sunt astăzi prieteni apropiați. La unul dintre aceste conace am întâlnit-o de mai multe ori pe poeta Elena Văcărescu[1], o femeie încântătoare și spirituală, care a avut o viață romantică și tumultoasă. Așa cum e de așteptat de la cineva cu talentul ei, era deseori cu capul în nori și prea puțin preocupată de aspectul fizic, lucru care o scotea din minți pe eleganta noastră gazdă.

Pentru mine, venind din America, a fost oarecum șocant să văd contrastul dintre conacele cu grădini atent întreținute, clădiri frumoase, facilități moderne și servitori bine instruiți și lumea medievală din afara acestora: bordeie, condiții primitive de viață, superstiție și ignoranță; m-a uimit faptul că pe șosele automobilele treceau pe lângă care trase de boi – secolul XX trecând în goană pe lângă relicvele secolului al XV-lea. Pentru cei obișnuiți cu această stare de lucruri, nimic nu este surprinzător, însă mie „îmi dă de gândit“, cum spun francezii.

1. Elena Văcărescu (1864–1947), scriitoare de origine română, stabilită în Franța, cunoscută și pentru idila ei din tinerețe cu principele moștenitor Ferdinand al României.

În ultimii ani, guvernul i-a obligat pe moșieri să impună mai multe reforme, cum ar fi angajarea de medici sau întreținerea școlilor, iar unii dintre proprietari, ca domnul Chrissoveloni din Ghidigeni[1], au construit sate-model și au finanțat spitale. Următoarea generație de țărani va avea un orizont mai larg și mai multe șanse de a urma o școală decât generațiile anterioare.

În situația lor actuală, aceștia au multe calități vrednice de laudă: sunt ospitalieri, blânzi și remarcabil de inteligenți. Dragostea față de pământurile natale (de locul în sine și de satul strămoșesc) i-a ajutat să reziste invaziilor și persecuțiilor străine timp de secole. Prețul plătit pentru a supraviețui constă într-o anumită ambiguitate morală specifică celor care au trăit multă vreme sub un jug străin. Propriul interes este principala lor valoare, pe când binele întregii comunități sau idealurile altruiste sunt în afara preocupărilor lor. Sunt oarecum vicleni și au o profundă lipsă de încredere față de inovații și idei noi. Marea majoritate sunt analfabeți.

Decembrie

Viețile noastre au fost complet date peste cap de venirea pe lume a bebelușului, în jurul căruia se învârte acum totul! Se poate spune că ne-a adus noroc, căci la doar câteva zile după nașterea lui B. a fost promovat la rangul de căpitan comandor[2]. Prietenii ne copleșesc cu atenții și urmăresc cu mare interes felul cum îl creștem *à l'anglaise* pe Barbu Victor Gordon![3] Am ales numele Barbu după un lung proces de eliminare pentru că așa a vrut B.; Victor – pentru că

1. Referire la Jean Chrissoveloni (1880–1926), important bancher de origine greacă din România începutului de secol XX.

2. Promovarea a avut loc pe data de 28 mai/10 iunie 1912, dar a fost probabil confirmată mai târziu.

3. Barbu Victor Gordon s-a născut pe 2/15 noiembrie 1912.

amiralul, nașul de botez, și-a dorit ca băiatul să-i poarte numele; iar „Gordon“ pentru că mi s-a părut potrivit, considerând că Gordon, eroul de la Khartoum, a trăit în Galați o vreme (în plus, este și al doilea nume al dragii noastre Constance[1]). În ciuda acestui lung nume, cel mai drăguț și minunat copil din lume câștigă zilnic în greutate și are libertatea de a se mișca în voie, fără a fi încorsetat de scutecele tradiționale. Pe Alexandrina, neprețuita noastră bucătăreasă, am prins-o când îi punea o fundă roșie la coșuleț. „Doar ca să fim sigure!“ m-a implorat. Evident, nu m-am împotrivit. În fiecare zi, îi dă în cărți și-i prezice un viitor plin de bucurii și realizări.

Ianuarie 1913

Pregătirile pentru botez ne-au ținut ocupați de la Anul Nou. Totul s-a făcut conform tradiției românești. Nu voi uita niciodată momentul când amiralul mi l-a adus pe Barbu după botez și a pronunțat cuvintele rituale: „Îți aduc un creștin – iubește-l și apără-l!“ Ca suvenir de la ceremonie am primit o frumoasă broșă și un voal delicat de dantelă de la nașii lui Barbu, care i-au dăruit un trusou impresionant; nu cred că va reuși să poarte nici jumătate dintre comorile primite. B. a creat modelul medaliilor dăruite ca mărturii, a căror originalitate a fost mult admirată.

Mai târziu

Ne-am hotărât să ne mutăm, pentru că locuința în care stăm nu permite o aranjare convenabilă a camerei copilului. Cea aleasă este chiar vizavi – o casă frumoasă, cu o grădină

---

1. Constance Gordon Greening era sora mai mică a lui Ethel, născută în anul 1895.

mare și loc pentru garaj, de care vom avea nevoie când mult doritul automobil va sosi de la Londra, în primăvară.

Felul în care sunt construite aici casele cu etaj permite diverșilor ocupanți să folosească fiecare cameră așa cum doresc. De exemplu, o familie poate folosi o cameră drept sufragerie, în timp ce următoarea o poate transforma în dormitor sau salon. Evident, camerele pentru copii nu au un amplasament stabilit anterior.

Casele nu au debarale, dulapuri, căminuri sau șemineuri deschise. Ferestrele sunt întotdeauna duble, în stil franțuzesc. În fiecare încăpere se află câte o sobă mare de teracotă, necesară pentru încălzirea casei; numai casele recent construite ale celor înstăriți au instalații de încălzire centrală. Sobele sunt structuri monumentale, uneori clădite din stuc, cu coloane și caneluri elaborate, până în tavan, iar alteori placate cu cahle albe sau colorate. Merg cu lemne, butucii fiind vârâți înăuntru printr-o ușiță pătrată de alamă aflată cam la un metru înălțime. Căldura pe care o produc este plăcută și sănătoasă, iar felul cum sunt construite permite ventilația aerului. Iarna, un servitor își petrece aproape toată ziua alimentându-le, iar enormele rezerve de lemn necesare pentru încălzire sunt stivuite în curți, conferind un aer rural chiar și celor mai moderne cartiere. Cărbunele, ars doar în sobițele ce încălzesc holurile și culoarele, este un lux și se importă din Anglia la prețul de 100 de lei (20 de dolari) pe tonă. Îmi imaginez că în viitor se vor folosi sisteme pe bază de petrol, căci este ieftin și din belșug.

Iunie (vizavi, strada Carol numărul 8)

Ne-am mutat în noua noastră casă, dar am reușit să ne păstrăm numărul, căci reprezentanții autorităților au venit să modifice numerele de pe stradă chiar în ziua în care ne-am mutat, de Sf. Gheorghe. Mutatul a decurs fără probleme,

iar casa este confortabilă și plăcută. Garajul a fost terminat înainte de sosirea automobilului, care a ajuns în stare perfectă și era exact cum ni-l doream, ca de altfel tot ce se comandă din Anglia. Benzina este atât de ieftină, încât nu ne costă decât trei dolari pe săptămână, așa că mașina este folosită tot timpul. Acum așteptăm cu nerăbdare vizita lui Constance. Dacă n-ar fi războiul și zvonurile legate de război – acest trist conflict balcanic[1] –, totul ar fi perfect în lumea noastră. În fiecare săptămână are loc întâlnirea membrilor Crucii Roșii, în timpul căreia confecționăm bandaje de toate felurile; cămășile de spital le croim acasă, iar cei care vin seara în vizită ne dau câte o mână de ajutor.

Iulie

B. tocmai o adusese pe Constance de la Lausanne, unde se dusese anume pentru asta, și de-abia apucaserăm să ne bucurăm de venirea ei când au ajuns de la București vești legate de război: România plănuia să intre în Bulgaria pentru a-și forța vecinii să respecte termenii tratatului cu foștii lor aliați, Grecia și Serbia. Timp de câteva zile a domnit o atmosferă de încordare și incertitudine. Într-o noapte, somnul ne-a fost curmat de un zgomot asurzitor. Sirenele fabricilor și hornurile vapoarelor urlau, iar clopotele tuturor bisericilor din Galați începuseră să bată – tumultul era infernal. Cu toții, mai mult sau mai puțin îmbrăcați, ne-am adunat în hol. B. nu avea dubii în privința situației: „S-a declarat războiul – sunt sigur", mi-a spus și într-adevăr așa

---

1. Referire la războaiele balcanice. Primul a izbucnit în octombrie 1912, când Imperiul Otoman a fost atacat de micile state balcanice, Muntenegru, Serbia, Bulgaria și Grecia. Nemulțumită de partea sa de câștig, Bulgaria și-a atacat foștii aliați, declanșându-se astfel al doilea război balcanic, în care, în iulie 1913, s-a implicat și România, dornică să păstreze echilibrul de forțe în Peninsula Balcanică.

era. Răpăitul tobelor și răsunetul trâmbițelor ne asurzea. În fiecare zi, tropotele regimentelor de artilerie și cavalerie ce trec pe străzi ne cheamă la ferestre. Când au fost convocate regimentele din Galați, ne-am dus și noi la gară să le conducem. Nici un soldat n-a plecat fără o floare, țigări sau ciocolată. B. este hotărât să se alăture detașamentului naval de la Nicopole, deși postul lui este aici. E atât de mâhnit și fără stare, încât, de dragul lui, îmi doresc să-și poată face aranjamentele de plecare. Nu poate să doarmă, hăituit de gândul că nu e în mijlocul acțiunii. Mulți dintre camarazii lui au plecat deja – toată lumea este preocupată. Speranța noastră este că nu se vor da lupte grele. Bulgaria nu poate fi într-o poziție prea bună, dar cine știe ce se poate întâmpla?

Mai târziu

B. a plecat! A aflat cu doar câteva ore înainte de plecare că primise permisiunea. Rolul lui va fi să supravegheze mișcările de trupe pe podurile de vase de pe Dunăre. Constance și cu mine l-am însoțit pe o canonieră până la Brăila. Spre rușinea mea, când a venit momentul despărțirii, nu mi-am putut înăbuși lacrimile. Acum nu mă mai interesează decât telegramele venite de pe front, care sunt puține și contradictorii. Amiralul a fost rechemat din rezervă după câțiva ani de pensie și va veni la Galați. Prezența lui aici va fi o mângâiere pentru noi.

Septembrie

„Totul e bine când se termină cu bine!" Criza din Bulgaria s-a dovedit a fi *une guerre en dentelle*. Armata română a înaintat fără probleme până aproape de Sofia. Singura parte tragică a campaniei a fost epidemia de holeră, care a făcut multe victime în rândurile soldaților noștri. B. s-a întors,

mulțumit de experiența căpătată în cursul acestei campanii de șase săptămâni. Amiralul a plecat și el acasă, iar noi încercăm s-o distrăm puțin pe biata Constance, care a avut parte de o vară plină de neliniște. În curând va trebui să ne părăsească. Viața a început să reintre treptat în normal. Românii sunt mulțumiți de rezultat și toată atenția este îndreptată spre București și spre conferința de pace[1].

Octombrie

Într-o zi, când Christine (bona noastră) era ieșită, m-am hotărât, fără prea multă chibzuială, să-mi scot fiul la plimbare. Înfățișarea mea, împingându-mi singură landoul pe stradă, a făcut senzație în oraș. Domnii de la club mi-au întrebat soțul dacă era adevărat și dacă aveam de gând să repet escapada (plănuind să vină să mă vadă cu ochii lor data viitoare pentru a confirma autenticitatea celor auzite). O vecină, entuziasmată de curajul meu complet neintenționat, mi-a mărturisit că și-ar dori să facă și ea lucrul ăsta. Am încurajat-o s-o facă, dar a clătinat din cap cu o expresie înțeleaptă: „Nu, e acceptabil doar pentru dumneavoastră. Pentru că sunteți din America, toată lumea crede că e ciudat, dar *chic*. Dac-ar fi să fac eu asta, m-ar crede snoabă sau nebună“.

Noiembrie

Acum o lună, prințesa Cantacuzino[2] m-a întrebat pe neașteptate dacă nu m-ar interesa să fac parte dintr-un

1. Referire la Conferința de pace de la București, încheiată cu tratatul din 10/23 august 1913, care oferea României Cadrilaterul, regiunea strategică din sudul Dobrogei.

2. Referire la Ana Văcărescu (1873–1923), căsătorită cu Leon Cantacuzino (1869–1923), urmaș al vechii familii princiare românești, posesorii unui impunător conac în comuna gălățeană Băleni.

comitet pe care voia să-l formeze, al cărui scop era înființarea unei grădinițe pentru copiii femeilor care munceau. Ideea fusese inițial propusă la București, iar prietenele ei o rugaseră să se ocupe de acest proiect pe plan local. Deși își dorea foarte mult să înființeze comitetul, nu avea de gând s-o facă decât dacă primeam s-o ajut. Cum locuia la două ore de oraș, i-ar fi venit mult prea greu să supervizeze toate detaliile. Ideea m-a entuziasmat numaidecât, deoarece o astfel de instituție este absolut necesară. Auzim atâtea povești teribile despre copiii femeilor angajate, arși, înecați sau răniți în timp ce mamele lor erau la muncă. Îmi place să lucrez cu copiii: e o activitate care mă umple de speranță și optimism. B. a fost oarecum sceptic că aș putea fi de ajutor, căci nu cunoșteam metodele folosite de societățile caritabile de aici, dar până la urmă a fost convins de pledoaria prințesei.

Din comitet fac parte mai multe persoane – majoritatea bărbați. Alexandru, evident, este trezorierul, o funcție pe care o ocupă la toate societățile din oraș. Mi-am dat seama după prima ședință, cu un amestec de surpriză și plăcere, că participarea mea era apreciată. Iluzia spiritului întreprinzător al americanilor domină prin aceste părți, toată lumea crezând că orice persoană venită de peste Ocean debordează de energie și inventivitate.

Mai mult decât oricând, este un moment propice pentru organizarea cât mai multor societăți caritabile, fapt dovedit de numărul impresionant de donații pe care le-am primit. De exemplu, am organizat o seară de cinema și am vândut lojele cu 40 de lei (8 dolari) bucata. Chiar și așa, n-am avut destule locuri pentru toți cei interesați. Am adunat astfel o sumă frumușică. Am comandat niște medalioane *porte-bonheur* (care să aducă noroc) și l-am rugat pe B. să le vândă la club atunci când lucrurile începeau să se încingă la masa de bacara. Primul bărbat care a cumpărat una cu 20 de lei a început numaidecât să câștige, așa că ultimele s-au vândut cu 100 de lei bucata.

Primarul ne-a dat în folosință, gratis, o clădire dărăpănată în cel mai sărac cartier al orașului – adică exact acolo unde nevoia era cea mai mare. Are o curte mare, umbroasă, cu copaci falnici. Fiecare membru al comitetului a donat câte o piesă de mobilier pentru salonul intendentei noastre, domnișoara Iosif, una dintre surorile poetului[1]. Am oferit cazare gratuită familiei unui polițist și i-am luat trei dintre copii la grădiniță pentru ca soția lui să se poată ocupa de gătit și de curățenie. Sediul nostru este încă într-un stadiu primitiv, dar e un început și un pas înainte pentru îngrijirea copiilor.

Inaugurarea de-abia a avut loc și avem 70 de copii cu vârste între 3 și 7 ani. Toți au o privire atât de melancolică, încât par desprinși din picturile lui Murillo[2]. Mamele îi aduc la 7 dimineața și-i recuperează la 6 seara. Fiecare copil trebuie să aducă 10 bani (2 cenți) și un codru de pâine. La 10 dimineața primesc un pahar cu lapte, iar la 12 și jumătate prânzul; după aceea, cei mai mici sunt culcați pe saltele de paie într-o cameră mai întunecată ca să-și facă siesta. Aici învață să cânte, să coasă, să scrie de tipar și așa mai departe. Domnișoara Iosif e extraordinară – nici nu pot să-mi imaginez cum se descurcă cu atâția copii. Le facem șorțulețe colorate ca să le poarte la școală și le pregătim un brad de Crăciun. Am început să-mi îmbrac păpușile cu haine care se pot scoate ușor, în loc de scutecele strâns legate pe care sunt obișnuiți să le vadă. Nimic nu se compară cu inculcarea ideilor moderne în mințile celor tineri!

Aprilie

A venit din nou primăvara, iar grădina noastră arată splendid, plină de plante agățătoare, de copaci înmuguriți

1. Este vorba despre poetul Șt.O. Iosif.

2. Referire la Bartolomé Esteban Murillo (1617–1682), pictor spaniol celebru pentru portretele sale.

și de flori îmbobocite. Noi, la rândul nostru, ne bucurăm de nașterea fetiței noastre, care acum are două săptămâni și e rotundă ca o minge.[1] E așa un copil cuminte – nu plânge niciodată. Toată lumea din casă e șocată (cu excepția lui papa, care e doar amuzat) pentru că am refuzat să-i fac găuri în urechi. „Nu-i faci un bine copilului“, mi se spune cu cea mai mare seriozitate.

Mai

Sybil Oltea Yvonne – așa ne-am hotărât să-i punem numele fetiței, care urmează să fie botezată la bordul crucișătorului *Elisabeta*, pe care B. este comandant[2]. În aceeași zi, prietenii noștri, prințul și prințesa Cantacuzino vor oferi echipajului un drapel de mătase, așa că va fi o ocazie de mare gală.

B. este plecat deocamdată; îi însoțește pe rege și pe regină în călătoria lor anuală pe Dunăre. Se duce în fiecare an de multă vreme, căci această excursie de două săptămâni îi face întotdeauna foarte mare plăcere. În amonte de Brăila se opresc în locuri liniștite și retrase pe brațele Dunării, iar spre sfârșitul călătoriei sunt primiți oficial în mai multe porturi. Vizita lor la Galați este un eveniment pe care-l așteptăm cu nerăbdare în fiecare primăvară. Pe doc se construiește un pavilion împodobit cu ramuri înverzite, unde doamnele o întâmpină pe regină cu brațele pline de flori. Când regele coboară pe țărm, este așteptat de primar, care-i oferă tradiționala pâine cu sare înainte de a ține un discurs de bun venit și de reafirmare a loialității. Apoi comitetul de primire urcă la bord, unde Carmen Sylva așteaptă în fotoliul ei cu rotile, cu surâsul ei blând care topește orice inimă.

---

1. S-a născut la data de 20 martie/2 aprilie 1914.
2. A fost numit comandant pe 1/14 aprilie 1914.

Fiecare persoană din acest mic grup cosmopolit este întâmpinată în propria limbă – nu cred c-am mai auzit niciodată un accent britanic atât de plăcut. B. mi-a povestit cum în timpul uneia dintre aceste călătorii, Carmen Sylva le citise cu voce tare în românește. Mai târziu, B. a avut ocazia să vadă cartea și să descopere, spre surpriza lui, că era de fapt în franțuzește. Regina tradusese cu atâta spontaneitate și măiestrie, încât soțului meu nu i-a venit să creadă că textul tipărit era într-o limbă, iar cel citit într-alta. La finalul călătoriei din acest an, B. a fost răsplătit cu ordinul Steaua României, *propriu motu*, ca suvenir după întoarcerea regelui la București.

Mai târziu

Botezul lui Sybil a fost memorabil. Cred că am invitat tot Galațiul la bord. Cu câteva zile înainte, marinarii s-au apucat să împletească ramuri de salcie, astfel încât toată nava a fost împodobită cu ghirlande înverzite. Prietenii noștri și-au devastat grădinile și ne-au trimis florile în coșuri de rufe, așa că salonul principal era o mare de flori. Olga și câteva prietene de-ale mele au împletit un paravan din flori, care a fost așezat în spatele *cazanului* unde urma să aibă loc botezul. Scumpa noastră nașă era strălucitor de frumoasă și a copleșit-o pe micuță cu daruri. Nu cred că prietenii din Galați mi-au fost vreodată mai apropiați decât în această zi nemaipomenită. Mai întâi, drapelul a fost oficial prezentat, apoi sfințit cu agheasmă, iar într-un final a fost înălțat în acordurile muzicii și în uralele echipajului. Era atât de frumos brodat cu aur, încât atârna perfect drept de catarg. A urmat apoi botezul lui Sybil. Fetița a fost cuminte ca un înger, întorcând paginile cărții de rugăciuni cu degețelele cât a stat în brațele preotului. Câțiva copii drăgălași au oferit buchete de flori doamnelor și flori pentru butonieră

domnilor, după ce s-au servit băuturi și gustări. A urmat apoi o după-amiază de dans, iar petrecerea s-a încheiat cu un concert al marinarilor. „Să vă trăiască fetița!“ au strigat ei din toată inima atunci când m-am pregătit de plecare. În amintirea evenimentului, cel mai tânăr locotenent mi-a oferit un lănțișor cu o cruciuliță de aur din partea ofițerilor și a echipajului. Printr-o fermecătoare coincidență, botezul a avut loc pe 24 – ziua de naștere a reginei Victoria[1] –, o zi pe care o asociez din copilărie cu o atmosferă de sărbătoare și de bucurie.

1. Regina Victoria s-a născut pe 24 mai 1819.

CAPITOLUL X
iulie 1914 – ianuarie 1915

O călătorie cu automobilul – O petrecere cosmopolită – Rabinul – Piatra Neamț – Bălțătești – Paradis și infern – Chemarea la rugăciune – Ocnele de sare – Slănic – Accidente pe drum – Moartea regelui Carol

Iulie 1914

După câteva săptămâni de pregătiri, am pornit într-o călătorie de zece zile la Slănic (Moldova), prin Bălțătești și Neamț. Familia F. era cu Fordul lor, contesa și contele de V. cu mașina lor italiană, familia R. și noi în automobilul nostru englezesc. Cu lucrurile și bagajele cocoțate deasupra arătam ca o caravană modernă de țigani. Eram unsprezece persoane, un grup cosmopolit și tipic pentru reuniunile din aceste părți: domnul F., soția și băiețelul lor, B. și Vincențiu (șoferul) erau români, contele și soția italieni, prietenii noștri, familia R., francezi, guvernanta lui Radu englezoaică, iar eu canadiancă. Pe Radu l-aș putea numi internațional, căci bunicii săi erau de origine italiană, elvețiană, greacă și austriacă. Bunicul patern (grecul) a obținut cetățenia română, iar tatăl său, domnul F., este acum parlamentar.

Nici unul dintre noi nu mai bătuse drumul acesta. B. stătea cu ochii pe hartă și a condus grupul până la Bacău, unde am ajuns la timp pentru prânz. Regiunea pe care o traversam era dens populată. Un sat, Ivești, are cel puțin șapte kilometri lungime. Mașinile nu sunt atât de obișnuite încât să treacă neobservate, așa că sătenii se întorceau să se holbeze după noi și ne înconjurau când ne opream.

Mașina noastră era în frunte și la un moment dat ne depărtaserăm bine de ceilalți. Luând o curbă strânsă, ne-am

trezit față în față cu o cotigă goală, trasă de o pereche de cai cam de mărimea poneilor de Shetland. Un preot corpolent, cu pulpana hainei prinse la brâu, îi ducea de căpăstru. Apariția noastră a luat pe nepregătite la fel de tare și omul și animalele și într-o clipă, înainte să putem opri, s-au răsturnat tustrei, cu cotigă cu tot, pe fundul unui șanț. Am sărit din mașină îngroziți, temându-ne că bietul om era grav rănit. B., domnul R. și Vincențiu l-au ajutat pe preot să se ridice. Din fericire, era destul de bine și avea doar câteva zgârieturi; caii tremurau, dar nu erau agitați și după câteva încercări neizbutite au ridicat căruța și au tras-o înapoi pe drum. Oricine s-ar fi așteptat ca, pe bună dreptate, preotul să fie furios sau măcar tulburat; însă nu părea nici măcar mirat. Ne-a primit explicațiile și scuzele abundente cu zâmbete blânde și indulgente. A luat căpăstrul după ce Vincențiu înduplecase animalele speriate să treacă de mașină și, binecuvântându-ne, și-a continuat drumul liniștit, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

De la Bacău drumul nostru a continuat în mare parte pe Valea Neamțului, urmând meandrele râului și străbătând sate unde elementul evreiesc părea să predomine. Un rabin faimos locuiește în aceste părți și se crede că are puteri oculte; vin credincioși chiar și din Siberia să-i ceară sfatul și binecuvântarea.

Pe la patru am ajuns la Piatra Neamț, un oraș minunat, aflat între dealuri verzi. Amintindu-mi că aici locuia o americancă pe care o cunoșteam, soția unui medic român, m-am hotărât să-i fac o vizită, căci nu ne mai văzuserăm de la primele mele drumuri la București. Locuia într-un conac plăcut, a cărui grădină cobora până la râu. Mai locuiau aici, împreună cu capul familiei și soția sa, într-un veritabil stil patriarhal, trei fii căsătoriți și familiile acestora. Reședința era desigur îndeajuns de încăpătoare pentru toți. Deși inevitabil vizita mea a fost scurtă, am făcut cunoștință cu mai mulți

membri ai acestei interesante familii; celelalte tinere soții erau o franțuzoaică și o grecoaică. După ce vrând-nevrând am băut o cafea turcească, am plecat încărcată de flori din pitoreasca lor grădină.

Bălțătești, unde am petrecut noaptea, este una dintre numeroasele stațiuni cu ape minerale din România. Aici este un sanatoriu demodat și un parc unde turiștii pot face exerciții ușoare. Apele sunt foarte eficiente, iar băile sunt cunoscute de sute de ani. Am dormit tun după o zi lungă, foarte mulțumiți de performanța mașinilor noastre, căci trecusem *en route* prin vadul câtorva ape late fără nici un fel de incident.

Dimineața următoare am vizitat două mânăstiri din apropiere și, fiind prima mea asemenea experiență, eram cât se poate de curioasă. Prima[1], o construcție mare, albă, cu etaj, formează un pătrat în jurul unei biserici, având partea interioară o verandă boltită ce se întinde pe întreaga lungime a fiecărui etaj, unde dau ușile tuturor camerelor. Biserica e veche, restaurată de curând, cu pereții pictați și pe dinăuntru și pe dinafaraă cu fresce foarte frumoase. Expresia angelică de pe chipurile sfinților și martirilor seamănă mult cu lucrările lui Fra Angelico de la Florența[2], iar decorul aurit și aranjamentul formal al veșmintelor sporesc și mai mult asemănarea. Unul dintre călugări ne-a invitat să-i vizităm chilia (care nu semăna deloc cu una tradițională, ci era o cameră bine mobilată și primitoare, fără nici o urmă de ascetism) și ne-a tratat cu dulciuri.

Ca și în Rusia, clerul de aici se împarte în două categorii – cel monastic și cel secular. Patriarhii, mitropoliții,

1. Mânăstirea Neamțului, a cărei biserică a fost ctitorită de Ștefan cel Mare la sfârșitul secolului al XV-lea.

2. Unul dintre cei mai importanți pictori renascentiști din prima jumătate a secolului al XV-lea, fiind cunoscut și pentru pictura bisericii San Marco din Florența.

episcopii, stareții și înalții prelați ai bisericii provin din rândurile clerului monastic celibatar, care sunt mult mai bine educați decât ceilalți. Clerul parohial, pe de altă parte, este educat în seminarii sau școli pregătitoare și numai cei cu calități deosebite merg și la academie, care pare să corespundă cu o universitate. Ca să primească o parohie, preotul trebuie să fie căsătorit; dacă soția lui moare, trebuie să renunțe la parohie și fie să intre la mânăstire, fie să se retragă în viața privată – în nici un caz nu se poate căsători a doua oară. După ce sunt hirotoniți, aceștia nu-și mai tund părul sau barba. Mulți dintre ei, mai ales cei în vârstă, au un aspect extrem de impunător și-mi amintesc cum mi-i închipuiam pe sfinți când eram copil. Arhiepiscopul de Galați[1] arată de parcă tocmai a coborât de pe vitraliul unei ferestre!

A doua mânăstire vizitată, una de maici, era mai modestă.[2] Grupuri de maici locuiesc în case separate din apropierea unei bisericuțe, casa *stareței* fiind cea mai mare și mai confortabilă dintre ele, deși toate cele pe care le-am văzut erau confortabile și foarte curate. Multe dintre călugărițe sunt văduve, retrase aici pentru a duce o viață pioasă. Cele mai bogate întrețin casele ce găzduiesc sub același acoperiș maicile mai sărace. Din câte știu, călugărițele din România nu predau și nu conduc școli sau spitale; ele se dedică rugăciunii și meditației, contribuind la bunăstarea generală a mânăstirii cosând, brodând, țesând covoare, împletind sau făcând dulcețuri. La această mânăstire surori laice lucrau la o mașină de tricotat – o inovație ce ne părea aproape uluitoare la acel moment; altele lucrau la gherghef într-o cameră mare și bine luminată.

Veșmintele călugărițelor sunt complet cernite, iar acoperământul capului constă dintr-o tocă mică și tare, din care

---

1. Nifon Niculescu a fost episcopul Dunării de Jos în perioada 1909–1922.

2. Mânăstirea Agapia.

coboară un văl prins sub bărbie, ce ascunde părul și urechile, un aranjament cu totul nepotrivit, după umila mea opinie.

Bisericuța are câteva opaițe vechi de argint (daruri votive) atârnate în fața altarului. Am privit cu luare-aminte picturile din vestibul. De o parte a intrării este reprezentat raiul, de cealaltă, iadul. Sunt evident opera unui artist nepriceput, dar serios. Iadul este un loc întunecat, unde draci negri cu cozi bifurcate îi împung pe păcătoși cu furci lungi, cu trei dinți, îi țintuiesc de podea cu piroane, îi prind în lanțuri și zgărzi cu cuie de fier – și par să se bucure de toate aceste chinuri! Reprezentarea era realistă și convingătoare! Raiul, pe de altă parte, este de un azuriu palid, iar fericiții se odihnesc pe nori asemenea unor perne, împodobiți cu flori și harpe. Parcă pictorul a pus mai multă râvnă în felul cum a reprezentat zonele de jos! Pictura este naivă și imatură într-un anume grad, dar B. crede că este probabil și extrem de veche.

Pe când eram în biserică am auzit o bătaie regulată și monotonă – „toc, toc, toc, toc“. Era chemarea la rugăciune. În loc să se tragă clopotul, cu excepția ocaziilor speciale, ora de rugăciune este anunțată în acest fel. O călugăriță face turul mânăstirii de mai multe ori, cu o placă lungă și îngustă atârnată în jurul gâtului, lovind-o alternativ la capete cu un ciocănel de lemn. Doamnei R. i-ar plăcea să petreacă aici o vară împreună cu copiii, căci surorile primesc familii care să locuiască alături de ele. Ceilalți erau nerăbdători să ne continuăm drumul, așa că i-am spus *la revedere* amabilei starețe și am plecat să vizităm o faimoasă *poiană* din apropiere.

Ne-am despărțit aici de familia F., care urmează să meargă la băile de la Bălțătești, așa că V. și cu noi ne-am continuat drumul spre Târgu Ocna (târg înseamnă piață; multe orașe au acest prefix, denotând faptul că în trecut erau centre de schimb). Lângă Târgu Ocna sunt faimoasele ocne de sare unde condamnații își ispășesc pedepsele. Nu există

pedeapsa capitală în România, dar îmi imaginez că unii dintre prizonieri, condamnați pe viață, regretă acest lucru, căci vaporii letali din puțurile subterane îi otrăvesc treptat și-n cele din urmă îi ucid. Cred că aici se găsesc cele mai mari depozite de sare din Europa.

De la Târgu Ocna la Slănic am străbătut o regiune de o mare frumusețe, tot urcând pe drumul ce șerpuiește de-a lungul râului învolburat, adesea trecând peste defileuri adânci. Vălătuci de ceață diafană pluteau prin văzduh, ascunzând și apoi dând la iveală văi, păduri și piscuri stâncoase. Turme de oi pășunau pe versanții abrupți, iar ciobanul în haină mițoasă stătea rezemat în ghioagă, cu un câine arătând mai curând a lup ghemuit la picioare. Spre seară ne-au ajuns încet la urechi sunetele dulci ale unui fluier. Era un minunat tărâm de vis. Pe măsură ce ne învăluia întunericul mi-a venit în minte refrenul obsedant al unui cântec trist:

La revedere, dulce zi! Nu pot, nu pot să te mai țin
Și frumusețea ta perfectă încet se stinge.

Slănic este o stațiune mondenă, urmând după Sinaia în gusturile turiștilor. Hotelurile, parcurile bine întreținute, cazinoul și prăvăliile îi oferă vizitatorului confort și relaxare. Familia R. a fost surprinsă să găsească un loc atât de modern și s-a felicitat pentru prevederea de a-și aduce toaletele potrivite.

Necazurile noastre au început pe drumul de întoarcere. Ne-am rătăcit și ne-am împotmolit până la osii, și ne-au ajutat niște țărani de treabă cu boii ca să ieșim de acolo. Contele a urmat altă rută și când ne-am reîntâlnit pe la prânz se felicita pentru alegere. Contesa a propus s-o ia pe doamna R. în mașina lor, căci noi aveam bagaje destul de grele, și au dispărut rapid, făcându-ne jovial cu mâna. Urmă-

torul loc de întâlnire era Ivești. Plini de hotărâre ne-am dat tuspatru toată silința pentru a repune în drepturi vehiculul vizibil zdruncinat. Asta ne-a întârziat vreo oră, așa încât nu mai speram să ne vedem prietenii. Parcă dornică să-și recâștige reputația, „Lebăda albă“ s-a comportat exemplar, deși ne pierduserăm de-acum încrederea oarbă în ea. Era aproape cinci când am intrat într-un sat interminabil, unde, propunându-ne să ne curățăm gâtlejurile cu un pahar de vin alb, am oprit la o cârciumă. L-am întrebat pe *băiat* (care avea cel puțin cincizeci de ani!) dacă mai trecuse o altă mașină pe acolo în acea după amiază. „A mai trecut, a spus, nu e nici un sfert de ceas de atunci – mergea foarte încet, pesemne e încă în sat“. Foarte curioși, ne-am grăbit să plecăm și-am dat îndată de conte, deloc voios. Contesa și doamna R. stăteau abătute pe o bancă în fața unui han și ne-au făcut ușurate cu mâna. Mașina era ascunsă în spatele mulțimii adunate. Toate cauciucurile și camerele explodaseră atât de rău, încât era cu neputință să mai fie reparate. Din păcate, roțile mașinii noastre aveau dimensiuni diferite, cauciucurile fiind prea mici pentru automobilul lor. Ca ultimă soluție, jalnicele pneuri au fost umplute cu fân, dar apoi ceva s-a stricat la motor. Am încercat s-o tractăm cu ajutorul unei șufe. Degeaba – abia am avut putere să ne târâm ca niște melci agitați până la marginea satului, spre hazul puțin disimulat al mulțimii.

Familia de V. nu voia să-și abandoneze mașina, căci în apropiere era o șatră de țigani. Era aproape nouă acum și chiar mergând cu viteză maximă nu puteam spera să ajungem acasă înainte de miezul nopții. Contesa a hotărât că „nu-l va părăsi niciodată pe *Micawber*“, așa că luând-o cu noi pe doamna R. le-am spus la revedere ghinioniștilor italieni și i-am lăsat în mijlocul câmpului, promițând să trimitem un camion după ei a doua zi. Era o noapte înnorată, fără lună. Pe când ne apropiam de Galați am fost nevoiți să

mergem încet, căci depășeam șiruri lungi de căruțe mari și încărcate trase de boi, care mergeau anume pe mijlocul drumului – cu proprietarii dormind liniștiți deasupra încărcăturii. Ceasul bătea ora două când, după ce-i lăsaserăm pe R. la ușa casei lor, ne-am dus la culcare aproape prea obosiți să ne mai dăm jos hainele de drum, cu convingerea că cea mai bună parte a unui călătorii este întoarcerea acasă – mai ales după douăzeci de ore de drum.

În dimineața următoare ploua cu găleata. Gândurile ni s-au îndreptat spre tovarășii de ieri, izolați pe câmpul de lângă Ivești. Am aflat că domnul R., respectându-și promisiunea, plecase de dimineață cu un camion pentru a-i ajuta, dar s-au întors acasă abia după-amiază târziu, uzi până la piele. Cu mare greutate izbutiseră să tracteze mașina din câmpul noroios până pe drum.

Mersul cu mașina în România oferă mari posibilități iubitorilor de aventură!

Septembrie

În timpul călătoriei cu automobilul ne-am petrecut ceasuri întregi discutând despre situația politică și rezultatul ultimatumului austriac transmis Serbiei.[1] Săptămâna următoare ne-am dus cu prietenii francezi, familia R., într-o excursie de o zi pe Dunăre până la Măcin, în Dobrogea, un orășel pitoresc cu tradiții turcești, aproape de Brăila. La întoarcere ne-am despărțit în port, căci casele noastre sunt în direcții diferite. B. și cu mine ne îmbrăcam de cină într-o dispoziție excelentă după o zi plăcută. Copiii se jucau pe divan în camera noastră, iar chicotitul lor vesel ne binedispunea.

1. După asasinarea prințului moștenitor Franz Ferdinand la Sarajevo (15/28 iunie 1914), Austro-Ungaria a înaintat Serbiei un ultimatum (10/23 iulie 1914) cu zece cereri dificil de acceptat de către un stat suveran.

În curte ordonanțele fluierau în timp ce udau grădina. Deodată fluieratul a încetat și s-a auzit un ciocănit la ușă.

— Ce este?

— Domnul și doamna R. sunt în salon și vor să vă vadă.

— Ce s-o fi întâmplat? ne-am întrebat.

B. și-a sfârșit toaleta în grabă și s-a dus la ei. Am chemat-o pe Christine să ia copiii și m-am dus și eu. Am rămas consternată când le-am văzut fețele.

— Ce se întâmplă?! am exclamat.

Domnul R. a făcut în pas în față și, luându-mi mâna într-a lui, a răspuns:

— E război – plec diseară spre Franța și am venit să vă rog pe tine și pe soțul tău să aveți grijă de soția mea și de copii cât timp sunt plecat.[1]

M-am întors spre soția lui; era destul de calmă, dar fața îi era albă și încordată. Nu puteam să cred – mintea mea refuza să cuprindă nenorocirea. Însă era adevărat! Parcă ne scufundam în irealitate, victime neajutorate ale unui coșmar. Chiar în acea noapte domnul R. a plecat cu câțiva compatrioți spre Franța prin Constantinopol, temându-se că dacă nu se grăbesc să se alăture armatei, strâmtorile se vor închide.

Dintr-o lovitură, fericita noastră comunitate este scindată de disensiuni și otrăvită de intrigi și suspiciuni. Foști prieteni sunt acum dușmani de moarte – propaganda pentru Aliați este blândă în comparație cu activitatea nemților și austriecilor. Unii români vor să rămână neutri, alții vor intrarea imediată în război alături de Aliați. Veștile de pe front sunt foarte descurajante, dar simțim că războiul nu poate dura mult. Am renunțat la planul de a duce copiii în America.

---

1. Austro-Ungaria a declarat război Serbiei pe 15/28 iulie 1914, în următoarea săptămână puterile europene din cele două grupări politico-militare, Antanta și Tripla Alianță, declarându-și reciproc război.

Viitorul pare sumbru și plin de incertitudini. Scrisorile, cenzurate, sosesc foarte încet și ne temem foarte tare pentru prietenii noștri canadieni.

Noiembrie

Moartea regelui Carol ne-a întristat pe toți.[1] A murit cu adevărat ca o victimă a războiului, ca și cum ar fi căzut pe câmpul de luptă. Ca Hohenzollern, simpatiile sale erau de partea nemților și își folosise influența, ca și pe cea a reginei, pentru a păstra România neutră. A fost un om sfârșit după ce nu a putut să-și convingă miniștrii să onoreze un tratat secret pe care-l încheiase cu ani în urmă cu Germania (cu intenția onestă de a ajuta țara).[2] Ce sfârșit tragic pentru o viață de străduințe continue! A condus țara vreme de cincizeci de ani pe drumul spre prosperitate și modernizare, iar la final s-a văzut lipsit de roadele eforturilor sale. Din luna august popularitatea i s-a diminuat treptat, căci oamenii vedeau în el obstacolul participării țării la război și recâștigării provinciilor-surori Transilvania și Banat de la unguri. B. a fost unul dintre delegații marinei la înmormântare. A fost un moment solemn și impresionant, un val de compasiune și afecțiune îndreptându-se spre regina Carmen Sylva. Viața îi era legată de a lui – pentru ea regele era totul, iar patimile stârnite după izbucnirea războiului și gândul că în câteva luni devenise complet antipatizat după atâția ani de respect și admirație era foarte dureros pentru ea.

Toți simt că noul rege, Ferdinand, va accepta intrarea în război. Interesele lui sunt complet legate de ale României, iar regina Maria este britanică până în măduva oaselor. Indignarea îmi crește zilnic împotriva intrigilor sordide ale

1. Regele Carol a murit pe 27 septembrie/10 octombrie 1914.

2. Referire la tratatul dintre România și statele Triplei Alianțe (Germania, Austro-Ungaria și Italia), încheiat în 1883 și prelungit în mai multe rânduri în deceniile următoare.

nemților și austriecilor, care plătesc, sunt încredințată, sume uriașe presei pentru a nu include în gazete știrile adevărate. Se vede peste noapte trecerea de la echidistanță la partizanat pentru cauza lor. Și curentul de opinie, ceea ce în fapt auzi și știi, depinde de ceea ce spun ei că se petrece! Avem multe de îndurat chiar și în viața personală. B. nu-și poate ascunde – și nici n-ar face-o de-ar putea – simpatia pentru Aliați; casa noastră a devenit un loc de întâlnire pentru cei care gândesc ca noi. Evident că inamicii ne urmăresc îndeaproape și au făcut numeroase și neostenite încercări să ne facă rău și să elimine orice influență exercităm.

Ce îi preocupă în principal pe cei care susțin cauza Aliaților este lipsa de încredere în Rusia. De când Basarabia a fost ruptă de la români[1], aceștia și-au urât vecinul, cum numai un pitic poate să urască un uriaș. Prietenii îmi spun sincer: „Iubim Franța, admirăm Anglia și am dori să intrăm în război imediat de partea lor, dar Anglia este departe, Franța este departe; vom lupta alături de ruși – și nu avem încredere în ei!“

Decembrie

Din nou Crăciunul și cât diferit de alți ani! Ospitaliera familie Youell[2] a adunat mica noastră colonie britanică în jurul mesei unde multe întâlniri fericite ne încălziseră inimile. Când capul familiei a toastat pentru „prietenii absenți“, toți ochii erau întunecați – cu toții ne gândeam la ai „noștri“ de pe front.

Anul viitor B. va comanda din nou nava *Elisabeta*. Este foarte puțin probabil să se deplaseze de la Sulina la gurile Dunării, unde are ordine să plece în aprilie.

---

1. Referire la anexarea Basarabiei de către Rusia în anul 1812 și la retrocedarea sudului Basarabiei către ruși în anul 1878, conform prevederilor Tratatului de pace de la Berlin.

2. Importantă familie de negustori și armatori stabilită la Galați în secolul al XIX-lea.

CAPITOLUL XI
iunie – iulie 1915

Pregătiri de plecare – Pe fluviu – Viața la Sulina – Antonio – Mlaștinile – Un locuitor remarcabil – Insula Șerpilor – Insule plutitoare – Hoții

Sulina, iunie 1915

Iată-ne aici, cu cățel, cu purcel, pe vaporul ce coboară zilnic pe Dunăre către Sulina, căci B. ne-a găsit un „cuibușor" pentru vară. Deja mă întreb cum să aranjăm muntele de bagaje în amintitul cuib!

Plecatul pe perioada verii răstoarnă casa din temelii. Știind bine că reședințele de vară nu oferă niciodată altceva în afară de paturi goale, scaune și mese, este de datoria musafirilor să se ocupe de restul, conform propriilor viziuni asupra confortului. Christine are idealuri înalte de confort (pentru ea și copii, în orice caz) și a împachetat cu sârguință vreme de o săptămână întreagă. Dimineața asta am fost extrem de recunoscătoare că domnul și stăpânul ne aștepta la destinație, căci puternice i-ar fi fost protestele dacă ar fi văzut cum se încarcă douăsprezece cufere și pachete greoaie în micile *căruțe* – respectivele încărcături fiind încununate artistic cu un cărucior de copii, un scaun înalt și o cadă de zinc. Bucătăreasa a plecat în concediu, Gheorghe rămâne să aibă grijă de casă și se va ocupa de grădină, iar Anița, fata în casă, și Mitru, cea de-a doua ordonanță, au venit cu noi.

Cum vaporul este aglomerat, căpitanul de pe *Domnul Tudor* le-a dat cabina sa copiilor, care-și pot face liniștiți somnul zilnic. În colțul meu ferit din apropierea provei scriu scrisori familiei, ce trebuie trimise prin curier, căci poșta este absolut nesigură, și profit de orice prilej de a trimite scrisori în acest fel. Curierii sunt adesea tineri ofițeri navali care

călătoresc între Londra și București și aduc cu amabilitate prietenilor tot felul de produse de lux, acum de negăsit aici.

Căpitanul tocmai mi-a atras atenția asupra Reniului, un oraș rusesc la vărsarea Prutului în Dunăre. Era un loc cu totul apatic, dar acum forfotește de activitate. Saci de făină, cutii de muniție, baloturi mari și munți de diferite mașinării se văd în magazii deschise. În port sunt instalate macarale puternice și lumină electrică, o mică armată de soldați pavează drumurile, camioane grele se mișcă în zonă. Abia de-mi cred ochilor. Se pare că Rusia nu glumește!

Acum ajungem la Tulcea, pe dealurile căreia palele late și maronii ale pitoreștilor mori de vânt se rotesc încet. Este un contrast izbitor între minaretele subțiri și acoperișurile rotunde ale bisericilor pe cupolele cărora crucea se ivește triumfătoare din semilună. Prin desișurile de verdeață se zăresc case scunde și albe, acoperișuri de țigle roșii și grădini cu garduri înalte, toate decupându-se blând pe fundalul cerului jos. Îmi pare mereu că aici pământul și cerul sunt mai apropiate decât în alte părți, contururile mai clare, iar cele mai multe obiecte tangibile parcă nu-s aievea. Văd drumul șerpuit ce duce la mânăstirea Cocoș[1] prin dumbrăvi de castani bătrâni și frumoși. Unii dintre călugări s-au amestecat în mulțimea de pe țărm.

Tulcea este ultima palmă de uscat din această regiune. Pe cel mai înalt deal s-a ridicat monumentul eroilor căzuți la Plevna. De pe vas vedem soldații uriași de bronz sprijinindu-se în puștile lor și privind peste mlaștinile nesfârșite.

Aici cursul Dunării se împarte în trei. Sper că într-o zi vom coborî pe brațul Sf. Gheorghe, care merge spre sud, spre lacul Razim. Acolo sunt faimoasele pescării de sturioni și multe Veneții în miniatură, cu casele construite pe piloni. Cursul sinuos al fluviului trece pe lângă mici comunități izolate de nemți, turci, bulgari, sârbi, ruși, români – orice vrei!

1. În original numele apare „Cocea“.

Dobrogea este un amestec complicat de naționalități, patria celor fără adăpost, a refugiaților, a victimelor persecuțiilor religioase. Este țărmul unde ultimii curenți ai invaziilor antice s-au înecat când valurile distrugătoare și necruțătoare de barbari s-au ridicat peste această parte a lumii. Nu departe de Tulcea este o movilă imensă, sub care sunt îngropate ruinele unui oraș fundat de Traian, Civitas Tropensium, supranumit Adamclisi de către turci.[1] Arheologii au găsit în această zonă urmele luptelor titanice dintre legiunile romane și hoardele de sciți. Povestea triumfurilor romane este neîndemânatic sculptată pe coloane și frize sparte, dintre care cincizeci și patru de piese au fost potrivite cu multă răbdare pentru a reconstrui povestea acestui trecut tumultuos. Când monitorul lui B.[2] a fost acolo anul trecut în exercițiu de tragere, medicul navei și-a petrecut timpul liber făcând prospecțiuni cu un hârleț. A găsit cel puțin douăzeci de monede de argint și cupru, unele foarte vechi, și o statuetă de bronz de vreo cincisprezece centimetri înălțime, care credem că-l reprezintă pe Mercur. Este în stare perfectă, în afara unui picior lipsă, și este foarte frumoasă. Și eu tânjesc „să explorez“, dar nu am nici o șansă până la sfârșitul războiului, căci nu mai sunt curse regulate de vapoare, iar B. refuză cu fermitate să consume cărbune guvernamental pentru a duce o doamnă în excursie și nici nu se găsește cărbune „privat“ în aceste zile. O prietenă din Galați a găsit ea însăși o vază ciobită nu departe de aici – foarte frumoasă și colorată ca un opal. Am cele mai necreștinești sentimente de fiecare dată când o văd! Dar destul cu asemenea reflecții melancolice!

---

1. Probabil eroare de apreciere, căci Adamclisi, în actualul județ Constanța, este destul de departe de Tulcea. Referirile de mai jos sunt la monumentul cunoscut sub numele de Tropaeum Traiani.

2. Monitorul *Lascăr Catargiu*, pe care ofițerul Pantazzi era comandant.

…muscalii ruşi sunt printre cele mai pitoreşti figuri din oraş […]. *Trăsurile sunt rezervate cu o zi înainte pentru plimbarea obişnuită la Grădina Publică, urmată de o vizită la cofetăriile lui Sure sau Carol, unde mesele sunt aşezate pe trotuar, aproape blocând trecerea.*

Palatul Administrativ de pe Strada Domnească din Galați, ridicat după planurile lui Ion Mincu, a fost inaugurat în 1906 în prezența principelui Ferdinand și a principesei Maria.

Carolus Primus, iahtul cu aburi al Comisiei Europene a Dunării, lansat la apă în 1903. Redenumit *Neptun* în 1948, vasul a navigat până în anul 1971.

Acum coborâm pe brațul Sulina. A fost îndreptat și adâncit acum vreo treizeci de ani de către Comisia Europeană a Dunării, cu costuri imense, putând fi folosit și de navele maritime. Al treilea braț, Chilia, este linia de graniță dintre România și Rusia. Toți ceilalți pasageri au coborât la Tulcea. Am fost foarte încântați să-l vedem la mal pe șofer cu mașina noastră, care este dusă în aval pe un șir de șlepuri. Barbu îi salută grav pe marinarii care trec. Aceștia răspund politicos – copiii americani ai lui Pantazzi le sunt cunoscuți tuturor! Zâmbesc văzându-l pe Barbu cum stă cu mâinile la spate și picioarele depărtate, în cea mai regulamentară manieră marinărească. „Ăsta e un vas frumos“, anunță el și continuă: „Ăsta e vasul meu!“

La intrarea pe canalul Sulina malurile sunt pline de sălcii. Curentul puternic ne poartă acum iute în aval pe acest culoar verde și luxuriant. Se lasă seara – o briză slabă unduiește stuful argintiu ce naște imagini frumoase printre trunchiurile brune ale copacilor. În depărtare nu se întrezărește nici o casă, nici un om, nici un animal. Broaștele sunt bașii unui cor viguros în care miriade de insecte interpretează celelalte roluri. Cântecul lor vibrează în același ritm cu elicea navei.

În fine, se vede Sulina. N-am ajuns niciodată în călătoriile mele într-un loc mai curios: constă dintr-o stradă lungă de trei kilometri pe malul drept al Dunării, cu un rând de case și prăvălii, cel mai adesea nevopsite și bătute de vreme, o stradă lată în față și portul. Aproape de gura canalului malul de nisip se lărgește și este loc pentru trei scurte străzi și un impunător *palat* al Comisiei Dunării. Lângă el, ușor posomorâtă, se află biserica anglicană cenușie, cu clopotnița deschisă, ce pare luată de vânt (ca în legenda despre Loreto[1]) dintr-un sat englezesc și așezată de mâini nevăzute în acest

---

1. Referire la legenda despre casa Fecioarei Maria din Nazaret, transportată miraculos de îngeri la Loreto, în Italia, pentru a fi salvată de necredincioși.

loc depărtat, unde Estul se întâlnește cu Vestul. Copii l-au zărit pe tatăl lor așteptându-ne singur pe mal. Mai multe în curând.

11 p.m.

Elisabeta este ancorată în fața uzinei de apă, la capătul străzii lungi – aproape pe uscat, dacă un asemenea loc poate fi numit „uscat“! La o aruncătură de băț de navă este locuința noastră, o colibă pescărească cu acoperiș de stuf, un loc extrem de pitoresc, mirosind încântător a scânduri proaspete, căci abia fusese terminată.

Proprietarul și familia sa stau în grădina din spate, lăsându-i pe *boieri* în deplina stăpânire a casei. În față este o verandă îngustă, iar la intrare un holișor, cu o nișă închisă și amenajată pentru ca Anița să poată dormi acolo. Bine că Anița este mică, căci chiar și așa trebuie să se ghemuiască asemenea unei pisici pentru a dormi pe acea laviță. De fiecare parte a holului este câte o cameră mare, cea din dreapta fiind dormitorul meu, unde B. îmi arată mândru podeaua vopsită, ferestrele bine acoperite și cu draperii, patul drăguț și măsuța de toaletă obținute pentru mine din oraș; de asemenea, minunea minunilor, lumină electrică, furnizată de la motorul navei! Pe partea cealaltă a holului un pat enorm ocupă un sfert din camera copiilor. Alt sfert este ocupat de soba tencuită, o structură cu adevărat monumentală, vopsită în albastru aprins. Cum drept combustibil se folosește stuf uscat, soba trebuie să aibă o suprafață mare pentru a reține căldura. Christine se întreabă unde își va așeza lucrurile! Barbu este fascinat de o carpetă întinsă pe perete la marginea patului, reprezentând doi lei galbeni cu ochi pătrați de culoare verde, cu nasurile aproape frecându-se unul de celălalt, și doi trandafiri roșii, parcă mai mari decât leii! Nu există nici un fel de amenajări sanitare.

„Bucătăria“ constă dintr-un fel de cuptor, construit într-o groapă în grădină, făcut din cărămizi și încălzit cu stuf uscat, care este prea lung pentru a încăpea întreg, așa că este împins puțin câte puțin pe măsură ce arde. O căpiță din acest combustibil, cât casa de mare, este la îndemână. Din fericire vom „lua masa“ cu ofițerii pe *Elisabeta*, așa că pot privi cu detașare această curiozitate.

Iulie

Acum câteva zile m-am urcat în vârful înaltului turn de apă. De acolo m-am uitat cu binoclul la o întinsă rețea de lacuri, canale și insule, cu un singur grind cu copaci departe, la orizont. Țărmul cenușiu și nisipos părea să se topească imperceptibil în marea galbenă. Este ceva fascinant în acest peisaj monoton, în curgerea lentă a fluviului maroniu, umflat, în acele câmpuri nesfârșite de verdeață cu o mie de ascunzișuri atât de pline de viață! Sub căldura toridă și lumina metalică a acestor amiezi de iulie este o liniște ce te face să asculți, precum în pauzele pline de înțelesuri ale minunatei muzici orchestrale.

Mașina noastră face senzație, căci este prima care s-a văzut vreodată pe-aici. De fiecare dată când se oprește, o mulțime de tineri, împinși de curiozitate, se bulucesc în jurul ei, în vreme ce adulții urmăresc atenți din spate. Și ce adunare pestriță: turcoaice mititele cu pantaloni bufanți, greci cu priviri curioase, lipoveni blonzi cu pielea arsă de soare – jerpeliți, nu foarte curați, pe jumătate timizi, pe jumătate sălbatici. Se îndeamnă unul pe celălalt să atingă mașina. Este albă – mă întreb dacă de asta o numesc o „sanie pe roți“!

Toți par să vorbească românește, deși orice copil de aici înțelege probabil cinci, șase limbi, căci populația din acest capăt de lume este un grup eterogen de tipuri umane. Pe *Elisabeta* s-a făcut un recensământ și fiecare marinar vorbește

cel puțin două limbi – românește, desigur, și o altă limbă în funcție de zona de unde provine: granița cu Ungaria, Bulgaria sau Rusia. Mulți vorbesc grecește, turcește, germană, italiană, franceză – engleza vine la urmă; doar două persoane o vorbesc, pe lângă alte șase limbi într-un caz și patru în celălalt.

O mare problemă la Sulina este numărul mare de câini vagabonzi. Combinațiile hidoase de rase reunite în aceste animale ar fi un fapt suficient pentru a le face antipatice, dar impresia este sporită de situația lor mizerabilă, la fel cum urlatul, scheunatul și mârâitul sunt extrem de iritante. Există o societate pentru protecția animalelor în România și nu înțeleg de ce nu ia măsuri să scape orașele românești de această problemă periculoasă. Știu despre oameni mușcați care, de teamă că animalul putea fi turbat, au fost nevoiți să meargă câteva săptămâni la un institut din București unde se oferă tratament antirabic.

Mlaștini, mai târziu

Este atât de cald, încât marinarii iau masa pe țărm, într-o latură a navei, unde au înjghebat un pavilion din crengi de salcie și au așezat mese lungi la umbra lui. Coboară de pe navă când sună goarna la prânz, fiecare cu o pâine mare, rotundă și maronie, și par să se bucure mult de schimbare.

Uneori mănâncă o supă groasă făcută din pește, roșii, ceapă și *borș* (un produs din tărâțe fermentate, care îi dă un gust acru, ciudat, dar plăcut). În fiecare dimineață la 11.30 lui B. i se aduce o tavă cu o porție din mâncarea marinarilor, pe care o gustă și despre care face aprecieri critice.

De două ori pe săptămână, bărci cu vâsle merg să facă piața în satele din preajmă și se întorc încărcate cu legume, pui, ouă și brânzeturi, ultimele ținute în coajă de pin, ceea ce le dă un gust plăcut și aromat.

Noaptea marinarii fac focuri ca să alunge țânțarii, soiul cel mai însetat de sânge pe care l-am întâlnit vreodată și aflat aici în număr mare! Nu îndrăznim să ne scoatem capetele din salon înainte de miezul nopții, când începe să adie briza dinspre țărm. Înăuntru, la adăpost, petrecem vesele seri muzicale alături de ofițeri; unul dintre ei are o vioară Stradivarius, dobândită romantic la o loterie în Italia, la care cântă cu un încântător simț artistic. Alteori jucăm cărți sau îi ascultăm pe marinarii care cântă *doine*, niște cântece populare melancolice. În nopțile cu lună mergem până la capătul digului și ascultăm sunetul feeric al geamandurilor cu clopot, ce răsună legănate de valuri; uneori mergem cu mașina până la plajă, unde este o cafenea pentru *high life*-ul local (*hig leaf*, cum spun ei); șirurile lungi de lumini electrice ce sclipesc pe ambele maluri ale fluviului ne dau impresia că un carnaval e pe cale să înceapă.

Este ciudat să te afli într-un port unde nu mai vin și nu mai pleacă vase – o inactivitate deplină. Sunt cel puțin 20 de cargoboturi de diferite naționalități blocate aici, iar proprietarii lor trebuie să fie furioși, căci vasele din Mediterana fac averi la fiecare voiaj. Cum nu mai sosesc mărfuri, stocurile din prăvălii se împuținează îngrozitor și prețurile urcă pe măsură. Negustori din București au cumpărat uneori întregul stoc din multe magazine, unde rămân doar rafturile goale. Ne facem și noi o rezervă de produse de uz casnic. Totul este (sau era!) cu 30 la sută mai ieftin decât în amonte, căci aici este *porto franco*.

Mai târziu

Sulina fusese un adevărat cuib de pirați; răufăcători de prin teritoriile învecinate se adunau aici și porneau în bande pe Marea Neagră în căutarea unor navigatori creduli. Uneori vezi pe stradă câte un personaj căruia nu-i lipsește decât

basmaua roșie în jurul capului și inelele de aur în urechi ca să fie întruchiparea unui corsar din Caraibe.

Cel mai interesant personaj este maltez de origine, un ins de vreo șaptezeci de ani, puternic, cu pieptul lat și cu privire de șoim, care vorbește prost câteva limbi străine. A ajuns aici în tinerețe ca matelot pe un vas; a debarcat, nimeni nu știe de ce. Șiret, întreprinzător, cu o putere fizică și rezistență uluitoare, a început afaceri cu un mic vas și a continuat până ce a dobândit o avere imensă, fiind acum proprietarul unui doc uscat și al unui șantier naval – rămase fără activitate de la începutul războiului. Marea lui sursă de bogăție au fost operațiunile de salvare – se învârtea ca un vultur în jurul vaselor avariate până când acestea erau obligate să-i ceară ajutorul. Își asuma riscuri extraordinare să transporte la Constantinopol mărfuri în ambarcațiuni avariate, ba chiar să tracteze șlepuri și plute de bușteni pe mare cu un mic remorcher pe care el era și căpitanul, și echipajul – dacă e să dai crezare legendelor. Se spun sute de povești despre isprăvile sale. Acum câțiva ani B. l-a văzut la lucru pe un vas în flăcări, clătinându-se pe punte sub greutatea unor cutii grele, proferând înjurături poliglote către „lașii“ care nu-l ajutau deoarece cala navei era plină de nitroglicerină. A urmat și explozia, dar el a scăpat cu două coaste rupte și câteva arsuri. Se spune că are un noroc porcesc. Este analfabet și abia poate să-și scrie numele, dar a inventat un sistem propriu de calcul și nimeni nu poate să-l păcălească nici măcar cu un bănuț. Marea lui plăcere și distracție vine din permanentele procese la tribunal – are zeci de plângeri împotriva sa, dar angajează cei mai buni avocați și cel mai adesea câștigă. Părul îi crește stufos pe toată fața, chiar încolțindu-i din urechile împodobite cu niște cercei mari. Sub sprâncenele cărunte îi sclipesc ochii negri; nasul lui acvilin are o distincție surprinzătoare. Poartă o eșarfă roșie în jurul gâtului puternic și o căciulă rotundă de blană pe cap, fie iarnă, fie vară. Au mâinile negre ca funinginea –

mi se lăuda odată că nu și le spălase de zece zile! Servitorul lui, un turc cu ochi blânzi, îl urmează pretutindeni cu un devotament de câine. Eram curioasă să le cunosc pe femeile din familia lui, dar am fost dezamăgită când le-am văzut într-o prăvălie acum câteva zile. Soția lui, grecoaică, și fiica purtau pălării pariziene, inele cu diamant și pantofi cu toc. În afara acestor ornamente, arătau banal, fără nimic aparte, amorf și greu de descris.

Casa lui, semănând a adăpost de pirați, are o ușă masivă de stejar, cu lăcate și încuietori grele. Uneori organizează petreceri și servește o cină elaborată cu vinuri scumpe și mâncăruri ciudate gătite cu mâinile lui (oribil gând!) din țipari, șerpi, fructe de mare și altele asemenea. Odată mi-a făcut o budincă de prune (în iulie!), dar chiar și gândul liniștitor că fusese sterilizată după patru ore de fiert nu ne-a putut face s-o mâncăm!

Engleza lui are atâtea formulări neașteptate, încât mă ține mereu în priză. Este plin de bancuri și proverbe. Vorbind despre B., mi-a spus: „*Limba sa are oase*" – însemnând că este incapabil să spună un neadevăr. Nu ne despărțim niciodată fără să-mi facă un compliment galant – singurul lucru pe care îl critică este faptul că am o familie mică! Vederile lui despre lume și viață sunt cele ale unui cinic – intriga, ticăloșia, răzbunarea necruțătoare îi sunt toate cunoscute, dar este recunoscător familiei unui fost binefăcător și este în stare de fapte donquijotești. N-a tremurat niciodată în fața omului, fiarei sau a celor mai teribile stihii ale naturii. Pare un anacronism – un supraviețuitor din vremurile piraților de demult.

Mai târziu

Astăzi am aflat despre o nouă metodă de răcire a apei, căci, neputându-se săpa beciuri aici și nemaigăsindu-se gheață de la începutul războiului, ești obligat să cauți alternative.

Un șanț puțin adânc a fost săpat în nisip, chiar în cel mai însorit loc, și în el au fost puse sticlele de apă, acoperite apoi cu mai multe straturi de pânză de sac udă. Curând, sacii au început să se usuce și s-a mai turnat apă peste ei. După câteva ore apa din sticle era nemaipomenit de proaspătă.

Cam pe la mijlocul străzii se înșiră vinărie după vinărie, fiecare cu câte o firmă convingătoare, fiecare în altă limbă. Una este *PETER THE GREEK – THE OLD HOUSE AT HOME – WINE, SPIRITS, BEER, PORTER, ALE, GIN* – un loc foarte atractiv pentru marinari, deși nu arareori, în zilele de aur ale Sulinei, aceștia s-au trezit dimineața în stradă, după o noapte veselă, cu buzunarele întoarse pe dos. Iar asta în pofida strădaniilor poliției și a faptului că nu departe de acolo se află un bine dotat Institut Naval Britanic.

Destul de aproape de vila (!) noastră este un petic de nisip înconjurat de un gard mare de nuiele. Cum poarta era larg deschisă, copiii au alergat într-acolo în dimineața asta, când am ieșit la plimbare, și urmându-i am văzut o femeie care o construia o colibă, așa că am mai rămas puțin să mă uit. Avea un morman de lut cu aspect oribil, din care lua câte o mână și o frământa cu nisip. Când amestecul avea consistența potrivită, îl punea într-un cofraj de lemn cu șase compartimente, fiecare cam cât o cărămidă, întâi pudrând bine interiorul cu nisip. Apoi apăsa și nivela totul cu un băț drept. A umplut trei cofraje, apoi le-a întors și a scos cărămizile, aranjând-o pe fiecare cu băgare de seamă, astfel încât să fie dreaptă. Lucra foarte iute și avea vreo sută de cărămizi deja făcute; când am pus mâna pe una, am constatat ca era uscată și tare. Pereții casei erau aproape terminați – tot din stuf, înfipt în cimentul rugos, fără îndoială făcut tot din lut și nisip de Dunăre. Lăstari de salcie erau urzeala acestei împletituri în care erau decupate pătrate acolo unde trebuiau potrivite cadrele ferestrelor. Cărămizile urmau să acoperire exteriorul, am bănuit. L-am întrebat pe

proprietarul nostru cum avea să fie făcut acoperișul și mi-a spus că avea să fie construit din lemn și ridicat când pereții vor fi terminați. Îmi amintesc că am văzut metoda asta în Japonia. Cred că arhitectul și constructorul casei era o țigancă, căci ele sunt adesea chemate la lucrările de construcție și le-am văzut frecvent angajate ca salahori la Galați.

August

În toată Marea Neagră nu-i decât o insulă, *Insula Șerpilor*, puțin dincolo de orizont privind spre est de Sulina. Remorcherul guvernamental a fost acolo ieri, iar B. a aranjat să merg împreună cu Olga D., care a venit să stea cu noi pentru câteva zile. Călătoria a durat vreo două ore. Era o zi însorită și răcoroasă și ne-am bucurat de fiecare clipă. Am aflat de la Olga câteva lucruri despre istoria insulei, dar aș vrea să găsesc o carte din care să aflu mai multe. Se pare că insula le era cunoscută vechilor greci și se poate vedea fundația unui templu construit de aceștia. Multe fragmente de ceramică interesantă au fost găsite și trimise muzeului din București – însă nimic important din punct de vedere artistic. În trecut trebuie să fi fost misterioasa Ultima Thule din această parte a lumii. În timpurile moderne multe vase au naufragiat pe coastele ei stâncoase înainte ca inginerii Comisiei Dunării să construiască un far mare, supravegheat de șapte turci. Insula aparține românilor (singura lor colonie!) și au acolo o mică garnizoană de douăzeci de soldați.[1] Remorcherul merge de două ori pe lună să le ducă apă proaspătă și provizii.

Am văzut-o ridicându-se dintr-odată, stâncoasă și fără copaci, din marea calmă, de culoare acvamarin. Aerul este curat și tonic – spre deosebire de Sulina, cu căldura și apa ei

1. Insula a fost primită de România odată cu Dobrogea, prin Tratatul de pace de la Berlin (1878).

tulbure. Sunt câteva golfulețe pe partea adăpostită de vânt a insulei și am vâslit către unul dintre acestea, ajungând la mal, fără să ne udăm, pe o platformă ținută de soldați. Apoi ne-am cățărat pe cărarea îngustă și ne-am dus să vedem strălucitorul far alb. Întreaga insulă are o suprafață de vreun kilometru și jumătate. Un zid gros înconjoară farul și dependințele sale. Cei șapte turci sunt foarte drăguți. Unul dintre ei, cu o barbă argintie, locuiește aici de vreo treizeci de ani. Se pare că fusese pensionat și trimis înapoi la Constantinopol, dar fusese atât de nefericit din pricina vacarmului de acolo, încât a cerut să fie trimis înapoi. Paznicii erau foarte respectabil îmbrăcați, fiecare purtând câte un ceas de buzunar destul de scump. S-au bucurat ca niște copii să ne arate micile lor aranjamente casnice și să ne audă cum le lăudăm grădina miniaturală, înveselită de cârciumărese, nemțișor și ochiul-boului. Își petrec timpul jucând pachisi și fumând ciubuce. Ne-am urcat în vârful farului și i-am cercetat lentilele puternice. Uneori, în câte o noapte senină, i-am văzut de la Sulina sclipirile luminoase.

Am văzut un vapor scufundat acum zece ani care zace răsturnat pe fundul unei râpe povârnite, în apropiere de țărmul nordic. Toate niturile îi căzuseră, iar tablele ruginite se țineau cumva la un loc și era fascinant să vezi cum trec curenții de apă prin mii de găurele odată cu mișcarea valurilor.

Am luat prânzul pe un covor feeric de flori sălbatice și mușchi de stâncă și am văzut zeci de șerpișori stând la soare în crăpăturile straturilor de piatră. Apoi am căutat vestigiile templului grecesc, dar n-am reușit să vedem nimic convingător. Ar fi minunat să înalț un cort și să rămân aici o lună, dar cred că ar fi fără precedent ca o femeie să locuiască pe insulă. În plus, *domnul* mi-ar domoli cu siguranță entuziasmul pentru o asemenea escapadă cu un șuvoi gentil de considerații practice!

*

Astăzi, proprietarul mi-a trimis un coș de nuferi prin fiica lui cea mică, Marița, și invitația de a îl însoți să vedem mlaștinile. La ora stabilită l-am găsit așteptând, îmbrăcat în haine de sărbătoare, alături de lotca lui neagră, la prova căreia îmi făcuse loc așternând un braț de stuf verde, acoperit cu o basma mare și colorată. El stătea la pupa, mânuind singura vâslă cam ca gondolierii la Veneția, și astfel am alunecat de-a lungul unui canal îngust și șerpuit ce se intersecta cu alte „străzi“, fiecare având propriul nume de parcă erau artere dintr-un oraș.

Apa era limpede ca cristalul; o mulțime felurită de frumoase plante acvatice plutea pe suprafața netedă. În unele locuri ferigile verzi erau atât de groase, încât părea că dinaintea noastră se întind pajiști întregi. De-o parte și de alta, ridicându-se mult deasupra capetelor noastre, impenetrabila junglă mlăștinoasă forfotea de viață și răsuna de o mie de glasuri ce murmurau încet, ciudat, misterios! Ce paletă de flori de toate culorile! Nuferi albi și roz se legănau ușor în urma noastră în vreme ce insecte luminând ca niște bijuterii sclipitoare zburau pe deasupra lor – ici un fluture, colo o libelulă splendidă, cu aripi de dantelă vibrând. Este încântător să vezi un colibri cu gâtul rubiniu care soarbe nectarul dintr-o floare palidă sau o broască sărind de pe o frunză de nufăr. Miile de păsări de apă erau atât de blânde, încât abia de se clinteau la apropierea noastră. Speram să văd câțiva bâtlani, dar trăiesc mai în interior. Penele de stârc sunt cele mai comune podoabe de pălărie aici și la Tulcea, o dovadă că păsările sunt pesemne din abundență. Poți lua o pereche de aripi pentru patru dolari!

Din când în când trecem pe lângă câte o insulă plutitoare. Ghidul a luat capătul vâslei și cu câteva mișcări viguroase a dus-o prin verdeață până la o adâncime de un picior! Această *terra firma* este alcătuită dintr-o masă de rădăcini și liane încâlcite, rupte din patul lor de noroi aluvionar de

vreo furtună puternică și care acum pluteau încoace și încolo la mila vânturilor și curenților. Sunt sute de astfel de insule de toate mărimile pe aici. Trebuie să fie o priveliște teribilă când trece o asemenea tornadă, smulgând din rădăcină *stuful* în unele locuri, scufundând suprafețe mari de pământ în altele. În zonă trăiesc nenumărate animale sălbatice – porci, castori, pisici sălbatice, șobolani, care par să simtă tulburările atmosferice și să-și dea seama când se apropie o furtună, căci fug nebunește, cu strigăte disperate, căutând scăparea înainte ca potopul să vină peste ei.

Ion mi-a povestit despre vasta întindere a acestor mlaștini, despre cum cineva poate ușor să se piardă acolo și să moară de foame, despre câteva zone întinse unde crește iarbă și trifoi și familiile pescarilor pot crește o vacă, o capră sau câteva oi, despre cum merge toamna cu tovarășii lui să taie stuf, pe care-l duce acasă pe post de combustibil în timpul iernii, despre inundații și suferințele pe care le pricinuiește; însă iubește acest colț de lume și nu l-ar schimba pentru altul, cât de frumos ar fi. Câștigă din pescuit cât să-i ajungă și este un bărbat sobru și familist.

Soția îi este sprijin neobosit, trudind de dimineața până noaptea. Trebuie să fie o femeie excepțională, căci are singura grădină cu flori din zonă și chiar și câțiva pomi fructiferi. Cum de găsește timp să le îngrijească nu pot înțelege. Când se oprește din trebăluit sau stă o clipă cu copilul în brațe în vreme ce fierbe samovarul, trebuie să fie plăcut să vadă culorile frumoase, fluturii mari și albinele ce-i zumzăie în grădină. A avut mulți copiii, dar numai doi mai erau în viață. O poveste obișnuită, din păcate! Febra tifoidă și dizenteria făceau anual multe victime până când a fost instalată noua uzină de apă[1], dar acum apa este bine filtrată și oxigenată. Acum aceste boli sunt aproape necunoscute. Malaria îi atacă doar pe nou-veniți – localnicii par imuni.

1. Uzina de apă de la Sulina este funcțională din 1897.

Comisia Europeană a Dunării, sursa supremă a prosperității Sulinei, a organizat un mic spital pe proprietatea sa, unde pacienții sunt îngrijiți de două asistente englezoaice, sub conducerea unui medic român. Nu de mult am petrecut o dimineață plăcută vizitând stabilimentul împreună cu el.

Nu ne prea vedem cu oficialii locali ai Comisiei, căci mulți dintre ei sunt austrieci și germani, iar B. se angajează cu ei în discuții aprinse despre război, iar eu nici măcar nu reușesc să mă prefac politicoasă. Au loc adevărate sesiuni de bârfe obositoare; trebuie să-și umple zilele într-un fel, cred. Soția comisarului rus stă la „palat", așa că uneori cinăm și jucăm bridge acolo sau, când ne dorim o companie plăcută, mergem la viceconsulul britanic și la energica lui soție americancă.

Micile colonii britanice și americane de aici, de la Galați și de la Brăila au înființat un mic fond pentru a trimite tutun soldaților britanici de pe frontul francez. Contribuția noastră am făcut-o în numele copiilor, care tocmai au primit niște felicitări frumoase de mulțumire – primele – chiar din tranșee.

Mai târziu

Am fost foarte agitați în ultimele zile. Citind întâmplător ziarul, B. a văzut o știre că locuința noastră de la Galați fusese spartă și jefuită. Am hotărât să mergem și să vedem ce se întâmplase și am aflat că, cel mai probabil, într-o după-amiază târziu, în timpul absenței lui Gheorghe, hoții spărseseră un geam ce dădea pe veranda lungă din spate și deschiseseră dulapul copiilor cu un topor. Trebuie să fi fost cineva care știa obiceiurile casei, pentru că Christine își ținea banii într-un sertar al acelui dulap. Au fost dezamăgiți, oricine erau, căci fata depusese banii la bancă înainte să plecăm. Apoi au cotrobăit prin toată casa, lăsând haos în urma

lor, dar singurul lucru de importanță care lipsea era revolverul lui B., pe care îl țineam în sertarul noptierei când el era plecat. Evident că hoții căutau bani, dar n-au avut timp să spargă toate sertarele care erau încuiate. Sperăm că poliția îi va prinde, dar „mă-ndoi“. Oricum, era un avertisment. Așa că am pus argintăria într-o cutie de valori la bancă și-l trimitem înapoi pe Mitru, ca să fie în permanență un marinar acasă.

*

B. are două săptămâni de *congé* și mergem într-o călătorie cu mașina la Sinaia – doar noi. Copiii se simt foarte bine și vor rămâne în grija întregului echipaj de pe *Elisabeta* în timpul absenței noastre.

CAPITOLUL XII
august – septembrie 1915

Excursie cu automobilul – Ploiești – Sinaia – Târgoviște – Mânăstirea Dealul – Buzău – Petrecere la Băleni

O călătorie cu mașina

Lunea trecută am plecat din Galați devreme, stabilind să încheiem prima zi de drum la Ploiești, unde să ajungem pe la ora cinci. Drumurile naționale sunt în stare bună și am mers întins până la prânz. Era foarte cald, aerul era înăbușitor și mergeam destul de tare, ceea ce pesemne că n-a fost bine pentru cauciucuri, care au început să ne facă probleme după-amiază, iar asta ne-a întârziat. Eram însă dornici să mergem mai departe, în pofida faptului că se întuneca. Pe la zece mașina s-a oprit brusc – cu osia din spate ruptă în două! Era întuneric beznă, cu excepția celor două lungi dâre de lumină proiectate de farurile mașinii. Eram în câmp deschis între Buzău și Ploiești – cam pe la 30 de kilometri de cel din urmă, după cum socotiserăm. A început să plouă. Nu era o perspectivă prea plăcută să petrecem noaptea în mașină, așa că am pornit să căutăm adăpost.

În câteva minute am zărit o căsuță albă licărind slab nu departe de noi. Vincențiu a strigat și a aruncat cu pietre în gard; un câine a început să latre furios. Îndată vocea speriată a unei femei a întrebat cine e. I-am spus ce pățiserăm și am întrebat-o dacă ne putea primi. A spus că e singură, că sosise în acea zi de acasă să pregătească locul pentru cei care veneau la culesul fructelor și că nu avea nici lampă, nici chibrituri, nici așternuturi, doar un pat gol pe care să ni-l ofere. Am intrat pe bâjbâite luminați doar de flăcăruile

pâlpâitoare ale chibriturilor, cu pernele mașinii și pledul nostru, și am uitat curând de toate necazurile.

Dimineața următoare, am constatat că dormiserăm într-o cămăruță aproape goală, cu excepția patului. B. a ieșit afară și după ce s-a spălat pe verandă la singurul lighean al gospodăriei mi l-a adus plin cu apă rece de la fântână. După ce m-am stropit puțin, m-am simțit mult înviorată și curând m-am alăturat lui și gazdei noastre, cu care stătea de vorbă. Era o femeie plăcută, de vreo cincizeci de ani, cu părul prins într-un *batic* alb. Purta haine țărănești – o fotă roșie, brodată îi atârna la brâu, peste o cămașă lungă de muselină. Picioarele ei goale erau mici și îngrijite. Era soția învățătorului de la școala din sat și această livadă de pruni le aparținea, deși stăteau aici doar când venea vremea culesului.

Am întrebat-o câți copii are.

— Opt, a răspuns.

A urmat o pauză. Mă așteptam să aud trista poveste despre pierdere și durere, dar a continuat:

— Am avut milă de ei și i-am îngrijit bine pe toți. Mulțumesc lui Dumnezeu, toți trăiesc!

Câtă energie, câte resurse și ce noroc trebuie să ai pentru asta numai cineva care cunoaște condițiile de trai din satele românești poate înțelege, căci circa 60 la sută dintre copii mor în primul an de viață.

În pofida încruntării lui, am stăruit pe lângă B. să-i ofere niște bani la plecare, drept răsplată pentru noaptea de cazare. N-a primit, scuzându-se pentru lipsa de confort, spunând că era mulțumită să împartă cu noi ceea ce avea și a părut atât de ofensată, încât m-am cam rușinat; dar am convins-o să accepte o cutie de biscuiți dulci din rezerva noastră de provizii, pentru copiii ei.

Între timp două perechi de boi trăseseră biata noastră „Lebădă albă" până la cea mai apropiată gară, Albești, la vreo patru kilometri mai departe. Vincențiu s-a întors după noi cu o căruță și am plecat pleoștiți să prindem trenul.

Peisajul este frumos și deluros în jurul Albeștiului, cu vii și livezi dese pe costișele însorite. Vița nu este plantată în șiruri și legată sus, ca în America, ci un cerc de araci înconjoară rădăcina viței, iar mugurii sunt legați pe ei. Pare neîngrijită, dar rezultatele trebuie să fie mulțumitoare, căci strugurii sunt delicioși și vinul, ieftin și bun.

Gândurile lui B. erau departe însă. Frumusețea peisajului nu-l desfăta, cu prețiosul automobil într-o asemenea stare. Am obținut un vagon-platformă la gară și mașina ne-a urmat la Ploiești câteva ore mai târziu. Ajunși acolo, patronul service-ului auto ne-a promis că toarnă o piesă nouă și mașina o să fie gata în trei zile. Nu mă deranja, căci Ploieștii erau o noutate pentru mine și chiar și B. s-a înseninat vizibil când și-a amintit că A.M., un vechi prieten, locuiește în oraș.

Am luat prânzul la gară și a fost o masă foarte bună, căci Ploieștiul e nod de cale ferată și are cel mai bun restaurant feroviar din țară.

— Ce-ar fi să plecăm la București după-amiază? a sugerat B. E la doar o oră distanță.

Zis și făcut.

Bucureștii în august își merită reputația – străzile sunt goale și lipsite de orice haz, dar am petrecut o după-amiază plăcută într-un magazin de antichități. Un interesant suport de linguri, de forma unui coș, a fost recompensa a câteva ore de tocmeală – nu e nici un fel de agitație sau grabă americană aici! Ne-am încheiat ziua pe terasa hotelului Continental – cinând pe muzica tarafului de *țigani*, al cărui staroste este unul dintre personajele Bucureștilor. Pe când discutam avantajele și dezavantajele de a ne continua seara la o *café chantant*, a apărut nimeni altul decât A.M. din Ploiești! Foarte surprins să afle că eram rezidenți temporari ai orașului său, ne-a însuflețit spunând că avea de gând să plece cu mașina de acolo duminică pentru a i se alătura soției sale la Sinaia și ne va lua cu el dacă mașina noastră nu e

gata. Orele au zburat cu discuții plăcute; apoi B. s-a uitat la ceas. Ne lăsaserăm bagajele și rezervaserăm camere la Ploiești, așa că trebuia să ne întoarcem cu ultimul tren. Ghinion! Trenul pleca din gară chiar în acel moment. A trebuit să petrecem noaptea la Continental, fără bagaje, dar un pat cu arcuri și o baie ne-au consolat îndeajuns pentru acest nou ghinion. Dimineața devreme B. a ieșit să cumpere două periuțe de dinți, un pieptene și perii de haine. Viață simplă!

În compania vioaie a lui A.M. următoarele două zile la Ploiești au trecut ca gândul. Plimbarea de-a lungul străzii umbroase de la hotel la gară pentru a servi masa era evenimentul zilei. Am fost privilegiată să aud istoria fiecărei familii care locuiește în casele frumoase *en route*. Este cartierul select al orașului. În rest, Ploieștii sunt un sat mai mare, cu o piață pavată în centru, unde se țin târgurile. Câteva hoteluri și prăvălii bune o înconjoară. Pe unele străzi sunt rigole destul de curate, pe unde trece un fir de apă.

Hotelurile nu sunt deservite de restaurante – chiar și cafeaua de dimineața trebuie adusă de la o cafenea din apropiere. Nu au saloane sau locuri unde să primești musafiri, ci doar dormitoare. Acestea sunt destul de curate, dar au o mobilă și covoare germane, cumplite – și este o singură baie pentru întreg hotelul. Oricum, nu este nimic surprinzător, căci aceleași condiții se găsesc în toate orașele de provincie din România.

Ploieștii se află lângă puțurile petroliere și din acest motiv vezi pe străzi câțiva americani de la filiala companiei Standard Oil. Se pare că și-au întemeiat un sat și o fermă-model și se simt foarte bine. Felul lor generos și amabil îi face foarte populari.

„Patronul“ service-ului și-a ținut promisiunea și mașina a fost gata duminică dimineața. B. a dat bacșișuri peste tot și iată-ne cu A.M. pe drumul național spre Sinaia. Vremea minunată, drumurile excelente și o companie plăcută au

făcut ziua memorabilă. Mai întâi am străbătut o câmpie vălurită plină de sonde de foraj; un șir lung de cisterne de petrol aștepta pe liniile ferate din apropiere. Apoi am șerpuit prin multe sate pitorești. Casele din aceste zone de munte sunt în general mai bine construite și mai îngrijite decât cele de la câmpie. Țăranii petreceau în afara caselor – hainele lor de duminică erau vesele și plăcut variate. Drumul nostru traversa poduri ridicate peste ape cu albia de piatră și cotea tot mai sus, peisaje încântătoare deschizându-se la fiecare cotitură. Pădurile de pini, pâraiele limpezi, pășunile smălțate de flori, toate mă încântau.

Sinaia este cea mai grozavă stațiune montană a României și unul dintre cele mai frumoase locuri de pe versantul sudic[1] al Carpaților. Regele își are reședința de vară aici și multă lume se alătură mulțimii mondene care locuiește în hoteluri sau numeroasele vile. Călăritul, tenisul și mai ales Cazinoul le oferă multe distracții vizitatorilor. August este cea mai aglomerată lună a anului, dar am reușit să găsim o cameră într-un castel elvețian, în vreme ce A.M. i s-a alăturat soției sale la Hotel Palace. Am avut noroc cu vremea – a fost soare în fiecare zi, ceea ce este o excepție, și nu o regulă, la această altitudine și la această dată.

Regele și familia regală pot fi lesne văzuți în timpul șederii lor la Sinaia. Regele Ferdinand se plimbă în fiecare dimineață pe aleile unui parc deschis, cu un spaniel negru, singurul lui tovarăș. Câte probleme trebuie să-i împovăreze sufletul în aceste zile de cumpănă! Reginei îi plac echitația și picnicurile și o întâlnești adesea cu astfel de prilejuri, întotdeauna cu un zâmbet spontan, grațios și frumos. Ca și unchiul său, regele Edward VII[2], nu uită pe nimeni dintre cei care i-au fost prezentați. Are gusturi artistice, face încântătoare

1. În textul original „estic".
2. Rege al Marii Britanii în perioada 1901–1910.

acuarele cu flori, scrie cărți și are idei remarcabile și originale în privința vestimentației și a decorațiunilor interioare. Este adesea fotografiată cu crini albi și-i place să-i aibă alături de ea; în tot ceea ce o înconjoară se simte amprenta personalității ei aparte. La Sinaia, unul dintre locurile sale preferate, este o platformă pe care și-a construit-o într-un stejar uriaș, „cuibul" ei, cum este numit și unde adesea invită la ceai câte o prietenă apropiată.

Tinerele principese, Elisabeta[1] și Maria Mignon[2], sunt amândouă blonde, cu ochi albaștri și tenul deschis ca al mamei lor. Elisabeta are un profil clasic și este visătoare și chibzuită. Maria Mignon este foarte veselă și cu mare chef de dans și de distracție, ca orice fată de vârsta ei.

Castelul Peleș, reședința lor, este o impozantă clădire cenușie, destul de ciudată în complexitatea arhitecturii sale, ridicată pe o întinsă pajiște ca de catifea; în spate se ridică versantul abrupt al muntelui, acoperit de copaci seculari, ale căror coroane verzi contrastează puternic cu acoperișul de țiglă roșie al palatului; în față Peleșul înspumat, imortalizat de Carmen Sylva, curge printr-o vale de o frumusețe de basm, potrivită pentru spiridușii și zânele folclorului românesc.

Într-o seară ne-am dus la Cazino, o construcție evident nouă, cu un teatru, unde am văzut o comedie franceză bine jucată. Apoi am fost la sălile de joc, unde erau în desfășurare *chemin de fer*, bacara și *petits chevaux*. O mulțime de oameni înconjurau mesele unde se câștigau și se pierdeau zilnic sume mari de bani. Cum mă plictisește să joc, m-am

---

1. Prima născută a principilor Ferdinand și Maria, Elisabeta (1894–1956) s-a căsătorit în 1921 cu prințul George, moștenitorul tronului Greciei, devenind regină în anul 1922.

2. Maria (1900–1961) a fost al patrulea copil al cuplului princiar; s-a căsătorit în 1922 cu regele Alexandru al Iugoslaviei.

relaxat uitându-mă în jur și discutând cu prietenii în intervalul dintre partide. Prin încăpere se perindau o mulțime de femei elegant îmbrăcate, cu bijuterii fine și impecabile toalete pariziene. Fustele scurte le descopereau picioarele frumoase; bucureștencele au reputația de a fi cel mai bine încălțate femei din Europa. Cizmarii sunt artiști, dar și patroanele lor sunt exigente. Bărbații erau din cele mai variate tipologii – mulți dintre ei străini, căci corpul diplomatic petrece vara la Sinaia – și toți erau absorbiți de joc. Jocurile de noroc îi atrag irezistibil pe români, iar Monte Carlo este Mecca părții relaxate și petrecărețe a celor bogați. Biletele de loterie sunt cumpărate de reprezentanții tuturor claselor sociale. O reclamă la loterie mă amuză mereu. Spune că „Norocul lui Schöder este colosal", dar nu specifică dacă pentru organizator sau clienții lui!

O caracteristică plăcută a acestui cazino era absența mulțimii ponosite care-și dă adesea coate cu lumea elegantă la Monte Carlo sau în stațiuni asemănătoare. Toți aparțineau aceleiași lumi și aproape toți se cunoșteau între ei, ceea ce oferea adunării un aer complet informal. Pe la miezul nopții B. a venit să-mi arate modestele lui câștiguri. Ne-am hotărât să mergem acasă, dar A.M. nu s-a lăsat convins să ne însoțească; a rămas până la „orele mici", pierzând 15.000 de lei. A doua zi ne-am grăbit la o prăvălie fascinantă, unde se vindeau ceramică țărănească și sculpturi în lemn, și am petrecut o dimineață minunată cumpărând câteva lucruri interesante cu câștigurile *noastre*!

Predeal

În intervalul dintre prânz și cina cu prieteni ospitalieri, ne-am dus cu mașina la Predeal – la o distanță de o oră. Gara era centrul atracției, spioni și contraspioni sunt aici la lucru, iar negocieri clandestine se încheie pentru grâne

și vite. Am intrat în restaurant și am băut un pahar de ceai, curioși să vedem mulțimea; e dificil să găsești o adunare mai antipatică, alcătuită din indivizi cu aspect dubios din diferite țări – un fel de drojdie națională! Dumnezeu știe ce trafic se desfășoară aici și ce comploturi sunt urzite în gara de graniță.

În rest, Predealul este o prelungire a Sinaiei, plin de vile aspectuoase. Valea se deschide și versanții sunt mai aspri, decorurile mai largi făcând, după unii, peisajele mai frumoase decât oriunde în apropiere. În altă după-amiază ne-am dus la Azuga să vedem fabrica de sticlă, dar am fost dezamăgiți s-o găsim închisă.

Mai târziu

Un loc fermecător la Sinaia este biserica mânăstirii care domină valea Peleșului, de curând restaurată de una dintre familiile Cantacuzino. Un refugiu ideal pentru o viață de tihnă și meditație, mânăstirea este decorată cu mozaicuri splendide, în vreme ce curtea pavată cu piatră este împodobită cu șiruri de vase pentru ulei și vin la fel cu cele găsite la Pompei. Am petrecut o oră interesantă acolo la festivalul reginei Maria, când toate odoarele bisericii fuseseră etalate.

Târgoviște

Ne-a părut rău când a sosit ultima dimineață, dar tristețea ne-a îndemnat să ne lăsăm o marjă de timp doar pentru noi. La plecare, doamna A.M. mi-a umplut brațele cu flori minunate.

Am luat-o pe drumul spre Târgoviște, așa încât am avut un traseu diferit la întoarcere. Peisajul era mai sălbatic, satele mai depărtate. Am trecut peste mai multe poduri joase de lemn, atât de fragile, că ne temeam că se vor rupe. Într-un sat am văzut o *scoarță* interesantă (o carpetă de lână care

poate fi agățată pe perete lângă pat sau canapea) atârnând deasupra unui gard. Am oprit și, plăcând-mi mult (avea un fundal albastru aprins, cu broderie de lână galbenă și roșie și un model frumos), m-am tocmit și am luat-o cu mare încântare. Pe la două ajunseserăm la câmpie. În apropierea Târgoviștei am ieșit la un drum îngust, pe care erau întinse pietre nesparte, căci urma să fie refăcut. Pe o distanță considerabilă se putea merge doar pe o bucată îngustă de drum, dintr-o latură a sa. Cum înaintam cu grijă pe acea fâșie, tremurând pentru prețioasele noastre cauciucuri, am dat nas în nas cu o căruță goală, trasă de un căluț, cu obișnuitele hamuri de sfoară. Căruțașul părea să doarmă pe capra înaltă, cu *căciula* trasă pe ochi.

— Hei! a strigat Vincențiu. Fă-ne loc, te rog!

Puteam fie să intrăm în șanț, fie să trecem peste pietre. Nici un răspuns. A oprit mașina. Doi sau trei țărani în trecere se holbau interesați la mașina și căruța ce stăteau față în față. Calul s-a oprit, vizitiul a ridicat ochii.

— Mișcă-te din drum! Nu vezi că o să-mi distrug anvelopele dacă o iau pe pietre?

Nici un răspuns, nici o mișcare. *Domnul* se iritase de acum.

— Măi bulgarule, ori mă lași să trec imediat, ori te bag cu cal cu tot în șanț! a strigat înfierbântat.

Cuvintele păreau să-și facă efectul; căruțașul și-a întors încet atelajul pe partea cu pietre a drumului. Spectatorii au râs.

— Aveți dreptate, domnule, este un bulgar din satul nostru, a fost comentariul lor.

— Ce te-a făcut să crezi că e bulgar? am întrebat.

— Nici unul dintre ai noștri n-ar fi atât de încăpățânat, a fost răspunsul satisfăcut al lui B., în timp ce le împărțea țigări compatrioților.

Apoi am pornit din nou la drum.

Târgoviște a fost capitala României în secolul al XVI-lea, dar singurul vestigiu al gloriei apuse este un turn rotund de piatră. Astăzi este un oraș liniștit de provincie, moțăind la soare între câmpurile întinse și mănoase de cereale.

Eram hămesiți după lungul drum, iar *apéritif*-ul, un degetar de țuică rece ca gheața și câteva măsline grecești negre, era o gustare complet acceptabilă în vreme ce gazda de la restaurantul nepretențios așternea o față curată de masă și ștergea cu grijă tacâmurile și paharele.

După prânz, am făcut un mic ocol pe la Mânăstirea Dealul. Te apropii de acest loc istoric mergând pe un drum lung străjuit de castani, ale căror crengi se întâlnesc într-o cupolă umbroasă, ce ne-a amintit de impresionantele străzi de la Versailles. Apoi drumul cotește pe după un deal pieptiș. În partea dinspre Târgoviște, panta este atât de înclinată, încât arată ca un zid. În vârf era pe vremuri o fortăreață, un cuib de vulturi, cetatea lui Mihai Viteazul, marele Mihai care a unit toate provinciile românești sub stăpânirea sa pentru o scurtă, dar glorioasă perioadă. Din regatul lui două provincii mai sunt astăzi libere – Moldova și Țara Românească.

Din fortăreața originală doar biserica mai supraviețuiește acum în curtea centrală a noii școli militare – un splendid edificiu alb, cu acoperiș roșu, colonade și o arcadă rotunjită care se proiectează pe fundalul cerului albastru. Biserica bizantină acoperită de mușchi și purtând semnele trecerii timpului părea să se micșoreze cu cupola și porticul ei modeste, așa cum stătea la umbra adâncă și clar conturată a zidurilor școlii. În interiorul slab luminat și rece se păstrează cu pioșenie capul marelui prinț, așezat pe un piedestal într-o raclă de piatră prevăzută cu găuri rotunde. Prin ele se vede clar faimoasa relicvă, un craniu mic, de culoare închisă, tot ce a mai rămas din atâta însemnătate, putere și glorie. Am lăsat un braț de gladiole pe piedestal, apoi am ieșit la căldură și soare. „Doamna este americancă“, l-am

auzit pe Vincențiu spunându-i paznicului, ca o explicație, se pare, pentru gestul meu.

Patru ceasuri mai târziu am ajuns la Buzău. Ce plăcut era să stăm la o masă rotundă pe trotuarul din fața hotelului și să ascultăm susurul fântânii din frumoasa piață a primăriei! Buzăul are obișnuitele străzi drepte și largi, cu case cu un cat, tencuite cu stuc. Cele mai multe au două ferestre la aliniamentul străzii și intrarea pe lateral, spre o curte pavată. La lumina lunii din acea seară arătau ca niște cutii de carton, cu găuri pătrate tăiate în părțile laterale. Hornurile sunt atât de scurte, încât sunt adesea complet ascunse de cornișa din jurul acoperișului drept.

Datorită absenței fabricilor și a cărbunelui orașele românești sunt curate și aerul e pur. Este mult spațiu, fiecare casă are o curte cu câțiva copăcei sau cel puțin un ghiveci de leandru în fața ușii. Acacia, castani și tei întrerup monotonia arhitecturală a caselor și parfumează aerul primăvara și vara cu florile lor înmiresmate.

Galați, septembrie

A fost greu să ne despărțim de Sulina și *Elisabeta* – copiii sunt triști fără tovarășii lor de joacă și fără să mai fie favoriții marinarilor. În ultima zi s-a organizat o regată de vase de hârtie – o flotă ingenioasă, împodobită cu steaguri a fost lansată pe Dunăre, un bun-rămas pe care veselul Barbu nu-l va uita niciodată; singura parte tristă a fost că flota nu s-a mai întors în port. S-a uitat tot drumul în urmă cu speranța de a o revedea.

Octombrie

Luna asta am primit o invitație la o petrecere de la prințesa Cantacuzino, pe care regina Maria o va onora cu prezența sa. Numele meu fusese trimis pe lista oaspeților propuși

și Maiestatea Sa și-a dat acordul să fiu invitată. Mi-am dat seama cu acest prilej ce energie și putere are regina. Este neobosită și face față la orice efort cu zâmbetul pe buze. Fascinează și le inspiră entuziasm și simpatie tuturor celor care o întâlnesc – un dar minunat, dar care trebuie prețuit mai cu seamă în asemenea zile. Regina este cu adevărat întruchiparea ideală a primei doamne – personificarea însăși a frumuseții și farmecului.

După-amiază am fost la vii într-o mare procesiune de trăsuri deschise. Am rămas într-a mea, vorbind cu tovarășele mele, în vreme ce regina, gazdele noastre, tinerele principese și alte persoane s-au plimbat și au cules ce ciorchini le plăceau. Viile erau încărcate de fructe dulci și coapte. Principesa Elisabeta a adus grupului nostru un soi din care să gustăm. Era plăcut de neceremonios. Mai apoi am fost într-o „pădure“ foarte civilizată, întorcându-ne acasă cu trăsurile împodobite cu frunze stacojii și galbene de toamnă. Seara distracția a constat din *jeux d'esprit*. Parcul era luminat cu lampioane chinezești, iar o muzică țigănească vioaie îți dădea furnici în degetele de la picioare. Principesa Maria Mignon exersa cu tinerele ei prietene câteva dintre noile dansuri, în vreme ce mama ei o privea indulgentă, râzând din inimă când entuziaștii ieșeau din ritm.

N-am văzut niciodată teritoriul județului (căci Băleni este în Covurlui) arătând mai frumos ca în această perioadă, nici chiar în iunie, când bujorii sălbatici acoperă pajiștile cu purpuriu și smarald. Toamna este fără îndoială cel mai frumos anotimp în România, ținând adesea, cum a fost cazul anul trecut, până la mijlocul lunii decembrie.

CAPITOLUL XIII
noiembrie 1915 – august 1916

Situația surorilor medicale și a spitalelor – Alliance Française – Moartea reginei Carmen Sylva – Mutarea la București – Din nou la Câmpulung

Noiembrie 1915

Trăim în mijlocul alarmelor, războiul și zvonurile de război fiind preocupările noastre cotidiene. Crucea Roșie lucrează de zor ca să strângă materiale pentru spitale, pregătindu-se pentru intrarea României în luptă, ceea ce suntem tot mai siguri pe zi ce trece că nu va mai întârzia mult.

Mă doare inima, căci știu ce puțin pregătite sunt spitalele. Nu există nici un fel de asistente calificate, iar în îngrijirea răniților zelul și devotamentul nu pot înlocui cunoștințele de specialitate. În spitale totul este necorespunzător și învechit și, cu excepția sălilor de operație, mult sub standardele moderne. Pentru mine este inexplicabilă prejudecata ce există aici împotriva femeilor care lucrează, mai ales împotriva asistentelor de profesie. Când cei bogați au nevoie de operații sau tratamente, se grăbesc să meargă în Elveția; nu sunt deloc mânați de datoria de a avea echipamente moderne în spitalele de acasă. Cum să te aștepți la rezultate bune primind îngrijire de la femei ignorante din clasele de jos, care câștigă opt dolari pe lună? Căci atât câștigă la spitalul Elisabeta Doamna[1]. Tuberculoza este atât de comună, încât este numită în mod obișnuit cu forma generică „ea“. Fiecare familie din aproape toate județele țării are un membru bolnav de ciuma albă. Odată, într-o discuție cu regina Elisabeta, i-am spus că dacă aș avea mijloacele și posibilitatea

1. Spital din Galați.

mi-ar plăcea să înființez o școală de pregătire a asistentelor.* A oftat și mi-a vorbit despre piedicile cu care s-a confruntat în eforturile sale de a moderniza țara în această privință. Acum câțiva ani a deschis la București un sanatoriu cu ajutorul surorilor catolice germane, dar activitatea sa este extrem de limitată și nu sunt români implicați în această inițiativă.

B. va rămâne la Sulina peste iarnă cu *Elisabeta*. Am fost în mai multe rânduri să-l văd după întoarcerea mea acasă, coborând cu una sau alta dintre familiile comisarilor dunăreni la bordul navei *Carolus Primus*. B. își petrece timpul liber la bord traducând noua carte a lui Watson[1], *România și Marele Război*. Speră să-l convingă pe Iorga s-o publice, căci este o lucrare impecabil scrisă, de cineva care înțelege bine complicatele chestiuni ale Orientului Apropiat. Sub pseudonimul de Scotus Viator, Seton Watson are de mulți ani o mare influență în presa engleză.

Alliance Française, al cărei suflet este Elena Văcărescu, a organizat o serie de prelegeri susținute de valoroși autori francezi. Deja am avut doi invitați – Henri Bordeaux și Lichtenberger[2], ambii oameni de mare talent. A fost o experiență neobișnuită să mă aflu în mijlocul unui auditoriu numeros și să ascult prelegeri ținute într-o limbă străină tuturor, cu excepția a vreo zece dintre cei de față, și să știu că cele mai delicate întoarceri de frază și de accent erau remarcate și apreciate de toată lumea. Prelegerile le oferă celor ce-i susțin

* Această dorință s-a împlinit în noiembrie 1920, când o unitate de zece asistente canadience a mers la București pentru a le pregăti pe românce în profesia lor (n.a.).

1. Referire la publicistul și istoricul britanic Robert William Seton-Watson (1879–1951), autorul mai multor lucrări științifice și de popularizare despre români și România.

2. André Lichtenberger (1870–1940), istoric, eseist și romancier francez.

pe Aliați un debușeu pentru simpatiile lor, iar audiența izbucnește în aplauze prelungite și entuziaste când i se oferă cel mai mic prilej.

Am o altă satisfacție personală, chiar dacă tristă, anume că străinii mă opresc pe stradă să-mi spună că au citit comunicatul despre soldații canadieni și mă felicită pentru curajul compatrioților mei. Acum Canada nu le mai e necunoscută! Inima îmi tremură când deschid scrisorile de acasă, temându-mă să nu aflu despre vreo pierdere ireparabilă.

Ianuarie 1916

Te poți obișnui cu orice fel de viață. Acum mi se pare că n-a fost niciodată altceva pe lume decât război. Însă am reușit să lăsăm toate grijile deoparte la Băleni, unde am petrecut vacanța de iarnă – un pom de Crăciun de basm i-a încântat la fel de mult pe copii ca și pe adulți. Cea mai frumoasă surpriză a fost o fotografie a reginei Elisabeta, trimisă prin domnul Dall'Orso[1]. Am fost câteva zile la București de Anul Nou (stil vechi), căci B. a fost convocat acolo pentru câteva interviuri importante legate de viitorul lui post.

Aprilie

Noua funcție a lui B., de director al marinei, înseamnă mutarea noastră la București. Îmi pare și bine, și rău – sunt bucuroasă pentru că are un asemenea post interesant și tristă că-i părăsim pe prietenii de aici, căci am avut un cerc atât de plăcut în timpul acestor șapte ani scurți.

Moartea reginei Elisabeta[2] n-a fost o mare surpriză pentru mine. B. a primit ordin să meargă la București între cei

---

1. August Dall'Orso, bancher gălățean și importantă figură publică în portul dunărean.

2. Regina Elisabeta a decedat pe 18 februarie/2 martie 1916.

patru ofițeri aleși din armată pentru a servi drept gardă de onoare. Christine și cu mine i-am acoperit cu doliu decorațiile cu fireturi de aur și epoleții de *grande tenue* – chiar și nodul sabiei era acoperit cu negru. Este o tristețe generală, căci viața nobilei și talentatei Carmen Sylva a fost o lungă binecuvântare pentru cei năpăstuiți.

Soarele ei apusese când a murit regele și cred că ea nu și-a mai dorit să trăiască.

Mai

După două vizite la București ne-am hotărât să închiriem un apartament într-o zonă centrală, dar liniștită – casa generalului Șaguna. Sunt doar două apartamente în ea – generalul și soția sa locuiesc la parter, iar noi vom avea etajul. Chiriile sunt duble față de Galați. Suntem foarte norocoși să fi rămas într-un singur loc atât de mult timp, căci unii ofițeri n-au stat un an întreg într-un post de când îi cunoaștem.

București, iunie

Mutarea s-a dovedit foarte dificilă pentru mine și am trecut printr-o perioadă destul de rea. Bunătatea dragii doamne Youell m-a ajutat s-o depășesc. Nu-mi pot imagina ce m-aș fi făcut fără ea. Mobila era împachetată și B. se afla deja la București la postul său, încercând să aranjeze lucrurile pentru sosirea noastră, când m-am îmbolnăvit brusc. Familia Youell ne-au luat pe mine și pe copii în casa lor și au fost, ca întotdeauna, bunătatea întruchipată. Cât am fost în convalescență, am stat pe o canapea lângă o fereastră ce dădea în grădină: trandafiri peste tot, un văl purpuriu de iriși în depărtare, Barbu și Sybilica fugărind păsări prea blânde pentru a se speria, totul liniștit și pașnic! Noaptea, o privighetoare

cânta mereu din același copac. Dacă am fi putut să nu ne mai gândim la război!

Acum ne-am aranjat în noua noastră casă și suntem foarte mulțumiți de alegere. Am adus cu noi toți servitorii de la Galați, așa că nu se simt singuri. Generalul a promis să pună lumină electrică în loc de gaz, cum avem în momentul de față, dar a trebuit să amâne căci nu se găsesc cabluri. Resimțim lipsurile – sticla de geam, porțelanul, materialele textile, ciorapii și ața sunt tot mai scumpe în fiecare zi. B. tocmai a fost din nou pe Dunăre, cu noul rege de data asta. Spune că este departe de a fi liniște anul acesta, cu sosiri și plecări continue la ministere și ambasade. Intrarea noastră în război nu mai poate fi mult amânată acum. Tare mă tem că România nu va fi în poziția de a ajuta efectiv și că se poate dovedi un lanț prins de picioarele Aliaților. Toți par optimiști, dar când mă gândesc la spitale mă doare inima. Trebuie să sperăm la mai bine.

Câmpulung, iulie

Căldura era atât de mare, încât B. s-a hotărât să ne trimită aici. Departe de străzile orașului mai poți să răsufli. Avem o căsuță mobilată, așezată într-un crâng de pini, pe un deal. Copiii sunt încântați de puii și purceii de acolo și au adoptat un miel, care desigur (!) este împodobit cu o panglică roșie și le mănâncă din palme. B. vine în weekend, căci este doar o călătorie de cinci ore de la București. Cum n-a fost cu putință să facă rost de cauciucuri noi pentru mașină, n-am adus-o cu noi. Și chiar dacă era aici ar fi de puțin ajutor, căci n-ai unde face excursii. Suntem într-o zonă militară, lângă frontieră și multe drumuri sunt închise. Dacă umbli pe drumuri liniștite nu-i de mirare să vezi mitraliere între căpițele de fân. În rest, e frumos, parcă ai răsfoi tot timpul paginile unei cărți fascinante cu poze, într-o călătorie

în străinătate, și ai întâlni grupuri de femei în picioarele goale, cu maramele legate în jurul capetelor, cu haine splendid brodate ce cad în linii drepte și severe până la glezne, uneori cu fuste largi sau încrețite sau, cel mai frumos, cu ciucuri atârnați la șold. Se rotesc atunci când merg cu pas mândru și grațios sau cară la piață ciudate coșuri pline de fructe. Oamenii trebuie să fie harnici în această parte a țării, căci am trecut de multe ori pe lângă case ce aveau atârnate pe pereții din față rânduri de mosoare goale – dovezi ale sutelor de metri de țesături făcute de locatarele casei. Rochia mea de nuntă și vălul lung și argintiu au fost făcute de Ilie, un „creator“ de faimă locală.

Marele eveniment era vizita noii regine. Merge prin întreaga țară pentru a împărți personal darul lăsat de regele Carol în testamentul său. Ca *pomană* pentru săraci, o anumită parte a banilor a fost distribuită în fiecare județ și este dată unor bătrâni merituoși aleși de primar. Este o scenă emoționantă, pitoresc organizată în piața umbroasă. Te simți ca un martor al unui ceas din alte vremuri văzând cum fiecare bărbat sau femeie oferă un buchețel de flori binefăcătoarei regine înainte să primească o bancnotă, rezerva de bani fiind permanent înnoită de un ajutor. Deși Maiestatea Sa face același lucru aproape în fiecare zi timp de mai multe săptămâni, nu arată nici o plictiseală sau nerăbdare, ci doar o compasiune caldă.

Strada Alexandru Lahovary, 22 august

Când B. a venit la Câmpulung în weekend, era foarte sigur că intrarea noastră în război este o chestiune de zile, așa că, nedorind să ne lase acolo, ne-am întors cu toții la București. Am părăsit fără tragere de inimă acel loc încântător, dar doream să aflu zilnic ultimele vești. Sunt aici misiuni militare din Anglia, Franța și Rusia care fac presiuni pentru luarea unei hotărâri fără întârziere.

Duminică, 27 august

B. s-a dus să discute cu amiralul după-amiaza asta. În timp ce beam singură o ceașcă de ceai, prințesa Cantacuzino a trecut pe la noi, întorcându-se acasă de la curse. Am simțit tensiunea în aer când a intrat – era încordată de emoție, cu ochii strălucitori.

— E în regulă, a strigat, intrăm și noi! De partea corectă! a continuat îmbrățișându-mă.

— Adică s-a declarat război?

— Da, acum câteva minute am aflat de hotărârea Consiliului de Miniștri. Se spune că regele a fost splendid. Unii dintre miniștri au fost până la sfârșit împotriva Aliaților, dar în zadar!

În zece minute a apărut și B. cu ziarele de seară – tipărite cu titluri uriașe. Abia își putea ascunde bucuria. Mă simt ca unii dintre soldații cu care am vorbit la Câmpulung. Fuseseră mobilizați continuu din 1913 și când i-am întrebat dacă vor să intre în război mi-au răspuns:

— Da! Orice s-ar întâmpla, să terminăm o dată pentru totdeauna cu incertitudinea asta înnebunitoare. Și da, vrem să ne ajutăm frații ardeleni.

Frații „de dincolo“, cum îi numesc cu emoție.

La noi sunt codri verzi de brad
Și câmpuri de mătasă;
La noi atâția fluturi sunt,
Și-atâta jale-n casă.

Cântec popular[1]

1. În fapt, versurile fac parte din poezia *Noi* de George Coșbuc.

Partea II
UMBRE

CAPITOLUL I
august – noiembrie 1916

Declarația de război – Raiduri aeriene – Casa lovită de bombe – Noutăți de pe front – Trădarea germană – Refugiul – Descrierea călătoriei

August 1916

Declarația de război a fost făcută la ora cinci în după-amiaza zilei de 27 august[1]. La nouă am ieșit pe stradă să vedem demonstrațiile. În câteva ore, de la patru și până la căderea serii, felinarele stradale fuseseră vopsite în albastru, așa că abia vedeai pe unde mergi, iar pe Calea Victoriei, în fața Palatului, erau grupuri de studenți care intonau cântece patriotice. Cum trotuarele erau foarte aglomerate, mulțimea mergea pe stradă, iar trăsurile nu mai puteau circula.

Pe la miezul nopții s-au tras clopotele bisericilor. Era semnalul de alarmă ce anunța un raid aerian. Nu credeam că un zeppelin putea ajunge atât de repede deasupra orașului. Am ridicat puțin draperia, dar am auzit numaidecât un fluier din stradă, avertismentul unui polițist să stingem luminile sau să tragem draperiile. Cinci minute mai târziu o explozie puternică ne-a umplut casa de praf și fum; prima bombă dărâmase colțul casei de la trei curți mai încolo. Auzeam răpăitul cartușelor tunurilor antiaeriene, ce ne cădeau ca grindina pe acoperiș. Cinci bombe au fost aruncate în acea noapte. Suntem toți neliniștiți de situația prezentă. Bătrânul general și soția sa, la parter, se gândesc serios să plece la țară. Spun că nu suntem în siguranță, căci pe aceeași

1. Conform deciziei Consiliului de Coroană, ministrul român la Viena, Edgar Mavrocordat, a remis autorităților austro-ungare, în seara zilei de 14/27 august 1916, declarația de război a României.

stradă se află legația britanică și casa lui Take Ionescu, *persona non grata* pentru nemți[1], este la doar o aruncătură de băț. Starea de sănătate nu-mi permite să încerc să lucrez la vreun spital. Este cumplit să nu pot fi de ajutor. B. este cel mai ocupat dintre muritori în aceste zile. A stat departe de miezul acțiunii atâta vreme, încât acum are din abundență rezerve de energie pentru această criză.

Septembrie

Veștile de pe front au fost extraordinar de bune până acum. Dacă e să dăm crezare comunicatelor oficiale, armata înaintează mai rapid în Transilvania decât a făcut-o în Bulgaria în 1913.[2]

Am avut câteva episoade grele cu aeroplanele. La primul atac pe timp de zi oamenii erau atât de curioși să vadă avioanele, încât, în pofida avertismentelor, au rămas pe străzi holbându-se la cer; când au căzut bombele, patru sute de persoane au fost ucise sau rănite. B. a văzut victimele, mai ales copii și femei, duse la spital. Avioanele zboară foarte jos – nu par să se teamă de tunurile de aici.

Copiii s-au obișnuit atât de mult cu raidurile aeriene, încât, atunci când se aud clopotele, Barbu spune imediat: „E vremea să mergem jos, la întuneric!“ Toți ne repezim în pivniță, unde uneori rămânem câteva ceasuri. Este foarte

---

1. Take Ionescu (1858–1922), important om politic cu vederi conservatoare, unul dintre cei mai consecvenți susținători ai intrării României în război pentru realizarea statului național unitar român.

2. Referire la participarea României la cel de-al doilea război balcanic, când armata română a înaintat rapid în Bulgaria, în iulie 1913. În primele săptămâni după intrarea în Primul Război Mondial, în august 1916, românii au întâmpinat o rezistență slabă în campania din Transilvania, au luat în stăpânire principalele trecători ale Carpaților și au ocupat rapid Brașovul, Făgărașul, Miercurea Ciuc și Odorheiul, ajungând aproape de Sibiu și Sighișoara.

neplăcut la ora meselor, căci cina sau prânzul sunt lăsate să se afume sau să dea în foc, cu bucătăreasa ghemuită în cel mai întunecat ungher al pivniței. Oricine poate intra pentru a căuta adăpost și un grup ciudat de oameni se adună adesea în pivnița noastră.

Zeppelinul (căci n-am auzit să vină mai multe odată) este un vizitator mai puțin obișnuit decât avioanele Taube[1], care sosesc în general în grupuri de câte șase dinspre Dunăre, adică din Bulgaria. Atacurile de noapte îmi par mai insuportabile decât cele din timpul zilei, căci este groaznic să fii trezit din somn, să-i aduni pe toți ai casei, cu copii cu tot înfășurați în pături. Micuța Sybil adoarme din nou, foarte mulțumită când se găsește în brațe cunoscute, mai ales ale marinarilor, de care este atașată. La primul atac mi-au clănțănit dinții și mi-au tremurat genunchii de frică – dar B. m-a convins că tremuratul nu ajută la nimic. „Ce ți-e scris în frunte ți-e pus.“ Sper că acasă nu ajung vești despre aceste atacuri!

În orice alt moment promovarea lui B. la gradul de comandor plin ne-ar fi umplut de bucurie. Acum abia de-am simțit o tresărire.

28 septembrie

Ieri-dimineață pe la opt am auzit clopotele bătând. Fiind foarte obosită după o noapte nedormită în timpul raidului unui zeppelin, îmi venea să închid ochii și să uit că există avioane. M-am ridicat totuși și, trăgând rapid un halat pe mine, m-am dus în camera copiilor. Pe când încercam să-i conving pe Christine și pe copii că nu e absolut nici un pericol, ci doar mult zgomot, unsprezece bombe au explodat foarte

1. Avioanele tip Taube („porumbel“) erau aparate de zbor monoplane, produse în Germania în perioada antebelică, apoi modernizate pentru uz militar.

aproape de casa noastră în răstimpul a doar câteva secunde. Efectul a fost asemenea unui cutremur teribil; toate ferestrele s-au făcut țăndări. După câteva clipe am auzit un strigăt:

— Coniță, unde sunteți?

După ce am răspuns, a continuat:

— Nu vă mișcați de unde sunteți, căci pe holuri parcă plouă cu sticlă.

Era ordonanța, Mitru, care la prima alarmă coborâse în pivniță, unde se adunase întreaga casă în timpul raidului. M-am întors în dormitor, unde, văzând cioburile și așchiile de lemn ce umpluseră întreaga cameră, m-am convins că este bine să te răzgândești . Mi-am făcut repede toaleta în văzul primilor veniți dintr-o mulțime de spectatori care au intrat lesne în casă, căci și ușile fuseseră spulberate, iar casa se înclinase într-o parte. Lângă casă, unde căzuse o bombă pe trotuar, se căscase o gaură îndeajuns de mare să înghită tramvaiul oprit pe buza ei. Bătrânul general fusese lovit la gleznă de o bucată de șrapnel, iar fiul cel mic al bucătăresei lui avea brațul tăiat grav. Patru persoane fuseseră ucise în fața ușii noastre. Vecina mea avea glezna ruptă; calul lăptăresei, aflat la intrarea laterală, a fost omorât și tare se mai văicărea stăpâna lui! Automobilul era în curte, pregătit să-l aducă acasă pentru micul dejun pe B., care lucrase toată noaptea la birou. Una dintre bombe căzuse în grădina alăturată, împroșcând cu o explozie teribilă bucăți de piatră și lemn din gard. Mașina avea zeci de găurele, pielea scaunelor era făcută franjuri, dar motorul a scăpat neatins. Oamenii sunt mai mult sau mai puțin superstițioși într-o asemenea țară și suntem toți impresionați de faptul că pe capota motorului era incrustată o plachetă de argint cu chipul sfântului Cristofor și o mică rugăciune pentru ca sfântul protector al călătorilor să-l păzească de rău.

Sigur că era imposibil să rămânem în casă, căci sufla vântul prin ea. Praful ridicat până în tavan s-a așezat în strat gros pe podea și covoare, lemnăria și mobila sunt

zgâriate de cioburile de sticlă; candelabrele sunt țăndări – nici un glob nu mai este întreg; draperiile sunt sfâșiate. Ciudat lucru, s-a spart doar foarte puțină veselă. Domnul Ștefănescu, fost gălățean și vechi prieten, a ajuns la noi la jumătate de oră după dezastru și stăruia să mergem la el. Îl așteptam însă la prânz pe A.M. de la Ploiești – a fost surprins de aspectul casei!

Octombrie

A durat aproape o săptămână să curățăm dărâmăturile și să punem scânduri în ferestre. Am purtat discuții îndelungi cu proprietarul despre cine trebuie să înlocuiască ferestrele. Prețul sticlei de fereastră este prohibitiv și generalul, desigur, nu dorea să pună ferestre noi, care puteau fi făcute țăndări la următorul atac aerian. Eram de aceeași părere și în plus nici nu era casa noastră; în cele din urmă, ne-am înțeles și fiecare a plătit jumătate. Atacurile aeriene s-au mai rărit de la o vreme, poate datorită faptului că au venit aici câțiva aviatori francezi, care se ridică în aer imediat ce sunt semnalate avioanele Taube. Țăranii vin zilnic de la țară cu căruțele pline de legume, pe care le vând din casă în casă. Cumpărăm o cantitate apreciabilă de provizii, căci iarna va fi cu siguranță grea. Marina le-a distribuit ofițerilor o cantitate mare de orez, zahăr și făină, cu avertismentul că alte provizii nu vor mai fi disponibile până la primăvară. Avem strânsă o rezervă de lemne, așa că suntem liniștiți în privința asta.

Veștile de pe front sunt tot mai îngrijorătoare.[1] Sute de răniți umplu spitalele, iar nemții își concentrează bombardamentele asupra gărilor și împrejurimilor lor. Mai multe case

1. Situația armatei române s-a înrăutățit în septembrie 1916, după replierea în Transilvania a diviziilor austro-ungare și germane dislocate de pe celelalte fronturi. Totodată, pentru a slăbi presiunea românească

și hoteluri au fost rechiziționate pentru prizonierii germani. Însă nimeni nu se îndoiește că mulți spioni sunt liberi și lucrează de zor pentru inamicii noștri.

Pentru cazul cel mai rău, am adunat argintăria și alte lucruri de valoare în două cufere, pe care B. le-a expediat la Iași acum o săptămână. Înfrângerea românilor la Turtucaia a fost un măcel cumplit.[1] Cum mă temeam, tunurile cu bătaie lungă ale nemților i-au secerat pe bieții noștri soldați.

Ieri am vizitat unul dintre spitalele de campanie cu doamna B., care dorea să-și vadă fiul, rănit în Transilvania. Bietul băiat, cu gradul de sublocotenent, are numai 21 de ani și este palid și slab. Mi-a spus că rana lui nu este gravă.

— Ce mă dărâmă, spunea, este amintirea privirii din ochii oamenilor când vedeau ineficiența tirului nostru. S-au întors la mine și m-au întrebat: „De ce nu sunt și tunurile noastre ca ale lor?"

Românii n-au experiență în lupta cu armamentul modern; nu pot fi învinși în confruntările corp la corp, dar felul aceasta de luptă, cu un inamic nevăzut, îi demoralizează. Un prieten de-al lui B., trimis curier la comandantul de la Turtucaia, îmi spunea că rușii nu făcuseră absolut nimic pentru a ține frontul. Întăririle românești, când au sosit, au trebuit să sape tranșee sub o ploaie de gloanțe. Cuprinși de panică, soldații au fugit spre Dunăre ca să se salveze. Toate navele pe care marinarii noștri le-au putut mobiliza au fost trimise rapid într-acolo, încercând să le faciliteze retragerea.

---

din Ardeal, generalul german August von Mackensen, comandantul trupelor Puterilor Centrale, a primit ordin să atace România dinspre sud, în regiunea Dobrogei, care trebuia apărată de forțele româno-ruse.

1. Bătălia de la Turtucaia s-a dat în perioada 1/14–6/19 septembrie 1916 pentru controlul punctului strategic de pe malul drept al Dunării. Românii au pierdut acolo 34.000 de soldați (peste 6.000 de morți și răniți și 28.000 de prizonieri). Înfrângerea de la Turtucaia a determinat oprirea ofensivei românești pe frontul din Transilvania și a permis trupelor Puterilor Centrale să atace și să ocupe Dobrogea.

Vapoarele sunt mici și ticsite de pasageri zgomotoși.

Crucișătorul *Elisabeta*, nava-amiral a flotei române între anii 1888 și 1918, aflat pentru o vreme, începând din aprilie 1914, sub comanda lui Vasile Pantazzi.

Sursa: www.astro-urseanu.ro

Amiralul Vasile Urseanu, unchiul comandorului Vasile Pantazzi.

Locuința amiralului din București, devenită în 1910 observatorul astronomic al Societății Astronomice Române.

Însă spaima îi făcuse de necontrolat; s-au îngrămădit atât de mulți pe un doc plutitor, încât acesta s-a scufundat sub greutatea lor; strigătul lor disperat, pe când se scufundau în curentul rapid, s-a auzit de la câțiva kilometri.

Citim zilnic ziarele, cu speranța că Sarrail se mișcă de la Salonic. Conform înțelegerii, ar trebui s-o facă de-acum.[1]

Trebuie să-mi continui zilnic tratamentul medical, deși doctorul este epuizat de munca de la spital și-mi este adesea greu să mă întorc acasă din cauza raidurilor aeriene. Nu îndrăznim să lăsăm copiii să iasă din grădină.

Acum câteva zile B. și cu mine luam prânzul cu amiralul. Un atac aerian a fost anunțat tocmai când plecam, așa că ne-am zis să nu ne aventurăm. Mai mulți trecători s-au refugiat în casă, între ei și domnul Andrews de la legația americană[2], care mi-a povestit o recentă întâmplare de la legația germană. Se pare că a doua zi după plecarea lui von Bussche[3] și a personalului lui, un grădinar român, angajat de germani, s-a dus la prefectul poliției[4] și l-a informat că în noaptea precedentă îngropase niște cutii în grădina legației, conform instrucțiunilor angajatorilor săi. Prefectul l-a invitat pe domnul Andrews și pe un membru al legației elvețiene să fie martori la dezgroparea cutiilor. Au fost găsite în locurile indicate și când au fost deschise s-a constatat că în ele se aflau mai multe fiole ermetic sigilate, cu instrucțiuni de utilizare în germană – pentru otrăvirea vitelor, a fântânilor și altele asemenea. Analize de laborator au dovedit că era o otravă

---

1. Conform convenției militare prin care România accepta să intre în război (4/17 august 1916), forțele aliate din Balcani, sub comanda generalului Maurice Sarrail, trebuiau să atace, pentru a nu permite o ofensivă a armatelor bulgaro-turco-austro-germane împotriva României.

2. Secretarul legației SUA la București era atunci W. Andrews.

3. Baronul Hilmar von dem Bussche (1867–1939) a fost ambasadorul Germaniei la București în perioada 1914–1916.

4. Prefectul poliției capitalei era Gheorghe Corbescu.

letală. Domnului Andrews îi este dificil să păstreze o atitudine neutră în asemenea condiții, dar, obligat de datorie, pare să încerce s-o facă cu toată sinceritatea!

Mulți oameni părăsesc Bucureștii de teamă că orașul va cădea curând în mâinile nemților. Noi suntem printre optimiști și încă sperăm. Iași pare că va fi sediul guvernului în caz de retragere. Ne simțim în siguranță având automobilul, în caz că va fi nevoie, în ultimă instanță, să plecăm; ținem rezervorul plin și economisim cauciucurile, obținute din rezerva guvernamentală datorită faptului că B. a cedat folosința mașinii către Departamentul naval.

Prietenii noștri se întrec în sacrificii și generozitate. Domnul Chrissoveloni a deschis cu jumătate de milion de lei o listă de subscripție pentru ambulanțe de teren, iar alții își oferă casele pentru a găzdui spitale și pavilioane pentru convalescenți.

Parcă nu trăiesc aievea – totul pare atât de ireal și nesigur, iar viitorul este plin de spaime necunoscute. Sunt complet hotărâtă în privința unui lucru – nu voi rămâne în București sub stăpânire germană. Multe femei vor rămâne însă, indiferent ce se va întâmpla, simțindu-se mai sigure în casele lor decât fugind în „necunoscut".

Mai târziu

Pare incredibil, dar auzim peste tot că nemții au aruncat bomboane otrăvite pe străzi și mai mulți copii au murit mâncându-le. Sigur este că în ultimul timp mai multe decese sunt pricinuite de spaima de bombe.

Prieteni de la Galați ne spun că viața decurge mult mai normal acolo. Doamna R. este nerăbdătoare să mă mut în casa ei; ea vrea să plece în Franța cu cei trei copii, dar ezit să mă despart de B. în așa vremuri.

Altă tragedie s-a adăugat celorlalte probleme căzute asupra noastră. Moartea micului prinț Mircea a fost un șoc

pentru toți.[1] Prieteni de-ai noștri care-i sunt apropiați reginei îmi spun că aceasta lucrează la spital fără încetare, cu o energie febrilă, încercând să-și uite durerea îngrijind răniți. Regele, un părinte devotat și blând, este copleșit de această nouă nenorocire.

Iași, 30 noiembrie

Panica a fost indescriptibilă la București de la ultima mea însemnare. În seara zilei de 26, B. și cu mine ne-am dus în vizită la familia Urseanu, obligată să-și părăsească locuința din cauza lipsei de combustibil și să stea la hotelul Athénée Palace. Ce mai seară a fost – o nebunie cu frământări, zvonuri contradictorii, veniri și plecări agitate. Misiunea franceză era încartiruită acolo de câteva zile[2], dar era prea târziu să se mai facă ceva. Spunându-i amiralului noapte bună, ne așteptam să-l revedem a doua zi. Când ne vom reîntâlni acum? B. a refuzat cu încăpățânare să-mi asculte presimțirile – el crede cu tărie în „steaua“ României. Dar vai! Mă tem că aceasta a dispărut în spatele unui nor. În dimineața zilei de 27 a plecat devreme la birou. La ora zece i-am auzit pașii pe hol; ieșind din bibliotecă, l-am întâlnit în pragul ușii. Când l-am văzut, am știut că dezastrul era real.

— Nu mai putem amâna, mi-a spus. Împachetează tot ce poți până la patru după-amiază. Camionul departamentului nostru o să ia ce reușești să aduni; nu ține oamenii, trebuie să meargă și la alții. Avem locuri în trenul Ministerului de Război, care pleacă la noapte. E posibil să nu mă

1. Prințul Mircea (1913–1916), cel de-al șaselea copil al cuplului regal Ferdinand și Maria. A murit de febră tifoidă pe 20 octombrie/2 noiembrie 1916.

2. Misiunea militară franceză condusă de generalul Henri Mathias Berthelot a sosit în România pe 3/16 octombrie 1916.

întorc până spre seară. Am aranjat ca mașina să ne ducă la gară. Ia destulă mâncare pentru copii, să aibă pe drum.

A plecat într-o clipă – sabia lui Damocles căzuse!

În cinci minute Mitru și Gheorghe strângeau covoarele, bucătăreasa punea cu sârguință ustensile de bucătărie într-o cutie, Christine și cu mine împachetam pe masa din sufragerie păturile și lenjeria pe care hotărâserăm de mult să le luăm cu noi, dacă avea să fie cazul. Cea mai mare comoară erau 150 conserve de legume, carne și fructe, strânse cu grijă din primăvară. Mă minunez și acum de liniștea și concentrarea noastră. Camionul a sosit la patru fix. Reușiserăm să pregătim 14 cutii și pachete, iar o mică armată de marinari a urcat pe scări și fără multă zarvă a început să le care. Am privit în jur la suvenirele dragi ale prietenilor din Canada – poze, cărți, comori chinezești, frumoasele noastre alămuri, samovarul uriaș! Am înțeles că nu mai puteam lua nimic altceva, dar eram atât de eliberată la gândul că măcar plecam, încât în acel moment n-am regretat nimic.

Aplecându-mă peste balustrada balconului, mă uitam la marinarii care încărcau camionul. Pe trotuar, o doamnă s-a apropiat ezitând de sergent. Am auzit-o întrebându-l dacă nu-i putea duce la gară un cufăraș, ce trebuia trimis la Iași. S-a uitat la mine; am dat din cap că da, căci era o vecină din casa de peste drum. Doi marinari au însoțit-o și în câteva secunde a apărut cu cufărul.

Generalul și doamna Șaguna au urcat la noi – în acel moment nu mai eram siguri de nimic în afară de faptul că trăim. Aș fi vrut să-i putem lua cu noi. La șapte a venit B., extenuat. Abia putea să vorbească – nu mâncase nimic de dimineață, când tot micul dejun îi fusese o cafea neagră și un pesmet. A fost plăcut surprins să audă că trimisesem 12 cufere și pledurile, ca și pătuțurile pliabile ale copiilor. Aceștia erau foarte bucuroși că aveau să meargă cu automobilul, căci nu se mai plimbaseră cu el de câteva săptămâni.

Pregătisem valize ca B. să-și împacheteze lucrurile și l-am rugat să înceapă după ce mănâncă ceva. Atunci mi-a spus că nu putea veni cu noi. Fusese la gară și văzând haosul de acolo și-a oferit serviciile până în ultimul moment. Eram atât de copleșită, că nu mai puteam rosti nici un cuvânt. Primul impuls a fost să-mi las jos pălăria și să rămân și eu; al doilea, să accept situația fără pierdere de timp sau emoție. Rămânerea noastră ar fi fost o greutate suplimentară pentru el; de unul singur putea să scape ușor. Deja aranjasem ca bucătăreasa să rămână (este ardeleancă, supusă austriacă) și-i încredințasem toate cheile, așa că era cineva care să aibă grijă de el. Vincențiu trebuia să plece cu mașina, împreună cu cele două ordonanțe, și să încerce să ajungă la Iași. Toate celelalte gânduri din mintea mea erau acum împinse în planul secund – nerăbdarea de a pleca mă mistuia ca o febră. Pe la nouă am ieșit din casă. Neștiind dacă trenul va pleca de la gara centrală sau de la cea de la periferie, am mers pe străzile întunecate și tăcute la cea de-a doua. O confuzie totală domnea acolo. La lumina felinarelor fumurii sau a lanternelor slabe, o întreagă armată de bărbați încărca vagoane de marfă cu diferite bagaje și bunuri personale – înjurând, împingând, trudind pe brânci cu toții! După jumătate de oră de alergătură, B. a revenit și ne-a spus că aflase că trenul nostru va pleca sigur de la gara centrală. Se asigurase și că bagajele noastre erau în siguranță într-un vagon gata de plecare.

Apropiindu-ne de gară am văzut mulțimi de trăsuri, automobile și trecători care se îndreptau grăbiți într-acolo. Mitru, care ne însoțise pe scara mașinii, a început să descarce valizele, proviziile și pledurile. B. l-a luat pe Barbu în brațe și geanta mea în mâna liberă. Eu o duceam pe Sybilica, iar Christine și Mitru veneau în urma noastră cu restul bagajelor. Vincențiu a rămas cu mașina.

— Nu vă temeți, doamnă, o să aduc automobilul cu bine la Iași, m-a asigurat.

Semiîntunericul ne acoperea pe coridoarele gării. Călcai mereu pe piciorul sau mâna unuia dintre numeroșii refugiați care dormeau pe peronul de ciment, cu capul pe câte o boccea cu lucrurile care îi mai rămăseseră. B. spunea că unii dintre acești sărmani erau aici de câteva zile, încercând să se îmbarce în trenurile de evacuare; în încercările nebunești de a prinde un loc mulți fuseseră răniți, iar câțiva copilași, omorâți în îmbulzeală.

După ce am ajuns bâjbâind în principala sală de așteptare, Mitru a lăsat valizele lângă ușă. Cineva a lovit din greșeală o sticlă cu apă fiartă, pregătită pentru copii; s-a spart, udându-mă pe un picior până la gleznă. Sala era plină de femei și copii apatici. Un grup de călugărițe franceze, tăcute și resemnate, stătea într-un colț. Barbu a început să plângă aflând că prețioasa sticlă s-a spart. Una dintre surori, văzându-i supărarea, a venit să-i vorbească și i-a distras atenția oferindu-i o bucată mare de ciocolată; s-a lipsit astfel de o porție de hrană care i-ar fi prins bine până ajungea într-un loc sigur.

B. a dispărut cu Mitru în întuneric. Christine și cu mine stăteam pe valize, fiecare ținând un copil pe genunchi, și-i așteptam să se întoarcă cu câtă răbdare mai aveam. Ne ajungeau la urechi sunete înăbușite de agitație, manevre ale trenurilor, scrâșnete de roți, plânsete, înjurături, târșâitul miilor de pași.

B. s-a întors într-o oră, spunându-mi că întâlnise pe peron mai mulți ofițeri de marină, care aveau să ne ajute să urcăm în tren, pe care-l localizase cu greutate. I-a privit pe copii, apoi m-a întrebat dacă nu era mai bine să mergem acasă și să încercăm iar a doua zi. Simțeam că nu-mi pot asuma riscul – poate mâine avea să fie prea târziu. Prietenii ne-au venit în ajutor și am intrat în aglomerație. Stând strânși la un loc, am reușit să ne apropiem de tren. Era garat într-un întuneric beznă, la câteva sute de metri de sala de așteptare.

Mitru și alți doi marinari se luptau cu mulțimea zgomotoasă la intrarea în vagonul nostru, strigând:

— Vagon de marină! Rezervat! Nu mai sunt locuri!

Deja familia unui ofițer de marină era înăuntru. Trecând bagajele pe deasupra capetelor, acești prieteni le-au băgat în tren pe geam. Apoi, am tras adânc aer în piept și cu copiii ținuți cât mai sus de doi dintre cei mai puternici și înalți din grup și cu ceilalți împingând, am ajuns la scări și astfel în tren. Abia de-am urcat, când trenul a pornit brusc. S-a auzit imediat vocea liniștitoare a lui Mitru:

— Cred că doar face manevre!

Ceea ce s-a dovedit adevărat. S-a oprit după două sau trei hurducături convulsive. B. era lângă fereastră când ne-am oprit, foarte agitat.

— Am făcut o greșeală. Trebuie să coborâți – trenul ăsta nu pleacă până mâine! striga.

Și așa era. A trebuit să coborâm și cu noi eforturi să urcăm în trenul bun. Era un vagon de dormit, cu un coridor, cum se obișnuiește pe acest continent. Stăteam pe platforma din spate și apucam valizele peste linia ferată. Mi-au aruncat atât de multe, că m-au îngropat până la brâu și nu mă mai puteam mișca. Vagonul era puternic luminat, o mare ușurare, căci vedeam ce se petrece. La final, am văzut că una dintre valize lipsește, iar o pătură a dispărut. M-am strecurat prin mulțime către compartimentul unde Christine deja pusese copiii la somn. Mitru stătea în fața ușii și, când cineva încerca să intre, spunea că cei doi copii sufereau de o epidemie teribilă. Am fost lăsați în pace. M-am aplecat pe geam. B. era încă acolo. Mi-a spus că domnul comandor Mihail de la Departamentul naval era în tren și va avea grijă de noi; să mergem în camerele rezervate la Iași pentru Departamentul naval; el, unul, mă încredințează, va pleca în timp util. Știind ce *débrouillard* este, sunt încrezătoare că o va face.

Doamna Mihail era în compartimentul alăturat, unde zece persoane stăteau înghesuite ca sardelele, cinci pe cușeta

de jos și cinci bălăngănindu-și picioarele pe cea de sus. Soțul ei, protectorul nostru, era în alt vagon. Sfârșită de emoții și de munca de peste zi, m-am așezat lângă Sybilica. Mintea îmi era goală, capul îmi vâjâia, spatele mă durea. Christine stătea pe cușeta de sus și îi puteam vedea încordarea rigidă a corpului. Copiii dormeau.

Ne-am trezit în zori – trenul mergea în ritm de melc; când lua câte o curbă mai mare, vedeam că era interminabil. Două aeroplane ne însoțeau, zburând jos, gata să ne apere dacă se apropiau avioanele Taube. Ne-am așezat bagajele confortabil și am pus copiii pe cușeta de sus cu toate pernele, în timp ce noi ne făceam toaleta și pregăteam cafeaua de dimineață la lampa cu spirt. Doamna Mihail ni s-a alăturat, cu cercuri negre sub ochii ei frumoși. După ce am luat micul dejun, s-a bucurat să se așeze o vreme. Coridorul era atât de aglomerat, încât nu te puteai mișca acolo. Am poftit o doamnă de vârstă mijlocie, ostenită, să stea în compartimentul nostru, în timp ce Barbu și cu mine ne-am dus în locul ei să ne uităm pe geam.

Lunga zi a trecut greu și a venit noaptea; ne opream în fiecare haltă. La Vaslui mai mulți oameni au coborât din tren. Am ajuns la Iași la miezul nopții, după o călătorie ce durase 23 ore de când ne-am urcat în tren, dintre care vreo 17 ore de mers efectiv. Comandorul Mihail ni s-a alăturat, împreună cu o altă familie formată din patru persoane – domnul și doamna Golescu și cei doi copii ai lor. Doamna s-a dovedit a fi vecina al cărei cufăr fusese dus la gară împreună cu ale noastre. Am avut surpriza plăcută să-l găsim pe sergentul care răspundea de bagajele noastre; era un ins cu o figură ciudată, cu două dintre paltoanele civile ale lui B. îmbrăcate peste uniforma militară. Era extrem de frig și de umed pe peron, mai ales după ce am coborât din trenul supraîncălzit. Era imposibil să intri în vreo sală de așteptare – toate erau pline până la ușă. Comandorul mi-a spus

că toate camerele rezervate la Cartierul General al Marinei erau pline cu soldați care sosiseră mai devreme, așa că nu puteam sta acolo. Doamna Golescu avea un unchi care, temându-se că se va ajunge într-o asemenea situație, închiriase o casă la Iași. Puteam merge la el. Nu mai fusese niciodată la Iași, nu știa adresa casei sau dacă unchiul ei ajunsese acolo sau nu. Doamna Mihail s-a oferit s-o însoțească la o cunoștință comună, care, speram, ne putea da adresa, așa că au plecat pe jos. Comandorul era ocupat cu aranjamente legate de bagaje, în principal cu transportarea în siguranță a arhivelor navale la noul Cartier General. Christine și cu mine ne-am așezat pe valize cu stoicism ținând copiii adormiți în brațe. Domnul Golescu ne-a adus ceai fierbinte, pe care-l procurase de la restaurant după o luptă eroică.

O oră mai târziu a apărut și comandorul cu zâmbetul pe buze, spunându-ne că făcuse rost de o ambulanță a Crucii Roșii, căci un polițist îi transmisese că doamnele găsiseră casa și ne așteptau să venim cu valizele. Ne-am urcat împreună cu Goleștii și, după o călătorie lungă pe străzi minunat luminate (ceea ce ne-a mirat, după întunericul de la București), am ajuns la destinație. Unchiul încă nu sosise la Iași, iar proprietarul casei nu era deloc dispus să primească o hoardă de străini. Însă inima i s-a mai înmuiat când a văzut copiii. El și soția lui au pregătit o cameră unde Christine, eu și copiii să dormim pe un singur pat, doi la cap, doi la picioare. Doamna Golescu și micuțul ei Ghiță sunt lângă noi, iar doamna Mihail, pe canapea. Este a patra zi a vieții de refugiați. În prima zi am râs cu amărăciune când ne-am examinat bagajele: doamna Golescu are o singură perie și un pieptene pentru întreaga familie; doamna Mihail are șase bucăți de săpun, dar o singură cămașă de noapte. Mergem pe jos trei kilometri să mâncăm la un restaurant și uneori așteptăm două ore să găsim o masă. Proprietarul casei i-a permis bucătăresei să gătească mâncarea copiilor, căci

Christine, cu admirabila ei prevedere, are o geantă cu toate cele necesare hranei pentru o săptămână, chiar și cartofi și morcovi. Cerul este întunecat și plouă la răstimpuri. Străzile sunt pline de noroi și aglomerate de trecători abătuți.

Am o listă cu camere de închiriat și petrec multe ore încercând să găsim un loc unde să ne mutăm. Dar fie prețurile sunt prohibitive (până la 2 000 lei pe lună pentru trei camere), fie camerele sunt complet inadecvate. Ieșenilor pare să le displacă venirea noastră. Fiind aproape de Rusia, nu le plac rușii și se tem de ei, simțind de la început că nu ne vor veni în ajutor. Cred că este neplăcut să ți se invadeze intimitatea, dar nu se poate să nu-și imagineze că este și mai neplăcut să fii obligat să-ți abandonezi confortul propriei case și să ajungi la mila străinilor. Mergând pe stradă în această dimineață l-am întâlnit pe neașteptate pe Nicu (fratele vitreg al lui B.). Se ducea la Departamentul naval să afle unde suntem. Mi-a adus un bilețel de la B., care-mi spunea că aflase că suntem bine dintr-o telegramă codată trimisă de comandorul Mihail și că ni se va alătura în câteva zile.

Lucrurile merg tot mai rău pe front.[1]

1. Greșelile tactice în coordonarea armatei române au făcut ca Dobrogea să fie ușor cucerită, în luna octombrie 1916; în lunile octombrie–noiembrie apărarea română a fost străpunsă în regiunea defileului Dunării. Pe 11/24 noiembrie armatele inamice au forțat Oltul la Stoenești, ajungând în câmpia Munteniei, lupta decisivă pentru apărarea Capitalei dându-se cu armatele române plasate de-a lungul Argeșului și Neajlovului. Bătălia pentru București s-a desfășurat între 17/30 noiembrie și 20 noiembrie/3 decembrie 1916, românii și aliații lor fiind înfrânți și retrăgându-se către aliniamentul fortificat din sudul Moldovei. Pe 23 noiembrie/6 decembrie 1916, armatele Puterilor Centrale au intrat în București, de unde autoritățile române evacuaseră instituțiile statului către noua capitală a țării, Iași.

CAPITOLUL II
decembrie 1916 – martie 1917

Situația de la Iași – B. trimis în Rusia – Rapoarte despre evenimentele de acolo – Câteva experiențe personale

Strada Sf. Sava, Iași, decembrie

La cinci zile după sosirea aici (după o călătorie mult mai confortabilă decât a noastră), B. a reușit să rechiziționeze două camere în cartierul evreiesc, iar familia proprietarului s-a mutat la parterul casei. Cum există o singură cameră de baie – băile sunt un lux rar –, spălatul hainelor este o chestiune dificilă; toate micile plăceri ale vieții sunt lucruri de mult apuse. O servitoare de-a noastră de la Galați, care se măritase, a venit să stea cu noi, căci soțul ei era pe front. În anexa casei dorm șapte persoane – tatăl lui Vincențiu, el și alți doi frați, două ordonanțe și soțul Alexandrinei. Împărțim mâncarea cu toții, iar ei se străduiesc să ne facă ce servicii pot – taie lemne, stau ore întregi la coadă la provizii, merg zilnic șase kilometri după jumătatea de litru de lapte a copiilor și caută ouă proaspete sau brânză la țăranii din satele învecinate.

Din fericire, mașina a sosit cu bine. Sf. Cristofor a protejat-o din nou, căci doar puține automobile au ajuns la Iași. B. și cu mine luăm masa la domnul Brăiescu (unchiul doamnei Golescu). Ne-am pus resursele la comun, fiecare contribuind cu ce mai are din veselă, fețe de masă etc. și împărțim costul hranei; zilnic, 15-20 de persoane iau prânzul și cina la ei. Este un aranjament convenabil, căci face bine la moral să fim împreună cu alții – suferința e mai ușoară când o împarți cu prieteni suferinzi!

Nemții sunt încă departe de Bacău, unde este casa familiei Brăiescu, și uneori intendentul lor reușește să trimită câte o căruță plină de curci, pui, legume etc. pe drumurile înghețate. Când sosesc aceste alimente, străinii sunt invitați la festin. Nicu vine și ne cântă uneori, așa că măcar pentru o clipă uităm de toate – dar numai pentru o clipă!

Mai târziu

În afara copiilor, cu toții a trebuit să fim inoculați împotriva holerei și tifosului. Doamna Brăiescu și cu mine avem mâini subțiri și toți ne-am simțit rău câteva zile. Înainte de război Iașii erau un oraș universitar liniștit, cu vreo 70 000 de locuitori; acum populația a ajuns la peste un milion. Nu-i de mirare că foametea și boala sunt în floare. Pe lângă populația civilă, mii de soldați ruși trec prin Iași. Au uniforme frumoase și bocanci buni, conduc cai robuști și bine hrăniți și cântă în timp ce mărșăluiesc. Unii sunt încartiruiți lângă Sf. Sava și au cu ei vaci și multă mâncare – nu ca ai noștri. Venind pe strada principală zilele trecute, am văzut figura palidă a unui bărbat care se rezema de un gard și chiar atunci s-a prăbușit la pământ. Câțiva trecători s-au aplecat deasupra lui.

— Săracu', a murit de foame.

Oamenii s-au băgat în fața mea și n-am mai văzut nimic.

M-a cuprins o teamă inexplicabilă de febra tifoidă. Este purtată de purici și nimeni din Iași nu poate scăpa de pișcăturile lor. Insectele infectate au fost aduse de geniștii mongoli care însoțeau trupele rusești. Doar 1 la sută dintre cei bolnavi își mai revin. Cinci dintre marinarii de la biroul lui B. au murit de febră tifoidă în această lună.

Este cea mai rece iarnă din ultimii cincizeci de ani. De multe ori după scena șocantă povestită mai sus am văzut oameni sărmani prăbușindu-se în zăpadă în plină zi, fără să se mai poată ridica vreodată! Vezi adesea bătrâni care-și

târăsc pe trotuarele înghețate picioarele înfășurate în pânză de sac căptușită cu paie, căutând (adesea în zadar) coji sau oase aruncate de unii mai norocoși decât ei. Este cumplit să fii înconjurat de atâta suferință și să n-o poți alina. Ce lucru sordid este lupta asta crudă pentru supraviețuire!

Februarie 1917

Imediat după Anul Nou, B. a fost numit membru într-o comisie ce trebuia să meargă în sudul Rusiei (Odessa, Kherson etc.) pentru a analiza situația de acolo și a vedea în ce măsură anumite localități pot să servească drept loc refugiu pentru rege, guvern și ministere. Lucrurile merg atât de rău pe front, încât era extrem de urgent ca membrii comisiei să plece cât de curând posibil. Au fost plecați aproape o lună, timp în care n-am avut absolut nici o veste despre ei.

1 martie

B. s-a întors astăzi plin de bunătăți și are o mulțime de povești despre confortul și îndestularea din sudul Rusiei, deși se întrerupe la fiecare câteva minute cu remarca „Dar prețurile sunt cumplite!“. Pare incredibil ca atât de aproape de acest „oraș al nopții groaznice“[1] să fie luxul și curățenia pe care le descrie. Comisia consideră Khersonul locul cel mai potrivit pentru retragere dacă țara noastră trebuie părăsită, ceea ce pare tot mai probabil cu fiecare zi ce trece.

În calitate de reprezentant al Ministerului de Război, una dintre preocupările lui B. în timpul călătoriei a fost să vadă de ce sosesc atât de greu proviziile trimise armatei noastre de către britanici și francezi, prin Arhanghelsk[2]. De-a lungul

---

1. Referire la poemul omonim al autorului scoțian James B.V. Thomson.

2. Conform convenției militare prin care guvernul român accepta să intre în război, „Antanta se obliga a furniza României munițiuni și

întregului drum a văzut grămezi de muniție și provizii aparent neglijate de ruși, care la o mai atentă cercetare s-au dovedit a fi destinate României. Totala neglijență a oficialilor ruși este reprobabilă – doar un vagon de provizii ajunge în medie pe zi de la Odessa; întregul comportament al rușilor față de România este inexplicabil. Îmi amintesc îndoielile exprimate la adresa lor înainte ca România să intre în război. De la Galați prietenii îmi scriau că atunci când s-a anunțat sosirea primelor regimente ruse șeful poliției a ordonat ca tot vinul din oraș să fie vărsat în șanț, căci îi ajunseseră la cunoștință rapoarte sinistre despre comportamentul trupelor ruse, lipsite de votcă după trecerea pe teritoriul românesc, unde vinul se găsește din belșug. Câțiva gălățeni s-au împotrivit și au întârziat respectarea ordinului; ultimele butoaie curgeau râuri pe străzi când avangarda rusă a intrat în oraș. Când au văzut râurile roșii, soldații au ieșit din rând cu un urlet puternic și aruncându-se pe burtă au lins vinul sau l-au adunat în bonete și palme. Prețul parfumului a ajuns la două sute de lei o sticlă, căci îl beau gol. Mulți dintre ei au ajuns la spital după ce băuseră lac de mobilă, alcool metilic sau benzină filtrată. Pun o bucățică de vată la rezervor, lasă benzina să se filtreze ușor prin ea și apoi o beau!

Revenind la povestea lui B. despre călătoria prin Rusia, o familie bogată de ruși, Falzfein[1], și-a oferit magnifica proprietate rurală drept loc de refugiu pentru rege, iar membrii comisiei au vizitat moșia pentru a vedea dacă era corespunzătoare. Spre regretul lor au raportat nefavorabil, căci este un loc izolat și departe de vreo gară. Ei consideră că Odessa ar fi mai potrivită.

---

material de război ce vor fi transportate de vase românești sau aliate și tranzitate prin Rusia. Aceste livrări și transporturi vor trebui să fie efectuate astfel încât să asigure României în flux continuu a unui minim de 300 tone pe zi, calculat la o lună de transport“.

1. Falz–Fein a fost o importantă familie de coloniști germani stabilită pe teritoriul Ucrainei de astăzi.

Astăzi l-am văzut pe rege mergând pe stradă cu un singur aghiotant. Nu pot decât să-i admir simplitatea comportamentului și chipul senin. Cu certitudine rezistă „la ale vitregiei praștii și săgeți“[1] cu demnitate și stoicism. Într-o duminică, acum vreo două săptămâni, m-am dus la catedrală, o clădire cu valoare istorică, la o slujbă de pomenire la care regina a venit în uniforma Crucii Roșii. Stăteam lângă ușă când a intrat, așa că am văzut-o față în față. Îmi părea victima simbolică a tuturor ororilor și suferințelor din aceste zile teribile – ochii îi erau înnegurați, fața trasă și obosită; a trebui să mă dau într-o parte pentru a-mi ascunde lacrimile, deși mi-am promis să nu mă mai las copleșită de asemenea copilării. Lacrimile sunt prostești și inutile în comparație cu dimensiunile acestei tragedii mondiale!

10 martie

După ce a citit raportul lui B. despre situația transporturilor, domnul Brătianu (prim-ministrul)[2] l-a chemat și i-a solicitat să meargă și să reorganizeze acest sector vital al serviciului de aprovizionare[3] din sudul Rusiei. Vom pleca de îndată ce putem. B. este nerăbdător să-și înceapă noua muncă, iar eu, să părăsesc acest loc năpăstuit. Am început deja pregătirile. Mulți dintre prietenii noștri sunt acum stabiliți la Odessa, unde va fi sediul lui B. Mă voi întâlni și cu familia de Visart, căci contele este acum consulul Italiei acolo.

Mă aștept să fie o călătorie anevoioasă, dar nimic nu mai contează dacă putem scăpa de aici.

---

1. Referire la un vers din celebrul solilocviu hamletian *to be, or not to be*.

2. Ion I.C. Brătianu (1864–1927), om politic liberal, prim-ministru al României în mai multe rânduri. Între decembrie 1916 și ianuarie 1918 a condus un cabinet de concentrare.

3. Numele oficial era Serviciul de Aprovizionare și Transporturi.

13 martie

Vom pleca la noapte. Pașapoartele au fost o problemă, dar în cele din urmă am reușit să le obținem. Altă familie de marinari ne-a preluat camerele și se vor muta de îndată ce plecăm.

CAPITOLUL III
martie – aprilie 1917

Călătoria la Odessa – Sosirea – Primele impresii – Portul Odessa

Portul Odessa, 16 martie

Ajunși la Odessa după o călătorie grea, ne-am dus direct în port, unde era ancorat *Principele Mircea*, un vapor de pasageri de pe Dunăre. Căpitanul ne-a oferit adăpost cu ospitalitate până ce aveam să găsim un apartament. Când s-a întors, B. ne-a găsit la micul dejun, copiii fiind veseli după un somn bun. Am chemat mai multe droște și ne-am urcat în ele câte doi. Constantin a înghesuit bagajele, mari și mici, într-o căruță. Am plecat, cu droșca lui B. în frunte și cu „alaiul“ urmându-i pe strada Pușkinskaia, largă și dreaptă. Odessa era atât de curată, aerisită și frumoasă, că-mi venea să cânt de bucurie chiar acolo pe stradă. Când am ajuns în dreptul mării, soarele strălucea puternic. Iată și vaporul *Mircea*, cunoscut și confortabil. Fusesem de față când l-au lansat la apă, în 1913. Erau acolo prieteni, chipuri binevoitoare, destul săpun și apă, odihnă după călătoria de coșmar!

Astăzi, odihnită, am despachetat și m-am aranjat confortabil la bord, așa că lumea pare un loc mai bun. În această dimineață, plimbându-ne pe punte la soare, privind sutele de pescăruși și respirând aerul curat, Barbu m-a întrebat din senin:

— De ce era mereu întuneric la Iași?

Portul este plin de vase la ancoră. Românii au aici aproape întreaga lor marină comercială, iar iahtul regal *Ștefan cel Mare* este ancorat lângă noi. *Sinope*, un frumos vas rusesc de război, este ancorat în interiorul molului. Marinarii ruși par uriași în comparație cu românii.

Odessa a fost proiectată de ingineri la indicațiile Ecaterinei cea Mare cu mult înainte să fie construită vreo clădire pe locul ales pentru oraș (un fost cătun turcesc), rezultatul fiind că străzile sunt largi și drepte, iar intersecțiile se fac în unghiuri drepte. Orașul se termină la mare cu un bulevard frumos, străjuit de copaci, care domină portul, aflat la două sute de picioare mai jos de faleza abruptă. Un șir de scări late de piatră coboară spre port, unde se poate ajunge și cu un fel de funicular ca de jucărie. Populația, mult mai numeroasă după începerea războiului, trebuie să fi ajuns acum la cel puțin un milion de persoane.

Clădirile au fost proiectate în cea mai mare parte de arhitecți italieni, iar cele mai frumoase dintre ele seamănă cu palatele din Veneția. Chiar și cele mai sărace au o scară de marmură, materialul fiind adus pe mare de la Carrara. Clădirile de apartamente ocupă o suprafață mare și, deși au rar mai mult de patru etaje, multe au chiar și o sută de apartamente. Sunt doar puține case proprietate personală. Mergând pe străzi vezi curțile interioare frumos aranjate, de obicei cu o fântână în mijloc. Intrările principale au circa 12 picioare lățime și sunt barate cu un grilaj de fier, așa că pentru a intra trebuie să suni. Portarul (*dvornik*) te primește în curte deschizând o ușiță în mijlocul acestui gard ornamental. Portarii cunosc ocupația fiecărui locatar și joacă un rol important în viețile persoanelor care locuiesc în acele apartamente. În casele celor bogați, în afară de portar mai este și un servitor într-o livrea foarte elegantă, care așteaptă la piciorul scării principale.

Este cunoscut sub numele de „elvețian“ – pesemne că primii asemenea servitori erau de această naționalitate.

Numeroasele piețe publice sunt împodobite cu statui și monumente, cea mai mare fiind piața catedralei (Sobor), aflată în principala zonă comercială. Parcul Alexandru, la capătul estic al orașului, ocupă o suprafață mare și este

locul preferat pentru întâlniri duminica și de sărbători. Dincolo de el se întind trei cartiere cu case frumoase în grădini cu fața spre mare, stațiunea celor bogați pentru sezonul cald, Balșoi Fontana (Fântâna mare) fiind cea mai importantă dintre ele.

Contesa ne-a însoțit ieri la o bibliotecă de unde poți împrumuta cărți în franceză, germană și engleză. Majoritatea colecției este în germană, dar cărțile franțuzești sunt numeroase și reprezentative. Autorii englezi sunt cam depășiți – Charlotte Yonge[1] etc. Cărțile lui Oscar Wilde sunt de departe cele mai populare – exemplarele sunt jerpelite, motivul fiind faptul că datorită clarității exprimării sale Wilde este recomandat elevilor de profesorii de engleză. Biblioteca este o resursă grozavă, căci avem puține cărți cu noi.

Familia de Visart are un cerc plăcut de cunoștințe și ne promit că viața la Odessa ne va schimba curând cursul gândurilor, atât de puternic umbrite de experiențele din ultimele șase luni.

Elizabetinskaia, 10 aprilie

După trei săptămâni de căutări am găsit acest apartament confortabil într-un cartier liniștit, nu departe de Sobor. Apartamentul aparține unei văduve, *Madame* Sophie, și fiicei sale. Am închiriat trei dintre cele șase camere și împărțim cu ele bucătăria și baia. Plătim chirie cât ar fi mai mult decât suficient pentru întregul apartament în vremuri de pace – 250 de ruble pe lună –, și ne ocupăm singuri de lenjerie, veselă și combustibilul pentru gătit. *Madame* Sophie și fiica ei nu servesc niciodată o masă regulată, ci par să ia gustări toată ziua; și aparent nu dorm nicicând! Deși n-au

1. Charlotte Mary Yonge (1823–1901), romancieră engleză, foarte apreciată în secolul al XIX-lea.

pretenții de cultură, ambele vorbesc germană și franceză, iar Sonia înțelege și engleză. Le-am câștigat inima oferindu-le zahăr, căci ambelor le plac foarte mult dulciurile. Pentru a economisi prețioasele provizii, țin un cub între dinți și beau din câteva înghițituri un pahar întreg de ceai. Am observat în tren că și alți ruși fac la fel.

Revenind de la problemele noastre la lumea largă, în duminica de după sosirea noastră la Odessa am auzit primele vești despre revoluție[1], dar acestea au fost primite cu neîncredere și timp de câteva zile totul a decurs normal. Nu puteam prezice ce se va decide la Odessa. Apoi generalul Marx, aflat la comanda trupelor din această zonă, a mers pe mâna revoluționarilor. Acum vreo două săptămâni, urcând din port pe la prânz, fiind invitată la masă în oraș, am dat peste o cunoștință care mi-a spus că avea loc o demonstrație în sprijinul revoluției. M-a însoțit într-un loc de unde puteam urmări manifestația și am văzut demonstranții ordonați, mai mult de șapte mii de persoane, trecând pe lângă statuia Ecaterinei cea Mare. Soldații, fiecare decorat cu o panglică roșie, erau îmbrăcați în uniforme curate, iar caii lor erau bine îngrijiți, cu echipamentul lucind. Casele erau decorate cu steaguri, iar covoare turcești atârnau peste balcoane. Mulțimi de cetățeni erau pe străzi; studenții, băieți și fete, își dădeau mâinile și dansau pe lângă soldați, bucurându-se și intonând cântece patriotice. După un discurs

---

1. Revoluția Rusă a început în februarie 1917, pe fondul nemulțumirilor populare față de criza socio-economică din Imperiul țarist în contextul participării țării la Primul Război Mondial. Mișcarea populară a dus la abdicarea țarului Nicolae al II-lea (2/15 martie 1917) și instaurarea unui guvern democrat, care a continuat războiul împotriva Puterilor Centrale alături de aliații occidentali. Însă în toată perioada ulterioară, autoritatea noilor guvernanți a fost disputată de grupările de stânga, care susțineau că reprezintă adevărata voință a poporului și a soldaților.

scurt al generalului trupele s-au dispersat în ordine, iar restul zilei a fost liberă.

Sperăm că după sfârșitul influenței germane la curtea rusă rușii vor continua din toată inima alături de Aliați[1], iar România va avea o șansă mai bună. Ofițerii cu care B. colaborează continuă în vechile posturi dinaintea revoluției și par dornici să coopereze loial cu misiunea noastră. Zece trenuri pe zi pleacă spre Iași și mari cantități de muniție și provizii sunt stocate în depozitele de la Odessa. Petrecem mult timp făcând cumpărături pentru prietenii din Iași și pentru a le pregăti și trimite pachetele prin curieri.

Prin de Visart am cunoscut câteva familii ruse ospitaliere. Fiindcă mi-e rușine de ignoranța mea în privința obiceiurilor rusești, mă afund în traduceri din autorii ruși, îmbinând plăcutul cu utilul. În fiecare seară de marți mergem la familia Maszewski, care și-au pus magnificul apartament la dispoziția cercului consular și a prietenilor lor. Domnul și doamna Maszewski sunt vechi locuitori ai Odessei; domnul este de origine polonă, iar soția lui este elvețiancă. Sunt oameni în vârstă, fără copii, a căror principală plăcere este să-i bucure pe ceilalți și prin asta îmi amintesc de familia dall'Orso din Galați, o amintire frumoasă.

B. se descurcă foarte bine cu rusa. Tot ce pot face până acum este să recunosc literele alfabetului și să le pronunț în minte. Marea mea greutate este cu „R“ și „P“, căci în rusă prima se pronunță „P“ și a doua „R“. Vechea obișnuință protestează de fiecare dată – nu mă pot convinge că „P“ este cu adevărat „R“!?!

---

1. Probabil referire la perioada în care baronul Boris Vladimirovici Stürmer a fost prim-ministru al Rusiei (ianuarie 1916–noiembrie 1916), acesta fiind suspectat de vederi germanofile.

CAPITOLUL IV
august – septembrie 1917

Mersul revoluției – Bătălia de la Mărășești – Perspectiva de a pleca în America – Viața socială

Bulevardul Nicolievskaia, august

Luna trecută familia de Visart a primit oferta de a locui într-o casă somptuoasă la câteva sute de metri de gara de pe Pușkinskaia, cu condiția s-o ocupe pentru consulat, căci proprietăreasa, văduva unui constructor italian de nave, Anatra[1], se temea că prețioasa ei colecție de tablouri și statui va suferi de pe urma revoluției. Au acceptat, și asta ne-a permis să le preluăm apartamentul. Ne-am mutat când au plecat și acum ne simțim bine să avem din nou un salon adevărat, în loc de dormitorul-cameră de zi cu care a trebuit să ne mulțumim de când am plecat din București. Apartamentul este la parter, are șapte camere mari și odăi bune pentru servitori. Suntem încântați de priveliștea minunată de la ferestre – marea în fața, Duma în colț și frumoasa clădire a Operei și parcul său în lateral.

Am închiriat mobila strict necesară de la un domn, prieten cu *Madame* Sophie, care și-a reînchiriat camerele la un preț chiar mai mare decât plăteam noi. Ne-a făcut rost și de o bucătăreasă, care gătește foarte bine, dar care este cea mai leneșă persoană pe care o cunosc. Nu se trezește înainte de ora nouă și iese la plimbare în rochie de catifea în fiecare după-amiază la ora patru, așa că suntem recunoscători să-l

1. Anatra a fost o prosperă familie de antreprenori italieni stabiliți la Odessa, care a făcut avere din comerțul cu cereale, dar a dezvoltat apoi un mare șantier naval și la începutul secolului XX s-a implicat în construcția de avioane.

avem din nou pe Mitru cu noi. Ne-a scris niște scrisori atât de jalnice de la Iași, unde zăcuse bolnav după ce plecaserăm, încât B. l-a chemat la noi. Este un om de nădejde și face de toate.

Vremea este perfectă și mă bucur de plajă. În fiecare după-amiază familia de Visart trece pe la mine și coborâm în port, unde de obicei îl găsim pe domnul Ray, consulul american[1], un texan umblat, ale cărui maniere simple și franchețe l-au făcut foarte popular printre colegii săi. O barcă cu vâsle ne așteaptă la doc și ne duce la locul unde este ancorată *Jeanne*. Este un vapor italian de pasageri, prins în portul românesc Constanța în 1914 și trimis aici pentru siguranță, cu câteva sute de cetățeni italieni la bord, care au scăpat astfel de jefuirea orașului de către germano-bulgari.[2] Echipajul fusese concediat și numai căpitanul și trei marinari mai erau la bord. Folosim cabinele pe post de vestiare și coborâm în mare pe o scară atârnată de mol. Lângă *Jeanne* este ancorat *Carolus Primus*, unde locuiesc familiile comisarilor român[3] și rus din Comisia Europeană a Dunării. După baia reconfortantă mergem adesea la ei și schimbăm vești. Sunt multe și toate diferite.

Copiii merg cu Christine în fiecare dimineață la plaja Langeron, la vreun kilometru jumătate de oraș, unde se pot juca în nisip. Christine este șocată de lejeritatea rușilor, care se lipsesc complet de costume de baie, deși este o plajă mixtă. Mă întreb dacă este o consecință a revoluției.

Lucrurile merg rău pe frontul românesc. O casă din Odessa a fost rezervată pentru familia regală.

Alți români sosesc zilnic, sporind deja marea noastră colonie și bucurându-se de confort și siguranță. Cei mai

---

1. Pe numele său complet John A. Ray.

2. Referire la ocuparea Dobrogei de către trupele Puterilor Centrale și excesele comise de acestea în Constanța.

3. Delegatul României în Comisia Europeană a Dunării era diplomatul și scriitorul Duiliu Zamfirescu (1858–1932).

mulți senatori și deputați sunt aici, printre ei celebrul pro-aliat Take Ionescu. Alt personaj bine-cunoscut este dr. Angelescu[1], care se pregătește să plece în America, în calitate de șef de misiune. A vorbit cu B. ieri și l-a întrebat dacă ar vrea să meargă ca membru naval al grupului pe care propune să-l ia. MI-AR PLĂCEA!!!

B. este extrem de ocupat – activitatea misiunii a sporit și s-a ramificat în toate părțile. A râs amar acum câteva zile când s-a confruntat cu complicațiile unui contract pentru câteva milioane de potcoave de cai. Seara mergem uneori la Fresinnet sau Robinya, cele mai elegante cofetării din oraș, unde-i poți vedea pe nou îmbogățiți, dichisiți și aranjați după ultima modă, mâncând înghețată și bucurându-se gălăgios, aparent fără să se sinchisească de război, revoluție și orice altceva în afara satisfacției de moment de a vedea și a fi văzut.

Licitațiile de stradă sunt întâmplări cotidiene, mai ales femeile fiind cele care licitează. Cățărate pe scaune de automobil, împopoțonate cu pălării roșii, flutură articolele donate în aer – mături, gălеți, site, ghete – și țin discursuri îndelung aplaudate, după care trecătorii încep să liciteze pentru obiectul în chestiune. Totul este în beneficiul revoluției. În fiecare zi se fac și colecte publice. Ești practic obligat să iei parte la aceste colecte, dovada participării fiind un comision. Uneia dintre doamnele prietene cu *Madame* Sophie i s-a înfipt un ecuson în piept atât de adânc, încât a înțepat-o tare; acul era infectat și a fost necesară o operație grea pentru a-i salva viața.

---

1. Constantin I. Angelescu (1869–1948), figură marcantă a vieții politice și științifice românești. Medic de profesie, a făcut politică în cadrul Partidului Național Liberal și a ocupat funcția de ministru al lucrărilor publice în cabinetul condus de Ionel Brătianu (1914–1916). A fost numit ministru al României la Washington și și-a preluat funcția în ianuarie 1918.

De-o vreme încoace se observă la Odessa înmulțirea îngrijorătoare a ideilor revoluționare radicale. Din cauza intrigilor spionilor germani, un mare număr de soldați ruși slabi de înger au părăsit tranșeele, convinși să fraternizeze cu inamicul, căci noul ev e aproape și pacea universală urma să fie declarată. De asemenea, soldații țărani, profund atașați de pământ, se tem că nu-și vor primi partea dacă nu vor fi acasă când se va aplica noua reformă agrară, așa că noaptea fug de la posturi; inițial erau doar câțiva, acum dezertează cu sutele și miile. Cum n-au idee despre direcție sau distanță, pleacă pe jos către casele lor. Pe drum li se face foame și obosesc. Uneori își forțează drumul în trenuri, grupându-se în bande. Când fermierii refuză să le ofere hrană și adăpost, împușcă și jefuiesc, devenind tâlhari violenți. Moșierii se adună la Odessa temându-se pentru viața lor, abandonându-și mulțimii casele și bunurile. Mulți încearcă să scape de bijuterii și de alte obiecte de valoare, astfel că la cofetării și restaurante samsarii se tocmesc de dimineața până seara pe prețul diamantelor, al dantelelor, al șalurilor vechi și al altor articole prețioase.

Auzim de Kerenski[1], care mai întâi a fost ministrul justiției după declararea revoluției, acum cel mai influent om din Petrograd. Se duce pe front printre soldați, îndemnându-i să lupte alături de Aliați și pare să aibă succes, deși trebuie să fie o sarcină supraomenească să oprești un asemenea val de dezertări.

Până acum soldații români par puțin afectați de lipsa de loialitate față de Aliați a camarazilor lor de arme; dar ce poți spera fără sprijinul necesar și mai multe provizii? Câțiva soldați nemulțumiți, membri ai Partidului Socialist

---

1. Alexander Fiodorovici Kerenski (1881–1970), unul dintre liderii ruși implicați în revoluția din februarie 1917. În noul guvern provizoriu a primit portofoliul justiției, iar în mai 1917 a devenit ministru de război. În iulie a fost învestit prim-ministru, rămânând în funcție până la succesul revoluției bolșevice din octombrie/noiembrie.

înainte de război, mulți dintre ei evrei sau bulgari (adică din regiunea Dobrogei cedată României în 1913)[1], au dezertat și sunt la Odessa, fiind foarte vocali și reprezentând un ghimpe în coasta coloniei noastre. Ei speră să răspândească ideile revoluționare în România.

Comitetele de soldați și muncitori, cunoscute sub numele de „Soviete“, par să câștige teren în toate ministerele. B. îi găsește pe generalii ruși cu care trebuie să se consulte cu privire la muniție și transporturi mai șovăitori și nehotărâți decât înainte. Nu mai au același control asupra subordonaților din diferitele servicii. Întârzieri iritante și răzgândiri stranii prevestesc vremuri grele și-i fac sarcina tot mai anevoioasă.

Auzim tot felul de lucruri despre partidul bolșevic. Sunt un grup de extremiști din Duma de la Petrograd. Se pare că termenul de „bolșevic“[2] înseamnă „mare“ și că a luat acest nume partidul care dorește să pună capăt proprietății private și să facă imediat cele mai radicale schimbări în sistemul social, mai ales să nu mai lupte. După câte am putut afla, aceste idei sunt susținute mai ales de persoanele needucate și reacționarii violenți. Am auzit că ruși plecați în America cu ani în urmă s-au întors la Petrograd, persoane care (desigur, ca agenți secreți ai germanilor) iau o parte activă în propaganda în favoarea bolșevismului.

Septembrie

Vestea despre bătălia de la Mărășești ne-a ajuns greu.[3] Sosirea mai multor trenuri cu soldați români răniți ne-a

---

1. Adică din Cadrilater.

2. Bolșevic derivă din termenul *bolșinstvo* (majoritate), însemnând în fapt „unul din majoritate“. Gruparea s-a desprins din facțiunea menșevică în anul 1903 și a fost apoi condusă de Vladimir Ilici Lenin.

3. Bătălia de la Mărășești, desfășurată în perioada 24 iulie/6 august–21 august/3 septembrie în toate fazele sale, a fost una dintre cele

adus detaliile teribilei lupte. Românii s-au baricadat de-a lungul celei mai înguste părți a regatului, hotărâți să-și apere ultima palmă de pământ cu toate forțele rămase. Cu armata reorganizată de către generalul Berthelot și de către energicii săi ofițeri francezi, au așteptat inamicul.

Mackensen, care cucerise Bucureștii[1], a atacat cu toată forța acum vreo două săptămâni. Trebuie să fi fost uimit să întâmpine atâta rezistență. Bătălia a durat 11 zile și nopți. În cele din urmă nemții au fost respinși – prima lor înfrângere decisivă pe pământ românesc. Apoi, când brancardierii s-au dus pe câmpul de luptă în căutarea răniților, au găsit mulți soldați români stând drepți, cu puștile încleștate în mâini, deși erau morți, sprijiniți de mormanele de tovarăși uciși din spatele lor. Când au văzut că nemții se retrag, vechiul lor instinct de luptă om la om a fost stârnit și au sărit din tranșee, pornind cu baionetele înainte în urmărirea inamicului. Mulți nemți și-au găsit sfârșitul în apriga îmbrățișare a lui Peneș Curcanul (purtătorii de pene de curcan), regimentele românești de infanterie care au păstrat tradițiile înaintașilor lor de la Plevna. Suntem foarte bucuroși de victorie. Generalul Grigorescu[2], care a comandat armata noastră, s-a acoperit de glorie, dar ne întrebăm cu teamă ce e de făcut cu această complicată situație rusească. Fără mai multe provizii, tunuri, muniție, românii nu mai pot continua.

B. aproape că plânge de ciudă la întârzierile chinuitoare pentru guvernul nostru, pe care rușii le pun în cale.

---

mai importante lupte ale armatei române în timpul Primului Război Mondial. Germanii au încercat să străpungă apărarea din sudul Moldovei, însă rezistența românească, chiar și cu susținerea limitată a aliaților ruși, a permis ca România să nu fie scoasă din război.

1. Feldmareșalul August von Mackensen (1849–1945) a comandat ofensiva Puterilor Centrale pe linia Dunării și a fost apoi guvernatorul militar al teritoriilor românești administrate de ocupanți.

2. Eremia Teofil Grigorescu (1863–1919), general de divizie; în 1917, în calitate de comandant al Armatei I, a condus luptele de la Mărășești.

Octombrie

E deprimant să vezi cum se răspândesc ideile bolșevice în spitale, unde soldații români se refac după rănile de la Mărășești. De curând, la o demonstrație (sunt cel puțin două pe săptămână), i-am văzut pe mai mulți români, bandajați și cu cârje, mărșăluind în frunte cu o gașcă de inși sănătoși, purtând o pancartă pe care scria: „Moarte Regelui Ferdinand!“ și „Jos ofițerii!“.

Domnul Ray vine adesea să privească manifestațiile de la ferestrele noastre, căci suntem ca într-o lojă centrală la operă, și ne traduce lozincile rusești. Pancartele sunt enorme și ciudate, cu figuri pictate reprezentând îngeri grași care rup lanțurile; cranii și oase încrucișate, fierari în mărime naturală care zdrobesc coroane cu ciocane de aproape cinci ori mai mari decât coroanele, și tot așa. Cea mai mare și mai impunătoare demonstrație a durat mai multe ceasuri, duminica trecută. A fost organizată ca protest împotriva ucigașilor venerabilului episcop de Petrograd. Fusese asasinat de curând chiar în altar, în catedrală. Preoți în haine strălucitoare, fiecare ducând o icoană sfântă, îl înconjurau pe impunătorul mitropolit de Odessa. Au pornit încet de la Sobor și, oprindu-se la cele mai mari biserici, au făcut turul orașului. Erau urmați de o mulțime imensă, în principal femei, care cântau imnuri. Totul a decurs în ordine.

Mai târziu

Dr. Angelescu a plecat la Washington. B. a fost numit membru al misiunii sale și trebuie să-l urmeze când aranjamentele financiare și diplomatice vor fi gata. Va fi o adevărată mană cerească să părăsim Rusia. B. este complet extenuat și mulți dintre colegii ofițeri sunt bolnavi din cauza muncii epuizante, a stresului și a mâncării insuficiente. Simt

că voiajul va fi anevoios, chiar periculos, dar oricum ne confruntăm cu greutățile și pericolele și aici; și odată ce suntem în afara Rusiei ajungem acasă, la tihnă, în mijlocul celor pe care nu i-am văzut de mulți ani. Și apoi simțim că putem fi de real ajutor României în America.

Știind că putem lua doar bagaje de mână cu noi, vând hainele de care nu vom avea nevoie pe drum. Este destul de amuzant – am o grămadă de cereri și obțin prețuri minunate. Plănuim să mergem pe ruta transsiberiană până la Vladivostok. Generalul Vivescu[1], care va prelua postul lui B., va sosi în noiembrie. Va fi inițiat în activitățile misiunii, ceea ce va dura cam o lună, așa că pe la Crăciun putem pleca.

Mai târziu

Merg destul de des la biserica anglicană și mă bucur de slujbe și de întâlnirile cu membrii coloniilor engleză și americană. Capelanul, reverendul Cortier Forster[2], este foarte interesat de Rusia și de ruși, și urmărește cu neliniște desfășurările revoluției. O altă persoană interesantă pe care am întâlnit-o este prințesa Maria Volkonskaia, o rusoaică de origine franceză, care îmi place foarte mult. O femeie foarte cultivată, scriitoare și artistă, s-a refugiat aici din Volînia împreună cu soțul și copiii și s-au stabilit într-o casă în

---

1. Generalul Romulus Vivescu, ofițer de artilerie, fost comandant al Brigăzii 2 de Artilerie Grea.

2. R. Cortier Forster, capelanul forțelor britanice din Odessa și din regiunea Mării Negre, a și publicat, de altfel, în presa anglo-saxonă mărturii ale exceselor bolșevice – „*Tells of Outrages in Odessa by Reds; British Chaplain Describes Religious Persecutions during Former Occupation of Port*“, în *The New York Times*, 11 aprilie 1919; „*Saw Orgies of Reds in Hapless Odessa; British Chaplain Gives Details of Scenes at Former Occupation of Port*“, în *The New York Times*, 15 aprilie 1919; „*Bolshevism, Reign of Torture at Odessa*“, în *London Times*, 3 decembrie 1919.

partea din spate a parcului Alexandru, unde a atras lângă ea un grup încântător și cosmopolit. Cum locuim într-o poziție atât de centrală, trece adesea pe la noi să stăm de vorbă atunci când pleacă sau vine în oraș și ne ține la curent cu întâmplări pe care altfel le-am ignora complet. Este plăcut să întâlnești o asemenea rusoaică, cu entuziasm și cu credință în viitorul țării ei, în pofida dezastrului de acum.

Însă a avut o experiență macabră când și-a dus copiii la un palat pe care-l are în Basarabia, lângă Cetatea Albă. Într-o dimineață, puțin după sosire, s-a dus în oraș. Un val de teroare cuprinsese așezarea. Țăranii erau la cimitir, dezgropând furibunzi oaselor nobililor de mult decedați și aruncându-le câinilor flămânzi, care urlau pe la porți. Profanau biserica, spărgându-i ferestrele și purtându-se ca niște nebuni. S-a întors iute acasă, a ordonat înhămarea cailor de la fermă, a pus copiii într-o căruță și a luat-o pe drumul către Odessa. La căderea nopții au dormit pe câmp. Și după alte aventuri, mai mult amuzante decât alarmante, s-au întors cu bine la Odessa. Mulți dintre ceilalți refugiați au istorii mai tragice de povestit.

CAPITOLUL V
noiembrie 1917 – februarie 1918

Greutăți și pericole tot mai mari – Ucrainenii – B. arestat și eliberat – „Batalionul morții" – Lupte de stradă – Racovski

Noiembrie

Ieri B. s-a dus să se întâlnească cu unul dintre comandanții secției militare și l-a găsit la birou pe șoferul generalului, numit de Soviete înlocuitor al șefului său. În alte ministere ofițerii au demisionat, căci nu le mai sunt ascultate ordinele.

Marina rusă este atotputernică în port. Marinarii și-au alungat ofițerii și pe fiecare navă s-a constituit un Soviet. Auzim povești sinistre despre procese în miez de noapte la bordul navei *Almas*. Sovietele vânează și arestează ofițerii nepopulari, iar despre mulți dintre ei nu s-a mai auzit nimic după ce au fost arestați.

Nu demult, echipajul de pe un vas a luat hotărârea să plece în alt port. Trei delegați l-au vizitat pe fostul amiral al flotei și l-au rugat să vină la bord, căci marinarii doreau să-și ia rămas-bun. Fusese mereu popular printre oameni, dar soția lui se temea de trădare și a încercat să-l convingă să nu se ducă. Rugămințile ei au fost zadarnice, căci el nădăjduia să-și influențeze foștii subordonați și să le ceară să se comporte blând, așa că s-a dus în port. A fost escortat la bord și i-a fost dat să audă următorul discurs:

— Amirale, am fost mereu mulțumiți de tine și vrem să-ți dovedim că în noile și glorioasele zile ale libertății n-am uitat să fim recunoscători pentru tratamentul omenos avut față de noi în vremurile trecute. Plecăm de la Odessa și dorim să primiți un dar din partea noastră.

După care i-au pus la picioare o cutie de 22 de livre de zahăr! Amiralul le-a mulțumit și le-a urat drum bun, cerând ca zahărul să-i fie dus în droșca cu care venise în port, căci era prea bătrân și bolnav să-l care singur. Șeful Sovietelor (un fost fochist) a luat pe umeri cutia și a făcut cum i se ceruse. De pe doc amiralul s-a uitat în urma lor cum pleacă. Însă, până să iasă din raza portului, vasul a părut că se împotmolește și n-a mai putut înainta. Cum nu erau alți ofițeri la bord, amiralul a făcut rost de o barcă și s-a dus în ajutorul lor. Sub comanda lui marinarii au manevrat nava, reușind să iasă în mare. După ce le-a zis să tragă învățătură din asta, amiralul a coborât în barcă și i-a lăsat să se descurce. S-au îngrămădit pe puntea navei și l-au ovaționat din inimă. În câteva ore vasul nu se mai vedea.

Mai târziu

Auzim adesea focuri de armă trase pe străzi în timpul nopții. Mergând la piață într-o dimineață, Mitru a văzut un bărbat zăcând pe trotuar într-o baltă de sânge. Nu era nimeni în preajmă. S-a apropiat și a constatat că nefericitul fusese împușcat în spate și murise.

Generalul Vivescu a sosit și preia conducerea misiunii în condiții extrem de dificile. Și misiunea franceză, comandată de colonelul Arquier[1], care cooperează cu misiunea noastră, are greutăți, deși aici francezii sunt mai populari decât românii. Cauza neînțelegerilor dintre români și Rusia este marea cantitate de provizii lăsate în depozite lângă gările de-a lungul drumului dintre Odessa și Iași, pe singura linie de legătură, calea ferată basarabeană.

Bande de tâlhari înarmați sparg noaptea aceste depozite și fură bocanci, paltoane, arme sau orice mai găsesc. Paznicii

1. Joseph Antoine Arquier, comandantul misiunii militare franceze în sudul Rusiei.

(ruși) fie nu se sinchisesc, fie iau parte la împărțirea prăzii. Generalul Berthelot (reformatorul francez al armatei noastre) este foarte îngrijorat și îndeamnă guvernul român să trimită trupe în Basarabia ca să apere aceste provizii vitale pentru noi. Reclamațiile și anchetele sunt inutile aici. De fapt, haosul este atât de mare, că la fiecare 24 de ore personalul tuturor ministerelor se schimbă cu totul și negocierile și explicațiile trebuie reluate de la zero.

Decembrie

Nu mai avem ziare de o lună. Sunt atâtea probleme cu lumina electrică, încât trebuie să avem întotdeauna pregătite lumânări, pe care le aprindem cu tăciuni, căci chibrituri nu se mai găsesc. Pentru a cumpăra zahăr, cărbuni, săpun sau pâine, ordonanțele stau ore întregi la coadă la centrele de distribuire, acum conduse de Soviete, și se întorc adesea cu mâna goală. Rezerva noastră de combustibil scade, așa că luăm o singură masă caldă pe zi. Ca și la Iași, singurele subiecte de conversație sunt legate de cele necesare traiului. În apropiere de casa noastră s-au găsit bombe, plasate pentru a arunca în aer o bancă, dar din fericire oficialii băncii le-au descoperit la timp.

În pofida tuturor acestor greutăți Opera este plină în fiecare seară. Lojele și cele mai bune locuri sunt ocupate de soldați însoțiți de femeile lor în haine de sărbătoare, doamne pe care le îmbrățișează în public când le vine cheful. Hoții de buzunare sunt activi la plecarea spectatorilor și mai multor români li s-au furat sume mari de bani. B. a fost la Iași (o călătorie foarte neplăcută) să vadă cum decurg aranjamentele pentru plecarea noastră. A aflat că nu puteam obține documentele până după Anul Nou. Judecând după rapoarte, agitația domnește în Siberia, unde diferite grupări politice se luptă pentru controlul principalelor orașe. Încep să am îndoieli că vom scăpa din Odessa, deși de câteva

săptămâni zeci de români pleacă zilnic, cu trenuri supra-aglomerate, sperând să ajungă în Franța prin Arhanghelsk.

Mai târziu

Într-o fostă școală pentru fetele din familiile bune este sediul unui așa-numit partid politic ucrainean. Întreg sudul Rusiei era cunoscut în trecut sub numele de Ucraina și locutorii lui erau diferiți din toate punctele de vedere, inclusiv ca limbă, de rușii de nord. Recent, ideea unei republici ucrainene, opusă guvernului bolșevic de la Petrograd, a devenit populară între oamenii cu educație. Aceștia s-au organizat într-un grup puternic, sperând să-i controleze pe adepții schimbărilor revoluționare violente (care ar vrea să impună confiscarea proprietăților private și să instituie teroarea) și încercând să însuflețească sentimentele naționale ale locuitorilor Ucrainei.

Drapelul adoptat are culorile albastru și galben și flutură pe multe clădiri. Soldații din partidul ucrainean poartă banderole verzi pe braț, dar nu-ți trebuie multă inteligență să înțelegi că de fapt au două banderole – una în buzunar și alta la vedere; una verde, una roșie – aderența la partidul ucrainean sau bolșevic cumpărându-se ușor cu 200-250 de ruble.

Ianuarie 1918

De Anul Nou am fost invitați la masă la un general rus. Împușcăturile erau atât de obișnuite în zonă, încât ne-am gândit și răzgândit în câteva rânduri înainte să ne aventurăm afară, dar în cele din urmă ne-am luat inima-n dinți. Petrecerea a fost însă stricată de luptele de stradă care se dădeau în fața locuinței amfitrionului nostru. Pe la trei dimineața ne-am aventurat spre casă.

Luna trecută a fost mai plină de evenimente decât ani de viață normală. Acum trăim într-o incertitudine chinui-

toare și fiecare oră ce trece ne dă emoții. Rușii s-au declarat în război cu românii și luptă împotriva lor pentru controlul proviziilor și munițiilor din Basarabia.[1] N-am mai primit nici un mesaj de la Iași de la Crăciun și prima dovadă a noii situații a fost arestarea lui B., când a plecat de acasă pe 7 ianuarie. A fost dus la bordul navei *Almas* și închis peste noapte, dar a fost eliberat viu și nevătămat în urma intervenției energice a consulilor.

Dezertorii românii continuă să defileze pe străzi în număr tot mai mare. S-au intitulat „Batalionul morții“[2] și sunt acum o amenințare serioasă la adresa coloniei noastre.

De curând B. a avut ghinion și o mică tăietură de la bărbierit i s-a infectat, astfel că a trebuit să facă o mică, dar dureroasă operație. Suferă mult și trebuie să facă zilnic tratament la spitalul miliar. Deși bolnav, e hotărât să ajungă la o înțelegere cu „Batalionul morții“, încercând, în colaborare cu consulul nostru și un comitet de senatori și deputați, să recâștige loialitatea dezertorilor față de patria mamă. Mă tem însă că eforturile lor vor fi inutile – este prea târziu.

Bolșevicii și ucrainenii, pe de altă parte, sunt din ce în ce mai înverșunați unii față de ceilalți.

Circulă multe zvonuri despre apropierea unei puternice armate germane și austriece. Cele mai crunte și fanteziste rapoarte ne-au șubrezit încrederea, dar un lucru este sigur: suntem într-o situație gravă și disperată. Fericita perspectivă de a pleca în America ni s-a șters din minte.

Când am ajuns la Odessa, autoritățile rusești i-au pus la dispoziție lui B. un automobil frumos în schimbul unuia dat de români Comisiei Ruse de la Iași. De la Anul Nou au fost mai multe încercări să i se ia această mașină, dar B. a reușit să le dejoace pe toate până astăzi.

---

1. În fapt relațiile diplomatice dintre guvernul bolșevic și România fuseseră rupte prin arestarea ministrului României la Petrograd, Constantin Diamandi, pe 31 decembrie 1917/13 ianuarie 1918.

2. Numit și „Batalionul revoluționar“.

Dimineață pe la zece am auzit pași grei pe holul de la intrare și apoi un ciocănit insistent în ușă. Mitru a întrebat:

— Cine-i?

Pauză.

— Prieteni, a venit răspunsul.

Am șovăit temători. Loviturile grele în ușă au continuat. M-am gândit că e mai bine să deschidem decât să ne dărâme ușa. Când a tras Mitru zăvorul, au intrat șapte inși (patru în civil și trei în uniforme de marinari ruși, înarmați cu puști).

— Unde este automobilul? Vrem mașina comandorului! au strigat.

O menajeră care lustruia podeaua în salon s-a ridicat speriată și a luat-o la fugă pe hol spre o ușă ce dădea în curtea interioară. Cei trei marinari și-au armat puștile și au fugit după ea strigând „Stai!, Stai!“, ceea ce-a făcut-o să gonească și mai tare. Nu știu să spun dacă credeau că ea este automobilul.

Mitru l-a luat pe purtătorul de cuvânt de marginea hainei și i-a spus liniștit și rațional:

— Ascultă, tovarășe, comandorul nu este aici – și nici automobilul. Nu-l putem ține în casă, știi. Cum să-l urcăm pe scările de la intrare? Mașina trebuie să fie la biroul comisiei. Știi unde este – lângă Sobor. De ce nu mergi s-o cauți acolo?

Știam de zilele trecute că B. ordonase ca automobilul să fie oprit mereu pe o stradă lăturalnică, la ceva distanță de birou.

— Oricum, dacă doriți să căutați în casă, sunteți liberi s-o faceți, am adăugat.

M-au urmat posaci din cameră în cameră, fără să comenteze și să atingă nimic. Cei trei marinari s-au întors de jos părând oarecum rușinați. S-au sfătuit câteva minute în hol și apoi au plecat, frustrați și aparent uimiți. Când s-a întors B. la prânz, mi-a spus că lăsase automobilul la ușă când s-a

dus să se întâlnească cu contele de Visart, mai sus pe stradă; când s-a întors, jumătate de oră mai târziu, dispăruse. Eforturile de a-l găsi în acea după-amiază au fost zadarnice. Fără îndoială că musafirii noștri de dimineață, găsindu-l după ce au plecat de aici, l-au intimidat pe șofer și au plecat cu mașina.

20 ianuarie

Bolșevicii și ucrainenii au ajuns la confruntări în cele din urmă. În ultimele trei zile s-au bătut pe străzi pentru a prelua controlul orașului.

Am băgat de seamă o activitate neobișnuită pe străzi duminica trecută. De la geam am văzut trecând mici detașamente de cavalerie, automobile pline de arme, camioane cu mitraliere. Marinarii au adus din port mai multe tunuri mari. Focurile răzlețe din timpul nopții deveniseră atât de dese, încât nu le mai dădeam atenție, dar luni dimineață ne-am convins că era o chestiune serioasă văzând pe strada din fața casei noastre o baricadă ridicată cu băncile din parc și două tunuri mici așezate lângă soclul statuii lui Pușkin. Cercetând vecinătățile cu multă prudență, ne-am dat seama că roșiii controlau zona. Împușcăturile au început curând și au continuat fără întrerupere ore în șir. Casa a fost lovită de sute de gloanțe, căci intrândurile ferestrelor pivniței erau tranșee convenabile. A doua zi un tanc cu aspect ciudat a tot trecut în sus și în jos pe stradă, trăgând în toate părțile. La una dintre întoarceri, capătul tunului a lovit fereastra salonului. Infirmierele de la un spital din apropiere au ieșit cu tărgi și cu un steag alb pentru a-i ridica pe cei căzuți. Ucrainenii păreau stăpâni pe situație, când roșiii au avut o idee strălucită. Gruparea lor are sprijinul cvasiunanim al marinarilor din port, iar aceștia și-au adus vasele aproape

de chei, astfel încât să poată trage cu tunurile mari direct pe strada principală. Marinarii sunt din alte părți și Odessa li se pare un loc bun de jefuit. Puțin le pasă de clădiri sau de monumente. Vibrația primei lovituri a tunurilor mari ne-a făcut țăndări ferestrele din față într-un mod foarte curios: parcă trecuse o minge mică prin mijlocul fiecăreia, unde rezistența era maximă, și spărsese ochiurile în triunghiuri egale de jur împrejur. Sticla a vibrat o clipă, apoi a căzut în camere cu un zgomot asurzitor!

Pentru a varia monotonia, am primit vizite și de la bande de marinari, care, motivând că sunt în căutare de arme de foc, și-au făcut numeroase suvenire. Prima dată au intrat în casă imediat ce se spărseseră ferestrele. Eram toți în camera lui Mitru, care dă spre curte, unde dusesem repede pătuțurile copiilor. B. era pe canapea, Barbu și Sybilica de fiecare parte a lui; încerca să le distragă atenția de la gălăgia de afară desenându-le ceva cu creioane colorate. Christine și cu mine ne sfătuiam dacă să curățăm mormanul de sticlă spartă sau să-l lăsăm unde era. Dintr-odată s-a deschis ușa din spate și a apărut portarul, împins dindărăt de șase-șapte marinari înarmați (literalmente) până în dinți. Primul l-a înfășcat de braț pe B., care se ridicase, căutându-l în buzunare ca să se asigure că nu ascunde arme. Furios, B. îl tot împingea către tovarășii săi de la ușă, spunând:

— Afară! Nu vezi că sunt numai femei și copii aici? Căutați în restul casei dacă vreți!

Barbu a început să țipe. Unul dintre marinari, un ins uriaș, s-a apropiat de el și aplecându-se i-a spus:

— Nu-ți fie frică, nu-ți fac nimic, fluturând inconștient un revolver la câțiva centimetri de nasul copilului, ceea ce firește că nu-l liniștea.

A luat-o la fugă pe holul principal – eu după el, cu inima cât un purice. În timp ce încercam să-l liniștesc, marinarii au percheziționat restul casei. Revenind, am constatat că Sybilica dispăruse. Am strigat-o cu neliniște și teamă.

Vase de război în portul Galați

Regele Carol I împreună cu generalul Panait Warthiadi, șeful Statului-Major Regal (1900–1906) și comandant al Corpului 3 Armată Galați (1906–1910).

Trupele române trec Dunărea în Bulgaria, în 13 iulie 1913.

— Aici sunt, mami, a răspuns, scoțându-și căpșorul blond de sub pătuț, unde se refugiase din calea furtunii.

Domnul Ray ne sună de la consulat în fiecare seară să întrebe dacă-l sfătuim să se întoarcă acasă, căci apartamentul lui este pe strada noastră.

23 ianuarie

Roșiii au învins. În această dimineață, pe la 11, cum totul era liniștit, am ieșit și am văzut statuia Ecaterinei acoperită cu pânză de sac. Pe trotuare erau sute de cartușe. Pivnițele celor două hoteluri din cartierul nostru, Petrograd și Londra, fuseseră „rechiziționate“; trotuarul din fața clădirilor era roșu de la vinul vărsat, iar mirosul băuturii plutea în aer. Sticle cu gâturile sparte erau aproape la fel de numeroase ca și gloanțele. Pe stradă nu era mai nimeni. Din fericire am avut destule provizii în casă în timpul luptelor. Multe cunoștințe au suferit în lipsa hranei înainte să îndrăznească să iasă și chiar și așa s-au întors adesea cu mâna goală, căci piața era închisă și magazinele aveau storurile de fier trase. Ni se spune că la Odessa se ascund cel puțin 15 000 de ofițeri ruși, care nu par să aibă inițiative sau idei de organizare. E ciudat că n-au ales să sprijine partidul ucrainean ca să nu fie vânați de extremiștii la putere, cum sigur se va întâmpla. Numărul celor care ucid și jefuiesc este relativ mic, însă populația este temătoare și supusă; e nevoie de un lider care să restabilească ordinea.

Pregătirile pentru înmormântarea colectivă a patrioților (!) bolșevici uciși în timpul luptelor sunt în toi. Mai multe sicrie de un roșu aprins au trecut pe lângă casă pe locurile din spate ale unor mașini deschise, însoțite de coroane de flori artificiale și frunze de cel puțin opt picioare diametru. N-am putut afla numărul exact de victime, dar credem că au fost ucise vreo câteva sute de persoane. Gara a fost puternic

avariată, iar cupolele verzi ale bisericii din fața ei au numeroase fisuri adânci. Pe trotuare este un strat gros de cărămizi căzute, sticlă spartă și alte dărâmături.

Situația coloniei noastre va fi mai grea acum. În toiul luptelor mai mulți români care locuiau la hoteluri au fost arestați pe timpul nopții, dar cei mai mulți au fost eliberați, după ce au oferit mite grase.[1] Avem o viață agitată, căci prietenii celor arestați vin toată ziua să-l roage pe B. să încerce să-i ajute să fie eliberați. Ne-am înlocuit ferestrele la prețuri enorme.

28 ianuarie

Am aflat dimineața asta că a sosit Racovski[2], trimis de Lenin și Troțki pentru a prelua controlul asupra Odessei acum, că este cu totul în mâinile bolșevicilor. Auzisem vag despre acest om, dar consternarea care a cuprins colonia noastră la aflarea veștii m-a făcut să încerc să aflu cât mai multe detalii despre el. Este de origine bulgară, medic de

---

1. „Pe de altă parte, tot aceștia (temnicerii) ne propuneau internarea în sanatorii și chiar libertatea pe garanții variind între 5 000 și 20 000 de ruble, după informațiile ce aveau asupra avutului fiecăruia" – raportul generalului Vivescu, aprilie 1918, în *Ideologie și structuri comuniste în România. 1917–1918*, editori Florian Tănăsescu, Dumitru Costea, Ion Iacoș, Gheorghe Neacșu, Marin C. Stănescu, Nicolae Tănăsescu, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1995, p. 397.

2. Cristian Racovski (Krăstio Gheorghev Stancev, 1873–1941), important militant socialist, cu activitate internațională. Născut în Bulgaria, a copilărit la moșiile familiei din Dobrogea (lângă Mangalia), teritoriu primit de România prin prevederile Păcii de la Berlin (1878). A făcut studii medicale în Elveția, Germania și Franța, fiind atras de tânăr de ideile socialiste și publicând în gazete de stânga. După ce a revenit în România, a fost unul dintre liderii grupării socialiste din țara noastră, contribuind la organizarea sindicală a proletariatului industrial și sprijinind publicarea de gazete muncitorești. A fost expulzat din România, dar a recâștigat în instanță cetățenia română

profesie. Familia lui avea ceva proprietăți în partea Dobrogei cedată României acum mai mulți ani.[1] A făcut clasele primare în școli românești și e cetățean român, deși evident nutrește o ură imensă față de România, ca orice fiu sincer al Bulgariei. Ca tânăr cu multe realizări intelectuale s-a afirmat în Partidul Socialist, dar din cauza activităților sale a fost exilat de la Constanța, unde locuia. Fusese mulți ani legat de mișcarea socialistă internațională și era prieten bun cu Lenin. După revoluție făcuse imprudența să revină în România și a făcut tot ce i-a stat în putință să-i convingă pe soldați să urmeze exemplul fraților lor ruși. Văzusem cu ochii noștri rezultatele eforturilor sale. Oricum, a întrecut măsura și a fost arestat și închis la Iași. Cum a scăpat este un mister pentru toți de aici. Nu ne putem aștepta să fie un dictator blând.

2 februarie

B. tocmai pleca la spital dimineața asta, pe la ora opt, pentru tratamentul zilnic, când a intrat ordonanța generalului Vivescu. Ne-a spus că șeful lui fusese arestat noaptea trecută de către o bandă de bolșevici ruși și români odată cu domnul Georgescu, comisarul Ministerului de Externe, care locuia

---

și și-a făcut cunoscute viziunile comuniste internaționaliste. A fost arestat în 1916 și a fost transferat la Iași după retragerea în Moldova, dar a fost eliberat, cu prilejul unei demonstrații pe 1 mai 1917, de Sovietul soldaților ruși staționați în capitala moldavă. Refugiat în Rusia, s-a alăturat bolșevicilor și a fost colaborator apropiat al lui Lenin și Troțki. Mai târziu a ocupat funcții importante în Ucraina controlată de forțele bolșevice, a fost diplomat în slujba URSS, dar a intrat în opoziție față de noua conducere stalinistă, fiind arestat și în cele din urmă executat alături de alți „trădători“ ai cauzei bolșevice. Pentru detalii despre viața și activitatea lui, a se vedea *Racovski. Dosar secret*, ediție de Stelian Tănase, Polirom, 2008.

1. Referire la Cadrilater, cedat României prin Pacea de la București (1913).

în aceeași casă. Ne-a spus că din câte știe aproape toți românii importanți fuseseră luați de lângă familiile lor. Petrecuserăm o noapte liniștită și nu ne puteam explica cum de nu fusese și B. făcut prizonier. M-a cuprins teama că dacă îl arestau nu mai putea primi ajutor medical și se putea ajunge la infecție. Am stăruit cu toată convingerea să meargă la reședința consulului italian până aflam dacă se putea face ceva pentru a-i elibera pe ceilalți sau până se făcea altă tentativă de a trimite vești la Iași.

După o oră de încercări chinuitoare, cu urechile mereu ciulite în așteptarea bolșevicilor, B. a acceptat să meargă și a plecat pe jos, în haine civile, spre casa familiei de Visart, la circa 15 minute de mers. Nimic ciudat nu s-a întâmplat în timpul zilei. La ora cinci am legat strâns la brâu o cămașă curată pentru el, am îndesat în buzunarele paltonului câteva gulere și batiste și am plecat la Consulatul italian. Contele baricadase toate ușile atât de bine, că servitorul lui, un marinar, de-abia a reușit să mă conducă în salonul din spate, unde l-am găsit pe B. cu gazdele lui. Se făceau și se desfăceau zeci de planuri de salvare. Contele făcuse în așa fel încât să fie trimis la Iași un curier de încredere, dar atât de mulți dispăruseră fără să mai dea vreun semn de viață, încât am puține speranțe ca acesta să reușească. Doctorul venise mai înainte să-l vadă pe B., iar asta m-a mulțumit cel mai mult.

3 februarie

Liniște deplină toată ziua. Cum nu îndrăznesc să-l las pe Mitru să iasă din casă de teamă să nu fie arestat, bucătăreasa a făcut piața și s-a întors cu o droșcă. Prețul cărnii și al legumelor s-a triplat și este foarte dificil să primești rest. Am în talpa ciorapilor bani necesari pentru o săptămână. Nu folosește să-i ascunzi în sutien, căci bolșevicii caută și

în îmbrăcămintea femeilor când percheziționează o casă. Christine și Mitru au și ei sume considerabile ascunse asupra lor.

După-amiaza asta i-am trimis pe copii cu Christine să-l vadă pe B. I-am pus câteva țigări pe fundul unei cutii de bomboane, am așezat o bucată de carton deasupra și apoi câteva pietricele, împachetate în hârtie asemenea bomboanelor de aici, în caz că cineva va deschide cutia, căci adesea cei care aduc pachete sunt opriți și țigările sunt confiscate. A fost plăcut surprins, iar pentru drumul spre casă contesa a înlocuit pietricele cu bomboane adevărate pentru mesageri.

Aștept din oră în oră vizita bolșevicilor – trebuie să vină.

CAPITOLUL VI
februarie 1918

O vizită de la bolșevici – B. se predă voluntar – Fondurile rechiziționate – Privire detaliată asupra regimului bolșevic

4 februarie, pe la 1 AM

Astăzi, pe când m-am așezat la masă să mănânc de prânz, a venit un tânăr pe care-l cunoșteam din vedere și despre care știam că are legături cu serviciul românesc de transport naval. L-am poftit să stea la masă și l-am întrebat cu ce ocazie pe la noi. Mi-a spus că niște prieteni români care se ascundeau îl trimiseseră să-i ceară sfatul soțului meu dacă să se predea lui Racovski, care împânzise orașul cu anunțul că dacă românii se predau de bună voie vor fi bine tratați, iar de nu, vai de ei când vor fi prinși. În vreme ce discutam aprins (în franceză), am auzind un răpăit sinistru în ușă cu patul unei puști, semnalul sosirii unei bande de bolșevici. Nici nu putea fi vorba să opunem rezistență. I-am spus lui Mitru să deschidă ușa. Imediat o bandă de vreo zece inși duri a intrat în cameră și șeful lor, apropiindu-se de masa unde stăteam, mi s-a adresat în rusește. Am răspuns că nu vorbeam rusa suficient de bine pentru a purta o conversație. Apoi o voce din spate a spus: „Vorbește românește bine“, remarca venind de la un fost soldat român, care evident mă cunoștea după reputație de la Galați. Oricum, a venit un interpret și conversația a continuat în franceză. Prima întrebare a fost:

— Unde-i soțul tău?

Am răspuns că nu știu.

— Când l-ai văzut ultima dată?

Am zis că plecase de trei zile la spital pentru tratament și de atunci nu-l mai văzusem.

Întorcându-se spre tânărul care stătea la masă, a întrebat.

— Ăsta cine-i?

Inima mi s-a înmuiat, când spre uimirea mea a venit răspunsul:

— Să nu îndrăzniți să mă atingeți; sunt supus britanic.

Credeam că bietul tânăr își ieșise din minți, căci nu-l auzisem spunând vreun cuvânt în engleză, dar când i s-a solicitat, a scos din buzunar un document, dovedind că era supus britanic, născut în Malta, deși naționalitatea reală era cea greacă. Văzând dovada irefutabilă a cetățeniei britanice, bolșevicii l-au lăsat în pace și, deși nu-l lăsa inima să mă lase acolo, a plecat numaidecât, îndreptându-se, cum am aflat mai târziu, spre biroul consulului american, pe care l-a informat despre ce se întâmpla.

Uniformele bandei, cele mai multe furate din depozitele britanice, se încheiau cu nasturi pe care scria *Georgius Rex* și aveau reprezentați leul și licorna; soldații aveau, totodată, banduliere cu câteva sute de cartușe. Toți erau tineri – unii băieți de 18-20 de ani; fiecare avea o pușcă cu baionetă și două revolvere, așa că întreg grupul amintea de „pirații din Penzance“[1]. Și-au ținut bonetele pe cap tot timpul, dar liderul, fără îndoială evreu, mi s-a adresat cu deferență. În timp ce răscoleau totul a sunat telefonul. Am smuls receptorul rapid și am constatat că era contesa. Am răspuns repede la întrebări și, spunând că sunt ocupată, am închis. Mergând în camera copiilor i-am rugat să nu-i deranjeze pe cei mici, care erau în pătuțuri, gata pentru somnul de după-amiază. Mi-au respectat rugămintea. Christine le dăduse copiilor

1. *Pirații din Penzance sau Sclavul datoriei*, operă comică pe muzică de Arthur Sullivan și cu un libret de W.S. Gilbert. A avut premiera în 1879 și a fost extrem de populară în epocă.

perne și îi îndemnase să se joace până trece agitația. S-au uitat grav la intruși, apoi Barbu i-a salutat militărește.

— Mami, aceia erau soldați adevărați! a exclamat impresionat când au plecat.

Scotociseră toate ungherele casei și au luat toate documentele găsite, iar la plecare l-au luat și pe Mitru cu ei. Nu mă îndoiam de afecțiunea pe care ne-o purta, dar mă temeam că va fi torturat ca să dea în vileag unde se ascunde soțul meu. Pe la șase s-a întors, alb ca varul. I-au pus un revolver la tâmplă, spunând că-l vor împușca dacă nu spune adevărul. N-a făcut-o și și-a mărturisit atât de cinstit completa ignoranță, încât l-au lăsat să plece, cu promisiunea că-i va anunța de îndată ce va afla ceva. De asemenea, și-a mărturisit cea mai sinceră aderență la bolșevism. Pe când se afla în fața Sovietului, un tovarăș de-al său a fost dus în curte și împușcat.[1]

Lângă casă sunt postate santinele, așa că nu pot ieși, de teamă să nu fiu urmărită. Liderul bandei de bolșevici m-a avertizat înainte să plece că, dacă soțul meu nu va fi găsit în 24 de ore, voi fi arestată în locul lui.

Pe când Mitru era plecat, a apărut domnul Ray; a venit imediat ce fusese avertizat de supusul britanic. O santinelă l-a oprit la ușă, dar a fost lăsat să intre când a spus cine este. Era foarte indignat de cele întâmplate și mi-a zis că va merge și va protesta la Racovski pentru această „jignire impardonabilă“, cum a numit-o. Din fericire toată lumea mă consideră americancă, așa că-i este mai ușor să protesteze. Am telefonat la contesa de Visart, spunând că voi veni a doua zi să-l văd pe B. Cred că am reușit să-mi ascund neliniștea față de ea.

---

1. Excesele bolșevicilor în această perioadă sunt detaliate în rapoartele din ianuarie și aprilie 1918 ale generalului Vivescu – *Ideologie și structuri comuniste*, pp. 347–350 și 396–403.

Sunt sfârșită de oboseală, dar știu că nu pot dormi. E o binecuvântare că Mitru s-a întors viu și nevătămat și mă simt mai liniștită în privința santinelelor, căci vigilența lor ne va apăra de bandiți. Domnul Ray a telefonat acum o oră, spunându-mi că-l văzuse pe Racovski, care-i promisese că locuința nu va mai fi vizitată, iar el (Ray) va trece dimineață să mă vadă.

5 februarie

Rezultatul întrevederii dintre Ray și Racovski n-a fost pe cât de favorabil speram. Racovski este hotărât să-l ia prizonier pe B. I-a spus domnului Ray că nu putea garanta pentru viața lui dacă B. era găsit de „Batalionul morții“, căci suspectau că se ascunde la unul dintre consulate și știau că de fapt consulii nu se puteau apăra nici pe ei înșiși. A spus că B. va fi mai în siguranță în pușcărie decât afară și tot așa. Domnul Ray nu i-a spus încă lui B., a venit să discute cu mine înainte, deși e de părere că B. trebuie să-și hotărască singur soarta. Domnul Ray crede că Sovietul își va ține cuvântul din respect față de consuli, pe care vrea să-i impresioneze plăcut. Simt că scuza unui accident poate fi ușor invocată dacă B. ar dispărea. N-am încredere în Racovski sau în vreunul dintre roșii.

Cum nu ne puteam da bătuți fără luptă, ne-am dus după-amiază să-l vedem pe prințul Sebastian Moruzzi[1], prieten cu B., care acum câțiva ani îl ajutase pe Racovski, care astfel ar fi trebuit să-i fie recunoscător. Domnul Moruzzi și alți români de seamă se refugiaseră la un sanatoriu, unde doctorii se străduiesc să-i protejeze de bolșevici în schimbul unor tarife exorbitante. Domnul Ray l-a întrebat

1. Fiul lui Alexandru D. Moruzzi, a fost prefect de Tulcea și deputat în Parlamentul României în perioada antebelică.

dacă ne putem încrede în cuvântul lui Racovski și dacă, după părerea lui, Racovski controla Sovietul. Domnul Moruzzi a fost prudent. Ne-a spus că va face tot ce se poate, dar a sugerat rapid soluții ca B. să plece deghizat. Avea îndoielile lui în privința influenței lui Racovski pe lângă Soviet pentru a limita violențele – punctul său forte era să încurajeze noi excese.

Am părăsit sanatoriul foarte abătuți. Se întuneca de-acum, însă nevrând să renunț l-am rugat pe domnul Ray să mă însoțească la casa unui prieten englez care cunoștea bine Odessa, gândindu-mă că putea sugera vreo cale ca B. să scape. Apropiindu-ne de casă, am oprit droșca mai departe, în josul străzii, și am așteptat ca birjarul să dispară după colț înainte să ne apropiem de casă. De la ultima mea vizită grilajul de fier fusese întărit cu scânduri; după ce am sunat de mai multe ori, capul portarului s-a ițit printr-o ușiță tăiată în ele. Ne-a dat drumul fără chef. Prietenii noștri au fost foarte primitori și amabili, dar n-au putut sugera nimic practic care să ne ajute. După ce am vorbit vreo jumătate de oră, s-a auzit din nou soneria. Am stins iute luminile și am tăcut mâlc. Una dintre fiice a întrebat cine e. Era un delegat al Sovietelor, care trebuia să verifice casa și să ateste că era corect numărul de persoane raportat ca locuind acolo în ultimele 24 de ore. Domnișoara V. H. a răspuns că toți erau la culcare, cerându-i să revină cât de dimineață dorea. A urmat o discuție cu voce scăzută, portarul părea să insiste că totul e în ordine, așa că delegatul a plecat. Asta m-a convins de prostia de a ne mai ascunde. I-am dat zece ruble portarului și am mers pe jos cei cinci kilometri până acasă, Ray încerca să mă încurajeze și consoleze. Ne temeam de ce s-ar fi putut întâmpla în absența noastră, dar era liniște, deși toți așteptau nerăbdători întoarcerea mea.

7 februarie

Ieri după-amiază domnul Ray a apărut pe neașteptate cu B. Am rămas mută văzându-i că intră pur simplu pe ușă, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Domnul Ray mi-a spus că dimineață se dusese să-l vadă din nou pe Racovski și primise noi asigurări și promisiuni de la el. Apoi s-a dus la B., pe care familia de Visart n-a izbutit să-l înduplece să nu plece imediat din casa lor; abia de i-a lăsat timp domnului Ray să explice toate circumstanțele și și-a luat la revedere de la gazdele sale. Apoi au coborât pe Pușkinskaia, după câte se pare, fără să atragă atenția. B. mi-a spus că nimic nu era mai insuportabil decât suspansul și teama ce-l chinuiau de când plecase, deși nu știuse de vizita bolșevicilor până nu-i spusese domnul Ray.

S-a dus numaidecât la Racovski. Nu speram clemență și mă așteptam ca B. să fie închis pe loc. A fost deci o mare surpriză să-i văd pe amândoi înapoi o oră mai târziu. Racovski îi primise singur, vorbise rezonabil și moderat despre situație. Rusia și România erau în război, B., ca șef al Comisiei, era de drept prizonier de război; spera să-l poată elibera mai târziu etc. B. a spus că era gata să se alăture celorlalți prizonieri și că nu căuta favoruri, sperând că arestarea lui va face ca restul coloniei să fie lăsată în pace. Domnul Ray a intervenit și a propus ca B. să rămână acasă în acea noapte. Racovski a primit pe loc, părând mulțumit să dea curs cererii. Și iată-i aici.

Copiii s-au bucurat să se joace cu tata. După ce i-am pus în pat, m-am apucat să-i fac bagajul lui B., împachetând cele necesare în două valize și un coș, vorbind în tot acest timp cu el despre viitor și încercând să ne pregătim pentru orice eventualitate. Credința lui B. în steaua României rămâne neabătută – *„Românii nu pier“* este convingerea lui – și găsește multe motive să nu dispere.

Domnul Ray a luat micul dejun devreme la noi. Ultimul moment a fost greu, în ciuda sforțărilor noastre. Mitru a chemat supărat o droșcă, a pus valizele în ea și au plecat. Domnul Ray a revenit la prânz să-mi spună că-i însoțise pe Racovski și B. la bordul navei *Împăratul Traian*, unde B. fusese închis cu ceilalți prizonieri, prietenii lui. În prezența domnului Ray, care înțelege și vorbește bine rusește, Racovski le-a vorbit temnicerilor, arătând că B. era un prizonier important, singurul român care se purtase ca un patriot și se predase de bunăvoie, și că dorea să fie tratat cu toată considerația. Arătându-l pe domnul Ray, a spus ca este consulul american, căruia îi dăduse cuvântul de onoare că lui B. nu i se va face rău.

Alături de multe prietene pline de compasiune, contesa a venit să mă vadă astăzi, ca și prințesa Volkonskaia. Cea din urmă știa că țineam însemnări detaliate despre întâmplările ciudate de aici. Mi-a sugerat să i le încredințez ei pentru mai multă siguranță, dar, chiar înainte să vină, cuprinsă de o teamă subită, le aruncasem în sobă.

Unul dintre bolșevicii care scotociseră casa spusese la plecare:

— Ăsta-i pentru Pantazzi, când l-oi vedea!

Și și-a lovit coapsa acolo unde îi atârna revolverul. Cine știe ce va face – cu Racovski sau fără! B. putea rămâne *en enfer* la familia de Visart, dar acum suntem aici.

8 februarie

Consulul român[1] s-a ascuns până acum ca să scape de arest. Cum nu poate face nimic pentru colonie, domnul Ray se îngrijește de interesele românilor, mai ales că toți americanii, cu excepția unui tânăr ofițer și a puținului personal

1. Consulul român la Odessa era în acea perioada I. Grecianu.

consular, părăsiseră Odessa; așa că e mai liber decât ceilalți consuli, care au multe de făcut, mai ales contele de Visart, ocupat cu problemele sutelor de refugiați italieni din România, ca și cu numeroasa populație de aici. Toți cei din colonie se simt îmbărbătați de acest aranjament, deși toată puterea domnului Ray ține de fapt de simpatia pe care bolșevicii și-o imaginează că o are față de „reformele lor democratice“.

Cu ani în urmă la Galați erau la modă epigramele, iar B. compusese mai multe. Una era despre Alexandru, care, cunoscându-i pe toți din oraș, era o figură nelipsită la înmormântări. B. spunea că în ziua în care nu l-ar vedea pe Alexandru în urma sicriului era clar că se află chiar în el! Despre mine a spus că dacă aș rămâne ultima persoană de pe pământ mi-aș găsi alinare împotriva singurătății scriindu-mi și trimițându-mi scrisori mie însămi!

În următoarele zile nu pot decât să aștept o ocazie potrivită pentru a cere permisiunea să-l vizitez pe B. în închisoare. Doamna Georgescu este arestată la domiciliu. Îmi telefonează disperată. Soțul ei fiind bolnav, este înnebunită de frică, și acum, fiindu-i interzis să iasă, nu mai poate face nimic pentru el. Domnul Ray, solicitat din toate părțile, a promis s-o ajute. Aud că bolșevicii sunt foarte abili când e să caute bani, valori și arme. Se cațără pe sobele cele mai înalte, își implântă baionetele în perne și saltele, chiar jumulesc tapetul de pe pereți. Îi pun pe locatarii caselor percheziționate să-și scoată pantofii și ciorapii. Trebuie să-mi ascund banii în altă parte. O femeie și-a ascuns bijuteriile într-un ghem de lână lăsat pe jos, o jucărie pentru pisici, în timp ce bolșevicii îi scotoceau casa. Noaptea desfăcea împletitura și începea din nou a doua zi, de era nevoie, căci lâna se găsește greu. Alta și-a ascuns bancnotele într-o grămadă de lemne, dar lemnele au dispărut și n-a mai îndrăznit să-i întrebe pe servitori. Alții și-au îngropat verighetele în ghivece de flori și și-au cusut bancnotele în căptușeala pălăriilor sau în mânecile și cordoanele halatelor.

Mai târziu

Auzind de la conte că unuia dintre prizonieri, un domn în vârstă din Brăila, i se promisese că va fi eliberat astăzi, am dat fuga acasă la doamna amiral Spirapol să-i spun vestea, căci este vorba despre cumnatul ei și-mi trimisese la un moment dat un bilet trist despre el. Am ajuns acolo pe la ora 11. Am văzut câțiva soldați la intrarea în blocul de apartamente, dar n-am acordat vreo importanță aparte prezenței lor. Când am intrat în apartamentul de la al treilea etaj, doamna Spirapol mi-a ieșit în întâmpinare. Nemaiașteptând să spun de ce venisem, a izbucnit:

— Ce vei face acum? Acum zece minute a venit un soldat să ne spună că Florica și cu mine suntem arestate și că nimeni nu poate să părăsească apartamentul. Lasă pe oricine să intre – este o capcană – căci sunt convinși că soțul meu se ascunde și va veni să ne vadă.

Soțul ei nu este în oraș. Știind că are câteva bijuterii frumoase, am întrebat-o ce-a făcut cu ele.

— Le-am legat într-o batistă și le-am pus în ceainic, a răspuns.

— Și banii?

— Am scos placa din față a pianului și am prins bancnotele cu pioneze.

— Dă-mi diamantele și le duc la domnul Ray pentru mai multă siguranță, am propus.

— Dar poți să pleci?

— Nu-ți face griji!

A scos din ceainic o batistă înnodată și am băgat-o în buzunar. Florica era foarte calmă. Nădăjduiam că intervenția domnului Ray le va elibera. Am pornit cu încredere spre intrarea principală, dar n-am putut deschide zăvorul. A apărut servitoarea rusoaică:

— Nu aveți voie să plecați, va veni curând adjunctul Sovietului; el va hotărî dacă puteți pleca, a spus.

— Cum adică? am întrebat-o. Nu știi că sunt americancă, prietenă a revoluției? Adjunctul Sovietului o să fie furios dacă mă reții.

A ezitat. Am pus din nou mâna pe ușă, în vreme ce doamna Spirapol și Florica mă priveau temătoare. A deschis-o. Coboram încet și cu grijă. Abia coborâsem un etaj când am auzit vocea doamnei Spirapol șoptind într-o franceză tragică.

— Mi-e teamă că vei fi percheziționată când vei ieși pe ușa blocului, a spus. Sunt îngrozită să nu-mi pierd diamantele – zestrea Floricăi. Mai degrabă risc și le păstrez. O să le ascund în păr.

Părea o idee excelentă. M-am întors să i le dau și am ieșit repede din casă. La ușa blocului erau santinele postate de-o parte și de alta. Acei pierde-vară soioși pe care-i văzusem la venire încă stăteau aproape, fumând. Nu m-am uitat la ei și n-au încercat să mă oprească. Am traversat strada ca doamna Spirapol să mă vadă de la fereastră, dar m-am abținut să privesc în sus.

Când am ajuns la consulat, l-am găsit asaltat de o mulțime neliniștită. Toți aveau de relatat aceeași poveste despre femei arestate. I-am spus consulului în două cuvinte plângerea doamnei Spirapol, arătând cât de clar posibil că, având-o cu ea pe fata cea mică, intervenția era urgentă. Apoi m-am grăbit spre casă. Un evreu cu privire răutăcioasă stătea pe treptele din spate, fumând o pipă. Acum nu mai intrăm pe ușa din față – este zăvorâtă de trei ori. Am înghițit în sec involuntar. S-a ridicat și a spus:

— Nu vă speriați, doamnă. Sunt Constantinescu!

Era unul dintre sergenții români din serviciul lui B., care se deghizase atât de bine, încât nu l-am recunoscut. Mi-a spus că se ascunsese, dar plin de solicitudine față de B. făcuse rost de aceste haine (vorbea rusă fluent) și venise în recunoaștere. Deja aflase de la Mitru despre situația noastră dificilă și promisese să vină în fiecare dimineață și să rămână la noi când trebuia să plec.

Seara următoare

Neputând să mă gândesc la nimic cu atâtea pe cap, mi-am făcut din nou drum la consulat să-l întreb pe domnul Ray dacă nu putea obține permisiunea lui Racovski să-l vizitez pe B. la bordul vasului-închisoare, o favoare deja acordată altor femei.

— Mai bine te duci să-l întrebi chiar tu, a replicat, arătându-mi intrarea de la biroul lui privat. Cred că e într-o dispoziție bună, numărându-și milioanele!

Era foarte adevărat. Din clipa sosirii la Odessa, Racovski se străduise să găsească fondurile guvernului român – revoluția avea nevoie de vaselină pentru a-și ține roțile în mișcare. B. pusese în circulație o poveste cum că banii fuseseră trimiși demult la Iași cu aeroplanul, dar Racovski nu și-a diminuase eforturile auzind asta.

Cum a descoperit că o parte dintre bani fuseseră depozitați la Consulatul american este o poveste lungă și urâtă despre teroare și trădarea încrederii. Domnul Ray spune că a venit cu o hârtie care-l autoriza să folosească fondurile pentru „românii săraci" din Odessa, dar era imposibil să i te opui, cu sau fără hârtie.[1]

Stăpânită de dorința de a-i obține acceptul, am intrat în biroul privat și în fața unui pupitru am văzut un bărbat subțire, cu barbă, ai cărui ochi strălucitori și adânci s-au aplecat încruntați asupra mea. Când m-am adresat în engleză, fața i s-a relaxat. A răspuns în aceeași limbă, vorbind fluent cu un accent excelent și după câteva minute de discuție m-a poftit să iau loc. Ochii mei priveau fascinați spre birou, acoperit cu un morman de bancnote de toate felurile

1. Conform unor informații, Racovski ar fi luat de la Comisia română la Odessa suma de 2 000 000 lei și 600 000 ruble – *Racovski. Dosar secret*, editor Stelian Tănase, Polirom, 2008, p. 91 (extras dintr-o telegramă a locotenentului Andrews, Odessa, 20 februarie 1918).

și culorile. Mi-a acordat permisiunea și chiar am dat mâna la despărțire. Trebuie să fi fost milioane pe biroul acela.

Pe drumul spre casă am văzut pe stradă o femeie mergând urmată de un soldat cu o pușcă cu baionetă. Coborând pe Deribasskaia, tocmai mă pregăteam să trec pe celălalt trotuar din cauza aglomerației, când deodată am simțit lumea îmbrâncindu-se. Lângă mine era o femeie care purta pe umeri o blană frumoasă și mă gândeam „Ce prostie e să porți așa ceva în aceste zile“, când, deodată, femeia a scos un țipăt puternic – blana i-a fost smulsă de cineva din spate. Am pornit mai departe tăcută, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Femeile sunt adesea forțate să-și scoată ghetele și ciorapii în plină stradă. Unei prietene, o belgiancă bogată, i-a fost rechiziționată mașina. A protestat că nu era rusoaică și nimeni nu avea dreptul să-i ia mașina.

— Ce contează, i-a replicat delegatul, la Revoluția Franceză n-a fost luată și trăsura Mariei Antoaneta?

Doamna K., soția consulului grec, a venit să mă vadă după-amiaza asta. Mi-a spus, asigurându-mă că-i absolut autentică, povestea unui bărbat din oraș, care, indignat de lipsa de curaj a populației, s-a hotărât să se opună rechizițiilor. I-a spus soției că dacă cineva încearcă să le ia ceva din ceea ce le aparține era pregătit. Reușise să-și păstreze revolverul și, ieșind la plimbarea de seară, l-a vârât în buzunar. Un bărbat l-a atins ușor pe stradă. Instinctiv a dus mâna la ceas. Văzând că dispăruse, a apucat un trecător de braț și agitând pistolul, i-a strigat:

— Dă-mi ceasul!

Omul s-a conformat imediat. Triumfător, s-a întors acasă pentru a-și povesti aventura. Soția l-a întâmpinat la ușă:

— Ai întârziat puțin, a exclamat, dar nu mă miră, căci este prima dată când pleci fără ceas!

Sovietele sunt foarte preocupate de timp. În ultimele zece zile ceasul Dumei a fost dat înainte sau înapoi cu o oră

aproape zilnic. A bătut (ultima dată) în această dimineață și, deși cred că încă mai lucrează la el, mecanismul trebuie să-i fie atât de deranjat de pierderea de timp din prezent, încât cred că a renunțat să mai încerce să-l înregistreze.

12 februarie

După arestarea lui B. casa n-a mai fost vizitată de sovietici. Am fost de mai multe ori să-l văd, însă mi se permite să stau doar zece minute și nu suntem niciodată singuri. Gardienii înțeleg românește, dar putem vorbi franceză sau engleză până când aduc pe cineva care să înțeleagă aceste limbi și să tragă cu urechea. Bolșevicii îi enervează anume și-i jignesc pe prizonieri permanent, punându-i la cele mai degradante munci. B. a refuzat – l-au amenințat mult, dar până acum n-au fost violenți cu nici unul dintre ostatici. Este o agitație permanentă la bord și totul este mizer. Soțiile prizonierilor au voie să le aducă mâncare și chiar au nevoie, căci hrana care li se dă este puțină și proastă. B. citește cea mai mare parte a timpului. Sunt vreo șaptezeci de prizonieri, între ei bancheri, senatori, președintele Camerei de Comerț din București, vicepreședintele Senatului. Un general mai în vârstă, Crăinicianu[1], fost ministru de război, și câțiva ofițeri erau atât de bolnavi, încât au fost transferați la diferite sanatorii, dar sunt ținuți sub pază și acolo.

14 februarie

Astăzi, când am fost să-l văd pe B., nu mi s-a permis să mă apropii de vas. Temându-mă de ce-i mai rău, m-am dus la familia de Visart, iar contele m-a însoțit la sediul Sovie-

---

1. Generalul Grigore C. Crăiniceanu (1856–1935) a condus pentru scurt timp Armata a II-a, care acționa în Transilvania, fiind apoi înlocuit de generalul Alexandru Averescu.

tului Suprem, instalat în palatul fostului guvernator, acum într-o stare deplorabilă. După mari eforturi, contele a aflat că prizonierii fuseseră transferați la Turma (pușcăria condamnaților de drept comun), la circa un kilometru și jumătate de oraș, și a obținut o hârtiuță scrisă cu caractere cabalistice, care trebuia să-mi permită intrarea acolo.

Înfățișarea soldaților și a celorlalți de la palat este extrem de neplăcută – tipul de inteligență mediocră indicat de privirea goală; frunțile și bărbile teșite, părul neîngrijit și uniformele murdare contribuiau și ele la impresia asta. Nu era nimic feroce în felul lor de a se purta; dimpotrivă, erau chiar blânzi – mulți spărgeau semințe de floarea-soarelui, beau ceai sau mâncau câte-un codru de pâine, stând cu bocancii pe scaunele de satin. A fost aproape cu neputință să scoatem ceva de la ei. Este clar că sunt niște instrumente în mâinile unor oameni ca Racovski.

15 februarie

L-am văzut pe B. la Turma ieri. El și tovarășii lui au luat locul foștilor deținuți, acum liberi prin oraș. Au fost obligați să meargă până acolo pe jos, fiecare cărându-și bagajul. Sunt ținuți în celule bine zăvorâte, dispuse pe niveluri; stau câte patru în celulă și sunt închiși mereu, mai puțin o oră pe zi, când fac mișcare într-o curte interioară. Gardienii par destul de omenoși și primesc mită. Nu există încălzire și toți suferă de frig. I-am dus lui B. încă o pătură.

Suntem atât de afundați în mizerie și suferință, încât orizontul nostru se limitează la următoarele câteva ore. Familia de Visart și-a făcut și refăcut planurile de zeci de ori. Arhimede, nava de război a ambasadorului italian la Constantinopol, fusese trimis aici la izbucnirea războiului și stă la dispoziția lor. Voiau să plece cu ea la Constanța și

m-au rugat să-i însoțesc, dar B. se teme de minele marine mai mult decât de bolșevici, așa că am respins generoasa ofertă. În cele din urmă au abandonat și ei ideea.

16 februarie

Ieri mi-a telefonat B. A reușit s-o facă cu ajutorul unui gardian de treabă, în schimbul unei atenții. Mi-a spus:

— Poți să vii imediat? Am ceva foarte important să-ți spun. Găsește o scuză să intri.

Cea mai bună scuză a fost o hârtie de cinci ruble dată portarului. Alte zece ruble ne-au permis o întrevedere de zece minute singuri. Mi-a povestit că un prieten din închisoare ascunsese în apartamentul său echivalentul a trei milioane de ruble în aur, bancnote și valori. Casa era percheziționată zilnic, căci se știa că fusese bogat, și omul se temea că averea avea să-i fie găsită. I-a mărturisit lui B. și s-a consultat cu el ce să facă. B. voia să duc banii la domnul Ray și să-l rog să-i țină în seiful lui. Domnul Ray este într-o situație dificilă. Nu-și poate apăra consulatul împotriva atacurilor și a luat hotărârea să nu-și mai asume alte responsabilități. Oricum, am acceptat să iau banii și să-i pun într-unul dintre cuferele noastre ținute la consulat de peste două luni.

Pe la apus un bărbat mi i-a adus, bine rânduiți în două cutii grele de valori, legate la un loc și acoperite cu hârtie albă. Speram că haina voluminoasă sub care ascunsesem pachete cu alte ocazii va fi utilă și acum, dar era prea incomod. Prin urmare am aranjat cu mesagerul să mă urmeze până la consulat, aflat la o distanță considerabilă de casa noastră. Alesesem un moment prost al zilei să ies din casă, împușcăturile pe străzi nu mai conteneau, dar am preferat să nu păstrez banii peste noapte; după ce mi-a trecut prin minte să îngrop pachetul în pivniță n-am mai găsit nici o soluție satisfăcătoare. Am mers încet pe un trotuar, în vreme

ce, complicele mă urma la mică distanță pe partea cealaltă. Când am ajuns aproape de consulat, am văzut un grup de soldați indolenți în față. M-am oprit la umbra unei case și când companionul mi s-a alăturat, am așteptat împreună câteva minute să vedem dacă grupul se va împrăștia. Văzându-i angajați într-o controversă nesfârșită, m-am hotărât să încerc să intru în consulat, căci zăream o dâră subțire de lumină printr-o fantă a obloanelor groase, semn că domnul consul era încă la birou. Am pornit prima și am sunat la ușa consulatului într-un anume fel, cunoscut numai de câțiva. S-a deschis un centimetru. Văzând asta, tovarășul meu s-a apropiat repede, mi-a dat pachetul și s-a făcut nevăzut. Am răsuflat ușurată din nou când ușa s-a închis.

Domnul Ray a fost surprins de apariția mea. I-am spus că voiam să pun un pachet în cufărul meu. S-a uitat la el și a spus:

— Lasă-l acolo, arătând deasupra seifului. Voi vedea dacă găsesc loc pentru el înăuntru.

Am vorbit câteva minute. Voiam să rămân până ce pachetul era pus înăuntru, dar am văzut că prezența mea îi încurca munca. Eram și nerăbdătoare să mă întorc la copii, așa că am plecat. Am petrecut o noapte albă și foarte devreme dimineață m-am întors la consulat. Pachetul era exact unde îl lăsasem. Domnul Ray încă nu venise. După ce a sosit am pălăvrăgit ca înainte. Când a deschis seiful și a început să aranjeze hârtiile, am întrebat în treacăt:

— N-ați găsit loc pentru pachetul meu?

— Dragă, am uitat! a exclamat.

— Atunci puneți-l acum.

— Ce ființă insistentă! Ai zice că are o avere în cutie!

Însă l-a pus în seif și acolo este și acum.

CAPITOLUL VII
martie 1918

Colonelul Boyle sosește la Odessa – Detaliile eforturilor sale de a-i elibera pe prizonieri

26 februarie

Domnul Ray a trecut pe la mine dimineața asta în drum spre consulat.

— Știi că este un canadian în oraș? m-a întrebat.

— Alt canadian în Odessa? Cu neputință – cum a ajuns aici?

— Ooo, a căzut din cer. A venit cu aeroplanul.

— Și unde este? De ce a venit?

— Vreau să mergi și să vezi chiar tu, a răspuns domnul Ray; și apoi mi-a dat toate detaliile pe care le știa.

Se pare că acest canadian este colonel în armată, îl cheamă Boyle[1]. A mai fost o dată aici[2], tot cu aeroplanul, deși nici domnul Ray și nici eu nu știam asta atunci. Domnul

1. Joseph Whiteside Boyle (1867–1923) a fost unul dintre pionierii exploatării resurselor aurifere din regiunea Klondike. S-a implicat în Primul Război Mondial, când a adus în Europa o companie de mitraliere, iar apoi a fost trimis în Rusia pentru reorganizarea sistemului feroviar al acestei țări. După ce s-a ocupat de readucerea în România a unei părți din tezaurul depus în 1916 în Rusia, a fost intermediar între români și bolșevici pentru încheierea unui armistițiu în privința Basarabiei. Prietenia sa cu regina Maria a României a făcut ca despre relația lor să se scrie mult. Detalii în câteva dintre lucrările despre viața sa – Leonard W. Taylor, *Regele aurului și regina Maria: viețile paralele ale lui Joe Boyle din Klondike*, Ed. Atos, 1996 și Gilles Duguay, *Regina Maria și Joe Boyle. O prietenie de suflet*, Ed. Du Style, 1999 (versiunea românească a *Joe Boyle: un mousquetaire canadien au service de la Reine Marie de Roumanie*, Ed. All, 1998).

2. Fusese la Odessa pentru a negocia între români și liderii bolșevicilor.

Ray aflase despre el prin căpitanul Schrancenko, un obișnuit al familiei Maszewski la reuniunile de marți seara. Se pare că Schrancenko, care locuia în același imobil cu familia M., fusese de curând la Moscova și în România, unde-l cunoscuse pe acest colonel Boyle, care stătea acum la el. Schrancenko spune că, neutru fiind, colonelul se oferise să aranjeze un schimb de prizonieri – românii vor da 400 de prizonieri luați în Basarabia pentru cei 71 de la Turma. Domnul Mendicutti, consulul spaniol, îl întâlnise pe Boyle. Domnul Ray promisese să treacă pe la Mendicutti și să-l trimită la mine, ca să îmi aranjeze o întâlnire cu colonelul Boyle.

Pare prea frumos să fie adevărat – însă chiar poate face colonelul ceva? Nu mă pot abține să nu sper – un înecat se agață și de un pai!

Galați, 12 aprilie

Pare că s-a scurs un veac de când am scris rândurile de mai sus, dar calendarul știe mai bine! Am trecut prin asemenea agonie, am suferit atât suspans, încât am lăsat deoparte și obiceiul inveterat de a scrie. Acum, la Galați, pot începe să consemnez aventurile pe care le-am trăit. Din copilărie mi-am dorit mereu să am parte de aventuri. Am citit nu de mult (în RLS[1], cred) că trebuie să ai grijă ce-ți dorești, căci s-ar putea să se îndeplinească! Mi s-a îndeplinit dorința și sunt mai mult decât sătulă pentru tot restul vieții!

Uitându-mă peste însemnări, văd că jurnalul meu se oprește în ziua în care colonelul Boyle a ajuns în Odessa pentru a aranja schimbul de prizonieri. Fiecare detaliu despre ce a urmat mi s-a întipărit definitiv în minte.

În dimineața zilei de 26 februarie, după plecarea domnului Ray, Mitru mi-a spus că mai mulți bărbați ne supravegheau casa. M-am uitat pe geam și am văzut că are dreptate:

1. Probabil Robert Louis Stevenson, autorul scoțian extrem de popular în acea perioadă.

l-am recunoscut pe unul, un român (evreu) dezertor din marină, un personaj detestabil care-și imagina că B. l-a nedreptățit în nu știu ce fel și încercase să mă șantajeze de la arestarea lui. Temându-mă să nu fiu reținută în casă de el și acoliții lui și astfel nu mă mai întâlnesc cu colonelul Boyle, am hotărât să plec de acasă cu Christine și copiii și să dormim în acea noapte la *Madame* Sophie. Am așteptat până pe la patru, când bucătăreasa și soțul ei au ieșit, apoi am cercetat strada; bolșevicii păreau să fi dispărut și se lăsa seara. Încuind totul, am ieșit în grabă din casă, lăsându-l pe Mitru în urmă. Puțin mai sus pe stradă am făcut semn unei droște; vizitiul a oprit și chiar atunci a trecut domnul Mendicutti. M-a recunoscut și s-a oprit să-mi spună că venea la noi pentru a aranja să mă însoțească la familia Maszewski. L-am rugat să ne întâlnim acolo pe la șapte. Credea că este foarte înțelept să plec de acasă în acea noapte. Vestea că nemții se apropiau de Odessa atât de rapid, precum și neputința de a obține informații credibile dacă bolșevicii opuneau sau nu rezistență creau o atmosferă de neliniște în oraș. Confuzia și incertitudinea domneau la Soviet. Domnul Mendicutti era de părere că urmează un val de șantaje și jafuri, căci banditii vor profita cu siguranță de această situație.

Abia ajunsesem cu copiii la *Madame* Sophie, că s-a auzit soneria. Era un soldat român – imposibil să mă mișc fără să se știe. Acest bărbat inofensiv venise la noi acasă pentru a-mi solicita o mică favoare; mă văzuse când mă urcam în droșcă și, cum aceasta mergea încet, a reușit să se țină după ea. I-am spus să mă însoțească la familia Maszewski, pe strada Preobragenskaia, la cinci minute de mers pe jos. Mă simțeam mult mai încrezătoare pentru siguranța copiilor la *Madame* Sophie decât dacă i-aș fi lăsat acasă.

Domnul Mendicutti se ținuse de promisiune și mă aștepta. Familia Maszewski era entuziastă și optimistă, căci Schrancenko le povestise numai lucruri extraordinare despre colo-

nelul Boyle. Unele dintre întâmplările din cariera sa păreau incredibile. După câteva discuții, domnul Maszewski a urcat la etaj pentru a-i anunța prezența noastră și a afla dacă domnul colonel Boyle ar vrea să ne vadă. S-a întors să spună că ne chema îndată, căci colonelul îl aștepta pe Racovski în cel mai scurt timp. Eram copleșită de emoție în timp ce urcam scările. În câteva minute eram în fața colonelului Boyle.

Deși cu o zi în urmă habar nu aveam cine este, simpla lui înfățișare îmi inspira încredere. E un bărbat de vreo cincizeci de ani, cu umeri lați și un fizic splendid; maxilarul pătrat și ochii albaștri sub sprâncenele drepte, totul dă impresia de forță reținută. Purta uniforma kaki a canadienilor. Am văzut „Yukon“ scris cu majuscule pe epolet și am recunoscut Ordinul Coroanei României agățat de o panglică albastră în jurul gâtului.

Surpriza lui să întâlnească un compatriot a fost la fel de mare ca și a mea. Am discutat mult. I-am povestit ce știam despre situație; el, la rândul său, mi-a spus că după-amiază Sovietul, prezidat de Racovski, a acceptat schimbul de prizonieri și a promis să-i predea pe românii din Turma în dimineața zilei de 12 martie, oferindu-i un tren pentru a-i duce la frontiera de la Bender, unde două dintre ajutoarele sale trebuiau să-i aștepte pe cei 400 de bolșevici reținuți de către armata noastră.[1] Schimbul trebuia făcut pe loc. Colonelul Boyle simțea evident o mare simpatie pentru bolșevici și dorea să fie foarte corect față de ei. Am îndrăznit să-i spun că-i credeam incapabili să înțeleagă sensul termenului „bună-credință“. Colonelul Boyle a zâmbit îngăduitor, atribuind supărarea mea suferințelor cauzate lui B. Oricum, mi-a spus „să merg acasă și să-mi împachetez lucrurile“, căci avea să mă ia și pe mine, și copiii cu trenul. I-am spus că aveam mai mulți slujitori și că mă simțeam obligată să îi iau

1. Reținuți în urma exceselor acestora în Basarabia.

cu mine; a consimțit și m-a avertizat că aveam doar 36 de ore pentru pregătiri. Prizonierii nu știau despre el și eforturile sale și lucrau în interiorul închisorii, prin mituire și alte mijloace, pentru a câștiga simpatia gardienilor și a le șubrezi loialitatea față de bolșevici – o sarcină relativ ușoară, mulți dintre ei fiind nemulțumiți, căci epoca de pace și prosperitate promisă nu făcuse nimic pentru a le îmbunătăți situația. Zilnic, la Turma erau introduse pe furiș muniție și provizii. Turma este un penitenciar fortificat și putea fi apărat vreme îndelungată cu doar câteva mitraliere. Pentru a-și recăpăta libertatea, prizonierii contau pe ocuparea orașului de către nemți, ceea ce părea inevitabil. ASTA DACĂ NU FUGEAU ÎNAINTE!

Colonelul Boyle socotea că e mai bine ca domnul Mendicutti să-i informeze pe prizonieri despre sosirea lui, astfel încât să nu existe întârzieri sau neînțelegeri atunci când emisarii sovietici veneau să-i predea. Am plecat cu promisiunea de a reveni a doua zi cu vești despre rezultatul acestei misiuni, fiind de acord ca domnul Mendicutti, secretarul legației române și cu mine să mergeam după-amiaza următoare la Turma. Coborând pe scări, l-am întâlnit pe Racovski care urca, urmat de aghiotantul său, Bujor*, un individ sinistru[1], cu o barbă mare și neagră.

---

* Bujor a fost capturat, judecat într-un tribunal civil din București și condamnat la ocnă pe viață, în iunie 1920 (n.a.).

1. Mihail Gheorghiu Bujor (1881–1964), de profesie avocat, a fost un important militant socialist în perioada antebelică. Activitatea politică din anul 1917 a dus la arestarea sa la Iași, dar a fost eliberat apoi și s-a refugiat în Ucraina, împreună cu Racovski, care scăpase tot atunci. A condus Comitetul Românesc pentru Acțiune Social-Democrată și s-a implicat în publicarea gazetei *Lupta*. A revenit în România în 1919 și s-a implicat în organizarea grupărilor comuniste, dar a fost arestat și condamnat la moarte, pedeapsă comutată apoi în muncă silnică pe viață. A fost amnistiat în 1934, după o campanie a grupărilor socialiste (n.tr.).

5 Bani Exemplarul

Adevĕrul

Apare zilnic cu ultimele știri telegrafice și telefonice dela corespondenții săi

Consiliul de Coroană dela Sinaia

— Comunicatul guvernului —

Conflictul european

Ziua n'a fost decisivă

Germanismul provocator

Războiul Germaniei

Razboiul Europei

In fața conflagrației

Ultimul articol al lui Jaurès

Jaurès și Vandervelde

Carnea de tun și nervul metalic

TRIPLA ALIANȚA

TRIPLA INTELEGERE

Armata rusească la frontiera austro-ungară

Prima pagină a ziarului *Adevărul* din 23 iulie 1914, anunțând declanșarea războiului.

Regina Elisabeta după moartea regelui Carol (poză publicată în *New York Times* în 1915)

Sursa: Arhivele Naționale ale României

Moartea regelui Carol ne-a întristat pe toți. A murit cu adevărat ca o victimă a războiului, ca și cum ar fi căzut pe câmpul de luptă.

Dimineața următoare ne-am întors la apartamentul nostru. Noaptea fuseseră mai multe tentative de a intra, dar, găsindu-i pe ocupanții casei în gardă, bandiții s-au făcut nevăzuți. Soțul bucătăresei, sprijinit de Mitru, a participat din plin la dispută, punctată de lovituri puternice în ușa de la intrare, bine zăvorâtă. A spus că, fiind refugiați, nu era nimic de luat din apartamentul nostru.

După-amiază, cei doi domni au venit să mă ia într-o trăsură cu aspect jalnic, cea mai bună pe care reușiseră s-o găsească, și am pornit pe lungul drum spre închisoare. Am intrat fără probleme și i-am găsit pe prizonieri adunați în holul central, în cei mai buni termeni cu temnicerii lor. Chemaseră un fotograf și erau pe punctul de a face o fotografie de grup, așa că au insistat să fiu și eu în ea, așezată între director și generalul Vivescu, primul dintre cei 71 de arestați. Unii dintre ei au fost sceptici față de planul colonelului Boyle, dar le-am respins obiecțiile și i-am lăsat să se pregătească pentru a doua zi.

Acasă ne-am petrecut întreaga noapte împachetându-ne lucrurile, pregătind hrana pentru drum și scriind bilețele de rămas-bun pentru prietenii care ne-au ajutat la greu. Pe la trei ne-am dus la culcare.

La șase și jumătate telefonul a început să sune nebunește. Cuprinsă de rele presimțiri, am răspuns. Era B., care mi-a spus că „Batalionul morții“ venise la închisoare la ora patru dimineața, fiind primiți de gardieni, care nu mai erau suspicioși față de mișcările bolșevicilor. Șeful lor a făcut turul celulelor, cerându-le deținuților să se pregătească să-l însoțească, căci Sovietul dorea, înainte să fie predați colonelului Boyle, să le înapoieze banii, ceasurile și documentele confiscate la arestare. Unii fuseseră privați de documente valoroase și erau dornici să le recupereze, așa că au făcut cum li s-a cerut. B., părându-i-se ciudat că veniseră la ora aceea, a refuzat să meargă, ca și majoritatea celorlalți. Mi-a spus însă

că rezistența nu putea continua mult timp, căci soseau întăriri și deveneau foarte duri și insistenți. M-a trimis să-l informez pe colonelul Boyle despre aceste lucruri.[1]

Nici nu apucasem să mă îmbrac când am văzut pe geam câteva camioane grele, în care erau mai mulți prizonieri, bine păziți de către „Batalion“. Camioanele goneau în direcția diametral opusă față de gară – de fapt spre port. Timp de două zile văzusem de pe bulevard că navele erau pregătite să plece dacă nemții intrau în Odessa.

La ușa l-am întâlnit pe comisarul închisorii (un ucrainean), al cărui comportament față de deținuți fusese întotdeauna foarte bun. Vorbea un pic de franceză, dar acum era atât de agitat, încât părea c-o uitase. Am trimis după doamna Dinine, vecina din apartamentul de deasupra, care, foarte agitată și ea, mi-a tradus ce spunea. Zicea că Sovietul nu avea intenția să respecte termenii înțelegerii cu colonelul Boyle; Racovski fugise în timpul nopții cu o navă, luând cu el toți banii confiscați de la români; restul liderilor s-au ascuns. Nemții erau la doar câteva ore de marș; bolșevici dezertori umpleau orașul cu sutele, jefuind și împușcând pe strada Deribasskaia. Se temea că unii dintre prizonieri au fost uciși – el nu avusese curaj să se întoarcă la Turma. Constantinescu, cu câțiva oameni, venise să ne ajute cu bagajul. L-am chemat și i-am spus să blocheze ușa după mine, să tragă obloanele și să nu lase pe nimeni să intre până nu mă întorc. Copiii încă dormeau.

Implorându-l pe comisar să mă însoțească, am alergat spre reședința colonelului Boyle, dar am avut norocul să-l

1. Conform altei mărturii, deputatul Procopiu „izbutește să comunice fiicei sale, prin ochiul de geam al cabinei, cele aflate (despre intenția lui Racovski de a-i duce pe prizonieri la Sevastopol, n.n.), rugând ca de urgență să fie încunoștințat colonelul Boyle. Prin intervenția inimosului colonel, autoritățile portului opresc plecarea vaporului în acea noapte…“ – Henri Stahl, *Cu parlamentul în URSS, 1916–1918*, Ed. Marvan, 2003, p. 204.

întâlnesc pe stradă. Mergea încet și liniștit, de parcă era o zi ca toate celelalte în Woodstock, orașul său natal. A fost neîncrezător la început și m-a invitat să-l însoțesc la sediul Sovietului ruso-român („Rumcerod“, cum era numit), la doar câțiva metri de locul unde ne aflam. Găsind sălile și scările pustii, s-a-nvoit pe loc să-mi asculte rugămintea de a merge în port și a verifica ce spuneam. Hotelul Londra era alături și am intrat să aștept acolo cât timp căuta el o droșcă. Mi s-a alăturat și secretarul Consulatului român. Și el auzise zvonuri neliniștitoare, fusese la noi acasă și venise după mine aici. Domnul Mendicutti locuia la hotel și secretarul a cerut voie să-l roage să ne ajute. A urcat la etaj și s-a întors într-un minut cu Mendicutti, elegant ca întotdeauna, cu pardesiul pe el și pălăria în mână. Când s-a aplecat să-mi sărute mâna, în felul lui galant, am simțit un miros ușor de Chypre. Nu știu de ce, dar mi-a venit să râd isteric când am simțit parfumul încântător.

Am plecat împreună mai departe. Colonelul Boyle îl privea cu o dezaprobare rece pe comisar, care era aproape vânăt la față din cauza eforturilor supraomenești de a-i transmite ce știa despre evenimente; dar fără cel mai mic succes, căci ascultătorul său nu vorbea decât engleza. Apoi colonelul Boyle și cu mine am urcat în droșca ce ne aștepta; a trebuit să ne ținem echilibrul cumva, căci eram amândoi prea mari pentru ea.

— Trăsurile de acasă sunt mai confortabile decât astea, a remarcat tovarășul meu.

Ceilalți ne-au urmat în alt vehicul, chiar mai modest decât al nostru. Colonelul vorbea calm, mai ales despre Canada, iar calul înainta încet. Îmi înfigeam unghiile în palme, așa de nerăbdătoare eram să ajungem în port. Acolo un cordon strâns de gardieni bolșevici ne-a împiedicat să ne apropiem de vasele ancorate la chei. Mai mulți prizonieri erau pe punțile navelor *Împăratul Traian* și *Principele Carol*. M-au

recunoscut de la distanță și îmi făceau semne disperate care l-au convins pe colonelul Boyle că erau chiar oamenii pe care veniserăm să-i salvăm. A urmat o pauză. Colonelul reflecta. Apoi s-a întors spre mine și mi-a spus:

— N-am mai lucrat niciodată cu o femeie, dar vă dau un sfat înainte să mergem mai departe cu treaba asta. Traduceți exact ce spun eu – nu adăugați nimic și nu le spuneți acestor inși ce credeți despre ei. Am trăit în Yukon și știu cum să tratez cu oameni ca ăștia. Habar n-au de ce sunt în stare! Acum ne ducem să vedem unde este Racovski.

Am urcat din nou în droște și am luat-o pe drumul din spatele docurilor. Era plin de cutii, butoaie, scânduri și băltea de noroi. În zece minute am ajuns la *Ștefan cel Mare*, iahtul regal românesc, acum reședința „Batalionului morții". Secretarul a strigat că un colonel englez vrea să vorbească cu Racovski.

— Nu-i aici, a răspuns santinela.

— Atunci lăsați-ne să urcăm la bord, să vorbim cu tovarășii.

Deși inșii soioși care leneveau pe punte au fost cuprinși de oarecare agitație, ne-am apropiat fără altă introducere, cu colonelul Boyle în frunte, și am urcat la bord.

— Dacă domnul Racovski nu este aici, vom vorbi cu adjunctul lui, am spus, uitându-mă în jur.

În câteva clipe, un individ cu un aer viclean, de o curățenie îndoielnică și neras de câteva zile a fost împins în față. Părea să aibă vreo 35 de ani.

— Tu ești șeful? l-am întrebat.

— Nu există șefi în Rusia democratică, a răspuns.

— Ne poți spune unde este Racovski? am continuat.

— A plecat.

— I-a promis acestui colonel englez că-i oferă 71 de ostatici, pentru a-i schimba cu 400 de tovarăși; dar prizonierii sunt ținuți la bordul unei nave și colonelul Boyle nu poate comunica cu ei.

— Știu, am făcut asta pentru mai multă siguranță. Nemții sunt aproape în Odessa. Veniți cu noi, doamnă. Vom fi bucuroși să vă ajutăm pe dumneavoastră și pe englez să scăpați. Ridicăm ancora în câteva ore.

Acest discurs fusese aproape recitat, ca pe o lecție învățată pe dinafară, în timp ce clipea des și făcea gesturi largi și bruște cu mâinile. M-am întors la colonel și i-am tradus mesajul. Colonelul Boyle m-a instruit să răspund că în esență el făcuse o înțelegere cu Sovietul, iar dacă nu i se dădeau deținuții asta putea să însemne condamnarea la moarte pentru cei 400 de prizonieri ținuți de români; că aranjamentele sale erau făcute; că va scăpa de nemți, dar nu putea accepta invitația să plece la bordul navei; prizonierii erau acum *ai lui*, nu ai *Sovietului* și le-a cerut să fie oameni de onoare și să-și țină cuvântul și angajamentul.

O conversație aprinsă a izbucnit între cei din spatele adjunctului. După alte negocieri, Dicescu (cum am aflat că se numea purtătorul de cuvânt)[1] a promis să aștepte până la două după-amiaza, pentru a-i da colonelul Boyle posibilitatea să obțină confirmarea de la Sovietul Suprem că erau încă de aceeași părere ca atunci când semnaseră înțelegerea, cu 48 ore mai devreme, și și-a dat cuvântul de onoare că atunci îi va oferi deținuții vii și nevătămați.

Am plecat. Cei trei ne așteptau cu nerăbdare și aproape au gemut aflând rezultatul întrevederii. Comisarul (după cum ne-a tradus secretarul) a spus că ne putea duce la clădirea unde Brașoveanu, secretarul Sovietului Suprem, făcea eforturi disperate de a organiza rezistența în fața nemților. Era la periferie, la capătul celălalt al orașului, la

1. Ion Dicescu (1893–1938), gazetar cu opinii socialiste, care a colaborat la publicații precum *România Muncitoare* și *Adevărul*. Fiind rănit în Rusia, s-a alăturat grupărilor bolșevice și la Odessa a contribuit la editarea gazetei revoluționare *Lupta* și la organizarea unităților militare de voluntari români cu convingeri bolșevice.

vreo 8 kilometri distanță. Ne-am uitat la animalele ca vai de ele – birjarii dormitau pe locurile lor. Secretarul, un tânăr energic, a spus că ne putea face rost de un automobil. Avea să urce scările pieptișe spre bulevard și să ne aștepte cu mașina în fața hotelului Londra.

Aproape că a luat-o la fugă. La întoarcere, am discutat cu colonelul posibilitatea de a obține o navă pentru a duce prizonierii în România. Simțea că pe calea ferată nu mai era cu putință. Am propus să-l rugăm pe domnul Mendicutti să se ducă la contele de Visart și să-i ceară să ne împrumute vasul *Jeanne*, care avea magaziile pline cu cărbune. Zis și făcut. Mendicutti a acceptat cu bucurie, iar colonelul Boyle i-a dat o sumă mare de bani să o ofere căpitanului de pe *Jeanne* pentru a cumpăra alimente, în cazul în care contele își dădea consimțământul, cum era sigur că va face.

Automobilul nu a întârziat și ne-am urcat în el tuspatru. Trecând prin fața ușii blocului meu, am văzut acolo căruța comandată în ajun de Mitru, încărcată cu cuferele prietenilor, ca și cu alte obiecte de valoare pe care aveam de gând să le iau cu mine în tren. Pentru a evita problemele, spargerile de parbrize și împușcăturile, am luat-o pe străzi lăturalnice, conduși de comisar, și în cele din urmă am ajuns la sediul lui Brașoveanu. Larma soldaților răsuna în întreaga clădire; alergau fără țintă în sus și în jos. Brașoveanu era mai calm decât restul, dar deznădăjduit. Când a aflat, a vorbit cu vehemență despre Racovski, spunând că este zadarnic să mai faci ceva acum; Sovietul era împrăștiat în cele patru zări, numai el și alți doi („bieții fraieri“) au rămas, iar el n-avea puterea să determine „Batalionul morții“ să renunțe la prizonieri. Nici unul dintre tovarăși nu l-ar asculta, fără o intervenție de la nivel înalt. După rugăminți și stăruințe, a fost de acord să-i convingă pe ceilalți doi membri ai Sovietului să semneze un document redactat de către comisar pe o pagină ruptă din agenda de buzunar. Întrebat dacă mai are

sigiliul sovietic, a spus că da. Cu hârtia în mână, a dispărut într-una dintre încăperi. M-am prăbușit pe o bancă. Totul era mizerabil, mirosul de cizme și de transpirație otrăvea aerul. De pe coridoare se auzeau zăngănituri înfundate de arme, uși trântite, strigăte. Comisarul și secretarul se consultau cuprinși de neliniște; colonelul Boyle părea pierdut într-o reverie, tăcut, masiv, detașat!

După o vreme, Brașoveanu s-a întors și ne-a dat hârtia. Avea sigiliul mare și roșu aplicat și trei semnăturile ilizibile.

— Asta e tot ce pot face, ne-a spus. Vă doresc mult noroc. Mă întreb cum am să ies din acest iad eu însumi.

Am dat mâna și l-am lăsat.

CAPITOLUL VIII
martie 1918 (continuare)

O zi tragică – Colonelul Boyle urcă la bordul Împăratului Traian *și este luat cu prizonierii*

Ne grăbeam atât de tare cu mașina să ajungem înapoi, încât ne-am ciocnit cu o căruță mare care tăia strada în fața noastră. Mașină a fost avariată serios. Un ciob din parbriz mi-a sărit în frunte. Mă simțeam de parcă mi se prăbușise în creștet peretele unei case. Amețită și cu sângele șiroindu-mi în ochi, m-am lăsat pentru un moment cuprinsă de deznădejde; însă nu și colonelul Boyle. Văzându-mi batista mustind de sânge, a scos-o imediat pe a lui din buzunar și mi-a apăsat-o pe frunte.

— N-aveți nimic, e doar o zgârietură. Tăieturile superficiale întotdeauna sângerează tare. Sunt doctor, să știți, și vă fac bine cât ai clipi.

Șoferul a reușit să pornească mașina. Când am ajuns acasă, ușa s-a deschis rapid. Vreo zece femei isterice (soțiile camarazilor de penitenciar ai lui B.) erau în salon, voind să afle noutăți despre bărbații lor. Au scos cu toatele un strigăt compătimitor când au dat cu ochii de mine. Au adus apă fierbinte; doamna Spirapol s-a dus numaidecât la farmacistul din colț să ia dezinfectant; Mitru a alergat să-l cheme pe medicul polonez de alături. În valiza mea au găsit tifon curat și prosoape. Colonelul Boyle s-a pus să „mă facă bine". Rana era o simplă tăietură în pielea scalpului, dar mă durea teribil. Doctorul a fost mulțumit de reușita colonelului și mi-a înfășurat capul într-un turban artistic de bandaje. Colonelul Boyle s-a uitat la mine meditativ:

— Cred că e destul pentru o zi, a spus. Sunt sigur că Schrancenko îmi poate face rost de un alt interpret. Este abia amiază acum. Am hârtia, asta este cel mai important.

Întorcându-se spre prietenele mele, le-a salutat și apoi a plecat. Mai liniștite acum văzând siguranța cu care gestiona situația, au plecat și ele la casele lor. O jumătate de oră mai târziu, secretarul, care plecase cu mașina să vadă care e situația în port, a intrat în casă furtunos:

— Unde este colonelul Boyle? a strigat.

I-am spus că plecase.

— Dacă nu ajunge în port în zece minute, nu va mai putea să-i salveze pe prizonieri. *Ștefan cel Mare* s-a îndepărtat de chei și iese în mare. *Împăratul* se pregătește și el.

— Mai ești cu mașina? am întrebat.

— Da.

— Așteaptă! am spus impetuos. Îți arăt unde-i colonelul.

Christine m-a urmat neliniștită în dormitor. Haina mea era pe pat, unde o întinsese la uscat, după ce curățase petele de sânge de pe ea. Am tras-o pe mine.

— Nu vă puteți pune o pălărie. Nu lăsați copiii din nou! a protestat.

Mi se părea o monstruozitate ca bolșevicii să-i ia pe B. și pe ceilalți și eram ferm hotărâtă să fac tot ce era omenește posibil să zădărnicesc acest lucru. Mi-am pus un voal în jurul capului.

— Mă întorc în jumătate de oră, i-am spus lui Christine și apoi am ieșit în grabă din casă.

Străzile erau patrulate și ne-au oprit de două ori. Am spus că mergem la spital și ne-au lăsat să trecem. Când am ajuns la casa lui Schrancenko, secretarul a urcat scările câte trei odată. În două secunde a apărut și colonelul Boyle, cu boneta în mână. A urcat imediat în mașină, fără să se uite în spate. Nu ne mai interesau limitele de viteză și tăiam curbele cu mașina înclinată pe două roți.

Când am ajuns la docuri, am văzut că într-adevăr se făceau pregătiri asidue pentru plecarea imediată. Pasarela puternic înclinată a *Împăratului Traian* era plină de soldați înarmați, cu sacii de campanie în spate. Am mers mai departe.

Confuzia domnea peste tot. Profitând de asta, colonelul Boyle îi dădea la o parte pe toți cei care încercau să i se opună. *Ștefan cel Mare* era în mijlocul bazinului docurilor. Părea la ancoră, dar era imposibil să ajungi la navă. La strigătele secretarului, un marinar a răspuns rânjind că Dicescu nu e la bord.

— Unde este?

— Nu știu. Dar nu ajută să-l vedeți; faceți o mare greșeală dacă credeți că veți putea lua prizonierii.

— Să încercăm pe *Almas* – Sovietul naval rus este acolo, s-a sugerat.

Înapoi pe același drum! În timp ce mașina se hurducăia pe câteva scânduri desprinse și pe grămezile de funie, colonelul Boyle s-a întors brusc spre mine cu un zâmbet:

— Ce zi pentru o doamnă! a remarcat. Îmi plac astfel de lucruri? Dar dumneavoastră?

În ciuda faptului că aveam inima cât un purice pentru soarta lui B., am fost surprinsă să-mi dau seama că da.

Am ajuns la locul unde era ancorată *Almas*. Mulțimea agitată, ocupată să încarce provizii la bord, nici nu s-a uitat la noi. Și pe punte ne-au ignorat cu totul.

— Strigă-l pe prietenul nostru de dimineață, a cerut colonelul.

— Dicescu! Domnule Dicescu! am strigat.

Din cabine s-au ițit câteva capete. Dicescu a apărut brusc din ușa unei cabine, de parcă îi dăduse cineva un brânci. Cei din preajmă s-au strâns lângă el. A urmat o discuție cam așa:

Boyle: Parcă promiseserăți să mă așteptați.

Dicescu (posac): Păi, aici sunt.

Boyle: Da, dar nu la adresa corectă.

Dicescu: Oricum nu avea rost să vă aștept. Sovietul nu va accepta să-i predea pe prizonieri. E mai bine așa.

Boyle: N-aș băga mâna-n foc.

Și a scos hârtia din buzunarul tunicii, unde o ținuse ascunsă.

Dicescu a recunoscut imediat sigiliul strălucitor – a luat hârtia, a citit-o de mai multe ori, a întors-o, s-a bâțâit de pe un picior pe celălalt și, simțindu-se într-o postură penibilă, a aruncat câteva priviri întrebătoare îndărăt. Câțiva dintre marinarii ruși s-au apropiat, au citit hârtia peste umărul lui, insistând că trebuie să se supună și să-și respecte cuvântul. Era verde la față.

— Bun, a spus colonelul Boyle accentuând, ești desigur un om de onoare. Vino cu noi și dă ordinul să-mi fie încredințați prizonierii.

Ne-a însoțit fără chef, stând în picioare pe una dintre scările automobilului și uitându-se neliniștit în toate părțile. Eram absolut convinsă că nu e normal la cap. Odată ajunși la *Împăratul Traian* a urcat pe pasarelă. Colonelul Boyle și cu mine l-am urmat imediat. Secretarul a rămas la mașină și nu l-am mai văzut în acea zi. Dicescu a fost imediat înconjurat de tovarășii lui de la bord. În timp ce vorbea cu ei în șoaptă, un mic automobil a ajuns în dreptul navei; alți doi lideri au urcat pe pasarelă și i s-au alăturat lui Dicescu. Am auzit rostindu-se numele „Bujor“ și l-am recunoscut pe însoțitorul lui Racovski de seara trecută. A evitat să se apropie de colonelul Boyle și părea că încearcă să-l convingă pe Dicescu să renunțe la hotărâre; în pofida insistenței lui, ordinul a fost dat și prizonierii au fost aduși la bord și apoi adunați pe chei. Nu l-am văzut pe B. printre ei. Nu ne puteam apropia, căci erau înconjurați de gărzi cu puști cu baionete. Unul dintre prizonieri a arătat spre *Principele Carol*, la doar o aruncătură de băț, unde un alt grup cobora pe pasarelă. B. era acolo, viu și nevătămat! Căra valiza mai mică, iar lângă el tânărul lui adjutant avea coșul într-o mână și valiza în cealaltă. Colonelul Boyle s-a întors spre Dicescu.

— La revedere! i-a spus. Vă urez mult noroc. Nu vă faceți griji în privința prizonierilor; vom pleca înainte să vină nemții!

Am coborât de pe navă – dar nu simțeam nici o bucurie. Toți aveau chipurile întunecate. Am constatat că mai bine

de jumătate dintre bolșevicii de pe navă erau dezertori români. Cauza rusească era complet pierdută pe țărmul Mării Negre – unde aveau să găsească refugiu? Reținându-i pe ostatici, puteau să-și negocieze amnistia cu guvernul nostru. Ce le păsa lor de schimb? Patru sute de ruși nu însemnau nimic pentru ei acum!

Ne-am apropiat de B. A făcut un pas în față, dar gărzile l-au împiedicat să mai facă unul. Colonelul Boyle și el s-au întâlnit pentru prima dată. Au vorbit puțin. B. a întrebat de ce eram acolo fără palton și unde îmi era pălăria. Colonelul Boyle voia să știe dacă toți cei 71 de prizonieri erau prezenți. B. credea că da. Apoi un marinar a venit spre noi, spunând:

— Dorește colonelul Boyle să urce la bord și să semneze eliberarea prizonierilor?

Ne-am întors la bord. Dicescu, evident convins de Bujor, insista să fie făcută o listă a prizonierilor, certificând că nu lipsea nici unul, și ca domnul colonel să promită că bolșevicii își vor primi tovarășii în aceleași condiții.

— Nu-i știți pe români, spunea. Îi vor spânzura pe zece dintre tovarășii noștri pentru fiecare dintre oamenii lor lipsă.

Colonelul Boyle era unul – ei erau o mie.

S-a uitat la ceas.

— Păi, grăbește-te atunci, a spus. Nemții trebuie să ajungă curând aici, după calculele tale, și nu le place uniforma asta.[1]

Ne-a condus într-o cabină la capătul unui șir scurt de scări. Dicescu a scos din buzunar o listă și a chemat un marinar, care s-a așezat și a început să scrie după dictarea șefului său. Erau întreruperi constante, intrări și ieșiri, șoapte în spatele ușii. Colonelul Boyle și-a păstrat perfect calmul și i-am urmat exemplul cât de bine am putut. De mai multe ori Dicescu m-a întrebat dacă-l cunosc pe cutare sau cutare prizonier.

---

1. O altă relatare a episodului la H. Stahl, *op. cit.*, pp. 205–207.

În acest timp, domnul Mendicutti a intrat abia trăgându-și sufletul: aranjase pentru *Jeanne*, dar îi fusese imposibil să cumpere provizii. A spus cu subînțeles (în franceză):

— Timpul este scurt!

A plecat apoi să rezolve alte probleme.

Când enervanta listă a fost completată, Dicescu s-a retras, spunând că-i va convoca pe ceilalți membri ai Sovietului pentru a semna eliberarea formală a ostaticilor, căci semnătura lui singură nu avea valoare.

— Doar cinci minute, atunci, a acceptat colonelul.

Abia a ieșit când s-a deschis încet un cadru glisant în peretele cabinei și s-a ițit capul unui bărbat cu păr grizonant și trăsături tipic românești.

— Sunteți doamna Pantazzi? a întrebat.

— Da.

— Vă ascultam de partea cealaltă a peretelui și am crezut că vă recunosc vocea și accentul.

— Cine sunteți? am întrebat.

— Am fost mașinist pe *Lascăr Catargiu* când era comandorul la bord.

— Ce faci aici? am continuat, tot mai agitată.

— Am fost mult timp prizonier, iar acum sunt forțat să mă ocup de motoarele navei. Coborâți imediat cu englezul sau veți fi luați cu noi – plecăm.

— Tu de ce rămâi? am întrebat.

— Nu pot să fac ce vreau – la ușa mea stă un bărbat cu un revolver, a fost răspunsul.

Colonelul Boyle, care pentru prima dată a arătat puțină emoție când i-am explicat această discuție, a luat hârtiile de pe birou și am ieșit grăbiți pe punte. Era aglomerație mare, fiind aproape imposibil să înaintezi spre pasarelă. Odată ajunși acolo, am văzut gărzile jos pe doc încercând să împingă prizonierii spre pasarelă și astfel înapoi pe vas. Colonelul Boyle a coborât și s-a oprit să blocheze trecerea, cu o mână pe fiecare balustradă.

Cât timp fusesem în cabină mai multe soții ale prizonierilor, unele însoțite de copii, ajunseseră în port și erau acum adunate la un loc, unele speriate și plângând. Colonelul Boyle și-a anunțat hotărârea neabătută de a nu permite ca prizonierii să urce pe vas și le-a cerut tuturor să rămână încrezători și calmi.

Am așteptat ceea ce a părut o veșnicie; în realitate probabil trecuseră doar câteva clipe. Apoi l-am văzut pe Dicescu venind pe doc și oprindu-se în fața noastră.

— Semnează! a spus colonelul Boyle, împingând hârtiile pe care încă le ținea în mână.

— Cum să semnez? N-am cerneală, a venit răspunsul uluitor.

— Uite aici un creion. E bun, a spus colonelul imperturbabil.

— Voi semna, a fost răspunsul energic.

În acel moment trebuie să fi făcut un semn cu mâna. Soldații de pe vas au început să tragă în mulțimea neajutorată. Luat pe nepregătite, colonelul Boyle a făcut un pas în față involuntar. Strecurându-se pe lângă el, Dicescu a luat-o la fugă pe pasarelă ca un șobolan. A urmat o agitație teribilă. Focul a continuat, întrețiânându-se cu fiecare secundă. Primul meu gând a fost la B., pe care l-am văzut stând lângă generalul Vivescu, la ceva distanță de mine. Un marinar de lângă mine avea revolverul pregătit și părea să tragă într-acolo. Instinctiv, mână mi-a pornit spre a lui, împingându-i arma în jos.[1]

— Nu trage, l-am implorat. Prizonierii nu sunt înarmați și nu vă pot face rău.

Purta o bonetă de marinar rus, cu banderola în dungi galbene și negre, dar fața plină de ciupituri de vărsat arăta clar ca de român. A răspuns în românește:

1. Prezentări și în *Ideologie și structuri comuniste în România*, pp. 397–399 și *Racovski. Dosar secret*, pp. 96–98.

— Cine poate spune? În plus, trebuie să urce la bord.

— Vor urca – dar nu trage!

S-a întors. În acea secundă, B. m-a apucat de mână. Am văzut că ținea valiza ferm.

— Ethel, ce Dumnezeu faci? a exclamat, și m-a tras rapid către un depozit de cărămidă de pe doc, unde, la adăpostul unei gherete de santinelă goale, am fost singuri o clipă.

M-a implorat să mă întorc acasă. În clipa aceea a trecut pe lângă noi o trăsură, cu vizitiul biciuind calul. Lăsându-și bagajul, B. a prins căpăstrul animalului și m-a urcat în atelaj. Vizitiul n-a putut să-și continue drumul înainte ca șapte, opt dintre roșii să ne vadă. Generalul Vivescu era aproape – s-au repezit spre el și B. cu baionetele. Una l-a atins pe general, dar acesta nu s-a clintit. Cum îi împingeau către pasarelă am sărit din trăsură, fără să mai judec – singurul meu gând era să mă țin de B. M-a văzut și mi-a prins mâna într-a lui o clipă.

— Fii liniștită – viața mea este mai valoroasă pentru bolșevici decât moartea mea. O să mă întorc cu siguranță. Promite-mi că te duci acasă imediat. Ai uitat de copii?

Femeile și copiii țipau, unii dintre prizonieri încercau să scape, caii speriați o luaseră la fugă.

Gândurile mi s-au întors acum la colonelul Boyle. M-am uitat în jur. Era exact unde-l lăsasem. Împins de numărul mare de inși spre capătul pasarelei, stătea tăcut la câțiva centimetri de ea.

— Ce-o să faceți acum? l-am întrebat.

M-a privit; apoi ochii ni s-au întors instinctiv către punte. Am văzut doi marinari care băteau cu paturile puștilor un bărbat cu părul alb; B. dispăruse în mulțimea de bolșevici.

— Nu pot suporta una ca asta, a răspuns. Merg cu ei.

Am dat mâna. Deși neînarmat și străin, nu era nici o urmă de îndoială – era omul potrivit la locul potrivit.

— Mergeți, am spus repede. Sau sunt morți cu toții.[1]

Îl văd și acum urcând pe pasarela înclinată ce ducea pe vasul groazei și apucându-i de gulere pe cei doi nenorociți care-l băteau pe unul dintre prizonierii „lui“, cum îi numea. Câteva secunde mai târziu parâmele au fost tăiate și pasarela aruncată. Fanfara de pe navă începuse să cânte și estompa cu zarva ei celelalte zgomote făcute de plecare.

Am rămas pe doc… singură…

---

1. „Câteva soții și cunoscuți de-ai celor care erau îmbarcați pe vas începuseră să țipe, făcând un aspect și mai tragic. În aceste clipe Doamna Pantazi se adresează Colonelului englez Boyle cu cuvintele: «Domnule Colonel, dacă ai suflet, salvează viața acestor oameni și urcă-te cu ei, ești singura garanție». Atunci Colonelul englez pășește fără să ezite pe puntea vaporului“ – relatarea din 2 martie 1918 a căpitanului aviator C. Andreescu, după povestirea lui Ethel Pantazzi (*Racovski. Dosar secret*, p. 97).

CAPITOLUL IX
martie 1918 (continuare)

Nemții iau Odessa – Povești despre prizonierii scăpați – Noutăți de la Teodosia – Întâlnire cu amiralul Hopman

Mintea îmi era complet goală. Nu-mi amintesc nici o singură senzație din acel moment. Nici măcar nu m-am gândit să mă uit dacă cei întinși pe doc erau morți sau răniți. M-am pomenit mergând spre calea ferată. O droșcă se apropia încet. Am urcat în ea și am arătat spre oraș. Am început să urcăm dealul cel mare. Un automobil plin de marinari s-a apropiat cu viteză din față. Primul gând lucid atunci mi-a răsărit în minte – oare puteau împiedica plecarea vasului? Am coborât din trăsură și le-am făcut semn să oprească, ceea ce au făcut imediat. Erau ruși și erau într-o dispoziție bună. Înfățișarea mea a părut să-i uimească. Am încercat să-i fac să vorbească română, apoi franceză și engleză; puținele mele cuvinte în rusă erau departe de a fi potrivite pentru a descrie situația. Au clătinat din cap.

— *Sprechen Sie Deutsch?*

— *Nein, Nein!* am dat din cap și am urcat supărată înapoi în trăsură.

Trecând pe lângă casa consulului grec, m-am hotărât să intru, mânată în continuare de obsesia de a-i împiedica pe bolșevici să plece. Am urcat dintr-o suflare cele patru etaje pe scara de serviciu, căci scările din față erau închise. Servitoarea care a deschis ușa de la bucătărie a făcut un pas în spate când m-a văzut; apoi, recunoscându-mă, m-a luat cu compasiune de braț și m-a condus în salon, unde se aflau stăpâna ei și câteva prietene. Împușcăturile le atrăseseră atenția

celor din casă. Văzuseră de la geam vasele plecând. Nu era nevoie de alte explicații – au înțeles pe loc cauza neliniștii mele, dar nu-și puteau explica de ce am capul bandajat. Pentru a-mi satisface dorința, doamna K. a sunat la consulul olandez însărcinat cu afacerile britanice să-i spună ce se întâmplase. Și-a exprimat compasiunea – ce altceva putea face? Domnul Ray, la ordinul guvernului său, plecase din oraș în noaptea dinaintea evenimentelor. Domnul M. i s-a alăturat soției sale încredințându-mă de prietenia și protecția lui. Deodată în hol au răsunat zgomote ciudate. Unul dintre tovarășii de detenție ai lui B. scăpase! Era tânăr și energic și evident fugise din vreo ascunzătoare din oraș. Era acum sub masă, ascuns privirii de faldurile feței de masă, gâfâind, plângând și șoptind lucruri neinteligibile. Nimic nu-l putea convinge să-și părăsească adăpostul.

Casa însă îmi dădea o senzație ciudată, simțeam că parcă mi se ascunde ceva. Cu părere de rău m-am convins că pentru moment trebuie să renunț să mai sper; mi-am luat la revedere de la doamna K. și am ieșit în stradă. Trăsura plecase; nu plătisem vizitiul – curios lucru! Oricum, locuiam aproape. Mergând de-a lungul străzilor, mi-am dat seama că totul era extrem de liniștit; eram singurul suflet pe stradă, la ora aceea. Obloanele de fier erau trase, magazinele erau închise. Păream să fiu unicul locuitor dintr-un oraș al morții, dar eram așa de absorbită de gândurile mele, încât n-am dat mare atenție. Intrând în apartament am fost primită cu strigate de bucurie. Biata Christine plângea ușurată.

— Vai, a strigat, ce greutate mi se ridică de pe inimă! Dar ce s-a întâmplat cu domnul?

În camera lor, Barbu și Sybil se jucau de-a spitalul și erau așa de prinși cu bandajatul păpușilor, că abia de s-au întors de la jocul lor să se uite la mine.

— Adu-ne câteva bomboane la spital! au strigat.

În salon aștepta aviatorul român[1] care-l adusese pe colonelul Boyle la Odessa. Avea instrucțiuni să umple rezervorul cu combustibil și să aștepte la aerodrom, căci, persoană prudentă, colonelul voia să fie totul pregătit pentru o retrage rapidă, dacă încercarea lui eșua. Tânărul ofițer făcuse rost doar de o cantitate mică de combustibil, insuficientă pentru un zbor până la Iași. La aerodrom văzuse însă o scenă care-l neliniștise – o limuzină cu steag alb și în ea patru nemți, cu siguranță, după uniforme. În timp ce ofițerul îmi povestea toate acestea, Mitru, care era prin preajmă, a spus repede:

— Acum o oră acel automobil s-a oprit vizavi de casa noastră – nemții au coborât și au intrat în Dumă (primărie). Nu era altcineva afară. M-am uitat tot timpul pe geam. Au stat vreun sfert de ceas, apoi au întors mașina și au plecat ca din pușcă spre gară.

Căpitanul și cu mine ne-am privit neliniștiți. În cele din urmă a spus:

— Cu ce combustibil am pot să mă îndepărtez bine de Odessa. După asta pot merge, dacă este nevoie, până la Iași. Nemților le va lua câteva ore să preia controlul orașului. Scrieți câteva scrisori să le iau cu mine. Voi încerca să văd doi, trei prieteni între timp și mă întorc după ele.

M-am așezat fără întârziere și am scris nu știu ce, cu rugăminți insistente către domnul Brătianu; de asemenea, o scrisoare către sir George Barclay[2], ministrul britanic, în care îi dădeam amănunte despre soarta colonelului Boyle. Când s-a întors căpitanul, am încercat să-i mulțumesc; am deschis gura, dar n-am putut rosti nici un sunet. Vocea îmi pierise. Eram încordată, mă durea totul și nu puteam să-mi mai mișc capul. Părea să fie prins într-o menghină.

---

1. Căpitan aviator C. Andreescu – mărturia sa privind cele petrecute la Odessa – *ibidem*, pp. 93–98.

2. George Barclay era ministrul britanic acreditat în România în perioada Primului Război Mondial.

— Ați răcit – bate un vânt aspru astăzi și n-ați avut palton, a comentat.

Nu simțisem nici căldură, nici frig, vânt sau soare.

— Comandorul nu se va lăsa păcălit niciodată de către bolșevici – veți vedea că va găsi mijloace să scape, a adăugat și apoi a plecat.

Pe la ora zece stăteam lângă pătuțurile copiilor – incapabilă să alung letargia care mă cuprinsese după plecarea aviatorului. Mitru s-a apropiat de mine:

— Nemții au înconjurat casa! a exclamat.

Am deschis oblonul cu băgare de seamă și am scrutat întunericul: vedeam strălucirea căștilor și auzeam murmurul unor voci. Am ascultat cu atenție. La ureche mi-au ajuns câteva cuvinte în germană. În partea cealaltă a pieței deslușeam cu mare greutate câteva rânduri de siluete ca niște umbre. Fără îndoială, Odessa era cucerită și aparent fără ca în apărarea sa să fie tras vreun foc! Nici nu mai vreau să mă gândesc la noaptea aia. Mintal și fizic mă simțeam ca un condamnat pe scaunul de tortură.

Dimineață, pe la opt, a venit la noi domnul K., consulul grec. Christine m-a trezit dintr-o apatie dureroasă. Consulul mi-a spus prin ușă că unele nave bolșevice nu dispăruseră, ci erau la ancoră pe mare. Părea să fi avut loc negocieri între ei și nemți – poate se vor întoarce. Dacă mai apărea ceva nou, o să-mi dea de știre. Am reușit să-i mulțumesc cu o șoaptă răgușită. Nu mă puteam ridica și abia mișcam un deget fără o durere cumplită; dar sub îngrijirea doctorului m-am refăcut complet în vreo zece zile.

Nemții, ca aliați ai ucrainenilor, au restabilit ordinea la Odessa, iar jafurile s-au oprit. Trei dintre liderii bolșevicilor au fost spânzurați în port – de la geamul dormitorului meu se vedea vârful ștreangurilor. Nimic n-a transpirat despre negocierile dintre nemți și vasele dispărute; fumul ultimei nave s-a risipit a doua zi după sosirea nemților (adică pe 2 martie).

Comandorul Vasile Pantazzi la București, a doua zi după bombardamentul din 27 septembrie 1916.

Casa familiei Pantazzi de pe strada Alexandru Lahovary din București.

Bieții mei tovarăși de suferință veneau adesea să mă vadă; ne mai alinam tristețea când eram împreună. Am aflat că nouă dintre cei 71 de prizonieri scăpaseră, unul fiind adjutantul naval al lui B. Tânărul fusese arestat din cauza reputației lui de rebel îndrăzneț și inventiv, intenția „Batalionului morții" fiind să-l aibă sub ochi. La vârsta de 17 ani călătorise la Paris cu Orient Express-ul, dar nu în modul obișnuit. La capătul celor 48 de ore a fost găsit sub unul dintre vagoane, unde se ascunsese și de unde a fost scos la fel de negru ca proverbiala cioară, dar foarte mulțumit de fapta sa! Ca locotenent de marină era gata oricând să facă farse, însă un băiat așa de amuzant și isteț sfârșea mereu prin a fi iertat. Fiind rănit pe front, a fost trimis la Odessa, unde putea să fie de folos. În pușcărie le-a mai abătut prizonierilor gândurile, adesea făcându-i să râdă cu caraghioslâcurile lui, în ciuda situației în care se aflau. Când au început împușcăturile la doc era lângă B. și l-a îndemnat să încerce să fugă, dar B. nu l-a ascultat. Tânărul însă, lăsând jos valiza pe care o ținea, se hotărâse să încerce să scape. O luase la fugă spre depozit, dar își dăduse seama că avea să fie prins, așa că se trântise la pământ cu fața în jos, prefăcându-se mort. Unul dintre bolșevici îi trăsese un picior; rămăsese nemișcat, ținându-și respirația. Era aproape de droștele cu caii avântați și temându-se să nu fie călcat în picioare începuse să se târască încet spre poarta larg deschisă a depozitului unde se țineau butoaie cu benzină. Reușise, fiind mic de statură, să se strecoare după un butoi și încetișor își făcuse loc în spatele celorlalte. Rămăsese acolo până când se făcuse liniște. Îmi spunea că stătuse câteva ore în genunchi cu mâinile strânse, rugându-se ca un copil speriat: „Doamne Dumnezeule, ajută-mă să nu mă prindă bolșevicii!" Noaptea a venit, dar încă se temea să se miște. Apoi veniseră paznicii depozitului și, știind cele petrecute după-amiază, începuseră să caute evadații peste tot. Când

își dăduse seama că era cu neputință să scape, se prefăcuse cuprins de o criză epileptică, mimând tot felul de convulsii ciudate și scoțând strigăte înfiorătoare. Cei doi paznici se speriaseră și în timp ce unul încerca să-l facă să-și vină în simțiri, celălalt alergase după o droșcă cu care îl dusese iute la cel mai apropiat spital, unde i-l dăduseră în grijă unui doctor. De îndată ce temnicerii plecaseră, „și-a revenit“ și îi spusese medicului că totul era o farsă. Însă se prefăcuse atât de bine, încât doctorul nu-l lăsase să plece de la spital și îl ținuse sub strictă observație timp de câteva zile.

Odată liber, tânărul venise direct la mine. Era furios și supărat gândindu-se la situația lui B. Avea un cunoscut care făcea parte din poliția secretă rusă și m-a îndemnat să vorbesc cu el, căci era sigur că așa puteam afla în ce port se refugiaseră bolșevicii cu prizonierii. Convingerea mea era că nava cu ei toți, inclusiv colonelul Boyle, fusese aruncată în aer de numeroasele mine marine plasate la intrarea în toate porturile Mării Negre. Însă dornică să mă agăț de orice pai, am acceptat să-l întâlnesc pe acel prieten, rugând un ofițer coleg cu B. să fie prezent la întrevedere. Când a sosit momentul, am fost uluită să constat că acest agent rus de poliție semăna exact cu imaginile din cărțile cu Sherlock Holmes. Era ceva atât de extraordinar, încât părea complet nefiresc. Mă simțeam ca în *Alice în Țara Minunilor*, aproape îndoindu-mă de propriii ochi. Tovarășul Z. vorbea franceza fluent și părea un bărbat inteligent și cultivat. Am întors problema pe toate fețele. Credea că se poate afla locul unde era nava, dar se îndoia că prizonierii vor avea încredere în el, dacă putea să se apropie de ei.

Concluzia discuției din acea după-amiază a fost că avea să încerce să-și pună în mișcare toate rotițele pentru 50 000 de ruble. Desigur, planul lui, așa cum ni l-a prezentat, avea multe lipsuri evidente, dar trăiam în vremuri stranii și voiam să fac tot ce se poate. Sfătuită de prietenul lui B., m-am

hotărât să aștept 24 de ore înainte să-l angajez pe Z. Soțiile celorlalți prizonieri voiau să contribuie financiar, așa că nu era greu să facem rost de bani. În cele din urmă majoritatea a ajuns la concluzia că era o nebunie să încercăm așa ceva, iar ideea a fost abandonată.

Între timp, nemții se purtau bine cu noi. În a treia zi după sosire și-au făcut „intrarea“ triumfală. Soldații, austrieci și nemți, erau aliniați în coloane duble de-a lungul străzii Pușkinskaia, de la gară la port, ca și pe bulevard și pe Deribasskaia. Toți aveau o rămurea verde la cască. Muzica militară era concentrată în piața din jurul Dumei. Un fotograf și-a așezat aparatul pe balconul apartamentului de deasupra și fotografia trupele care mărșăluiau, cu Duma pe fundal. Trupele erau trecute în revistă de un feldmareșal austriac[1], care mergea încet pe culoarul format de soldați, salutând cu zâmbetul pe buze. Avea un baston împodobit cu măciulie de aur, probabil bastonul oficial de feldmareșal. Mantaua lungă și verde desfăcută lăsa să se vadă căptușeala roșie a reverelor și numeroase decorații. În urma lui veneau ofițeri călare – ungurii fiind pitorești cu căciulile lor de blană și dolmanele pe umeri. Soldații strigau *Hoch, Hoch*! Populația Odessei umplea străzile, curioasă, dar indiferentă. N-am văzut nici o tresărire de bucurie sau de tristețe pe fețele celor care treceau pe sub fereastra mea.

În acea seară câțiva soldați austrieci care patrulau au sunat la ușă și au cerut voie să se adăpostească în holul de la intrare de furtuna ce se iscase din senin. I-am lăsat. Intrând și ieșind din casă în zilele următoare i-am văzut adesea, căci luaseră de bun faptul că puteau folosi holul după pofta inimii. Se ridicau și salutau politicos de fiecare dată când mă vedeau; îi priveam atentă – erau doar niște băieți. Paltoanele le erau căptușite cu hârtie, ghetele erau de calitate proastă și tocite; tot echipamentul era extrem de ponosit.

---

1. Probabil feldmareșalul von Jesser.

Magazinele s-au redeschis, iar prețurile erau mai rezonabile; banii românești erau la mare preț, vânzătorii preferându-i față de banii „Kerenski“ și cei de Odessa impuși de bolșevici. Am văzut pentru prima dată bancnote românești imprimate de nemți la București, care circulau ca bani legali în regiunile ocupate din România.[1]

Treptat, au început să ajungă în oraș și vești de la Iași. Am aflat cu mare indignare despre pacea pe care germanii o impuseseră atât de scandalos.[2] Singura consolare pentru colonia noastră era posibilitatea de a pleca din Rusia și întoarcerea la prietenii de acasă. Mulți au început să profite de șansa asta și încet, cu mari dificultăți, și-au făcut rost de locuri în trenurile de repatriere și au dispărut din atenția noastră.

Nu puteam să mă hotărăsc să plec cât timp mai era vreo șansă să aflu vești despre B. România însemna acasă doar datorită lui.

Într-o zi pe la prânz stăteam la geam când am recunoscut un bărbat care trecea pe stradă; era un rus pe care-l întâlni-

---

1. După ocuparea Bucureștilor, reprezentanții Puterilor Centrale au hotărât tipărirea unor bani de hârtie care să circule pe teritoriul ocupat al României. Bancnotele au fost tipărite la Berlin, având valori nominale de 25 și 50 bani, 1, 5, 20, 100 și 1 000 lei. Acestea au circulat în paralel cu vechii lei emiși de Banca Națională a României.

2. Referire la negocierile dintre România și Puterile Centrale, după ce situația armatei române devenise disperată în urma preluării puterii de către bolșevici și a anarhiei din Rusia. Pe 26 noiembrie/9 decembrie 1917, România a încheiat un armistițiu cu Puterile Centrale și au avut loc negocieri pentru semnarea unui tratat de pace. Preliminariile au fost acceptate pe 20 februarie/5 martie, însă tratatul de la Buftea–București a fost semnat abia pe 24 aprilie/7 mai 1918. Condițiile erau cu adevărat împovărătoare: armata română era demobilizată, Cadrilaterul și părți din Dobrogea erau cedate Bulgariei, Austro-Ungaria primea circa 5 600 km² de teritoriu de-a lungul crestelor și trecătorilor Carpaților, Germania își asigura monopolul asupra economiei românești etc.

sem adesea la Consulatul american – o cunoștință de-a domnului Ray, care stătuse mulți ani în America și regreta că nu rămăsese acolo. Știam că după sosirea nemților ocupase o funcție la Dumă. A zâmbit și mi-a făcut semn să deschid geamul. L-am salutat, dar n-a pierdut timpul cu formalități. Mi-a spus dintr-o suflare:

— Sosesc telegrame de la Teodosia, trimise de colonelul Boyle. Este viu. Mesajele vin de câteva zile, dar nu trec mai departe de hotelul Petrograd. Nu puteți să faceți nimic?

A plecat repede. Știam că hotelul Petrograd era sediul statului-major german. Mi-am pus pălăria și m-am grăbit spre biroul consulului spaniol, apărătorul intereselor românești după plecarea domnului Ray. Foarte uluit de aceste vești, domnul Mendicutti s-a dus într-o clipă, însoțit de secretarul român aflat acum la biroul său (aceeași persoana care făcuse rost de automobil pentru colonelul Boyle), să solicite o întrevedere la feldmareșalul austriac. Acest personaj arogant, după ce i-a lăsat să aștepte două ore, a negat că știe ceva despre chestiune și i-a expediat rapid.

Domnul Mendicutti, ofensat de acest tratament, era puțin dispus să facă noi investigații. Ne-am dat seama că, deși austriecii erau la conducerea nominală a Odessei, puterea din spatele tronului era, ca peste tot, germană; și că un neamț, amiralul Hopman[1], aflat la conducerea afacerilor Mării Negre, primea telegramele, căci stațiile fără fir erau conduse de subordonații săi. Rugată de rubedeniile prizonierilor să le fiu purtătoare de cuvânt și să fac demersuri pe lângă amiral, l-am înduplecat pe domnul Mendicutti să se ducă la Petrograd și să-i solicite o întrevedere. Se întunecase deja până să fie făcute toate aceste aranjamente și era o noapte agitată, cu lapoviță și vânt puternic. Domnul Mendicutti tremura tot,

---

1. Viceamiralul Albert Hopman (1865–1942) era comandantul forțelor navale germane din Marea Neagră în 1918.

din pricina unei gripe. Oricum, întărit cu aspirină, a dat curs rugăminților mele de a nu lăsa totul pe dimineață și, însoțiți de urările fierbinți ale prietenilor noștri, am pornit în misiune.

La Petrograd părea că intrăm în Germania – hotelul era plin de santinele și soldați. Cartea de vizită a domnului Mendicutti a făcut impresie bună, așa că am fost primiți. S-a tocmit cu mine ca, în cazul în care amiralul întârzia să mă primească, să nu insist și să plec fără proteste.

— Un spaniol nu trebuie să aștepte după un neamț, a declarat ferm.

Prin urmare am stat încordată de teamă până când după vreo cinci minute a apărut un marinar care a spus că amiralul îl va primi pe consulul Spaniei.

— Vă rog să-i spuneți că o doamnă în mare suferință dorește să-i vorbească, am șoptit.

Imediat același marinar a revenit și m-a condus la apartamentul amiralului.

Intrând, am văzut un bărbat înalt și cu umerii largi stând în mijlocul camerei și fumând trabuc. Gândindu-mă mai bine, m-am hotărât să-i vorbesc în franceză, care era mai puțin probabil să-l ofenseze decât engleza. Prin urmare am spus:

— *Bon soir, amiral.*

M-a privit curios și a răspuns în engleză:

— Bună seara – sunteți englezoaică, nu-i așa?

— Nu chiar, am bâiguit. Vin din America.

— O, americancă, din Baltimore poate?

— Nu, dar am fost adesea acolo și mi-a plăcut foarte mult.

— Și mie. Sunt mulți ani de când am dansat acolo cu niște fete frumoase în timpul unei călătorii. Mi-au plăcut mult America și americanii în acele zile.

Accentul lui era excelent – nici urmă de accentul acela dezagreabil pe care îl au nemții atunci când vorbesc engleza. Am continuat astfel câteva minute; apoi, de parcă fuseserăm

deturnați de amintiri plăcute și uitaserăm de lucrurile serioase, a spus brusc:

— Luați loc. Care este scopul vizitei dumneavoastră?

Ne-am așezat de o parte și de alta a unei măsuțe. Și-a pus politicos trabucul deoparte. I-am spus cât de clar și rapid posibil povestea mea, vorbind în numele tovarășelor de suferință. A ascultat, la început oarecum cinic, întrerupându-mă cu întrebări, apoi a părut mai interesat. Când i-am spus despre cum urcase colonelul Boyle la bordul navei, a exclamat:

— Pe Jupiter! Mi-ar plăcea să-l întâlnesc pe acest bărbat.

— Păi, am răspuns, aplecându-mă cu nerăbdare, puteți. Este în viață. Sosesc telegrame. Nu puteți face ceva pentru a aranja lucrurile?

Domnul Mendicutti, care în tot acest timp stătuse deoparte, a înțeles (deși nu vorbea engleza) că venise momentul crucial. S-a ridicat și a început în modul cel mai sincer să apere cauza românilor. Amiralul a ascultat tăcut, bătând ușor cu degetele în masă. Apoi, întorcându-se spre mine, a spus cu un mic zâmbet:

— Ce preferați, regimul german sau pe cel bolșevic?

Am răspuns fără să ezit și sincer.

— German, desigur. Dacă armata dumneavoastră n-ar fi ajuns în acea noapte, n-aș mai fi aici, căci amândoi știm bine că orașul fusese împărțit în sectoare de către bolșevici și, întrucât nu se așteptau să sosiți până a doua zi, sperau să aibă timp să-i lichideze pe burghezi înainte să ajungeți.

A sunat din clopoțel și a cerut să fie trimis secretarul.

— Vom examina telegramele, a spus.

I-a fost adusă mapa. A răsfoit o grămadă de hârtii și a găsit-o pe cea la care mă refeream – o telegramă mutilată, semnată de colonelul Boyle, care cerea permisiunea de a debarca cu prizonierii români la Odessa.

— Vedeți că bolșevicii îi lasă se revină, am spus, când a citit-o cu voce tare.

— Tot ce pot face este să-i telegrafiez mareșalului Mackensen în seara asta și să-i cer instrucțiuni. Doriți să transmiteți ceva?

Luată pe nepregătite de întrebare am răspuns că eram sigură că putea să rezolve chestiunea și m-am despărțit de el plină de speranțe. Niciodată nu-mi imaginasem că o să strâng cu bucurie o mână de neamț. Viața este plină de surprize!

Două zile mai târziu (pe 27 martie), domnul Mendicutti, încă departe de a fi bine, mi-a adus un mesaj de la amiralul Hopman. „Amiralul vă transmite complimentele și felicitările lui", spunea. „Generalul Mackensen a acceptat ca prizonierii să fie duși la Sulina. Nu poate permite o debarcare la Odessa. Au fost trimise telegrame la Sevastopol, unde se află aceștia împreună în prezent cu colonelul Boyle. El crede că în curând vă veți vedea soțul viu și nevătămat."

Eram toți fericiți, dar totodată curioși să aflăm ce se întâmplase cu prizonierii. În următoarele două zile peste Marea Neagră s-a abătut cea mai cruntă furtună din câte am văzut vreodată – valurile se repezeau peste diguri cu urlete de tunet. Eram moartă de frică – poate vasul era prins de această furtună necruțătoare.

Energiile îmi erau acum îndreptate către aranjamentele de întoarcere în România. Un grup de cunoștințe de la Galați încerca să ne facă rost de o mașină și mi-am unit eforturile cu ale lor. Austriecii rechiziționaseră apartamentul când am depus cererea de plecare și am avut mari greutăți să fac dreptate pentru rusul care preluase restul chiriei. În cele din urmă i-am convins pe austrieci să-și modereze necesitățile la două camere. Altă problemă a fost legată de bucătăreasa bolșevică și soțul ei, care refuzau să părăsească locul, așa că i-am forțat pe nou-veniți să-i accepte serviciile remunerate cu mult peste ce ar fi dorit noua stăpână a casei.

Au urmat întârzieri supărătoare. Oferind o mită de 1 500 de ruble am reușit în cele din urmă să ducem bagajele la

gară, să le suim în tren și să obțină biletele pentru rezervările noastre. Comandorul M., care trecuse prin cele mai neașteptate aventuri și mersese mii de kilometri ca să scape de bolșevici, era vecinul meu. S-a îngrijit de lucrurile noastre și prin solicitudinea sa s-a dovedit un veritabil camarad al lui B. La aniversarea zilei nunții noastre (27 martie) agonia mea a ajuns la final, căci un curier mi-a adus un bilet de la B., care era în viață, bine, la Sulina. Părea incredibil că supraviețuise. Am părăsit Odessa în dimineața zilei de 30 martie.

CAPITOLUL X
aprilie 1918

În drum spre Galați – Evenimentele călătoriei – Prizonierii reîntorși își povestesc aventurile

În pofida precauțiilor, a fost o adevărată luptă să urcăm în tren; dar eram un grup mare și lupta s-a încheiat rapid, în favoarea noastră. Un sergent, credinciosul Constantinescu, și patru soldați au fost atașați grupului nostru. Și Mitru era cu noi, foarte bucuros să părăsească Rusia, căreia i-a jurat dușmănie eternă. Sergentul avea geanta colonelului Boyle pe umăr și o valiză în mână, tot a colonelului, încredințată nouă de către căpitanul Schrancenko, bucuros să le poată returna proprietarului de drept.

Cu ce bucurie am plecat la drum – toți dornici să uităm trecutul neplăcut cu speranța într-un viitor mai sigur! Trenul a mers fără probleme, dar timp de câteva ore a tot încetinit, oprindu-se din când în când, până a stat de tot. Cum pauza se prelungea și nu se vedea nici o gară, câțiva bărbați din grup s-au dus să vadă ce se întâmplă. Mecanicul dormea liniștit în locomotivă. Trezit de strigătele indignate ale pasagerilor, a declarat că nu merge mai departe.

— De ce nu?

Era sătul de condus trenuri; toți oamenii erau egali acum, așa că de ce să mai muncească? Voia să intre într-o discuție despre meritele bolșevismului. Crezând că niște vin putea fi un argument puternic pentru a-l îndupleca să meargă mai departe, comandorul M. a căutat licoarea printre pasageri, dar nimeni nu avea. Așa că am făcut chetă și am strâns cinci sute de ruble, care, date campionului drepturilor omului, au avut efectul dorit și am răsuflat ușurați încă o dată.

Pe la ora trei am ajuns la așa-numita frontieră. Era ultimul sat sub control ucrainean; următorul, la opt kilometri

distanță, era pe teritoriul românesc.[1] Deși întreaga țară fusese cucerită, ca să zicem așa, de către nemți, evident că aceștia nu puteau să administreze altceva decât Odessa – în afara ei domnea haosul.

Aici trenul s-a oprit încă o dată și locomotiva s-a separat. Prietenul nostru, comandorul M., s-a dus la gară și după o ceartă violentă cu oficialii ucraineni s-a întors să ne spună că refuzau să lase locomotiva să meargă mai departe, căci în zilele precedente, când mai trecuseră trenuri de repatriere, românii nu le înapoiaseră locomotivele și se temeau să nu rămână fără ele. Dacă românii voiau să meargă acasă, să facă rost de o locomotivă românească. Era o situație foarte simpatică! Comandorul a pornit în căutarea unei căruțe ca să meargă în satul următor, sperând să-și convingă compatrioții să trimită o locomotivă care să tracteze trenul. Bizuindu-ne pe el să rezolve aceste probleme, ne-am resemnat să-i așteptăm obosiți întoarcerea.

Pe când făceam ture pe peronul gării, am dat de un ofițer în familiara uniformă românească. Venind în grabă spre mine, a exclamat:

— Ce mai faceți? Nu vă mai amintiți de mine?

Am mărturisit că nu.

— Am fost prizonier cu comandorul, dar am reușit să scap și am ajuns la Iași deghizat. Acum am fost trimis ca ofițer de legătură în satul ăsta. Am ajuns de dimineață. Pot să fac ceva pentru dumneavoastră?

— Da, am răspuns, poți să ne faci rost de o locomotivă.

Când a auzit de tragicomica noastră aventură, mi-a promis că are să aranjeze totul rapid. Rezultatul negocierilor a fost că a obținut o locomotivă, dându-și cuvântul de onoare că o va înapoia fără greș. Oricum, nici trenului nu i s-a permis să plece și a trebuit să ne mutăm bagajele și să ne instalăm

---

1. Tocmai în acea perioadă Basarabia se unea cu România prin decizia Sfatului Țării de la Chișinău (27 martie/9 aprilie 1918).

în niște vagoane de vite, ale căror podele erau acoperite cu paie. Tavanele aveau găuri mari, tăiate ca să lase aerul și lumina să intre. Câțiva dintre tovarășii de drum mai în vârstă s-au urcat cu mare greutate în aceste vagoane luxoase.

În cele din urmă am plecat! Locomotiva mergea cu lemne – sute de scântei planau prin deschizăturile din tavan și aprindeau paiele uscate. Îmi era așa teamă că o scânteie rătăcită va aprinde totul, încât n-am prea fost atentă la bunul nostru salvator, care-mi povestea volubil peregrinările și suferințele sale de când mă văzuse ultima dată. De fapt, nu-mi amintesc acum decât un vag rezumat al poveștii lui. Jumătate de oră a trecut ca un veac, dar a trecut în cele din urmă. În gara românească (Bender) l-am găsit pe comandorul M. pregătindu-se să urce în locomotiva de care făcuse rost. Până acum toate bune! Nu era nici o șansă să mergem mai departe în acea noapte. Singurul hotel era plin până la refuz, ca și sala de așteptare a gării. Era ora opt. Ajutorul nostru ne-a spus la revedere și, urcând în locomotivă, a plecat înapoi. Barbu a privit cu silă spre sala aglomerată și plină de fum.

— Unde-i patul? a întrebat. Barbu vrea acasă!

Sybilica deja dormea dusă. Obosită și foarte supărată, m-am întors spre comandorul M. și i-am cerut foarte brutal să ne găsească un loc unde să dormim.

— B. reușește întotdeauna să facă să ne fie bine, l-am asigurat.

Cam supărat la reproșul meu, a plecat. S-a întors după vreun sfert de ceas, când eram mai binedispusă și, cu ajutorul Christinei, aranjasem un pat pentru copii pe banca de lângă peretele restaurantului. Comandorul avea vești bune. Găsise un vagon de poștă pe o linie secundară, întunecat și gol, și chemând în ajutor grupul nostru de marinari forțase ușa și-l luase în stăpânire. Înfruntând microbii și preferând singurătatea și liniștea decât restaurantul zgomotos, am pornit către refugiu cu copiii adormiți și bagajele. Întregul

grup, zece persoane cu totul, a urcat în vagon. Marinarii și-au stabilit reședința în jumătatea de vagon unde erau ținuți sacii de poștă; Christine, copiii, comandorul și cu mine ne-am așezat pe scaunele din cealaltă jumătate, compartimentată pentru agenții poștali. Păturile ne prindeau bine, căci de-atâta umezeală și frig ne clănțăneau dinții. În timpul nopții copiii au căzut de mai multe ori de pe băncile înguste – din fericire pe perne și pături, așa că nu s-au lovit. Restul am dormit pe sponci.

Zorii ne-au găsit treji, dar dimineața a trecut fără să căpătăm vreo informație despre când are să plece un tren spre Galați. În ultimul moment a izbucnit o ceartă, în urma căreia am aflat că trenul era pe punctul să plece fără noi. În a doua parte a călătoriei am avut condiții mult mai bune, stând pe arcurile goale ale unui vagon de dormit relativ curat.

După-amiaza următoare am ajuns la Reni. Teritoriul basarabean prin care treceam era foarte plăcut – câmpuri verzi de grâu tânăr, vălurind ușor.

Am trecut printr-un sat numit Valul lui Traian, unde atenția mi-a fost atrasă de vestigiile celebrului val din Antichitate.[1] O caracteristică interesantă a peisajului: n-am văzut nici o singură șosea, doar drumuri prăfuite sau șanțuri, pe unde bănuiesc că trec de obicei căruțele. Stoluri mari de gâște albe alcătuiau o priveliște agreabilă pentru cineva obișnuit să considere aceste păsări drept creaturi de legendă.

La Reni se termină ecartamentul lat al căii ferate rusești. A trebuit din nou să ne mutăm cu bagajele în alt tren. Au trecut multe ore și am plătit multe ruble ca să primim vagoane noi și să ni se mute cuferele grele în siguranță în ele. Din nou la drum; în cele din urmă, pe la cinci în ziua a treia a odiseei noastre, am ajuns la Galați, iar Olga și Alexandru, numai zâmbete și cu urări cordiale, ne așteptau la gară!

---

1. Referire la complexul de fortificații antice care se întinde pe o lungime apreciabilă în teritoriile din sudul Basarabiei.

Strada Lăpușneanu, 18 aprilie

Prin amabilitatea unui vechi prieten burlac, am închiriat această casă liliputană, compusă din trei camere tip vagon, cu bucătăria și anexa servitorilor în celălalt capăt al curții. În ziua sosirii am găsit o scrisoare de la B., de la Iași; imediat ce a aflat de sosirea noastră a pornit spre noi, așa că am fost împreună de Paște. Reîntâlnirea noastră poate fi mai lesne imaginată decât descrisă.

Trei dintre prizonierii colonelului Boyle locuiesc la Galați și am pus cap la cap aventura grupului din relatările lor și din câteva detalii oferite de B. După ce *Împăratul Traian* a părăsit portul Odessa și a ieșit pe mare, entuziasmul bolșevicilor s-a împuținat. Colonelul Boyle stătea pe punte și toți prizonierii s-au grupat în jurul lui. A văzut că lipseau nouă și tovarășii lor de la bord erau de părere că fuseseră uciși, deși în realitate, din câte am reușit să aflu, numai doi ruși au fost victimele împușcăturilor.

Vasul era comandat de doi căpitani – unul rus, celălalt român; în mia de bolșevici de la bord, numărul fiecărei naționalități era aproape egal. Acești căpitani au repartizat o cabină pentru prizonieri, unde au fost înghesuiți la un loc, așa că nu aveai unde să te așezi și să închizi ochii. S-au odihnit cu capul pe umărul vecinului. Bagajele lor (cele de mână, unele fuseseră abandonate în timpul luptei) au fost atent controlate și cele mai multe lucruri au fost confiscate. Colonelului Boyle i s-a oferit o cabină, dar a refuzat orice fel de favor. Prizonierii îi erau recunoscători pentru prezență, simțindu-l ca pe un turn de apărare. Au fost ținuți astfel timp de trei zile. Marea era agitată și multora le era rău. La intervale neregulate li se dădea o conservă de varză, cum ai arunca mâncare câinilor. Cutiile erau deschise prin ciocănire sau cu ajutorul bricegelor. O dată sau de două ori li s-a dat ceai cu un zahăr atât de murdar și negru, încât n-au îndrăznit să-l folosească.

Au intrat în mai multe porturi, dar nu li s-a permis debarcarea. În cele din urmă, motoarele s-au oprit într-a treia zi; erau la Teodosia – un mic port pe țărmul nordic al Mării Negre, dincolo de Crimeea. Li s-a ordonat să părăsească vasul. Colonelul Boyle îi însoțea. Au mărșăluit prin oraș înconjurați de gardieni. Între bolșevici și locuitorii din Teodosia, care se opuneau roșiilor, începuseră lupte de stradă. Gloanțele șuierau prin văzduh; traversând o piață, gardienii și-au pierdut cumpătul și au fugit. Cei mai mulți prizonieri s-au trântit la pământ și s-au târât pe burtă, căutându-și adăpost în spatele gardurilor grădinilor. Când valul luptei a trecut, paznicii s-au întors, i-au adunat și i-au dus la un sanatoriu de la marginea orașului. Aici erau cantonați soldați chinezi, care i-au preluat. Așa-numitul sanatoriu fusese folosit ca spital pentru bolnavii de holeră. Erau mai multe paturi fără saltele și cearșafuri. S-au adus paie din curte, care au fost așternute pe jos, unde cei mai mulți prizonieri au fost forțați să doarmă. Rublele pe care reușiseră să le țină ascunse s-au dovedit foarte utile acum; cum primeau hrană puțină și proastă, au putut să-și cumpere mai multă pâine, lucru permis, iar gardienii erau mulțumiți s-o împartă cu ei. În încercarea de a face timpul să treacă mai repede, își spălau hainele. Și-au petrecut orele grele spălându-și hainele. Colonelul Boyle nu avea schimburi la el și umbla în picioarele goale când singura lui pereche de ciorapi era la uscat. B., cu coșul lui, era cel mai popular din grup. Avea și un pachet de cărți de joc (l-a adus acasă – cărțile erau roase până la miezul hârtiei, figurile nici nu se mai deslușeau).

Viceconsulul britanic din Teodosia (un negustor grec), informat că Boyle era cu prizonierii, l-a ajutat să pună la cale evadarea. Într-o după-amiază a trimis un mesager să-l cheme pe acesta la biroul lui; colonelul, care până atunci nu-și părăsise grupul nici măcar pentru un ceas, înțelegând gravitatea mesajului a pornit pe dată spre oraș. Sfătuindu-i pe

prizonieri să se pregătească pentru o plecare rapidă și care să nu stârnească suspiciunile paznicilor, i-a lăsat pe toți într-o stare de mare agitație.

Au trecut câteva ore, s-a lăsat seara și el încă nu se întorsese. Deodată s-a auzit un zgomot de pași. Un detașament de 20 de bărbați bine înarmați a intrat în curte, luându-i pe chinezi pe nepregătite și capturându-i rapid. Colonelul Boyle era unul dintre nou-sosiți; imediat le-a comandat prizonierilor să se alinieze în grupuri de câte patru și să ajungă în pas alergător în port, unde un vas era pregătit să-i ducă pe mare. Nu trebuia pierdut nici un moment, căci marinarii bolșevici hotărâseră să-i lichideze în acea noapte.[1]

Doi dintre ei, trădându-și camarazii cu care se certaseră, îl avertizaseră pe viceconsul. Năuciți de încăpățânarea colonelului Boyle, sătui de întreaga situație și pierzându-și nădejdea că aveau să-și mai revadă vreodată pământurile natale, majoritatea celor de bordul *Împăratului Traian* aveau de gând să-i ducă pe prizonieri și pe apărătorul lor într-un depozit de muniție și apoi să-l arunce în aer. Ar fi făcut în așa fel încât să treacă drept accident, nu avea să se facă nici o anchetă și astfel scăpau și de probleme, și de cheltuială!

Zece dintre paznicii angajați de colonelul Boyle au luat-o înainte, urmați de prizonieri, ariergarda fiind formată din restul de zece chinezi. Grupul s-a mișcat rapid pe străzi și alei – și în scurtă vreme erau la bordul lui *Cernomor*. Tocmai când erau gata să plece, doi dintre bolșevicii de pe *Împăratul Traian*, care aflaseră de evadare, au venit în fugă.

— Vrem să negociem cu colonelul Boyle! strigau.

Colonelul i-a cerut lui B. (care era interpretul său, căci era singurul prizonier care vorbea engleza) să-i poftească la bord. Nici nu ajunseseră bine în cabină când vasul s-a înde-

---

1. Relatarea călătoriei lor și în *Ideologie și structuri comuniste în România*, pp. 399–400.

părtat de la țărm. Au protestat tare, dar inutil. Din oraș s-au tras după ei câteva lovituri de tun, dar fără pagube.

Cernomor era un remorcher ca vai de lume, cu găuri în bordaj, dar avea destul cărbune la bord ca să ajungă la Sevastopol. B. era uluit de îndrăzneala căpitanului grec care acceptase să plece cu acel vas, chiar și pentru suma considerabilă (150 000 de ruble) pe care i-o plătise colonelul Boyle. La Sevastopol era sediul „centro-flotei“ ruse, cel mai important Soviet al Mării Negre, căruia toți marinarii din zonă îi juraseră credință. Odată ajuns acolo (pe 10 martie) colonelul Boyle, cunoscut de bolșevicii locali, căci negociase cu ei înainte, le-a dobândit atenția și respectul. După mai multe întrevederi, în care un bărbat cu un singur picior numit Spiro (anterior cizmar, acum comandant-șef al marinei bolșevice) a jucat un rol important, Sovietul Mării Negre a susținut decizia Sovietului de la Odessa, declarând că prizonierii aparțineau de drept colonelului Boyle și că marinarii de la bordul *Împăratului Traian* erau inamici ai revoluției și trădători. Colonelul Boyle i-a convins că trebuiau să-i aducă înapoi acasă pe cei 400 de martiri care sufereau în România. Singurul mod de a reuși asta era să i se permită să se întoarcă cu ostaticii români și să facă schimbul. Prin telegraf au fost trimise mesaje la Odessa sub îndrumările lui. Când au primit răspunsul favorabil, colonelul și grupul de prizonieri au plecat cu mare bucurie la Sulina la bordul lui *Cernomor*.

Abia părăsiseră Sevastopolul de o zi când s-a iscat furtuna. Au fost nevoiți să caute adăpost la Ekaterinburg, unde vântul puternic i-a ținut pe loc 48 de ore. Sovietul din Ekaterinaburg nu era de aceeași părere cu Sovietul din Sevastopol și le-a făcut multe șicane înainte să le permită să plece. Apoi căpitanul de pe *Cernomor* a ales să navigheze cât mai aproape de țărm în timpul drumului către Sulina. B. mi-a spus că pentru el ultimele 12 ore au fost cele mai grele din toată călătoria, căci știa cât de des erau plantate minele marine, dar nu-l putuse convinge pe căpitan să urmeze un curs mai sigur.

În cele din urmă au ajuns la Sulina. Steagul austriac flutura pe toate clădirile. Li s-a permis să tragă la chei, dar nu să debarce. Comandatul Boyle le-a spus austriecilor despre permisiunea și promisiunea lui Mackensen. Evident că relațiile dintre ei și nemți nu erau cele mai bune, căci abia după două zile de telegrafiat și dispute aspre a reușit neobositul colonel să-i vadă pe cei 400 de ruși urcați la bord și să-și ia un cordial rămas-bun de la căpitanul de pe *Cernomor*, care flutura steagul roșu revoluționar, înainte să plece din nou pe mare.[1]

Un vas trimis de la Galați l-a luat în amonte pe el și grupul lui repatriat, toți rași, spălați și fericiți. La Galați aștepta un tren special, iar când s-a apropiat de gara din Iași, delegații regelui și parlamentului erau pe peron pentru a-l primi pe colonel. Rubedeniile prizonierilor și numeroși prieteni aflaseră vestea sosirii; nu numai gara, ci și străzile erau pline de o mulțime bucuroasă. Oamenii îi crezuseră morți pe prizonieri și pe salvatorul lor, iar șirul de minuni prin care au fost salvați aveau să devină legendă.

A doua zi, pe 25 martie, colonelul Boyle a luat masa la palat. Regina, cu propriile mâini, l-a decorat cu Steaua României. Când B. a avut audiență la rege, mi-a spus că Maiestatea Sa l-a rugat să nu omită nici cel mai mic detaliu al aventurilor lor, exclamând mereu „Extraordinar! Extraordinar!“.

L-am întrebat pe B. cum se face că toți prizonierii s-au întors vii și nevătămați. Știam că unii aveau probleme de sănătate de ani buni și mulți erau în vârstă. A râs și a spus:

— Păi au trebuit să trăiască – colonelul jurase să-i aducă pe toți înapoi în viață și nici măcar nu îndrăzneau să pară bolnavi.

Uneori și invalizii pot fi eroi!

---

1. Au sosit la Sulina pe 6/19 martie 1918, iar schimbul s-a făcut pe 9/22 martie, pentru 72 de prizonieri bolșevici – *Ideologie și structuri comuniste în România*, pp. 400–401.

Mai târziu

Galații s-au schimbat mult de când am plecat acum doi ani. Bombardamentele tunurilor au distrus Palatul Comisiei; mânăstirea Notre Dame a fost serios avariată; ruinele înnegrite ale caselor dau străzilor un aer melancolic; magazinele sunt goale; toți oamenii prost îmbrăcați.

Ofițerii nemți nu sunt numeroși, dar sar mereu în ochi, căci atunci când merg pe un trotuar gălățenii trec pe celălalt; când se așază la o masă la restaurant, patru mese în jurul lor rămân goale. Am o plăcere malițioasă știind că nu sunt niciodată invitați în vreo casă; acolo unde sunt încartiruiți, familiile evită să-i întâlnească.

CAPITOLUL XI
iunie – noiembrie 1918

Hoții – Mutarea la Iași – Noi relatări ale aventurilor colonelului Boyle – Viața cotidiană la Iași – Încercarea de a o salva de bolșevici pe țarina-mamă a Rusiei

Iunie

Sediul guvernului este încă la Iași, iar B. s-a întors acolo pe postul de comandant al marinei. A fost felicitat oficial pentru comportamentul de la Odessa; este o satisfacție să știi că munca lui neobosită a fost apreciată. Din fericire, nu are contact personal cu nemții, care s-au stabilit în întreaga țară. Rapacitatea cu care au pus mâna pe bogățiile României este o dovadă a lipsei tuturor celor necesare în propriile lor case. Aici la Galați cumpără tot săpunul, hainele și hrana pe care le găsesc și au crescut prețurile încă și mai mult pentru noi, ceilalți.

Cărbunele, uleiul și lumânările au devenit obiecte de lux; uzina de gaz nu mai alimentează orașul de mai bine de un an. Multe dintre prietenele mele croiesc haine de vară din cearșafuri, fețe de pernă și chiar din tifon medical. Pentru pantofi nu poți face rost de nici un fel de piele; pentru pingelire se folosesc bucăți de anvelopă veche de mașină. Cum copiilor le-a crescut piciorul, m-am dus la un cizmar, care a propus o soluție ingenioasă ce s-a dovedit mulțumitoare. I-am dus carton, din care a decupat tălpile. De ele a cusut căptușeala rânduri-rânduri. Căputa a tăiat-o din pânză de in; tocurile sunt din lemn ușor, cioplite cu un briceag și acoperite cu aceeași pânză. Rezultat este foarte frumos, așa că am comandat și pentru mine o pereche de papuci de catifea neagră, pentru a-i purta în casă, căci mi-i va scuti pe ceilalți. Costă 25 de lei (5 dolari).

Trocul cu mâncare – să schimbi brânză pentru ouă sau lapte și tot așa – este distracția la modă. În ciuda problemelor casnice, Galațiul este încă orașul ospitalier pe care mi-l amintesc și mă bucur să mă reîmprietenesc cu vechile cunoștințe.

Iași, august

Am avut foarte mult noroc și stăm destul de confortabil aici. Casa este în aceeași zonă ca și fosta locuință și are o grădină plăcută și umbroasă. Avem două camere mari și, cum familia proprietarului nostru este alcătuită din doar trei persoane, ni se permite să împărțim bucătăria și bucătăreasa, ceea ce este un mare avantaj. Am angajat și o altă servitoare, căci atunci când spațiul este restrâns sunt mereu multe de făcut, dar planificând totul cu grijă reușim să avem hrană îndestulătoare și bine servită în camera noastră, salonaș–dormitor–sufragerie–cameră de zi! Aranjăm câteva paravane pentru a împărți camera în fel și chip, după cum o cere împrejurarea! Auzind despre vânzările mele profitabile la Odessa, o prietenă de la Galați mi-a trimis un cufăr cu rochii de petrecere cu rugămintea să i le vând. Am reușit să le dau pe cele mai multe la prețuri foarte mari, mai mult decât costau acum trei ani, o dovadă că lumea e veselă în pofida situației țării. Domnișoara C., noua noastră guvernantă, este un mare câștig pentru familie – este plăcut să aud vorbindu-se engleză tot timpul.

Sosind la Iași, speram să-l văd pe colonelul Boyle, dar am auzit vestea tristă că avusese un accident vascular cerebral ușor la Chișinău, în Basarabia. Aflăm că se recuperează. B. a fost două săptămâni să inspecteze vasele pe Nistru. Îmi spune că prețurile sunt mai mari ca aici. Ceaiul se vinde cu 800 de ruble kilogramul; cafeaua la același preț, când este de găsit.

S-au organizat alegeri într-un mod care nu trebuie cercetat prea îndeaproape și domnul Marghiloman[1] este noul premier; cu el miniștrii, senatorii și deputații care erau de partea neutralității sunt în sesiune parlamentară în clădirea Operei de aici. Am stat în câteva rânduri într-una dintre loje să ascult dezbaterile și am fost încântată să văd că, în ciuda situației dificile, mai mulți liberali au fost aleși chiar sub nasul nemților și se opuneau aprig diferitelor măsuri defavorabile intereselor României.

I-am cunoscut pe lucrătorii americani YMCA[2] și-i găsesc realiști și energici. Au strâns o rezervă considerabilă de provizii, pe care le distribuie celor care au mare nevoie.

Din teritoriile ocupate ajung rapoarte vagi. În ziare este o rubrică de anunțuri. Autoritățile nu permit trimiterea de scrisori și doar astfel familiile despărțite reușesc să-și transmită vești. Am aflat că amiralul este viu și nevătămat, deși a suferit mult, ca toți cei rămași la București. Trestinica, moșia familiei, a fost jefuită – în ce hal este imposibil de știut până nu se face un inventar.

Septembrie

B. a atârnat pe perete o hartă mare a Europei de Est și în fiecare seară căutăm cu o lupă satele menționate în telegrame. După sosirea lui Franchet d'Espèrey[3] la Salonic este

1. Alexandru Marghiloman a acceptat funcția de prim-ministru în contextul greu al negocierilor de pace cu Puterile Centrale, ocupând funcția în martie 1918.

2. The Young Men's Christian Association este o organizație fondată în anul 1844, care urmărește dezvoltarea fizică, intelectuală și spirituală a oamenilor, în concordanță cu principiile creștine. În perioada Primului Război Mondial s-a implicat în acțiuni de binefacere.

3. Generalul francez François Franchet d'Espèrey (1856–1942) a fost comandantul unei mari forțe aliate, alcătuită din divizii grecești, franceze, sârbe, britanice și italiene, care în septembrie 1918 a obținut

incredibil cât de animate au devenit lucrurile pe acel front. Colonelul Boyle s-a refăcut complet și, aflând că-l vom întâlni în viața de zi cu zi, am încercat să mă gândesc ce să-i spun ca să-mi exprim recunoștința și admirația. Însă, când ne-am întâlnit, m-am trezit cu buzele ferecate. Este o fire tăcută, așa că am dat mâna și ne-am zâmbit, apoi am vorbit despre lucruri banale. B. l-a rugat să-mi arate felicitarea cu litere ornamentale trimisă de familiile prizonierilor pe care-i salvase. Este foarte frumoasă, cu patru picturi minunate în acuarelă legate împreună cu ea. Scrisă în engleză și română, se încheie cu cuvintele: „Dumnezeu să binecuvânteze Canada și pe nobilul ei fiu".

Oamenii mă întreabă, când dau glas mirării legate de faptele lui extraordinare: „Sunt toți canadienii asemenea colonelului Boyle?" „Desigur, răspund, dacă li se oferă ocazia."

Acum vreo două zile l-am întâlnit pe stradă pe S.B., unul dintre prizonieri. Mi-a spus că B. îl ajutase să nu-și piardă mințile.

— Aș fi înnebunit în acea cumplită Teodosie dacă nu era el, a spus.

B. nu poate fi convins să intre în detalii despre acea perioadă teribilă. De la întoarcerea noastră auzisem multe despre colonelul Boyle. Se pare că adusese o unitate de mitraliere în Anglia din Yukon la începutul războiului, dar, din cauza faptului că era trecut de limita de vârstă, nu i s-a permis să meargă în Franța, unde fusese repartizată unitatea sa și unde aceasta a făcut treabă bună pe Marna. Mai târziu a fost numit membru în Misiunea britanică de transport din Rusia, secțiunea de care era responsabil fiind regiunea Moscova. În timp ce se afla acolo a intrat în legătură cu românii și, simțind compasiune față de situația lor tristă

---

o victorie decisivă în Macedonia, fapt ce a forțat ieșirea Bulgariei din război și astfel a apropiat sfârșitul conflictului.

și disperată, a făcut tot ce se putea (și a făcut multe) pentru a trimite mai departe proviziile și munițiile către Iași.[1]

Găsindu-i pe bolșevici tot mai potrivnici, românii, care-și trimiseseră tezaurul național la Moscova în timpul invaziei, au vrut să-l aducă înapoi la Iași și au avut mari probleme să găsească mijloacele de a face asta. Colonelul Boyle și-a asumat misiunea. Prin intermediul cunoștințelor sale a obținut un tren și a ordonat ca lăzile care conțineau bancnotele, titlurile și hârtiile de valoare să fie aduse la bord. Apoi a părăsit Moscova cu trenul, însoțit de doi ofițeri britanici. Ce alte dificultăți au întâlnit nu știu; spre seara celei de-a doua zile a călătoriei au ajuns într-o mică gară, unde trenul s-a oprit pentru foarte mult timp. Colonelul Boyle a coborât să vadă ce se întâmplă. În spate, spre orizontul depărtat, a văzut o scenă groaznică – flăcări și fum se ridicau la cer de la casele incendiate de bolșevici. Se auzeau împușcături. În gară, peronul era gol, locomotiva părăsită și nici urmă de mecanic și fochist. Cercetând peste tot, a găsit vreo zece bărbați în diferite stadii de ebrietate – unii sforăind liniștiți pe podea. Ceilalți doi britanici l-au urmat. Întorcându-se spre ei, colonelul a comentat:

— Mecanicul a dispărut, nu ne putem întoarce – arătând cu înțeles în direcția spectacolului pirotehnic; au fost de acord. Nici aici situația nu-i mai bună, a fost următoarea remarcă; au fost din nou de acord. Să mergem mai departe, a sugerat.

— Ai condus vreodată o locomotivă? l-au întrebat ei.

— Nu, dar nu văd de ce n-aș începe acum, a venit răspunsul.

Au urcat în locomotivă, unde focul se stingea, iar cazanul era gol. După ce l-au umplut golind găletușe de apă luată de la un robinet din apropiere, au reușit să pună mașinile în mișcare. Fără semnale, acești mecanicii amatori au pornit

1. Detalii în lucrările citate despre viața lui Joe Boyle.

încet la drum – trecând, se pare, neobservați prin gările de pe traseu. N-au întâlnit trenuri și după câteva ore s-au oprit într-un loc liniștit. Unul dintre ei (căpitanul Hill[1], de la regimentul 4 Manchester) a pornit în recunoaștere. Ghidat de o lumină ce licărea la o fereastră, s-a apropiat de casă și a bătut la ușă. A aflat că erau aproape de frontiera românească – de fapt la distanță mică de mers. Condus de țăranii prietenoși către cea mai apropiată gară românească, a adus echipajul unui tren la locul unde așteptau camarazii lui și curând au ajuns pe teritoriu românesc. Pentru acest fapt colonelul fusese decorat cu ordinul pe care îl observasem când l-am văzut prima dată. În timp ce se afla atunci, la Iași, auzise despre situația noastră disperată de la Odessa și s-a oferit voluntar să încerce să ne salveze.

Mai târziu

Gândul de a petrece iarna aici este îngrozitor. Vremea continuă să fie frumoasă și caldă, dar problema încălzirii camerelor peste iarnă este încă nerezolvată și cu atât mai importantă în mintea noastră. Petrecem mult timp cârpind, căci hainele și lenjeria se rup una-două. Câteva cămăși militare englezești le-au fost vândute ofițerilor și din partea noastră de jumătate de duzină vom face haine de iarnă copiilor. Dintr-o bucată de pânză roșie, folosită de cavalerie pe timp de pace, îmi va ieși un capot splendid. Toate vopsitoriile sunt închise, așa că e în afara discuției să-i schimb culoarea. Pentru a economisi săpun și a păstra în stare bună flanelele vechi care au nevoie de atenție specială, domnișoara C. și cu mine spălăm zilnic câteva haine în lighene și le agățăm la uscat lângă sobă. Ne lăudăm cu ingeniozitatea

1. George Alexander Hill (1892–1968), ofițer britanic repartizat în Rusia în anul 1917. Memoriile sale, *Go Spy the Land*, au fost publicate în 1932.

și soluțiile noastre, dar aflu că toate prietenele mele sunt la fel de istețe.

Pentru serviciile oferite, precum repararea pantofilor și hainelor, meșterii refuză banii și acceptă să muncească doar pentru cei care pot plăti în mâncare sau haine. Apropierea forțată de străini ostili și lupta îndelungată cu greutăți necunoscute înainte de război au scos din sărite cele mai calme persoane. Proprietăresei noastre îi este greu să se împace cu prezența noastră la fel cum și nouă ne este greu să locuim împreună, căci modurile noastre de viață sunt incompatibile. Gripa spaniolă face ravagii în tot orașul. Toate cunoștințele ei s-au îmbolnăvit, inclusiv fiica ei, și imunitatea de care dăm dovadă pare să fie un motiv în plus de iritare.

În ansamblu, aspectul orașului este mai puțin mizer decât la ultima noastră ședere aici. Fără îndoială, vremea autumnală plăcută înveselește locul. Iașii sunt un oraș frumos așezat, în jurul unor dealuri împădurite, străbătut de o vale largă și decorat cu multe lăcașuri vechi de cult.

1 noiembrie

Acum o săptămână colonelul Boyle a venit să ne vadă. Voia să-l roage pe soțul meu să-l ajute să o aducă în România pe țarina-mamă a Rusiei[1]. Regele Ferdinand ținea foarte mult s-o scape pe țarină de bolșevici, iar colonelul Boyle s-a oferit voluntar pentru această misiune periculoasă, dacă B. avea să colaboreze cu el, ceea ce B. a acceptat pe loc. Prin agenți secreți se aflase unde se găsea împărăteasa – în Crimeea, lângă Yalta. Nu se putea ajunge la ea decât pe mare,

---

1. Maria Feodorovna (1847–1928), născută prințesa Dagmar de Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg, a fost soția țarului Alexandru III, care a domnit în perioada 1881–1894. La moartea lui, tronul imperial a fost preluat de fiul lor, Nicolae II, țar până în martie 1917, executat de bolșevici în iulie 1918.

astfel că trebuia să se organizeze o expediție navală care să plece de la gurile Dunării.

Marea Neagră este plină de mine plutitoare necartografiate, dar asta era una dintre grijile lor cele mai mici. Pentru a putea pleca era nevoie de petrol pentru motoarele vaselor; de un echipaj; de două sute de soldați, muniție, arme; mitraliere; de o rezervă îndestulătoare de hrană; nu în ultimul rând era vital să aibă mult vin pentru a-i întreține pe bolșevici. Să aduni toate acestea era o mare problemă, dar energia și resursele colonelului Boyle sunt la înălțimea misiunii și s-a bucurat de sprijinul și bunăvoința tuturor, de la prim-ministru (care i-a împrumutat automobilul cu care s-o ducă pe țarină la vas) și până la ultimul marinar dispus să meargă în expediție.

Aveam inima grea văzându-i că pleacă spre Galați, ca să se apuce de treabă. În ultimul minut, colonelul Boyle a venit să-și ia la revedere de la mine. Când m-a văzut cu copiii, s-a gândit la pericolele ce puteau să se ivească. Întorcându-se la B., i-a spus:

— Vei face tot ce poți până să plecăm de la Sulina. De acolo voi merge singur!

Am văzut supărarea pe fața lui B. și m-am grăbit să spun ce dezamăgită aveam să fiu de nu-și va avea locul în așa interesantă misiune, exprimându-mi îndoiala că alt marinar era la fel de bine pregătit să meargă. Am ieși la balcon să le fac cu mâna. Figura masivă a colonelului Boyle și mersul lui calm și greoi contrastau uluitor cu pasul energic și alert, ca și cu subțirimea lui B. Gândurile mele au luat o turnură navală – îmi aminteau de un cuirasat și de un crucișător ușor – o combinație potrivită pentru afacerea ce urma.

8 noiembrie

Nici o veste de la B de când a plecat vasul de la Sulina. În cele din urmă, după întârzieri neplăcute și dezamăgiri, am fost anunțați că ne puteam întoarce la București. Se

organizau trenuri ca și la evacuarea de acum doi ani; noi vom avea locuri în cel al Ministerului de Război. Doamna Mihail și cu mine vom fi din nou împreună, dar cu ce sentimente diferite! Ce recunoscătoare sunt că mă întorc acasă! Mă întreb dacă ne-a mai rămas ceva în urma nemților. Nu voi lăsa în urmă nici o provizie sau o bucată de lemn, că să nu ne lipsească măcar la început.

12 noiembrie

Armistițiul a fost semnat ieri – ce binecuvântare este certitudinea păcii![1] Se spune că n-a mai rămas nici un neamț la Iași și că puținii care mai sunt la București au avut o plecare rușinoasă, urmați de huiduielile mulțimii. Nu vor fi regretați de către cei tratați cu atâta aroganță în timpul ocupației. Toți au o senzație de trezire după un coșmar lung și oribil. Ne împachetăm cu sârguință bagajele vechi și economisim proviziile. Nu vom ști când va pleca grupul nostru până cu câteva ore înainte de momentul efectiv al plecării. Ca întotdeauna, N.D. este plin de curtoazie și ne ajută cu pregătirile.

25 noiembrie

A fost o perioadă foarte încordată, fără noutăți despre B. În cele din urmă am primit o telegramă de la Galați. Va veni acasă mâine. Ce vești va aduce?

---

1. Armistițiul dintre Aliați și Germania, semnat la Compiègne, a intrat în vigoare pe 11 noiembrie 1918.

Autoarea împreună cu copiii ei, Barbu și Sybil, la Odessa (*sus*).
Palatul de Justiție din Odessa la începutul secolului XX (*jos*).

Sursa: Library of Congress

Colonelul
Joseph Boyle

Sursa: Library of Congress

Portul Odessa la începutul secolului XX.

27 noiembrie

Povestea călătoriei a durat o bună parte din noapte. La Yalta, când vasul s-a apropiat de port, întreaga populație a orașului era la docuri – nu mai sosise un vas acolo de multe luni. În timp ce B. le dădea bolșevicilor recunoscători o masă copioasă, explicând sosirea navei cu toate motivele în afara celui real, colonelul Boyle cu automobilul lui, îndrumat de un rus de încredere, a condus rapid până în localitatea unde, după ceva căutări, au găsit casa țarinei, o vilă modestă. În această situație tristă își găsise sprijinul în câțiva prieteni și servitori de încredere, între care și o englezoaică, ce, printr-o coincidență curioasă, se numea domnișoara Dane[1]. Vestimentația întregii suite dovedea o mare sărăcie – unul dintre ofițeri avea un petic mare pe bocanc.

Țarina a fost foarte mișcată când a aflat despre misiunea colonelului Boyle, dar a refuzat să părăsească Rusia.

— Sunt bătrână acum, a spus. Viața mea aproape că s-a terminat. Aici pot organiza o rezistență față de bolșevici. Nu-i puteți lua cu voi pe toți cei care au sacrificat totul pentru mine și familia mea, iar eu nu-i pot abandona.

Zvonuri despre nave britanice de război care treceau Dardanelele îi dădeau speranțe. O întărea credința că fiul ei era în viață.[2] Colonelului Boyle îi era greu s-o lase și a rugat-o să reflecteze timp de 24 de ore, promițând să revină pentru a afla răspunsul. Era tratată cu suspiciune de către bolșevici, dar demnitatea și simplitatea ei le inspira respect. Toți aveau cartele pentru a primi lunar o anumită cantitate de zahăr. Semnând-o pe prima, țarina a scris numele „Maria“. Oficialul bolșevic n-a fost mulțumit.

---

1. Coincidență întrucât țarina mamă era de origine daneză, iar numele Dane înseamnă danez/daneză.

2. Cum aminteam mai sus, Nicolae II și întreaga sa familie au fost executați de bolșevici în iulie 1918.

— Maria și mai cum? a întrebat.

— Semnez Maria de 50 de ani. Dacă nu este suficient, mă descurc și fără zahăr, a fost răspunsul ei spiritual.

B. a fost foarte îngrijorat auzind de întârziere, temându-se că rezerva de mâncare și băutură nu va ține mult la viteza cu care consumau tovarășii.

În ziua următoare colonelul Boyle și doi camarazi s-au dus s-o vadă din nou pe țarină. A rămas fermă în refuzul ei, deși le aprecia cum se cuvine eforturile. Le-a dat scrisori pentru sora ei, regina Alexandra[1], și pentru regele Ferdinand. Era întruchiparea bătrâneții demne și frumoase această femeie dârză de 70 de ani când le-a spus la revedere. Ceilalți i-au sărutat mâna; colonelul Boyle a strâns-o într-a lui, ca pe a unui bărbat și tovarăș de luptă.

Au părăsit portul cât de repede au putut. Pe drumul de întoarcere au văzut un vas în depărtare când, în fine, au recunoscut pavilionul, și-au dat seama că e nava amiralului Calthorpe[2], prima care trecuse prin Dardanele și care le-a dat vestea despre armistițiu, declarat în timpul absenței lor din România. Întorcându-se cu amiralul la Yalta, colonelul Boyle a lăsat-o pe țarină în seama lui, iar B. i-a oferit toate armele și munițiile pe care le adusese din România. Bolșevicii au fost curând copleșiți!

Restul drumului n-a fost lipsit de emoții și pericole din cauza mării agitate. Această aventură este între cele mai pitorești ale războiului, din punctul nostru de vedere, dar sper din tot sufletul să fie ultima!

---

1. Alexandra Caroline Marie Charlotte Louise Julia (1844–1925), soția regelui Eduard VII al Marii Britanii, suveran între anii 1901–1910.

2. Amiralul Somerset Gough-Calthorpe (1865–1937), comandatul-șef al flotei britanice din Mediterana în anul 1918, fiind cel care a semnat de partea Antantei Armistițiul de la Mudros (30 octombrie 1918), prin care Imperiul Otoman se declara înfrânt și ieșea din război. Navele de sub comanda sa au intrat imediat în Marea Neagră în noiembrie 1918.

CAPITOLUL XII
decembrie 1918 – martie 1919

Caravana noastră – Din nou în București – Lupta pentru existență – Plecarea la Paris

1 decembrie

Acum zece zile am plecat de la Iași. Pe la 6.30 în ziua plecării B. s-a dus la gară, promițând să se întoarcă după noi când trenul era gata de drum. Când s-a făcut ora nouă și nu aveam nici un semn de la el, am pus copiii agitați să doarmă pe salteaua goală. La 11, domnișoara C. și cu mine le-am urmat exemplul, gândindu-ne la perspectiva de a nu pleca până a doua zi. Puțin după miezul nopții a apărut B., zorindu-ne să ne pregătim de plecare. Ne-am luat hainele groase și am pornit spre gară cu automobilul lui N.D. Era o noapte rece, senină și înstelată. Cât de fericită eram să lăsăm în urmă certurile, micile neînțelegeri și lipsa confortului, cu perspectiva unei case proprii după doi ani de rătăciri!

Trenul era compus în parte din vagoane nemțești de clasa a treia și a patra, abandonate de proprietari când se retrăseseră, și în parte din vagoane de marfă distruse. Aveam rezervat un întreg compartiment, etichetat ca loc de stat în picioare pentru 22 de persoane. B. îl pregătise timp de mai multe zile. Mai întâi fusese dezinfectat și curățat. Ferestrele, complet distruse, fuseseră refăcute de un tâmplar care potrivise în noile rame sticla de la un depozit din apropiere. Alături fusese instalată o sobiță, cu un burlan ruginit, și într-un colț doi saci cu lemne. Cel mai mare dintre pătuțurile copiilor fusese aranjat înainte să ajungem, iar pachetele noastre de perne și pături ne așteptau pe două banchete înguste. O lampă cu gaz era atârnată pe perete; o mică toaletă, exclusiv

pentru noi, se deschidea din compartiment – una peste alta era un vehicul îmbietor.

B. era comandantul trenului, astfel încât era foarte ocupat. Domnișoara C. și cu mine am pus copiii, de acum treji, în pătuț – au protestat din toate puterile că stau împreună. Apoi ne-am chinuit să ne întindem și noi pe banchetele înguste, după ce pregătiserăm un loc pentru B. pe podea, unde așezaserăm o pătură veche. Ordonanțele și bucătăreasa, care ne însoțeau, erau în alt vagon. Am adormit adânc. Sosirea lui B. m-a trezit – a spus că probabil puteam pleca din gară într-o oră și s-a întins îmbrăcat să prindă puțină odihnă. Am adormit din nou. Când m-am trezit, se luminase bine și trenul era oprit. Uitându-mă pe geam am văzut familiara gară din Iași – nu ne mișcaserăm nici un centimetru!

La un moment dat, întreaga provizie de combustibil pentru locomotivă se terminase, așa că B. a trebuit să organizeze grupe de bărbați care să se ducă la cea mai apropiată pădure, să taie copaci și să tragă lemnul la șine, unde alții îl tăiau și-l așezau pe tender.

În timpul uneia dintre opriri am coborât din tren să mă plimb. Am constatat că locomotiva era o vechitură ca vai de ea – de fapt trebuia un efort de imaginație să vezi vreo asemănare cu o locomotivă în acea grămadă de fiare contorsionate. Se spune că 30 de asemenea epave sunt singurele locomotive lăsate în România de către huni[1]. Avem singurul compartiment cu sticlă la geamuri dintr-un tren interminabil de lung. Multe vagoane nu aveau nimic, ferestrele fiind acoperite cu lemn sau căptușite cu cârpe și perne. Bucătăreasa și însoțitorii ei s-au băgat în paie până la genunchi și își pun pe cap și pe umeri toate hainele pe care le au, atât de frig e afară. Mulți soldați au adunat așchii și bucăți de lemn și au aprins focuri în vagoane, ca să-și încălzească

1. Termen peiorativ folosit în acea perioadă cu referire la germani.

mâinile sau să fiarbă o ceașcă de apă. Cei mai mulți sunt palizi și slabi, îmbrăcați în uniforme murdare și cu resturi de ghete în picioare. Când trenul se pornește greoi, nimeni nu se grăbește să se urce, fiind sigur că-l va prinde ușor. De fapt, zeci de bărbați merg pe lângă el cu orele, pentru a se încălzi. O astfel de călătorie aglomerată și prelungită stârnește certuri din senin și B. a trebuit să organizeze un tribunal ad-hoc în mijlocul câmpului pentru a rezolva câteva dintre disputele mai serioase dintre soldați.

București în sfârșit – ceață, burniță și un frig care ne intră până în măduva oaselor! A fost mare agitație să ne adunăm lucrurile și să coborâm din tren. Gara arată la fel cum am lăsat-o. A trebuit să așteptăm mai bine de un ceas după trăsuri care să ne ducă acasă și când am prins două vehicule am crezut că bidiviii vor muri pe drum înainte să ajungem pe strada Alexandru Lahovary – atât de grotești erau caricaturile de animale care înaintau poticnindu-se.

Am fost copleșiți de mare emoție când ne-am văzut casa. Era acolo – lovită de bombe de la acoperiș și până la temelie; balconul se susținea miraculos într-o singură bârnă; apartamentul generalului Șaguna avea ferestrele acoperite cu lemn. Părea că o părăsiserăm ieri. În prag am întâlnit-o pe menajera generalului, care ne-a salutat bucuroasă și a încercat să ne spună dintr-o răsuflare tot ce se petrecuse în absența noastră. Generalul și soția sa reușiseră să plece la puțin timp după noi și nu mai auzise nimic despre ei de atunci. Urcând pe scări, a descuiat ușa și am intrat în apartament. Era extrem de rece și umed, și un miros neplăcut de stătut ne-a asaltat nările. Dezordine, praf, gunoi – priveliștea m-a făcut să mă revolt de furie.

Înștiințat de venirea noastră, amiralul trimisese niște lemne cu câteva zile înainte. Ordonanțele au făcut focul în sobă într-una dintre camere și au deschis toate ferestrele în celelalte. Fără să-mi scot pălăria, m-am apucat să fac puțină ordine în acest haos total.

Ceilalți m-au ajutat plini de energie. Am trecut și prin celelalte camere – am constatat că multe dintre lucrurile noastre dispăruseră. Mobila era pătată, murdară, spartă; sertare de la birou și de la mese lipseau; nu mai rămăsese nici un fel de porțelan, sticlă, bibelouri, țesături, tablouri, cărți sau alamă. Spre mirarea noastră, în fiecare cameră apăruseră lucruri necunoscute nouă – covoare, scaune, canapele și tot așa. Menajera ne-a spus că din ziua ocupației germane apartamentul fusese rechiziționat – o succesiune de nemți, austrieci și turci stătuseră aici. Ultimul ocupant fusese directorul german al operei, care adusese o actriță sprintenă să locuiască aici. Această doamnă, considerând cam demodate lucrurile noastre, adusese obiectele necunoscute ca să îmbrace casa.

Pentru a nu mai lungi povestea, primele câteva zile au fost dificile și obositoare. Treptat am reușit să facem cât de cât ordine și curățenie. Pivnița era plină de sticle goale de șampanie; fiecare sertar din casă avea câteva dopuri de plută în el. Paisprezece întinzătoare de pantaloni, toate marcate cu același nume, erau un comentariu curios și tăcut al ocupației germane.

Între timp aveam mari probleme să facem rost de lemne, așa că ne-am strâns în doar două camere. Suntem căliți cu asemenea viață și o ducem mai filozofic, căci suntem acasă și locuim singuri. Piața este prost aprovizionată și toată mâncarea este la prețuri prohibitive. Ața se vinde cu 2 lei (40 de cenți) metrul. Mulți își desfac șireturile pentru a-și coase hainele. Ciorapii și pantofii sunt de negăsit. Lui B. i s-a oferit 1 000 de lei pentru o pereche de ghete de piele pe care și le făcuse cu trei ani în urmă. Cele mai multe magazine sunt închise. Suntem foarte norocoși să avem prieteni care cunosc locuri și moduri de a face rost de mâncare și care împărtășesc cu noi aceste informații. Toți sunt plini de speranță pentru viitor, în ciuda teribilei pierderi de vieți și bunuri din acești dezastruoși ultimi doi ani. Războiul i-a apropiat pe oameni; suferința comună i-a făcut pe cei dintr-o

clasă socială mai înțelegători față de problemele celorlalte categorii sociale. Noua reformă agrară este radicală și va fi supărătoare o vreme[1], dar a trecut timpul vechii ordini; până și cel mai egoist proprietar n-are cum să nu își dea seama că este mai bine să-i dea țăranului o parte mai mare din pământ și responsabilități sporite decât să-și asume riscul bolșevismului.

Mai târziu

Acum ardem coceni uscați și ziare vechi ca să ne încălzim – sau mai degrabă ca să ne iluzionăm că nu tremurăm. Trăim în principal cu fasole și mămăligă fadă de porumb. Spălatul hainelor de săptămâna trecută a costat 40 de dolari (200 de lei), dar în ciuda prețurilor exorbitante spălătoriile se închid din cauza lipsei de combustibil și săpun. Cu ani în urmă am citit undeva că o gospodină perfectă se poate spăla cu un litru de apă. I-am transmis și domnișoarei C. această informație încurajatoare. Mâinile ei sunt atât de pline de bășici, încât trebuie să poarte mănuși tot timpul, așa că nu este foarte interesată de spălat; dar am dovedit corectitudinea afirmației – dacă ai timp, răbdare și grijă poți să fii destul de curat cu jumătate de litru de apă caldă! Barbu și Sybilica au parte de o găleată pe zi, pusă în cada de cauciuc ce ne-a fost prieten de nădejde în peregrinările noastre. Este uluitor pentru mine cât de bine se țin copiii. Mărturisesc că mă simt oarecum „deprimată“ gândindu-mă la pierderile noastre, dar cât timp suntem sănătoși nimic nu trebuie să ne descurajeze. B. nu vrea să audă de plângeri – am avut extraordinar de mult noroc până acum și o ducem

1. În 1917 autoritățile în exil la Iași au promis soldaților țărani realizarea unei ample reforme agrare la finalul războiului, iar Parlamentul a votat modificarea articolelor constituționale care să permită exproprierea pentru cauze de utilitate națională. Reforma a fost realizată în perioada 1918–1921, în funcție de contextul regional.

mult mai bine decât prietenii noștri care și-au găsit casele pustiite de nemți și toate rudele moarte sau bolnave. Din unele familii mari a scăpat doar câte o persoană și, chiar și mai trist, mulți au probleme psihice din cauza experiențelor prin care au trecut.

Crăciunul

O petrecere de bun-rămas pentru ofițerii și soldații francezi din București, care se vor întoarce curând acasă, a fost organizată de familia C. la unul dintre teatre. Doamnelor li s-a cerut să poarte costume naționale și a fost o scenă de basm pentru ochii neobișnuiți de atât timp cu frumusețea și veselia. Regina era minunat de frumoasă în costumul tradițional, iar regele zâmbea și era fericit. Recunoscându-mă, Maiestatea Sa regele m-a privit uluit:

— Experiențele cu bolșevicii v-au albit părul? m-a întrebat.

I-am explicat râzând că-și schimbase culoarea în împrejurări mai puțin dramatice cu mult timp înainte să aud de bolșevici – un incendiu fusese cauza principală. Este adevărat că în celelalte ocaziile când mă văzuse purtasem pălărie și Maiestatea Sa avusese impresia că sunt blondă. Printre oaspeți se numărau și câțiva ofițeri britanici care mi-au povestit ce paradis fuseseră Bucureștii pentru ei după ce veniseră de la Salonic prin Bulgaria. Această sărbătoare de Crăciun trebuia să-i trimită acasă cu o amintire plăcută despre România.

Paris, februarie 1919

Când B. a ajuns acasă acum două săptămâni și mi-a spus că fusese numit ca membru într-una dintre comisiile conferinței de pace de la Paris[1], am refuzat să mă gândesc la posi-

1. Conferința de pace a început la Paris pe 18 ianuarie 1919, când delegații participanților au fost repartizați în 52 de comisii de lucru,

bilitatea de a-l însoți. Oricum, „totul e bine când se termină cu bine". Iată-ne aici! Am avut locuri în primul Orient Express care pleca de la București; era complet echipat și încălzit, ca înainte de război. În vagonul-restaurant, când Sybilica a văzut portocale servite la prânz, a bătut din palme și a strigat:

— Uraaaa!

Ceilalți pasageri au zâmbit cu înțelegere – nici unul nu mai văzuse fructe de luni bune. La Viena bolșevicii au încercat să ne împiedice să ne continuăm drumul, dar soldații francezi, mai bine înarmați, care păzeau fiecare vagon se pare că i-au descurajat, căci n-au insistat.

Pare incredibil să te afli într-un oraș unde rarele mașini nu sunt rable stricate, caii nu sunt schelete înfometate, trăsurile nu sunt pline de mirosuri grețoase, unde poți să mergi la un restaurant curat, să mănânci ceva decent și să nu cheltuiești pentru asta salariul pe un an; unde străzile sunt curate și lipsite de cerșetori înfometați care să-ți umple sufletul de suferința lor; unde casele sunt calde și întregi, iar oamenii bine îmbrăcați.

Cu un oftat de eliberare mi-am dat jos ultimii doi ciorapi care îmi rămăseseră și i-am oferit cameristei hainele noastre de pe drum. Ne simțim ființe raționale din nou – nu mai suntem (cum am înțeles din prima zi în aceste locuri normale) mereu în defensivă, pitici care se luptă disperați cu o mie de probleme în acea bătălie îngrozitoare în care un milion de cetățeni ai patriei noastre au pierit!

Dar n-au murit în zadar! La urma urmelor, B. avea dreptate cu „steaua României"! România Mare – visul național de secole, a devenit realitate prin sacrificiul lor eroic!

---

care să discute problemele fiecărui domeniu ce trebuia reglementat. Conferința s-a finalizat cu semnarea tratatelor de pace cu fiecare dintre cele cinci state învinse: Germania, Austria, Bulgaria, Ungaria, Turcia.

Cuprins

Constantin Bacalbașa
Bucureștii de altădată
Vol. I: 1871–1877, 456 pp., 2014
Vol. II: 1878–1884, 380 pp., 2014
Vol. III: 1885–1888, 356 pp., 2014
Ediție de Aristița Avramescu
și Tiberiu Avramescu

Constantin Bacalbașa zugrăvește probabil unul dintre cele mai amănunțite, mai interesante și mai pline de culoare tablouri ale vieții bucureștene din primii ani ai domniei lui Carol I și din vremea Războiului de Independență. Însemnările sale pun sub lupă mai cu seamă evenimentele vieții politice a Capitalei – lupte pentru putere, șantaje, intrigi, răzbunări – și ecourile lor în presa vremii, dar nu ocolesc spectacolul pitoresc al vieții mondene, avivate în anecdote uitate sau de-a dreptul necunoscute.
Adunate una după alta, vreme de mai bine de jumătate de veac, aceste istorii consemnate de Bacalbașa sunt cu certitudine unele dintre cele mai prețioase mărturii care dau seamă despre începutul de drum al României moderne.

„Citită pe îndelete, cartea lui Bacalbașa poate deveni un adevărat abecedar de istorie modernă pentru tânărul din generația Internet, cu condiția ca el să fie convins că a privi din când în când înapoi înseamnă, paradoxal, a ocoli șanțul dinainte.“

—Dan C. Mihăilescu

James William Ozanne
Trei ani în România.
1870–1873
176 pp., 2015; traducere și note
de Iulia Vladimirov

România lui Caragiale văzută prin ochii unui englez.

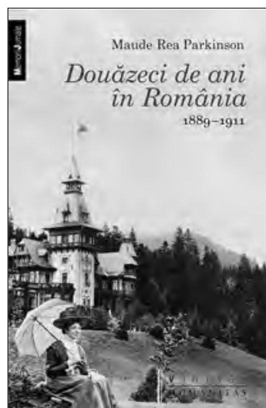
„Bucureștiul este paradisul negustorilor. A cui e șareta cu blazon princiar pe ușile minunat lăcuite, cu vizitiu și rândaș în livrele de fir? Ale cui sunt panașele care se-apleacă într-o parte și-ntr-alta, ai cui sunt acești bidivii impunători? Frumoasa domniță și cele două încântătoare însoțitoare gătite după ultima modă a Parisului a cui inimă o înseninează cu zâmbetele lor luminoase? Toate acestea sunt familia, caii și lacheii negustorului a cărui prăvălie e împodobită cu o firmă nemurindu-l pe vestitul împărat Traian… Așa cum am mai spus, toți cei care aspiră la un rang nobiliar se folosesc de titlul de prinț, și e amuzant să vezi cum acești *petits boyards* și negustori îi imită pe aristocrați atunci când merg, la rândul lor, în străinătate. Într-o zi, la Viena, mi s-a relatat că un mare prinț valah stătea în același hotel cu mine. Căutând să aflu mai multe, am descoperit că era vorba despre un cizmar bogat.“

Gheorghe Crutzescu
Podul Mogoșoaiei: Povestea unei străzi
304 pp., 2014; ediție și dosar iconografic de Cătălin Strat

„După vremuri, i s-a spus într-atâtea feluri vechiului drum: uliță, pod, cale, parcă ar fi avut nevoie de nume sau poreclă, el, starostele străzilor, care de două veacuri stăpânește orașul! E o cafenea și un salon, o plimbare publică și o piață de flori, o tribună și un galantar. E vie ca praful de pușcă. O vorbă șoptită la Capșa e auzită într-o clipă la Capul Podului. E bizantină și apuseană, trândavă și vioaie, zâmbitoare și posomorâtă, dornică de schimbări și înfiptă în trecut. De-a lungul ei, fără orânduială, aproape fără rost, se înșiră palate și maghernițe, case de țară și zgârie-nori, curți și grădini, morminte și biserici. Nu-i stradă pe lume mai chinuită, mai muncită, mai mișcătoare în silințele ei de a face din atâtea contraste puțintică armonie. Și poate nu-i stradă care să închege în atare măsură gândurile unui popor. Podul Mogoșoaiei e plămădit cu sufletul nostru.“
Așa vedea un diplomat român din școala cea veche, în 1943, Calea Victoriei, axa sentimentală a Bucureștilor, într-o carte-bijuterie care nu și-a pierdut niciodată strălucirea. Orfevrierul, Gheorghe Crutzescu, a scotocit prin ziare îngălbenite și duioase amintiri de familie și a ales s-o facă din aur bun și din pietre veritabile.

Maude Rea Parkinson
Douăzeci de ani în România (1889–1911)
210 pp., 2014, traducere și prefață de Constantin Ardeleanu

Maude Rea Parkinson, o tânără profesoară educată la Magdeburg, amatoare de călătorii și aventură, ajunge în 1889 în capitala României, țara necunoscută de la capătul pământului, pe care o descoperă plină de curiozitate și pe care învață s-o iubească cu pasiune. Însemnările tinerei zugrăvesc în tonuri vii mai cu seamă viața elitei franțuzite a Capitalei, în preajma căreia a trăit vreme de 22 de ani. Romanțioasă și sentimentală, amuzantă și ironică, Maude Rea Parkinson e fermecată de acest oraș pestriț, cu „o stradă, o biserică și o idee“ – aceea de a petrece. Teatrul și patinajul, plimbările și balurile de caritate, cursele de cai și bătaia cu flori la Șosea, cumpărăturile extravagante și jocurile de cărți punctează zilele și nopțile locuitorilor Micului Paris, mereu agitat și în sărbătoare. Relatările, deopotrivă critice și amuzante, nu ocolesc însă detaliile despre organizarea politică deficitară și alegerile falsificate, corupția și provizoratul din administrație, spitalele prost dotate și mizere, cerșetorii numeroși și sistemul educațional neadecvat, înțepând subtil moravurile unei lumi ce pare adesea condusă de un *laisser-aller* fără leac. Dincolo de toate acestea, rămân proaspete și surprinzătoare detaliile mai puțin știute pe care privirea scormonitoare a autoarei le aduce la lumină, căci, așa după cum ea însăși spunea la un moment dat, „lunga mea ședere în această țară m-a învățat, printre altele, că în București nu există secrete“.